

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİM DALI**

**JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCEİ VE POLİTİKADA
PRATİK MEŞRUIYET SORUNU**

(DOKTORA TEZİ)

SEMİH EKER

BURSA-2007

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİM DALI**

**JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCESİ VE POLİTİKADA
PRATİK MEŞRUIYET SORUNU**

(DOKTORA TEZİ)

SEMİH EKER

DANIŞMAN: PROF. DR. HASAN ERTÜRK

BURSA-2007

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait .....
..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalında Yüksek Lisans/
Doktora/ Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan .....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

İmza

Üye (Danışman).....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

İmza

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET			
Yazar	: Semih Eker		
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi		
Anabilim Dalı	: Kamu Yönetimi		
Bilim Dalı	: Siyaset ve Sosyal Bilimler		
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi		
Sayfa Sayısı	: 235		
Mezuniyet Tarihi	: .... /.... / 2007		
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Hasan Ertürk		
John Dewey'in Pragmatik Politik Düşüncesi ve Politikada Pratik Meşruiyet Sorunu			
<p>Politikanın modern biçimiyle bir bilim haline gelmesine bağlı olarak gerek pratik gerekse de epistemik-teorik açıdan toplumsal pratik yaşamın dışına çıkması söz konusu olmuştur. Modern politikanın pratik meşruiyet sorunu olarak tecrübe edilen bu sorun bilimsel olanla toplumsal pratik yaşam yada kültürel olan arasında kopmaması gereken ilişkinin altını çizer. Oysa modern politika bilimsel olana diğer bir ifadeyle teorik olana pratik üzerinde ciddi bir ayrıcalıklı konum vererek politik bilimsel olanın pratik ilgi ve ihtiyaçlardan soyutlanmasına sebep olmuştur. böylece politika pratik bir katılım etkinliği olmaktan öte bilimsel teorinin topluma uygulanması gibi teknik bir iş haline gelmiştir. Politikanın yeniden pratik bir bilgi haline getirilmesi ise onun Aristo'nun düşüncesinde ahlak ile sıkı bir ilişkisi olan pratik ve tecrübi bir bilgi haline döndürülmesi demektir. Ancak bu bilimin modern yaşamda yadsınamaz önemini terk etmek anlamına gelmemelidir. Bu nedenle modern dönemde politikaya klasik ve modern olan arasında dengeli bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Bir Amerikan felsefe geleneği olan pragmatizmin en önemli figürlerinden biri olan John Dewey'in pragmatik politik düşüncesi bilimsel olan ile toplumsal pratik yaşam arasında süreklilik ilişkisine yaptığı vurgu ve yine teori ile pratiği bütünlüklü ele alan bakış açısıyla bu ihtiyaca yanıt olarak düşünülebilecek bir imkandır. Politikada teknokratik elitizmin karşısında eğitilmiş bireylerin kamusal katılımını önemsemesi, okulu bilimsel rasyonaliteyle pratik ilgi ve değerlerin etkileşimli birlikteliğini simgeleyen bir toplum modeli olarak görmesi ve en önemlisi politikayı bir kolektif araştırma (inquiry) etkinliği olarak demokratik bir biçimde tanımlaması Dewey'in politik düşüncesinin ayırt edici yönlerini meydana getirmektedir.</p>			
Anahtar Sözcükler			
Klasik ve Modern Politika	Pragmatizm	John Dewey	Pragmatik Politik Teori

ABSTRACT			
Yazar	: Semih Eker		
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi		
Anabilim Dalı	: Kamu Yönetimi		
Bilim Dalı	: Siyaset ve Sosyal Bilimler		
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi		
Sayfa Sayısı	: 235		
Mezuniyet Tarihi	: .... /.... / 2007		
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Hasan Ertürk		
Pragmatic Political Thought of John Dewey and Practical Legitimization Problem in Politics			
<p>Because of becoming a science, modern politics is out of social practical life in theory as well as practically. This problem experiencing as practical legitimization problem of modern politics underly linkage which must not be break off between scientific and cultural or social practical life. But modern politics by giving privileged status to scientific above practical cause to separation of political scientific from practical interests and necessities. Thus, politics becomes technical issue as an application of scientific theories to society instead of being practical participation activity. Today, making politics practical knowledge again means making it practical and experimental knowledge like in Aristotle thought identifying politics with ethics. But this does not means denying importance of science in modern life. So today there is a need for a perspective that balance classical and modern understanding of politics. One of most important figures of American philosophical tradition pragmatizm John Dewey's pragmatic political thought can be considered as a thinking possibility because of emphasizing continuity linkage between scientific and social practical life and holistic paradigm on they and practice. In politics, considering important educated individuals public participation versus technocratic elitism, evaluating school as a model of society that represents interactive togetherness of scientific rationality and practical interest and values, and importantly identifying politics democratically as a collective inquiry are distinctive characteristics of Dewey's political thought.</p>			
Key Words			
Classical and Modern Politics	Pragmatism	John Dewey	Pragmatic PoliticTheory

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM PRAGMATİZM

1.1. PRAGMA-TİZM: ETİMOLOJİK ARKAPLAN	5
1.2. PRAGMATİZMİN TARİHSEL TEMELLERİ	11
1.3. PRAGMATİZM	17
1.3.1. Pragmatizmin Temel Kavramları	28
1.3.1.1. Tecrübe (Deneyim)	29
1.3.1.2. Hakikat (Truth)	35
1.3.1.3. Gerçeklik (Reality)	40
1.3.2. Klasik ve Modern Pragmatizm	45
1.3.2.1. Charles Sanders Peirce	47
1.3.2.2. William James	53
1.3.2.3. John Dewey	60
1.3.2.4. Pragmatizm İçerisinde Modern Eğilimler	69

İKİNCİ BÖLÜM JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK DÜŞÜNCESİ

2.1. DEWEY'İN DÜŞÜNSEL GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ	79
2.2. DEWEY'İN PRAGMATİZMİNİ TANIMLAYAN TEMEL KAVRAMLAR	84
2.2.1. Araştırma (Inquiry)	84
2.2.2. Zeka (Intelligence)	89
2.2.3. Tecrübe (Experience)	95
2.2.4. Değer (Value)	101

2.3. DEWEY'İN POLİTİK DÜŞÜNCESİ	108
2.3.1. Dewey'in Liberalizme Bakışı	115
2.3.2. Dewey'in Sosyal Eylem Kavrayışı ve Politik Aktivizmi	123
2.3.3. Dewey'in Demokrasi Düşüncesi : Yaratıcı Demokrasi	132
2.3.4. Demokrasi ve Eğitim	143
2.3.5. Dewey ve Sosyal Reform	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCESİ VE
POLİTİKADA PRATİK MEŞRUIYET SORUNU

3.1. KLASİK VE MODERN POLİTİKA ARASINDAKİ AYRIM	155
3.2. MODERN POLİTİKANIN TEORİ-PRATİK SORUNU	176
3.3. DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN MODERN POLİTİKADA PRATİK MEŞRUIYET SORUNU	196
3.3.1. Politikada Pratik Meşruiyet Sorununa Bir Çözüm Olarak Dewey'in Pragmatik Politik Teorisi	196
3.3.2. Dewey'in Pragmatik Politik Teorisi Açısından Modern Politikada Teori ve Pratik İlişkisi	209

SONUÇ	222
YARARLANILAN KAYNAKLAR	225

GİRİŞ

Bilgilerin ve düşüncelerin doğruluğunu hayattaki pratik sonuçları açısından değerlendiren pragmatizm, yirminci yüzyılın başında Amerika'da ortaya çıkan felsefenin adıdır. Modern felsefede bilginin kökenine ilişkin süregelen rasyonalizm ve emprizm arasında bir ortayol bulma çabası olarak da görülen pragmatizm, bu yönüyle bir düşünme yöntemi olarak ilkçağdan bu yana pek çok düşünür tarafından da kullanılmıştır.

Teoriyi pratikten, düşünceyi eylemden ayıran ve böylece evreni dikotomik bir biçimde kavrayan klasik felsefenin aksine evrene dair pratik ve bütüncül bir bakış açısını öne çıkaran pragmatizm önceleri naif bir liberalizm, düşünmeyi sevmeyen bir toplumun felsefe yapma biçimi, Amerikan yayılcı kültür ve politikasının meşrulaştırma zemini gibi ciddi ifadelerle eleştirilmiş olsa da özellikle ikinci dünya savaşı sonrası dönemde felsefenin pek çok alanında çözümler ve açılımlar öneren bir düşünce olarak itibar kazanmıştır.

1980'lerden bu yana pragmatizm sosyal teori, politik teori, hukuk, edebiyat kuramı ve genel olarak felsefe içerisinde adeta bir referans kaynağı olarak yeniden gündeme gelmiştir. Bunun en doğrudan sebebi, pragmatizmin kurucu isimleri olan Charles Sanders Peirce, William James ve John Dewey'in düşünce geleneğini söz konusu alanlarda sürdüren Richard Rorty, Susan Haack, Hilary Putnam, Stanley Fish, Richard Bernstein ve Nancy Fraser gibi kendi alanlarında önemli isimlerin varlığı olarak gösterilebilecektir, ancak bu meselenin bir yönüdür. Pragmatizmin yeniden gündeme gelmesini sağlayan asıl sebep, mutlakçı ve evrenselci bilgi anlayışına dayalı bilim ve felsefenin yarattığı olumsuz sonuçların yeniden tartışılmasına duyulan ihtiyaç olmuştur.

Postmodernizm ve Eleştirel Teori içerisinde modernizm eleştirisi olarak yürütülen tartışmalarda pragmatizm anti-temelci, tarihselci ve çoğulcu bilgi anlayışıyla modernitenin düşünce, kurum ve kavramlarını yeniden düşünmekte önemli bir imkan alanı olarak görülmüştür. Bu özelliği ile pragmatizm sadece Amerika'ya hapsolan bir

düşünce olmaktan çıkmış Kıta Avrupası'nda da ilgi gören, özellikle sosyal ve politik teori üzerinden önemli katkılarda bulunulan bir platform haline gelmiştir.

Bugün pragmatizmi yeniden gündeme getiren diğer, bir ifadeyle onu popüler hale getiren dört etkenden söz edilebilir. Birinci etken, Eleştirel teorinin günümüzdeki en önemli temsilcisi olan Jürgen Habermas'ın modernitenin kurumlarını eleştiriye tabi tutarken ortaya attığı “iletişimsel rasyonellik” ve “iletişimsel eylem ve kamu alanı” gibi kavramları büyük ölçüde Charles Sanders Peirce ve John Dewey'in pragmatik düşüncelerine dayandırmasıdır. İkinci önemli etken ise sosyal teori içerisinde ismi zikredilen George Herbert Mead'in yeniden hatırlanmasıdır. Tıpkı John Dewey gibi Chicago Okulu pragmatistlerinden olan Mead, sembolik etkileşimciliğin öncüsü olması ve sosyal teoride “yaratıcı eylem” (Creative Action) kavramına yaptığı vurgu ile pragmatizmin sosyal teoride yöntemsel sorunlar bağlamında yeniden dikkate alınmasına sebep olmuştur. Eleştirel teorinin sosyal teori içerisinde bir diğer önemli ismi olan Hans Joas'ın Mead ve “yaratıcı eylem” üzerine çalışmaları bu noktada önem arz etmektedir. Üçüncüsü, politikayı dışlayan bir liberal demokrasi teorisi ile hem dikkatleri hem de tepkileri aynı anda çeken ve özellikle anti-temelci düşüncesiyle kendinden söz ettiren Richard Rorty'dir.

Türkçeye “Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma” (1995) (Contingency, Irony and Solidarity 1989) olarak çevrilen kitabında politikayı dışlayan bir liberal demokrasi teorisi çerçevesinde liberal toplum ve liberal özne kavrayışı geliştiren Rorty, kültürel ve geleneksel bir bilgi türü olarak tanımladığı demokrasiyi İngilizce konuşan ülkelere has bir gelişme olarak yorumlamış, ve bu doğrultuda günümüz ileri demokrasileri için “postmodern burjuva liberalizmi” kavramını kullanmıştır. Bu düşünceleriyle kimilerine göre yeni bir demokrasi teorisinin mimarı olan Rorty, kimilerine göre de etnosentrik bir pragmatizm anlayışıyla hem kendisinin anti-temelci çizgisiyle tutarsız hem de anti-politik bir demokrasi kavrayışıyla hatalı bir düşünür olarak değerlendirilmiştir. Richard Rorty, pragmatik düşüncenin ve John Dewey'in yeniden hatırlanmasında özellikle Habermas ile “evrenselcilik” üzerine girdiği tartışmalar üzerinden ciddi bir etkiye sahiptir.

Pragmatizmin yeniden gündemde olmasına bir diğer etki eden faktör ise Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau gibi post marksist düşünce içerisinde yer alan radikal demokrasi teorisyenlerinin, pragmatizmin anti-temelci ve anti-özcü yaklaşımını tam bir demokrasi için önemli bir düşünsel kaynak olarak görmeleridir. Pragmatik düşüncenin hiçbir “demokratik ortak iyi”yi özelleştirmeyen yaklaşımını, liberal demokrasinin radikalleştirilmesinde önemli bir fırsat olarak gören Mouffe ve Laclau, pragmatizmin yeniden gündeme gelmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Pragmatizmi yeniden gündeme getiren bu dört aktüel gelişmenin her biri ayrıntılı inceleme konusudur ve dolayısıyla bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Bu çalışmanın sınırlarını çizen en temel amacı; ülkemizde Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketine hazırladığı eğitim raporu ile doğrudan katkıda bulunmasıyla tanınan, ancak belirtildiği üzere, pragmatik düşüncenin yeniden gündeme gelmesiyle birlikte düşüncelerine en fazla göndermede bulunulan John Dewey’in pragmatizmini ve daha özelden de onun pragmatik politik düşüncesini ve bu düşüncenin modern politik düşünce/teori içerisindeki önemini ortaya koymaktır.

Bu temel amaç çerçevesinde öne sürdüğümüz düşünce; John Dewey’in pragmatik politik düşüncesinin, günümüzde etkilerini pozitivist politik teori ve teknokratik yönetim gibi bir olgu üzerinden hissettiğimiz, bilimselleşen ve böylece toplumun pratik ihtiyaçlarından ve sağduyusundan kopan modern politikanın karşılaştığı pratik meşruiyet sorununun üstesinden gelme çabası olarak okunabileceğidir. Modern politikada teorinin pratikten kopması biçiminde tarihsel olarak tecrübe edilen bu olgunun teori ile pratiği bütünlüklü bir bakış içerisinde ele alan pragmatik düşünce bağlamında, özellikle Dewey’in pragmatizmi açısından irdelenmesi çalışmanın temel doğrultusunu oluşturmaktadır.

Türkiye’de bir felsefe geleneği olmadığı, bu nedenle modernleşme sürecine de sirayet eden, düşünceden çok eyleme öncelik veren bir anlayışın hakim olduğu dolayısıyla adı konmamış bir pragmatik kültürün sosyal ve politik yaşama hakim olduğu şeklindeki yaygın kaniye rağmen ve yine özellikle 1980 sonrasında ideolojilerin geçerliliğini yitirdiği bu bakımdan sonuca yönelik faydacı bir anlayışın toplumsal gelişmeye daha yararlı olacağı düşüncesinin yaygın olarak benimsenmesine karşın,

pragmatizmin bir felsefe biçimi olarak yeterince irdelenmediği, dolayısıyla tanınmadığı görölmektedir. Bu nedenle çalışma, pragmatizm kelimesinin çağrışımlarının günlük dildeki pejoratif anlamlarıyla sınırlı kaldığı Türkiye’de pragmatik düşüncenin ve onun en önemli temsilcilerinden olan John Dewey’in tanıtılmasına bir katkı amacını da taşımaktadır.

John Dewey’in pragmatik ve politik düşüncesini eksen alan bu çalışma, pragmatizme ilişkin Türkiye’deki yazın dikkate alındığında elden geldiğince birincil kaynaklara yer verilerek hazırlanmış betimleyici bir atölye çalışması olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede  bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde pragmatik düşüncenin klasik ve modern dönem temsilcileriyle birlikte ana tema ve kavramlarına yer verilmiş ve pragmatik düşünce geleneği içerisinde John Dewey’in yeri belirtmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise John Dewey’in pragmatik düşüncesinin dayandığı kavramlarla birlikte, düşünürün politik düşüncesi ortaya konulmuştur. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise John Dewey’in politik düşüncesinin modern politik düşünüş üzerindeki etkisi, modern politikadaki pratik meşruiyet sorunu ekseninde belirtmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

PRAGMATİZM

1.1. PRAGMA-TİZM: ETİMOLOJİK ARKAPLAN

Günlük dilde pragmatizm, önceden belirlenmiş herhangi bir ahlaki yada evrensel ilkenin sınırlaması olmadan, doğru olanın işe yarar olduğunu ileri süren bir davranış ve eylem biçimini tanımlar. Bu haliyle pejoratif bir anlama sahip olan pragmatizm çoğu zaman fırsatçılık, çıkarıcılık veya faydacılık gibi nitelermelerle özdeş biçimde kullanılır. Bütün bu nitelermeler çerçevesinde olumsuzlanan şey, içinde bulunulan anın gerektirdiği şekilde davranan dolayısıyla çıkarı neyi gerektiriyorsa bu yolda ego merkezli hareket eden insan davranışdır.

Oysa meseleye bir başka açıdan bakıldığında, yaşamın aslında pragmatik davranışların bir sonucu olduğu yargısına da kolaylıkla ulaşılabilir, zira yaşam, insanın içinde bulunduğu evrene zaman içerisinde verdiği yanıtlar toplamı olarak görüldüğünde, yaşam içerisinde düşünce, eylem ve davranışlarımıza yön veren evrensel ilke ve kuralların, bir zamanlar pragmatik olarak ortaya çıkmış olduklarını ileri sürmek buna göre pek mantıksız olmayacaktır. O halde pratik yaşamımızda bu ölçüde bir yeri olan pragmatizmin olumsuzlanmasının sebebi nedir?

Bunun sebebi düşünce ile eylemi, teori ile pratiği birbirinden tamamen ayrı iki alan şeklinde algılayan ve bu doğrultuda birincilere ikincilerin üzerinde mutlak üstünlük tanıyan bir alışkanlığın yaygın olarak varolmasıdır. Buna göre düşünce eylemi belirliyorsa bir problem yoktur. Çünkü düşüncenin kaynağı akıl, belli mantık ve ahlak ilkeleri üzerine hareket ederek kabul edilebilir neden-sonuç ilişkileri ortaya koyarak

eylemlerimizi yönlendirmekte ve dolayısıyla makul sonuçların çıkmasına neden olmaktadır.

Oysa eylemlerin düşünceleri belirlemesi ve anlamlandırması problemlidir. Eylemler sonuçlardır ve bu sonuçların düşünceyi yönlendirmesi, var olan durumun meşrulaştırılması olarak değerlendirilir. Pragmatik eylem ve davranışlar bu meşrulaştırmalara dayanan ve dolayısıyla ilkeli olmayan eylem ve davranışlar olarak kabul edilir. Pragmatizm ise düşünce ile eylemin keşişim noktasına yani insanın doğayla etkileşiminin düşünsel ve eylemsel birikiminin yansması olan “tecrübe”ye dikkat çeker.

Sözcüklere ve kavramlara yüklenen anlamlar, tarihsel süreç içerisinde toplumsal bağlamlara göre değişir. Pragmatizmin semantik olarak geçirdiği değişim bundan bağımsız değildir. Grekçede “pragma” ve onun çoğulu olan “pragmata” sözcüklerinden türeyen pragmatizm “eylem” anlamına gelir.¹ Pragmatik sıfatı için kullanılan “pragmatikoi” ise yapılan işe uygun, aktif ve nitelikli “eylem adamı” (men of action) anlamındadır.² Grekçede insanın yaşamdaki nitelikli eylem ve tecrübesine vurgu yapan “pragmata”, bu anlamıyla sözcüğün günümüzdeki kullanımından oldukça farklıdır, zira olumlu bir anlama sahiptir.

Pragmata ve bu kökten türeyen sözcükler tarihin farklı dönemlerinde farklı düşünürler tarafından farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Sokrates, kamusal meselelere katılmadığından dolayı kendisini suçlayanlara karşı, hayatının hiç bir döneminde içinde olmadığı bir eylem biçimini işaret etmek üzere “ta politika pragmata”³ ifadesini kullanır. Bununla politik eylemi kasteden Sokrates, bu eylem biçimine olan kayıtsızlığının kendisini kamusal hayattan uzak tuttuğunu, fakat bu durumun kendisini çok daha önceleri karşılaşılabileceği ölüm gibi vahim bir sonuçtan kurtardığını düşünür. Sokrates için “politika pragmata” diğer bir ifadeyle politik eylem,

---

¹ Maines, David R., “Pragmatism”, Encyclopedia of Sociology, Edgar F. Borgatta & Rhonda J. V. Montgomery, Macmillan Reference USA, New York, Vol 3., 2000, s. 2217.

² Liddell, Henry George & Scott, Robert, Grek-English Lexicon, Clarendon Press., Oxford, 1940.

³ Fowler, Harold, Plato, Harvard University Press., Cambridge, 1982, s. 115.

aslında kendisini hem kendisine hem de diğer insanlara yararlı olmaktan alıkoyan bir eylemdir.⁴

Marksist terminolojide, içinde bulunulan koşulların ürünü olan, ancak bu koşulları değiştirmeyi hedef alan teoriye/düşünceye göre belli türde bir eylem biçimine işaret eden “praxis” kavramına yakın olan anlamıyla “pragma”, Antik Yunan’da Demosten tarafından kullanılmıştır.⁵ Buna göre pragma, özellikli yani bir takım gereklilikleri içinde barındırmasıyla aktörleri kendisiyle birlikte önceden tahmin edilemeyen sonuçlara sürükleyen koşulları ve bu koşullar içindeki eylem biçimini vurgular.

Tukidides’de tıpkı Demosten gibi belirli koşullara ve bu koşullarda gerçekleştirilmesi gereken eylem biçimine işaret etmek üzere tanımlamak üzere “pragma”yı kullanır. Tukidides’e göre, Atinalı’ların Peleponnes savaşında kaybolmaya başlayan özgüvenlerini yeniden kazanma amaçlı olarak Pericles veba salgınından yakınlıkta içinde bulunulan durumu şöyle ifade eder; “başımıza gelen tek şey (pragma) bizim öngörülerimizi aşmıştır”.⁶ Tukidides’in kullanımıyla “pragma”nın nitelediği durum, bir topluluğun geçmişteki beklentileri, şu an içinde bulunduğu kötü durum ve geleceğe dönük planları açısından ne anlama geldiği henüz belirlenemeyen bir durumdur. Tamamen olumsal olan insanlık durumlarına anlam kazandıran, “pragmata” yani içinde bulunulan koşullardaki insan eylemleridir. Bu eylemlerin sonuçları mutluluğa ve iyiliğe açılacağı gibi acı ve kedere de gebe olabilecektir.

Sokrates, Plato ve Aristo sofistleri “pragmatik” olarak nitelerken, onları eleştirmek ve belki de onların yaptıkları işleri küçümsemek ister gibidirler. Sokrates Protagoras’da küçümseyici bir tavırla Hipokrat’a sofistin ne tip bir şey (pragmati)

---

⁴ Politika ile ahlaki bir bütün olarak gören Sokrates, içinde yaşadığı polis inanc ve kuralları bu genel ahlaki doğruların dışında bir şeyleri telkin etmesi durumunda ciddi bir eleştirel tutum takınır. Bu anlamıyla poliste yani devlette ortaya çıkan bir takım haksız ve kanunsuz işlere katılmayı ifade eden politika pragmatadan uzak olduğunu belirtir. Sokrates savunmasında bunu şöyle dile getirir; “canınız sıkılmasın ama, hakikat şudur ki, devlette görülen birçok kanunsuz, haksız işlere karşı doğrulukla savaşıyor size ya da herhangi bir kurala karşı çıkan kimse ölümden kurtulamıyor” Bkz. Eflatun, Sokrates’in Savunması, çev. T. Aktürel, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 31.

⁵ “Pragma esti moi” “kişisel mesele” ifadesi içinde kullanılan sözcük değişken bir niteliğe sahip olan ve bu özelliğiyle ilgili kişileri özenli bir eyleme davet eden “duruma” işaret eder. Bkz. Liddell, Henry George & Scott, Robert, a.g.m.

⁶ Kaufman-Osborn, Timothy V., Politics/Sense/Experience, a Pragmatic Inquiry into the Promise of Democracy, Cornell University Press, London, 1991, s. 9.

olduğunu sorar.⁷ Sofistleri “pragmati” sözcüğü ile niteleyen Sokrates, aynı şekilde Gorgias’ta da halkın kötü huylarını kendisinde barındıranlar olarak nitelediği sofist ve demogoglardan hoşlanmadığını belirtir. Benzer biçimde Platon, “Devlet”te filozofun farklılığını belirtmek adına, onu insanların gündelik basit meselelerine yani “pragmateias” a vakti olmayan kişi olarak betimler.⁸

Hannah Arendt ise, Antik Yunan’da filozofun sonsuzluğu toplumun dışına çıkararak tefekkür etmek yani ölmeyi göze almak suretiyle yakaladığını, bu nedenle sıradan insanların da kendileri dışında her şeyin ölümsüz olduğu bu dünyada, ölümlülerin yaşamı hak ettiklerinin bir göstergesi olarak bir takım işler, edimler ve sözler ortaya koyabilme yeteneklerinin, iş, edim anlamlarına gelen pragmata kelimesinin kullanıldığını belirtir.⁹ Aristo ise sofistleri ve demogogları “pragmateuontai” yani onursuz işler yapanlar olarak değerlendirir.¹⁰

Politik olanın yerini daha çok hukuki olana bıraktığı Roma’ da “pragma” sözcüğü de anlam olarak bu değişimi yansıtır. Burada “pragmatikos” ya da latince “pragmaticus” avukatları ve diğer hukuk adamlarını yani hukuk konusunda yetenekli kişileri tanımlar dolayısıyla “pragma” bunların yaptığı işlerdir.¹¹ Sözcüğün Antik Yunan’dan Roma’ya ifade ettiği anlamın, kendisinden türeyen sözcüklerle birlikte edindiği yan anlamlarla ilişkili olarak kazandığı itibar ani değildir. Zira Cicero’nun “Retorik” adlı eserinde alaycı bir şekilde her işe burnunu sokan, densiz kişi anlamında “pragmatokopos” u kullandığı görülür.¹²

“Pragma” nın Yunan’dan Roma’ya kazandığı itibar büyük ölçüde Sokrates’in “politika pragmata”sından “res publica”ya geçişle, diğer bir deyişle politikanın nesnelleşmiş bir kamusal mesele karakteri kazanmasına içkin bir durumdur. Politik meselelerin kamusal hale gelmesi ve bu meselelerin iktidarın tek yanlı tasarrufları olarak tanımlanması Roma’da Justinyen’in Code Civil’inde imparatorluk buyruklarının

---

⁷ Kaufman-Osborn, Timothy V., a.g.e., s. 10.

⁸ Platon, Devlet, Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s.187

⁹ Arendt, Hannah, İnsanlık Durumu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.52.

¹⁰ Aristo, Politika, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 32.

¹¹ Cicero, “pragmatici homines” yani “meselelerin adamları” ifadesiyle onlardan övgü ile bahseder. Bkz. Kaufman-Osborn, Timothy V., a.g.e., s.11.

¹² Kaufman-Osborn, Timothy V., a.g.e., s.11.

gücünü işaret etme anlamında kullandığı “pragmatica sanctio” ifadesinde görülür.¹³ Şehir devletlerinde katılan yurttaşların işbirliğinin oluşturduğu kültür üzerine oturan politik iktidar, Roma’da imparatorluğun tebaaları üzerinde bir yaptırım gücü olarak ortaya çıkmakta ve eylemleri de pragmatik kelimesiyle karşılanmaktadır. Politik iktidarın eylemlerinin pragmatik niteliği yaptırım gücü taşımasından gelmektedir.

Eylemi öne çıkaran tavır anlamında pragmatik eyleme ve pragmatizme atfedilen olumsuzluk, büyük ölçüde modernitenin rasyonalist felsefesinin eyleme bakışı ve onu anlamlandırmasıyla ilişkilidir. Tamamen akıllı ve onun işlevselliğini vurgulayan bu düşünce, eylem alanını yani pratiği akıl dışı bir alan olarak algılamıştır. Bu sebeple eylemin akıllı yönlendirmesi kabul edilmemekte ve dolayısıyla pragmatik davranış ve eylem, aklın ilkelerinin dışında istenilmeyen bir alan olarak değerlendirilmektedir. Akıl bizler için bu anlamda en iyi ve en doğru eylemleri gerçekleştirmemize imkan sağlayan yegane araçtır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, modernitenin ve klasik felsefenin, eylem alanını yani tecrübeyi hafife alan rasyonalizminin etkisiyle pragmatizm artık, bu felsefi eğilime bir yanıt olarak Amerika’da doğan felsefe geleneğinin adıdır. Bu doğrultuda tek bir hakikat, tek bir yöntem ve tek bir gerçeklik anlayışının karşısında yer alan pragmatizm, dünyayı dikotomik bir biçimde kavrayan ve buna göre düşünce ile eylemi, teori ile pratiği birbirinden ayıran klasik felsefe geleneğine, evrene yönelik bütüncül bir kavrayışla yanıt verme girişimidir. Tecrübe/deneyim (experience) kavramı düşünce ve eylemin refleksif bir şekilde yansıdığı alan olarak, pragmatizmin en önem verdiği kavram olarak dikkat çeker.

John Dewey pragmatizmin, dünyaya ilişkin tüm bilgiyi sınıflandıran ve bunları belli bir düzen içinde dosyalayan rasyonalizmin, bu müzmin alışkanlığına karşı bir çeşit başkaldırı olduğunu belirtse de¹⁴ kapitalist ve egoist birey ve toplumun, politik çıkarı merkeze alan ve bu yolda her tür düşünceyi kendi yararına olduğu için kullanan bir kültürün meşrulaştırma zemini olması gibi sert eleştirilerden payını almıştır. Pragmatizmi Amerikan modernleşmesinin fikri altyapısı olarak gören ve bu doğrultuda

---

¹³ Kaufman-Osborn, Timothy V., a.g.e., s. 11.

¹⁴ Kaufman-Osborn, Timothy V., a.g.e., s.12.

ona kültürel ve politik bir anlam yükleyen Dewey eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur, zira pragmatik felsefenin kurucusu diğer iki isim, William James ve Charles Sanders Peirce pragmatizmi felsefi sorunlara çözüme yönelik bir düşünce yöntemi olarak öne çıkarmışlardır. Bu durum pragmatizmin ve pragmatistin ne olduğuna dair yürütülen kadim tartışmanın da temelini oluşturur.

Bazılarınca, Amerikan toplumunun dünyaya ilişkin çıkar ve beklentilerini dile getiren bir çeşit Amerikanizm olan pragmatizm¹⁵, bazılarına göre klasik felsefenin yol açtığı sorunları çözen ve önemi geç modern dönemde daha da anlaşılabilir ve bu haliyle Amerika'ya hapsedilemeyecek kadar önemli olan bir düşünme yöntemidir.¹⁶ İster bir yöntem isterse de belli bir topluma özgü felsefe yapma biçimi olarak kabul edilsin pragmatizm bugün itibarıyla, sözcüğün gündelik kullanımıyla dile getirilen pejoratif anlamının çok ötesinde ciddi bir düşünme alanını ifade eder. Bu alanda pek çok düşünür pragmatizmin sunduğu imkanlardan faydalanmış ve bu anlamda ona dolaylı olarak katkı sağlamıştır.

---

¹⁵ Pragmatizme bu yönde hem Amerika'dan hem de Amerika dışından ciddi eleştiriler söz konusudur. George Santayana ve Louis Hartz gibi isimler pragmatizmin Amerikan tipi liberalizmi meşulaştıran bir ideoloji olduğunu ileri sürerken, Frankfurt Okulu'nun kurucularından Max Horkheimer, pragmatizmi düşünmeyi sevmeyen ve her şeyi nesneleştiren bir toplumun ideolojisi olarak eleştirir. Ayrıntılar için Bkz. Santayana, George, "Dewey's Naturalistic Metaphysics", The Philosophy of John Dewey, Ed: P. Schilpp, Northwestern University Press., Chicago, 1939., Hartz, Louis, The Liberal Tradition in America, Hartcourt Brace, New York, 1955. ve Horkheimer, Max, Akıl Tutulması, çev: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

¹⁶ Dewey'in bu tür eleştiriler nedeniyle pragmatizm yerine experimentalizmi tercih ettiğini belirten Bryan Turner, Richard Rorty nedeniyle bir kez daha Amerikaya hapsedilen pragmatizmin aslında Kıta Avrupa düşünürlerince de katkıda bulunmuş bir genel düşünme yöntemi olduğunu ileri sürer. Daha fazlası için Bkz. Baert, Patrick and Turner, Bryan, "New Pragmatism and Old Europe Introduction to the Debate between Pragmatist Philosophy and European Social and Political Theory", European Journal of Social Theory 7(3), Sage Publications, London, 2004, s. 267-269 ve Turner, Bryan, "Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism", European Journal of Social Theory 7(3), Sage Publications, London, 2004, s.275-279.

1.2. PRAGMATİZMİN TARİHSEL TEMELLERİ

Düşüncenin yüzünü pratiğe çevirme amacını taşıyan pragmatizmin bu doğrultuda ana hatlarını; insan eylemi ve düşüncesinin varoluşsal olarak problem çözmeye yönelmesi¹⁷, insanın doğada gerçekleştirdiği “amaçlı eylem”¹⁸ ve içinde yaşadığımız evrenin gelişimini tamamlamış bir evren olmadığına dair beslenen inanç oluşturmaktadır. Bu nedenle hiçbir zaman elimizde, yaşadığımız dünyayı toptan açıklama ve anlamlandırma kapasitesine sahip bir teori yada felsefe olmayacaktır, zira böyle bir iddia taşıyan düşüncenin, pratiğin insanı şaşırtan bağlamlarında anlamsızlaşması, dolayısıyla bir spekülasyon haline gelmesi kaçınılmazdır. Pragmatizm, elimizde halihazırda bulduğumuz düşünce ve teorilerin sadece mümkün olanlar içerisinde en iyi olanlar olduklarının kabul edilmesini salık verir.¹⁹

Pragmatizmin bu genel özellikleri bağlamında William James’in onu “eski düşünme biçimlerinin yeni bir adı”²⁰ olarak tanımlaması ilginç bir hususu işaret eder. Zira pragmatizm yirminci yüzyılda adı konan bir düşünce olmasına karşın, bu tarihten önce pek çok düşünür ve felsefi ekol tarafından, adı konmasa da kullanılmıştır. Bu bağlamda verilecek en yakın örnek, Karl Marx’ın diyalektik materyalizm teorisidir. Düşüncüyü, dünyayı yorumlamaktansa onu değiştirmeye çağıran Marx, bu teziyle pragmatizmin araçsalcılığıyla paralel bir görüntü çizer. Bunun gibi pragmatizmin izini taşıyan gerek ilk çağda gerekse günümüzde başka düşünür ve okullardan söz etmek mümkündür.

Buna göre Antik Yunan’da septikler, ilk pragmatistler olarak nitelenebilecektir. Her türlü bilgiye şüpheyile yaklaşan septikler, doğruluğu ve kesinliği kendinden menkul olan nesne yada bilginin varolduğu düşüncesinin karşısındadır. Septiklere göre insanın nesnelere aldığı izlenimler toplamı olan bilgi sadece nesneye bağlı değil aynı

---

¹⁷ Hook, Sidney, *The Metaphysics of Pragmatism*, UMI, 1927, s.45-46.

¹⁸ Dewey, John, “The Quest for Certainty”, *Intelligence in the Modern World*, Ed: Joseph Ratner, The Modern Library, New York, s. 289-290.

¹⁹ Dewey, John, “The Development of American Pragmatism”, *The Essential Dewey*, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 4.

²⁰ James, William, “What Pragmatism Means”, *Pragmatism A Contemporary Reader*, Ed: Russel B. Goodman, Routledge, New York, 1995, s.54

zamanda kişinin içinde bulunduğu duruma da bağlıdır.²¹ Septikler nesnelere gerçek doğruluk değerlerinin olduğu şeklindeki ön kabulünden yola çıkarak sabit bir epistemeye ulaşma başarısını reddetmektedirler. Biz sadece bulunduğumuz şartlar içerisinde ihtiyacımız olan makul inançlarla (o bağlamda bizim için akılcı olan inançlar) birlikte eylemde bulunabiliriz. Daha sonra gerçekleştireceğimiz, bir anlamda rasyonel eylemlerimize temel oluşturan ve yön veren, bu akılcı diyebileceğimiz inançlarımız, deneyimlerimiz sonucu oluşan eğilim ve izlenimlerimizin bir yansımasıdır. Etkin eylemlerimizin temelinde pratik tecrübelerimizden beslenen bu inançlar vardır. Evrensel iddialar veya ön kabuller ile dış dünyaya ait bilgilerimizin kesin şeyler olmadıklarını savunan septikler bu düşünceleriyle pragmatizme paralel bir konumdadırlar.

Antik Yunan'da pragmatizme yakın olan bir diğer okul septiklerin bir kolu olan empiriklerdir. Zihinsel hayatımızla tecrübelerimiz arasında daha rijit bir ayrıma giden okul, zihnimizin yönlendirdiği bilişselliğimizin bize bir görüngüler dünyası sağladığını, bunun da nesnelere aktüel doğasına dair kesin bir yargıda bulunmak için bize güvenli bir zemin vermediğini ileri sürmektedir. Empriklere göre dış dünyaya ait bilgilerimiz ancak ve ancak deneyimlerimiz yoluyla elde edilebilecektir. Çünkü deneyimlerimiz hayata dair en güvenilir ve doğrudan bilgilerimizdir.

Empriklere göre “pratik yeterlilikler”, gerek düşün gerekse de pratik yaşamımızda büyük bir role sahiptir. Ancak bu rol, nesnelere gerçek doğasına ilişkin kesin bir bilgi sunma biçiminde değil bilakis onlara yönelik bilişsel ve duygusal eğilimlerimizi etkilemek yada yönlendirmek biçiminde gerçekleşmektedir. Emprikler, dünya hakkındaki hemen hemen tüm bilgimizi deneyimlerimizle elde ettiğimizi ve bu bakımdan pratik deneyimlerimizin hayatımızdaki biricik rehberler olduğunu düşünmüşlerdir. Genel olarak ifade etmek gerekirse; Antik Yunan düşüncesinde önemli yeri olan septikler ve empirikler “pratik deneyim ve yeterlilik” kavramlarını vurgulamak suretiyle, bilgi teorisi açısından pragmatizmin temellerini atmışlardır.

Pragmatizmin Antik Yunan düşüncesinde temsilcisi olarak görülebilecek bir diğer isimde hiç şüphesiz Aristo'dur. Düşünceleriyle hem Peirce'ü hem de Dewey'i

---

²¹ Skirbekk, Gunnar - Gilje, Nils, Felsefe Tarihi, çev: Emrullah Akbaş, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1971, s.136-137.

etkileyen Aristo²², gerçekliğin dinamik ve değişimine yönelen yanını esas alan teleolojik ve organik dünya görüşü, ortayolcu felsefesi ve tecrübe ve pratiğe vurgu yapan bilgi teorisi ile pragmatizmin bir anlamda temel kaynağıdır.²³

Bilimleri teorik ve pratik bilimler olarak ikiye ayıran Aristo, bilginin insanın ve toplumun pratik yaşamına olumlu yönde pratik bir katkı sağlaması gerektiğini düşünmüş ve bu bakımdan pratik bilimler olarak gördüğü ahlak ve politika ile ilgilenmiştir. Ona göre bilgi sıradan insanın karakterini olumlu yönde etkileyen dolayısıyla onu olgunlaştıran bir işlev görmelidir. İnsanlık durumları çok çeşitlilik arzettiğinden ona tıpkı bir matematikçi gibi kesin yasalar bulmak amacıyla yaklaşmanın yanlış olacağını düşünen Aristo, bilimsel faaliyetin pratik ve sağduyudan beslenen bir bilme etkinliği olduğunu ileri sürer.²⁴ Pratiğe ve sağduyuya vurgu yapan Aristo'nun, hem ontolojisi hem de epistemolojisiyle pragmatik düşüncenin adeta temellerini attığı söylenilebilir.

Modern dönemde pragmatik felsefeye bir öncül olarak nitelendirilebilecek isimlerin başında belki de G. W. Leibniz gelir. Leibniz evren ve evrendeki nesnelere gerçek doğası hakkında kapsayıcı ve derinlikli bir bilgi sahibi olabilmenin eksikliğini duyan biz insanların, bu problemine çözüm yolu olarak konjonktürel metod olarak nitelediği "apriori yöntemi" kullanmayı önerir.²⁵ Yöntem konjonktreldir çünkü belli nedenler belli sonuçları doğuracak yargısıyla tespit edilmekte ve gerçekleşen durumun

---

²² çalışmalarında Antik Yunan felsefesine ve özellikle Aristo'ya atıflarda bulunan John Dewey böylelikle modern bilimin ve felsefenin yöntem ve varsayımlarının yarattığı sorunlardan kaçma imkanı bulduğunu kaydeder. 1925 yılında yayınladığı "Deneyim ve Doğa" (Experience and Nature) adlı kitabı bunun somut örneğini teşkil eder. Kitap Dewey'in Aristo'dan mülhem olan "deneysel naturalizm" teorisi üzerine temellenmiştir.

²³ "Metafizik" adlı eserinde Aristo, yaptığı çalışma için "pragmateia" sözcüğünü kullanır. Sözcük burada, gündelik meselelere karşı uzak duran ve bunu politik radikalizmde gösteren Plato'nun idealar felsefesini, duyuusal nesnelere dünyasıyla ilişkili hale getirme çabasının adı durumundadır. Bu girişim bir anlamda akademik ve felsefi bir düşünce ve yöntem olarak pragmatizmin bir biçimi sayılmaktadır. Yine aynı biçimde kitabın 6. bölümünde Aristo Sokrates'in doğal dünya ile değil ahlakla ilgilediğini ve bu nedenle onun düşünceyi tanımlara odaklayan ilk kişi olduğunu söyler. ğrencisi Plato'nun duyuusal ve aşkın gerçeklik ayırımına dayandırdığı "İdealar Kuramı"nın hocasından edindiği ilk izlenimlerinin ürünü olduğunu ileri sürer. Oysa Aristo'ya göre idealar vardır fakat onlar nesnelere aşkın değil içkin formlardır. Bu erevede Aristoteles'in Plato'nun "ikili bölme" (dialektik) yöntemini eleştirdiği ve Sokratesci "tümevarımı" yeniden canlandırma girişimi içerisinde olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bkz. Aristoteles, Metafizik, ev: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 108-109.

²⁴ Lord, Carnes, "Aristotle", History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss and Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago, 1987, s.120.

²⁵ Rescher, Nicholas, Realistic Pragmatism, State University of New York Press, Albany, 2000, s.5.

bu belirlenen nedenler doğrultusunda vuku bulacağı önceden tahmin edilmektedir. Bu tahminler ön kabuller olup herhangi bir deneysel çabanın sonucunda elde edilmiş açık deliller değildirler. Karşılaşılan durumlar ve olguların doğası hakkında bir nevi zihinsel tasarruf imkanı sağlarlar. Buna göre apriori yargılarımız yada hipotezlerimiz, belli bir durumun doğasına ilişkin yeterli açıklayıcılıktan yoksun olduğunda bir diğer doğruluğu benimsenecek olan apriori hipotezle değiştirilecektir.

Leibniz bunun işlevselliğini şöyle açıklar: Ortaya çıkan bir etki pek çok farklı nedenden doğmuş olabilir. Bu sebeple hipotezlerin başarıları hiçbir kesinliğin göstergesi değildir. Fakat buna karşın veri hipotezimizle pek çok sayıda fenomeni tatmin edici bir şekilde açıklığa kavuşturabilmek oldukça büyük bir başarıdır ki bu başarı moral kesinlik olarak alınmalıdır. Aslında bu tür hipotezler günlük hayattaki kullanım için yeterlidir. Ve yine yeni bir doğru ortaya çıkana kadar daha az iyi olan hipotezlerin yürürlükte tutulması ve bunların fenomenleri açıklama yeterliliklerine göre değiştirilmeleri yöntemin kullanışlılığını göstermektedir. Şayet muhtemel olandan kesin olanı dikkatli bir şekilde ayırt edersek bunda hiçbir mahsur yoktur. Leibniz'in bu düşünceleri onun düşünce tarihine bakışıyla da pekişir. O düşünce tarihinde kendisiyle geçmiş düşünürler arasında bir kopuş değil bir bütünlük olduğunu ve bu bütünlük içerisinde her filozofun felsefi hakikat denen bütünü bir kısmının açığa çıkmasına önemli katkılar sağladığını düşünür.²⁶ Leibniz'in bu düşüncesi pragmatik hakikat teorisiyle paralellik taşır.

Leibniz'e göre pratikte oldukça iyi test edilmiş olan hipotezlerimizden elde ettiğimiz bilgilerimiz metafiziksel kesinlik arz etmez, fakat zaten ihtiyacımız olan şey moral kesinliğin pratik alanında bulunmaktadır. Konjoktürel metot kullanılarak sınanan hipotezlerimizden elde edilecek bilgilerimizin bağlayıcı olma seviyesi bu hipotezlerimizin yapısına göre değişecektir. Çok daha fazla sayıda olguyu açıklayabilme kapasitesine sahip olan hipotezler bizim daha fazla varsayımda bulunma gibi bir zahmete girmemizi engelleyecektir. Dolayısıyla Leibniz'e göre bu tip büyük hipotezler bir sıralama söz konusu olsa en üst dereceyi hak etmektedirler. Zira bunlar, yeni karşılaşılan olgulara ve yapılan gözlemlere ait bir dizi ön tahminler yapmamıza

---

²⁶ Ross, George MacDonald and Francks, Richard, "Descartes, Spinoza and Leibniz", The Blackwell Companion to Philosophy, Ed: Nicholas Bunnin and E. P. Tsui-James, Blackwell Reference, Cambridge, 1996, s. 521.

yardımcı olmakta ve bu özellikleriyle pratiğin ve hakikatin zeminine uygulanabilmektedirler.

Leibniz'in ortaya koyduğu "konjoktürel apriori metodu" daha sonraları hipotetik-tümdengelim metodu olarak adlandırılacak bilimsel metodun habercisi olmuştur. Onun bu yöntemi bilimsel bilgi edinmede kullanmaya ve işlevselliğine verdiği önem açısından ifade etmek gerekirse, Leibniz'in yöntemin haklılaştırıcı mantığını, pragmatik ve pratik akıl bağlamında üstün bir geçerliliği olması ve pragmatik olması olarak açıklar. Buna göre hipotezlerimizin test edilmesi fenomenlere dair tatmin edici bir açıklama sunup sunmadığının tespitinden başka bir şey değildir. Açıklayıcı olma açısından yetkin olan hipotezler, geçmişte ortaya atılan ve fakat etkin olan tahminleri ve gelecekteki olası durumları hesaba katan özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Kısacası hipotezlerimizle elde ettiğimiz tecrübi bilgilerimiz bize nesnelere aktüel yani şu andaki halihazır doğruluklarıyla pratik olarak çalışmamızı sağlamaktadır.

Pragmatizmin bir diğer tarihsel öncülü de faydacı düşünce içerisinde yer alan Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'dir. Faydacı düşünce, ahlak bakımından doğru eylem ya da politikanın toplumun üyelerine en büyük mutluluğu getiren eylem ya da politika olduğu tezine dayanır.²⁷ Burada faydaya ilişkin vurgulanan iki temel özellik göze çarpar. Bunlardan ilki, faydanın pratik bir olgu olduğu ve şu an toplumda varolan bütün üyeler açısından yararlı olanın vurgulanmasıdır. İkinci husus ise eylemin sonuçlarına yapılan vurgudur. Her iki husus da faydacı düşünceyi afaki değil gerçekçi kıldığı için ahlaken ne kadar eleştirilse de benimsenebilir kılmıştır.

Normatif bir politika ve ahlak felsefesi olan faydacılık, pragmatizmi bilgi kuramı açısından etkilemiştir. Doğru ve yararlı olanı pratikteki olumlu işlevi ile özdeşleştiren faydacılar, pragmatistlerin doğru bilgiyi kullanışlı olmakla tanımlayan bilgi kuramına önemli katkılarda bulunmuşlardır. İnsan eyleminin ve zihninin ontolojik olarak faydaya yöneldiğini ileri süren faydacı düşünce zihnin ve eylemin pragmatik doğasını savunan pragmatistlerin bir bakıma yol göstericisi olmuştur. William James'in ünlü eseri

---

²⁷ Kymlicka, Will, Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 13.

“Pragmatizm”i hayatta olsaydı hocaları olacağını söylediği J. S. Mill’e atfen yazması bu ilişki ve etkileşimin somut örneğidir.

Yine aynı şekilde Mill’in etik ilkelerin bireyler üzerindeki bağlayıcılıklarını, sağladıkları sosyal fayda üzerinden değerlendiren ve bu nitelikleriyle onlara en çok sayıda insana yarar sağlayan etkin koşulları oluşturma görevi yükleyen bakış açısı C. S. Peirce’in ahlak ilkelerine dış dünya hakkındaki bilgilerimizi güvenilir kılacak olan ilkeler olarak bakması ve bu ilkelerin amaçlarımız doğrultusundaki pragmatik etkinliğini önemsemesiyle paralellik gösterir.²⁸ Faydacılar ve pragmatistler arasındaki bu benzerliği Durkheim’da belirtir.²⁹

Genellikle birbirine karıştırılan faydacılık ile pragmatizmi ayıran iki temel nokta belirlenebilecektir. Faydacılık normatif bir politika ve ahlak felsefesi olmasına karşın pragmatizm daha çok bir düşünme yöntemi ve felsefe yapma biçimi olarak ortaya çıkar. İkinci farklılık ise bilgi kuramı açısından söz konusudur. Bu çerçevede John Dewey aradaki farkı şöyle belirtir; “faydacılar doğruyu (right) topluluğa fayda sağlayan şey diye nitelerken (en çok sayıda insanın mutluluğu), pragmatistler ise doğruyu (true) birey için kullanışlı olan (amaçlarını gerçekleştirirken ona etkin bir şekilde yardımcı olan şey) olarak sınıflandırmaktadırlar.”³⁰

Bunun dışında modern dönemde pragmatizme öncülük ve de kaynaklık etmiş farklı düşünürlerden söz etmek mümkündür. Örneğin, 15. yüzyılda bilimsel bilginin değerini pratikteki yararlılığı ile tanımlayan ve bu doğrultuda teoriden çok eylemi öne çıkaran Niccolo Machiavelli; bilginin kökeninin deneyimlerimiz olduğunu söyleyen İngiliz görgücülüğün önemli ismi John Locke; akılcılık ve deney arasında bilginin kaynağı olarak ikisinin pratikteki sentezini ifade eden izlenimlerimizi öne çıkaran ve yine toplumsal düzeninin temelini gelenekler ile doğal duygulara olan güven ekseninde inşa ettiği siyaset teorisinde gören David Hume; biyoloji, tarih ve politika gibi pratik alanlarda bize dünyanın mutlak ve kesin bilgisini vermemesine karşın düşünce ve eylemlerimizi nasıl yönlendireceğimize dair önemli ipuçları veren pragmatik kavram ve

---

²⁸ Rescher, Nicholas, a.g.e., s. 7.

²⁹ E. Durkheim, pragmatizme doğruluk teorisi nedeniyle ciddi derecede karşıdır. Bkz. Durkheim, Emile, Pragmatism and Sociology, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

³⁰ Dewey, John, “Philosophy’s Search for the Immutable,” The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 4-5.

fikirlerin yaşamımızdaki önemini vurgulayan Aydınlanma filozofu Kant; felsefi düşünmenin temel amacının doğrunun ne olduğuna dair aktüel bir kavrayış sunmak olduğunu belirten ve bu doğrultuda aşkıncılığın yerine tarihselliği ve kültürel göreceliliği vurgulayan Hegel; toplumsal değişmeyi sağlayıcı teori ve eylemi “praksis” kavramında bütünleştiren Marx; pozitif bilimsel yöntem ve araştırma eylemini vurgulayan Auguste Comte ve nihayet ilerlemeye olan iyimser bakışı ve evrim teorisiyle Charles Darwin dolaylı ya da doğrudan pragmatizmin öncülleri olmuş düşünür ve okullardır.

1.3. PRAGMATİZM

Pragmatizm, dünyayı dikotomik bir bakış açısıyla kavrayan epistemoloji temelli klasik felsefenin sorunlarına yönelik çözümü esas alan bir düşünme yöntemidir. Bu özelliği ile pragmatizm tek bir felsefe yada dünya görüşünden ziyade, farklı disiplinler ve alanlar içerisinde yürütülen yöntem tartışmalarında takınılan ortayolcu bir tutumu ifade eder. William James’in İtalyan pragmatist Giovanni Pappini’ye atfen kullandığı “otel koridoru metaforu” bu anlamıyla pragmatizmin ne olduğunu çok veciz bir şekilde özetler. Buna göre pragmatizm, tek bir felsefe değil içerisinde pek çok değişik felsefenin yaşamasına imkan tanıyan bir düşünce geleneğidir.

Buradan çıkarılacak sonuç, pragmatizmin özgün bir felsefeden ziyade değişik felsefelerin bir araya getirilmesinden oluşan eklektik bir şeyi ifade ettiği olmamalıdır, çünkü pragmatizm, felsefenin temel sorunları olan anlam, hakikat ve gerçekliğin doğasına ilişkin ciddi bir düşünme geleneğini temsil eder. Dolayısıyla pragmatizm, ne herhangi bir koşulda işe yarar olan şey ne ise o doğrudur gibi basitleştirilecek bir politikaya, ne bu tür bir ahlaki temel alan tek bir düşünce, düşünür veya kültüre indirgenemez.

Pragmatizm William James’in de üzerinde önemle durduğu gibi, basitmiş gibi görünen ancak insanlığın düşünce tarihi ve eğilimi dikkate alındığında son derece önemli ve üzerinde dikkatle durulması gereken bir düşünme yöntemidir. Bu çerçevede

pragmatizm tek bir doğru, tek bir evrensel hakikat yada tek bir genel geçer ahlak ve yöntem bulma derdinde değildir. Pragmatizm pratik hayatımıza yön veren evrensel ilke ve hakikatlerin nasıl o hale geldiklerini bize göstermeye ve bu doğrultuda zihnimizi her an unuttuğumuz bu gerçeğe karşı açık tutmaya çalışır.³¹

Ancak kabul etmek gerekir ki pragmatizm “doğru olan işe yarar olandır” ifadesi çerçevesinde dile getirilen eleştirilerden kurtulamamıştır. Bu bağlamda özgün bir felsefe olmaktan öte bir düşünce olarak bile görülemeyeceği ileri sürülen pragmatizm, bir yandan bireysel ekonomik çıkarı fetişleştiren kapitalizmden temellenen bir düşünce olarak diğer yandan Amerikan kültüründen beslenen Amerikan emperyalizminin politik meşrulaştırma zemini olarak değerlendirilmiştir.³²

Bu eleştiriler pragmatik düşünce içerisinde etkili olmuştur. Pragmatizmin özgün bir felsefe olmadığı ve bu bakımdan normatif bir temele sahip olmadığı ve olmayacağı şeklindeki eleştiriler karşısında pragmatistler, ilgilendikleri felsefe ve diğer disiplinlere bağlı olarak kendi düşüncelerini pragmatizmin dışında başka kavramlarla ifade etme gereği duymuşlardır. Örneğin Peirce, kendi düşüncesini başkalarının çalamayacağı kadar çirkin olduğunu söylediği “pragmatizm” ile tanımlarken, Dewey “aletçilik” (Instrumentalizm) olarak tanımlamıştır.

Pragmatizmin Amerikan tipi bir kapitalizmin meşrulaştırıcısı olduğu yönündeki eleştiri ise büyük oranda tartışmalıdır. Zira pragmatizmin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde önemli etkisi olan Chicago Okulu’nun kapitalizmin yarattığı aşırı atomize bireyciliğe bağlı olarak Amerikan toplum yapısında birey-toplum gerilimi üzerinden yarattığı sorunlara sosyoloji disiplini içerisinde dikkat çekmesi bu çerçevede önemli bir örnektir.

---

³¹ William James’in pragmatizmi, bir zihin hali ya da bir düşünsel tavır olarak düşüncelerin ve hakikatin doğasına ilişkin geliştirilmiş bir teori olarak tanımlarken, John Dewey James’in pragmatik düşünsel tavır olarak adlandırdığı şeyi ilk ilkelerin, ilk kategorilerin, ilk nesnelere ve varsayılan zorunlu ilkelerin ötesine bakmak yani sonuçlara, nihai gerçekliklere dikkati çevirmek olarak tanımlar. Bkz. James, William, “What Pragmatism Means”, Pragmatism A Contemporary Reader, Ed: Russel B. Goodman, Routledge, New York, 1995, s. 54 ve Dewey, John, “What Does Pragmatism Mean By Practical”, The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods, Volume 5, Issue 4, 1908, s. 85.

³² Pragmatizmin Ortodoks Marksizmin gözüyle eleştirisi için Bkz. Wells, Harry K., Emperyalizmin Felsefesi Pragmatizm, Sorun Yayınları, İstanbul, 2003.

Pragmatizmin Amerikan politik çıkarlarına kaynaklık eden bir düşünce olarak nitelenmesi ise bir bakıma dolaylı olarak çıkarılabilecek bir sonuçtur. Zira Amerika'nın Kıta Avrupası karşısında yeni dünyayı temsil etmesi ve bu bakımdan zaten bir felsefe geleneğine sahip olmaması, burada her şeyi faydacı bir anlayışla değerlendiren bir kültürün toplumsal yaşamın her alanında hakim olduğu tezini güçlendirmektedir. Bu teze karşı, pragmatik davranışın evrensel bir davranış modeli olması ve bu bakımdan belli bir kültür ve topluma mal olmaksızın her zaman ve toplumda görülebilmesi doğrudan bir yanıt olacaktır.

Ancak pragmatizmin Amerikan toplumunun hayata bakışını yansıttığı ve bu yönüyle Amerikan kültürünün felsefi bir yansıması olduğunu reddetmek mümkün değildir. Bu kültür ve felsefenin oluşumunda şüphesiz ki Amerikanın yeni bir coğrafya ve yeni bir toplum olmasının etkisi büyüktür, zira bu anlamda pragmatizm, Amerikan toplumunun gelişiminde diğer bir ifadeyle modernleşmesinde yol gösterici olan duygu ve düşüncelerin bir toplamını ifade etmektedir. Amerikan modernleşmesi pragmatizmin ortaya çıkışında etkili olduğu gibi pragmatizmin de Amerikan modernleşmesini yönlendiren bir düşünce olmuştur. Pragmatizm bir yönüyle ortaya çıkışı itibarıyla geleneksel felsefe içerisinde anlam, hakikat ve gerçekliğe ilişkin temel sorunlara yönelen evrensel bir düşünce, bir yönüyle bir toplum olmak isteyen Amerika'nın sanatta ve felsefede ürettiği ortak bir dil ve nihayet bir yönüyle de Amerikan modernleşmesinin ilerlemeci (progressivist) politik dili ve düşüncesidir.

Pragmatizm Amerika'da ortaya çıkan ve bu kültürle beslenen felsefe geleneğinin adıdır. Cornel West, pragmatizmi Amerikan edebiyatının önemli bir ismi olan şair ve düşünür Ralph Waldo Emerson'un epistemoloji merkezli felsefeden kaçınma çabasıyla başlayan Massachusetts Cambridge'deki Metafizik Kulübü çevresince sürdürülen bir Amerikan felsefesi olarak tanımlar.³³ Kulübün üyelerinin bir kısmı pozitivism tarafından yüceltilen bilimi demistifize etmekle ilgilenirken, bir diğer kısmı da dini modernize etme çalışmalarlarıyla ilgilenmiştir.

Bilimin demistifikasyonu çerçevesinde özellikle bilimin ve bilimsel yöntemin fetişleştirilmesini eleştiren kulüp, bir yandan bilimin ve bilimsel olanın toplumun pratik

---

³³ West, Cornel, *The American Evasion of Philosophy*, Macmillan, London, 1989, s. 42.

yaşamından ve pratik tecrübelerinden, dolayısıyla kültüründen bağımsız olmadığını göstermeye çalışmış, diğer yandan da din ile bilim arasında bir kopukluk değil bir devamlılık olduğunu ileri sürmüştür. Emerson'un üzerinde durmadığı fakat Metafizik kulübünün üzerinde çalıştığı bilim ve bilimsel yöntem üzerine düşünceleri, temel olarak Emerson'un izlerini taşır. Bu nedenle pragmatizm Emerson'un bakışıyla bilimi, felsefeyi ve sanatı toplumun pratik yaşam ve bağlamının dışında görmeyen ve bu çerçevede söz konusu alanları bir bütünlük içinde değerlendiren felsefeyi tanımlamaktadır.

Bir başka yönden bakıldığında da pragmatizmin esasında Emerson'un Amerikada akademik kültür, kapitalist endüstriyelleşme ve ulusal bütünleşme bağlamında dile getirdiği iktidar, tahrik ve kişilik kavramlarının yaratıcı yorumlarından oluşan bir çeşitleme olduğu söylenilebilecektir. Özellikle Amerikan İç Savaşı'ndan sonra toplumsal yapıda tarıma dayalı sanayiden kentli sanayileşmeye, mesleki eğitimden daha profesyonel eğitime, rekabetçi kapitalizmden tekelleri kapitalizme geçiş gibi olguların yarattığı değişime bağlı olarak oluşan yeni koşullarda pragmatizmin Emerson'un kavramlarından daha farklı yönlere doğru geliştiği görülür. Pragmatizm iki önemli kurucu ismi Charles Sanders Peirce ve William James, Emerson'un epistemoloji merkezli felsefeden kaçış düşüncesini, oluşan bu yeni koşullarda yeniden yorumlayıp, bir anlamda revize etmişlerdir.

Amerikan pragmatizminin düşünce tarihi içerisindeki özgün konumunu belirleyen bir diğer önemli nokta, onun bir yönüyle Aydınlanmanın bilim, insan doğası ve toplumsal düzen kavrayış ve varsayımlarına karşı bir tepki hareketi olmasıdır. Bu çerçevede pragmatizmin yapmak istediği şey, klasik felsefe içerisinde bilginin kökenine ilişkin varolan iki ayrı eğilimi, idealizm ile realizmi birleştirmektir. Gerçeğin ya insan eylemine bağımlı olarak ya da onun dışında bir kendilik olarak görülmesi gerektiğini ileri süren bu alışkanlık pragmatizme göre doğayı kavramamızı yetersiz bırakmaktadır. Örneklerini en uç biçimde İngiliz görgücülüğünde ve Fransız pozitivistinde gördüğümüz bu düşünme alışkanlıklarına bir anlamda yanıt olarak türeyen pragmatizm bütünlüklü bir felsefi sistem değildir. Bunun yerine pragmatik yöntemin teorik problemlere ve araştırma sorunlarına uygulanmasının bir anlamda toplamıdır.

Pragmatizmi felsefe olarak temel çizgisini ilk ortaya koyan Charles Sanders Peirce'dür. Ancak Peirce'ün anahatlarıyla ortaya koyduğu düşünme biçimini “pragmatizm” olarak ilk adlandıran ise William James'dir.³⁴ Metafizik Kulübü'nün 1870 yılında Harvard'da gerçekleştirdiği ve William James'in de katıldığı toplantılardan birinde “pragmatist anlam kavrayışı” üzerine konuşan Peirce, fikirlerimizi netleştirmek üzere yaptığımız şeyin “kavram ve düşüncelerimize etki edebilecek olan pratik davranış ve durumları dikkate almak” olduğunu ileri sürer.³⁵ Bununla düşüncelerimizin anlamını ve geçerliliğini hayatımızdaki pratik sonuçlarıyla birlikte değerlendirmemiz gerektiğini ima eden Peirce böyle bir felsefe diğer bir ifadeyle, bilimle felsefe arasında pratik tecrübeyi bir buluşma noktası yapacak olan felsefeye ihtiyacımız olduğunu düşünür.

Peirce'ün pragmatizm kavramı içerisinde pragmatik olan şeye ilişkin anlayışı Kant'ın düşüncesinin devamıdır. Buna göre bazı bilimsel alanlarda, özellikle pratik hayatımızla iç içe olan bilimlerde, düşünce ve davranışlarımızı işimize yarayan fakat kesinliğini mekanik olarak garanti edemeyeceğimiz kavram ve düşünceleri doğruymuş gibi varsayarak yada kabul ederek yönlendirebiliriz. Böylece bazı olguların bazı sonuçlara neden olmalarını pratik olarak gözlemleyebildiğimiz ve bu anlamda düşünmede işimize yarar oldukları için doğru ve gerçek muamesesi yapmakta herhangi bir sakınca olmayacaktır.

Bilim ile felsefeyi bütünleştirmeye çalışan Peirce pragmatizmi, pragmatik eylem ve davranışı genel olarak merkeze alan bir düşünce sistemi olarak değil, aksine varolan yada elde edilen kavram, düşünce ve teorilerimizin doğruluk ve kesinliğini netleştirmeye yarayan, bunun için de onların pratik sonuçlarına dikkat kesilmemizi salık veren bir anlam teorisi olarak görür. James'in pragmatizmi sözcüğün ifade ettiği pragmatik davranışı merkeze alan bir düşünce olarak görmesine karşı, Peirce kendi düşüncesini “pragmatizm” olarak adlandırır.³⁶

---

³⁴ William James 1898'de yayınladığı “Philosophical Conceptions and Practical Results” adlı makalesinde Peirce'ün ortaya koyduğu düşünceyi pragmatizm olarak ifade ederken, ortaya çıkan bu yeni felsefenin kurucusu olarak Peirce'ü gösterir.

³⁵ Depew, David, Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Hollinger-David Depew, Praeger, London, 1995, s. 5.

³⁶ Bu ayrımın önemi pragmatizm içerisinde sözcüğün doğrudan anlamının yarattığı endişenin ilk anda açığı çıkışını temsil etmesinden gelmektedir. Nitekim bu riske karşı Dewey düşüncesini enstrumentalizm olarak tanımlarken Ferdinand C. S. Schiller “humanizm” ya da “personalizm” olarak tanımlama gereği

Pragmatizmin genel olarak temel varsayımları şöyle sıralabilir;³⁷

1.İnsan çevresindeki uyaranlara karşı pasif bir alıcı değil aksine aktif ve yaratıcı bir öznedir.

2.İnsan yaşamı süreklilik ve süreksizlik arasında salınan diyalektik bir süreçtir. Bu nedenle yaşam yeni ve şaşırtıcı gelişmelere her an gebe dir.

3.İnsan yaşadığı dünyayı kendisi şekillendirebilir. Bu nedenle insan özgürlüğü de baskının da koşullarını üretebilir.

4.Öznellik toplumsal davranışa nazaran bir önceliğe sahip değildir, aksine toplumsal eylemden türeyen bir olgudur. Zihin ve bilinç, eylemden türeyen ve gerek sosyal gerekse de fiziksel süreçlerde diyalektik biçimde varolan ve bu nedenle sadece psişik süreçler olarak görülemeyecek kavramlardır.

5.Zeka ve bilinç insanın yaşam kalitesine ve hayatının devamlılığına ilişkin pratik problemlere potansiyel çözümlerdir.

6.Bilim, düzeltici bir zihin ve eylem formudur. Bu nedenle topluma yararlı bir rehberdir.

7.Doğru ve değer hem uygulamaya konulan teori de hem de eylemin yani uygulamanın sonuçlarında aynı anda bulunur.

8.İnsan doğası ve toplum sembolik iletişim ve dil aracılığıyla varlığını sürdürmektedir.

Pragmatizmin değişik felsefi ve bilimsel alanlardaki yansımasının yada uygulanmasının sonucu olan bu fikirler farklı düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Ralph Waldo Emerson, Percy Bridgman, Metafizik Kulübü üyeleri olan C. I. Lewis, Morris Cohen, Sidney Hook, Charles Morris, Charles Peirce, William James ve Charles

---

duymuştur. Yine bu çerçevede belirtilecek bir diğer husus da Arthur Lovejoy'un pragmatizmin tek bir düşünce sistemi olarak değerlendirilemeyeceğine dair önemli çalışmasında tam on üç çeşit pragmatizm olduğunu ileri sürmesidir. Bkz. Lovejoy, Arthur, "The Thirteen Pragmatisms", Journal of Philosophy 5 (8) (1908)

³⁷ Maines, David R., a.g.m., s. 2217-2218.

Horton Cooley, James Tufts, Heath Bawden, John Dewey ve George Herbert Mead bunlardan en önemlileridir.³⁸

Pragmatik düşüncenin tarihsel gelişim seyrine ilişkin bir dönemleştirme yapmak gerekirse üç ayrı dönem tespit edilebilir. Pragmatizmin birinci dönemi kuruluş dönemidir. Bu dönemde pragmatizm ilerlemeci (progressivist) olarak nitelenebilecek farklı sosyal ve politik hareketlerle bağlantılı haldedir. John Dewey söz konusu bağlantının epistemolojik yansımını önemli eserlerinden biri olan “Darwinizmin Felsefeye Etkisi”nde dile getirmiştir. Buna göre Darwin’in evrim teorisi zihnin doğaya adapte olmaya yönelik çabaların bir toplamı olduğunu ve böylece insanın dünyada yaşamasının imkanı olduğunu göstermiştir.

Darwinizmin etkisiyle Dewey, Mead ve hatta James, kişisel gelişimi bir kültürel çevreye adapte olmayı sağlayan davranışların ortaya çıkmasıyla tanımlamışlardır. Bu çerçevede gerçekleştirilen sosyal, ekonomik ve politik reformlar insanın ekolojisini daha iyi hale getirmeye yönelik girişimler olarak değerlendirilmiştir. Sürekli değişim ve belirsizliğin karakterize ettiği evrende bilimsel yöntem temelinde yürütülmesi gereken “araştırma” (Inquiry) ve buradan elde edilen “bilgi”³⁹ ile “insanın değişim iradesine karşı duyarlı sosyal ve fiziksel dünyanın varlığı” bu dönemin üzerinde durulan en önemli kavramlardır.⁴⁰ Darwinizm, pozitivism ve ilerlemeci düşüncenin etkisindeki

---

³⁸ Burada James Tufts, Heath Bawden, John Dewey ve George Herbert Mead pragmatik düşünce içerisinde Chicago Okulu pragmatistleri olarak da adlandırılmaktadır. Amerikada özellikle 1800lerin sonuyla 1900’lerin başında Chicago Üniversitesinde felsefe, sosyoloji, sosyal psikoloji kürsülerinde ortaya çıkan bu ekol, dini değerlerin toplumsal işlevi, felsefede realizm-idealizm ayrımı, toplum psikolojisi, ilerlemeci eğitim teorisi, yurttaş hakları, ekonomi, istihdam sorunları ve liberal politikalar konularında Amerikan toplumunun karşılatığı sorunlara çözüm önerileri ortaya koymuş ve bu özelliğiyle pragmatizmin gelişiminde temel bir rol oynamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. The Chicago School of Pragmatism, Ed: John R. Shook, Thoemmes Press, Bristol, 2000.

³⁹ İlk dönem pragmatistlere göre bilgilerin ve de yargıların bağlamlarından ve insanın amaç ve değerlerinden bağımsız olması mümkün değildir. Şu halde objektif bilgiden dolayısıyla objektif sonuçlardan söz etmek imkansızdır, zira değerlerden bağımsız bir dünya söz konusu değildir. Buna göre blimsel yöntemle elde edilen bilginin genel özellikleri; kesin olmama, yanılabilirlik ve eksiklidir. Bkz. Dewey, John, “Philosophy and Civilization”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s.79 ve Dewey, John, “Pure Experience and Reality: A Disclaimer”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s.121.

⁴⁰ Hollinger, David A., “The Problem of Pragmatism In American History: A look Back and a Look Ahead”, Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Hollinger-David Depew, Praeger, London, s. 20-23.

pragmatizm, ilk dönem itibarıyla, Amerikan toplumunun düzensiz kapitalizmden daha düzenli kapitalizme geçişine yardımcı bir işleve sahiptir.

Pragmatizmin ikinci dönemi mantıksal pozitivizmin, mantıksal empirizmin ve toplum mühendisliğinin benimsendiği 1930'lu ve 40'lı yıllardır. Özellikle iki isim Rudolf Carnap ve Charles Morris Nazi Almanyası'ndan Amerikaya gelen bu düşüncelerle aynı zemini paylaşmışlardır. Pragmatizmin anlama ilişkin "peşin değer" (cash value) kavramı ile pozitivizmin açık bir anlamı olmayan önermelerin doğru ya da yanlışlığının ileri sürülemeyeceğini belirten "doğrulama" (verificationist) teorisi arasında bağlantı kurulan bu dönemde, hiçbir kavram ve teorimizin amaç ve problemlerimizden bağımsız olarak daha iyi ya da daha kötü biçiminde bir değerlendirmeye tabi tutulamacağı görüşü yaygındır. Pragmatizm bu dönemde modernleşme ihtiyacı içindeki Amerikanın gerekli reformları yapması amacı çerçevesinde, teorik olarak ya da bilimsel olarak netleştirilmiş düşüncelerin pratik hayata bir an önce geçirilmesi ve sonuçları gözlemlenerek pratik bir bilgi haline getirilmesinde ciddi bir felsefi zemindir.

Her iki dönemin ortak özelliği, pragmatistlerin her iki dönemde de pasif bir düşünme sürecinden ziyade deneyci bir düşünme sürecini önemseyen doğa bilimlerini tavsiye eden bir tutum sergilemeleridir. Tamamen deneyci bir kültür içerisinde yer alan pragmatistlerin, bilimsel yöntemin yararlarına ilişkin takındıkları pozitif tutum ve yine buna bağlı olarak teknokratik nitelikli toplum mühendisliğine yönelik yakınlıkları, onların demokratlıkları konusunda ciddi bir tartışma yaratmıştır.

Yine aynı doğrultuda benzer bir tartışma da pragmatistlerin elitist mi yoksa popülist bir politik düşünceye sahip oldukları konusunda çıkmıştır. Örneğin, Dewey'in öğrencilerinden olan Randolph Bourne ve Lewis Mumford gibi isimler kapitalist demokrasiye karşı eleştirel bir tutum takınırken aynı zamanda daha estetik bir anlama sahip olan yaşam anlayışını benimsemişlerdir.

Pozitivizmin pragmatizmin içine dahil olması, politik olarak daha teknokratik eğilimlerin ağırlık kazanmasına neden olurken, pragmatik düşüncenin geleneğinde var olan toplumcu ve estetik boyutların azalmasına yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi önemli politik gelişmeler Amerika'da güvenlik devleti

konseptinin ortaya çıkması, örgütlü kapitalizmin yükselişi, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve insanın içgüdülerine karşı davranışçı bir yaklaşımın benimsenmesi gibi olguları ortaya çıkarmıştır.

Tüm bu olgular çerçevesinde cevabı aranan soru, erken dönem pragmatistlerin kamusal katılımı esas alan demokrasinin yerine, halkı ve ekonomiyi yönetmeleri istenen uzmanların kuracağı bireysel özgürlük ve çıkarı vurgulayan bir tür liberalizmi getiren kapitalist ekonominin nasıl rasyonalize edilebileceğidir? Pozitivistleşen ve bu anlamda bilimselleşen pragmatizm 1950'lili yıllarda ideolojilerin bittiğini ilan ederken tüm politik ve bilimsel seferberliği bu temel sorunun çözümüne yöneltmiştir. Bu aynı zamanda pragmatizmin Amerikan kapitalizmini meşrulaştıran bir ideoloji olarak görülmesinin de sebebini teşkil etmiştir.

1960'lardan sonra ise oluşan bu bilimsel ve teknokratik eğilime ciddi bir kültürel tepki söz konusudur. Katılımcı demokrasi ve daha estetik bir yaşam gibi düşünceler bu dönemin hakim temaları haline gelmeye başlamıştır. Bilimin ve teknokratik yönetimin sorunlara deva olmaktan çok toplumlar için bir baskı ortamı oluşturması bilimciliğin ve dolayısıyla pozitivizmin ciddi bir eleştirisini gündeme getirmiştir. Thoman Kuhn söz konusu eleştiri dalgasının sembol ismi olmuştur.⁴¹

Bilimciliğe ve teknokratik yönetim anlayışına karşı gelişen bu muhalif tavır pragmatizmin kendisini pozitivizmin ve teknolojinin bağlarından kurtarmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda pragmatizm yönünü sosyal bilimlere doğru çevirmiştir. Richard Rorty'nin 1979'da yazdığı "Felsefe ve Doğanın Aynası" (Philosophy and the Mirror of Nature), 1982'de yazdığı "Pragmatizmin Sonuçları" (Consequences of Pragmatism) ve 1989'da yazdığı "Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma" (Contingency, Irony and Solidarity) adlı üç eser pragmatizmin üçüncü ve son döneminin habercisi olmuştur.

Felsefecileri Platon'dan beri süregelen alışkanlıkları nedeniyle diğer bir ifadeyle bir doğru dil yaratma çabası içinde olmaları nedeniyle eleştiren Rorty, bu düşünürlerin sanki doğanın önceden yazılmış ve onunla birebir örtüşen ve onu tamamıyla açıklayan

---

⁴¹ Pozitivizmin bilim anlayışında bilimin rasyonalitesinin aslında herhangi bir ideoloji yada dinden farksız olmayabileceğini bize gösterdiğini düşünen Kuhn, yazdığı "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" (The Structure of Scientific Revolutions) (1962) adlı çalışmasıyla bilimciliğe karşı yükselen muhalefetin ciddi bir kilometre taşı olmuştur.

bir dil olduğu varsayımından yola çıktıklarını ileri sürer. Rorty'e göre bu dillerden birini tercih eden felsefeci kendisinden sonra gelen düşünür ve araştırmacılara tercih ettiği bu dili empoze etmektedir. Oysa hakikat, insan pratiklerinin ve eylemlerin dışında duran ve onları anlamlandıran ve felsefe aracılığıyla dile gelen bir kendilik değildir.⁴²

Bu düşünceleriyle Rorty bir önceki dönemin pragmatistlerine kendilerinin dünyayı yegane açıklayıcı olarak gördükleri bilimin diğer açıklama biçimleri olan sanat, edebiyat ve felsefeden sadece birisi olabileceği mesajını verir. Ne felsefe ne de bilim tüm zaman ve mekanları aşan bir gerçeklik kavrayışını bizlere veremez, zira “gerçeklik ve hakikat hali hazırda inşa edilmekte olan kavramlardır”⁴³

Post deneyci ve post felsefi olması nedeniyle postmodern olarak nitelenebilecek olan yeni toplum pragmatizme göre zaten doğal olarak liberal demokrat bir toplumdur. Bu toplumda her birey kendi kendisini yeniden tanımlamakta ve keşfetmekte özgürdür. Yeni pragmatizmin normatif bir politik felsefesi olmasa da sıkça vurguladığı temel politik kavramlar “kendi kendini yaratma” (self-creation), “kendi kendini yorumlama” (self-interpretation) ve “kendi kendini ifade etme” (self-expression) dir.

Buradan doğal olarak, yeni pragmatizmin liberalizme bakışının klasik pragmatistlerinkinden çok farklı olduğu sonucu çıkarılabilecektir. Klasik pragmatistler liberalizmi daha özcü bir şekilde, insan doğası ve doğal haklar gibi özsel kavramlarla birlikte ele alırlarken, yeni pragmatizmin bu tip bir normatif tavırdan uzak bir şekilde liberalizmi, daha özel alanda ve bireyin kendisini yeniden yaratma özgürlüğü ekseninde kültürel bir olgu olarak yorumladığı görülmektedir. Yeni pragmatizmin normatif bir politik düşünceden kaçınmasının sebebi Rorty'nin evrenselci ve özcü fikirlerin her zaman zihni doğanın bir çeşit aynası olarak gören anlayışın düştüğü hataya düşeceği tezinde açığa çıkar. Buna göre söz konusu büyük anlatılar her zaman için araştırma sürecinin önüne dikilmiş bir duvar niteliğindedir.

Anti-temelci, anti-özcü ve anti-temsilci tavrıyla beliren yeni pragmatizmin temsilcileri analitik felsefe geleneğinin içerisinde yer alan düşünürlerdir. Bu çerçevede

---

⁴² Rorty, Richard, Olumsuzluk İroni ve Dayanışma, Çev: Mehmet Küçük-Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 26

⁴³ Dewey, John, a.g.m., s. 86.

Nelson Goodman, Hilary Putnam, Richard Bernstein, Donald Davidson ve Joseph Margolis, günümüzde Richard Rorty'nin dışındaki diğer pragmatistlerdir. Ancak burada bir ayırım yapmak gerekirse, söz konusu isimler Rorty ile aynı felsefi ekol içerisinde değerlendirilseler de pragmatizme yönelik kavrayışları açısından ciddi bir perspektif farkı vardır. Rorty pragmatizmi kendi geleneğinde varolan bilime yönelik kültürel bir önem atfetme alışkanlığından kurtarmak ister ve bu doğrultuda pragmatizmi edebiyata yakın olan bir çizgide görür. Ona göre pragmatizmin gelişimini bundan sonra sağlayacak tek şey onu pozitivist geçmişinden kurtarmaktır. Oysa diğerleri için pragmatizmi bilimden ayrı düşünmek imkansızdır.

Öte yandan Rorty'nin pragmatizme yönelik bu düşünceleri yeni pragmatizmin içerisinde yer alan, Richard Pourier, Stanley Fish, Giles Gunn ve Cornel West gibi edebiyat ve toplum eleştirmenleri tarafından paylaşılmaktadır. William James ve John Dewey gibi klasiklerin düşüncelerini modern dönemde yeniden yorumlayan bu isimler, onlara ilişkin yeni ve yaratıcı okumaların ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Onlara göre klasik pragmatistler; bilimsel teorilerin diğer teorilerden herhangi biri gibi muamele göreceği, metinlerin yazarın tembel okuyuculara empoze ettiği sözümona değişmez, özcü niyetlerinden çok, aktif yorumcuların perspektifleri tarafından özgürce kurulup bozulabileceği bir kültürün önemli habercileri olmuşlardır.⁴⁴

Düşüncenin ve teorinin yönünü pratiğe yada diğer bir ifadeyle insan eylemine ve onun sonuçlarına yöneltme amacını taşıyan ve bu doğrultuda evrene ilişkin düalist bir bakış yerine bütüncül bir bakışı benimseyen pragmatizm, aynı zamanda Amerikan toplumunun dünyaya bakışını temsil etmektedir. Tarihsel dönemi itibarıyla 1960'lara kadar olan dönemde daha çok Amerika'da gelişen pragmatizm, bu tarihten sonra Kıta Avrupası'nda da ilgi gören bir felsefe olmuştur. Postmodernizm adı altında hem bilimciliğin hem de modernitenin rasyonalist ve inşacı felsefesinin eleştirilmesi, hakikate yönelik anti-temelci ve anti-özcü yaklaşımıyla pragmatizmi yeniden gündeme getirmiştir. Bu çerçevede günümüzde bir yandan Richard Rorty, Hilary Putnam, Richard Bernstein ve Susan Haack gibi pragmatizmin kurucu isimleri olan Charles Sanders Peirce, William James ve John Dewey'in düşünsel çizgilerini doğrudan takip

---

⁴⁴ Hollinger A., David A. a.g.m., s. 26.

edenler olduğu gibi bu düşünürlerin anahatlarını oluşturduğu pragmatik düşüncenin imkanlarını, sosyal teori, politik teori, politik felsefe, edebiyat kuramı ve felsefe içerisinde kullanan Cornel West, Stanley Fish, Giles Gunn, Jürgen Habermas ve Hans Joas gibi isimler de söz konusudur.

Genel olarak pragmatizmin eski ve yeni versiyonu arasındaki farkı belirleyen şey bilime yönelik yaklaşımdır. 1800'lerin son çeyreğinden 1950'lere kadar olan dönemde pragmatizm kültürel olarak bilime ve teknolojiye umutla bakan bir düşüncedir. Darwinizmin ve pozitivistimin evrimci ve ilerlemeci tezlerinin ciddi biçimde etkin olduğu bu dönemde, bir yandan bilimsel ve teknik bilginin toplumsal gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlayan özelliğini önemsenirken, diğeryandan bilimsel bilgi ile toplumsal değerler ve kültürle arasında olması gereken süreklilik ilişkisi vurgulanmıştır.⁴⁵

Felsefe ile bilim, bilimle toplumsal değerler ve pratik yaşam arasında bir bütünlüğün varlığı bu dönemde dikkat çekilen bir diğeryönemli husustur. 1960'lardan sonrası ise pragmatizmin bilimciliğe karşı bir düşünce olarak geliştiğı dönemdir. Bu çerçevede klasikler epistemik olarak mutlakçı ve kesinlikçi klasik felsefi anlayışa karşı olumsuzluğu ve yeniden betimlemeyi esas alan bir düşüncenin kurucuları olarak okunmuştur. Pragmatizm bu dönemde anti-temelci yaklaşımıyla Aydınlanmanın rasyonalizmine yöneltilen postmodern eleştiri akımının bir kolu durumdadır.

Pragmatizmin genel olarak düşünce tarihi içerisinde neyi ifade ettiğı, nerede durduğu, Amerika tarihi içerisindeki yeri ve temsilcilerinin kimler olduğu anlamaya dair gerçekleştirmeye çalıştığımız bu panoramik bakıştan sonra, onun felsefi olarak ne söylediğini, vurguladığı temel kavramlar bağlamında belirtmeye çalışacağız.

1.3.1. PRAGMATİZMİN TEMEL KAVRAMLARI

Burada pragmatizmin temel kavramları olarak, klasik pragmatizmin anahatlarını anlayabilmemizde yardımcı olacak üç temel kavramdan söz edilebilecektir. Tecrübe, hakikat ve gerçeklik olmak üzere sıralayabileceğimiz bu kavramlar, pragmatistlerin bir

---

⁴⁵ Hollinger A., David, a.g.m., s. 27-33.

anlamda temel ilkeleri olarak da kabul edilebilecektir. Düşünceyi pratikten ayıran ve böylece bilgiyi de gerçeklikten ayıran ve bu düalist kavrayışla dünyayı açıklamaya çalışan klasik felsefe geleneğine karşı pragmatizmin verdiği yanıt bu üç kavramın önemine yaptığı vurguda ortaya çıkmaktadır.

1.3.1.1. Tecrübe (Deneyim)

Pragmatizmin, insanın yaşam pratiklerinden edindiği bilgileriyle birlikte karar vermesi ya da eylemde bulunması olarak anladığı tecrübe/deneyim, teorik olanla pratik olanın, spekülative olanla gerçek olanın, akıl ile eylemin buluştuğu ve bu nedenle önemsenmesi gereken bir kavramdır. Tecrübenin, pragmatistler için hem felsefe hem bilim hem de toplumsal açıdan büyük önemi vardır.

Pragmatizme göre felsefi düşünme deneyimin yani pratik yaşantının teorileştirilmesi girişimidir. Öncelikli görevi hayatın anlamını açıklamak olan felsefe, işe pratik faaliyet ve eylemlerimizden başlamalı ve yine bunları bir takım soyut bilimsel ilke ve metafiziklerin test alanı olarak kullanmalıdır.⁴⁶ Deneyim (experience) yaşanmış (experienced) şeyler anlamına gelir ve tüm felsefi çıkarımlar yaşanmış şeylerden meydana getirilir.⁴⁷ Çünkü olay ve olgular (things) ya yaşantılanmış olarak ya da yaşantılanması beklenen şekilleriyle vardır.⁴⁸

Deneyimlerimiz, bildiğimiz ve böylece kavramlaştırdığımız nesnelere yaratan eylemlerimizdir. Yaratıcı eylemlerimizden ortaya çıkan bilgilerimiz düşüncenin pratiği anlamlandırma hususunda sağlamlaşmasını sağlamaktadır. Böylece doğrudan deneyime endeksli felsefe spekülative değil aktüel bir düşünme etkinliği olup, gelecekteki deneyimlerimiz için yararlı olacaktır. Bu anlamda düşünme dünyayı seyreden değil bir deneyim olarak dünyanın içerisinde ona aktif bir şekilde katılma edimini tanımlar.

---

⁴⁶ Bawden, H. Heath, *The Principles of Pragmatism*, UMI, Michigan, 1998, s.51.

⁴⁷ Dewey, John, "Pure Experience and Reality: A Disclaimer", *Philosophical Review*, Vol.XVI, 1907, s. 266.

⁴⁸ Dewey, John, a.g.m., s. 266.

Pragmatistlere göre tamamen olumsuzluğun nitelediği içinde yaşadığımız dünyada deneyimlerimiz birbiriyle tutarsız ve de uyumsuz olarak nitelenemeyecektir. Yeni deneyimlerimiz önceki deneyimlerimizle bağlantılıdır, zira yeni deneyim eski deneyimin yarattığı sorun üzerine başlamaktadır.⁴⁹ Bize aynı anda hem nesnelere ve olguları tanıtan hem de onlar arasındaki ilişkileri gösteren gerçekleştirdiğimiz eylemlerimiz aracılığıyla yaptığımız deneyler ve bunlardan elde ettiğimiz deneyimlerimizdir. Deneyimlerimiz arasındaki ilişkiler oldukça değişkendir ve aynı değişkenlik deneyimlerimizin konusu olan nesnelere doğası için de geçerlidir.

Dış dünyaya yönelik iki tip deneyimden söz edilebilir, bunlar bilimsel bilgi edinme amaçlı bilimsel deneyimler ve değerlere yönelik bilgi edinme amaçlı olan sanatsal deneyimlerdir.⁵⁰ Her iki alandaki deneyimlerimizle dış dünya arasında birbirini dönüştüren ve geliştiren bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla evrenin tümünü bir düzenlilik içinde görmek ve bu yolda genel karakteristikler belirlemek anlamsızdır, çünkü bu kavramlaştırma ve düşünme biçimleri gerçekliğin değişkenliği ile insanı yanıltabilen doğasının duvarına çarpacak ve anlamsızlaşacaktır. Pragmatistlere göre en sağlıklı olan deneyimlerimizin sonuçlarına bakmaktır. Çünkü ancak o, bize değişken evreni anlamaya yarayan sağlıklı ve gerçek bilgiler sunabilecektir.

Pragmatizme göre kavramlar deneyimlerimizin sonuçlarıdır, bu nedenle onlara zihni süreçlerimiz ve eylemlerimiz dışında birer kendilik yüklemek anlamsızdır. Kavramlar, bilgiler ve teoriler, kendisini evreni açıklamak ihtiyacı içerisinde hisseden aklımızın ortaya koyduğu soyutlamalardır ve dolayısıyla evrenin nihai ve değişmez açıklayıcısı olma gibi bir iddia asla taşıyamazlar. Pragmatizme göre kavramlar birer teleolojik enstrumandır.⁵¹

Her kavram ya da soyutlama evreni belli bir ihtiyaç doğrultusunda sadece bir kısmını açıklama iddiasında bulunabilir. İçinde yaşadığımız dünyada onu açıklayan hakikat ve doğrunun ne olduğunu tanımlayarak sabitlemeye çalışmak ya da hakikati tam tersine sonu olmayan, göreceli bir gerçeklik olarak değerlendirmek, pragmatistlere göre

---

⁴⁹ Shook, John, *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*, Vanderbilt University Press., Nashville, 2000, s. 95.

⁵⁰ Kuspit, Donald B., "Dewey's Critique of Art for Art's Sake", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol 27, No.1, Autumn 1968, s. 93.

⁵¹ Scheffler, Israel, *Four Pragmatists*, Humanities Press, New York, 1974, s. 8.

birer tercih meselesidir. Bu tercih epistemolojik olarak rasyonalizm ile empirizm arasındaki tartışmaya denk düşmektedir.⁵²

Tek ve değişmez bir gerçeklik fikrine dayanan hakikat anlayışını reddeden pragmatistler, her iki bakış açısının ortasında bir üçüncü duruş ortaya koymaya çalışırlar. Pragmatistlere göre gerçeklik ne sonu belirli olan ne de belirlenebilecek olan bir şeydir. Gerçekliğin kendisine dair ne rasyonalistler gibi belli bir yönde seyir ettiğini ne de empirik olarak değişik bölümlerinde gözlemlediğimiz sonuçlardan yola çıkarak her yerde benzer bir biçimde süre gittiğini söylemek mümkündür.⁵³

Deneyim kavramını böyle bir gerçeklik ve hakikat düşüncesi içerisine oturtan pragmatik düşünce, gerçekliği kavrayış problemini çözmede akıl kavramına değil böyle bir evren ile aynı doğayı paylaşan “zeka”⁵⁴ kavramına vurgu yapar. Pragmatistlere göre aklımız, doğrudan doğruya gerçekliğe dair bir takım genellemelere gitme eğilimindedir ve bu nedenle düşünce ve buna bağlı olarak gerçeklik aklın bu soyutlamalarının bir yansıması gibi algılanmaktadır. Oysa pragmatistler düşünceyi zekaya bağlı olarak gerçekleşen dinamik ve aktüel bir etkinlik olarak gören anlayışlarıyla düşünceyi pratikle, olması gerektiği gibi, ilişkilendirdikleri iddiasını taşırlar. Pragmatizme göre zeka, insanın yaşamını sürdürmesinde ve çevresini kontrol etme alışkanlığını geliştirmesinde anlamların kullanılması ve yönlendirmesi anlamına gelir.⁵⁵

Deneyimlerimiz bize yaşamamızın kolaylaşması için bilgi ve alışkanlıklar kazandırır. Bu anlamda deneyim hem somut hem de tasavvura dayalı düşünmeyi de içerisine alan bir kavramdır.⁵⁶ Bu sayede tecrübe ettiğimiz nesnel gerçekliğin bilgisine sahip olabildiğimiz gibi bu bilgiyi kullanarak evrene ilişkin bilgimizi tamamlayıcı mahiyette bilgiler de elde edebiliriz. Örneğin tasavvurlarımız, birer somut gerçeklik olmasa da bizim için yararlı olduklarından tıpkı fiziki deneyimlerimiz gibi önemli ve

---

⁵² Kloppenberg, James T., “Pragmatism : An Old Name for Some New Ways of Thinking?”, The Journal of American History, Vol. 83, No.1 (Jun, 1996), s.102.

⁵³ Pragmatistlere göre gerçekliğe dair kavrayışımız illa ki birinden biri olmak zorunda değildir, zira her şeyi ile verili bir kendilik olmayan bu dünyada pragmatik gerçeklikler de birer gerçektir. Bkz. Putnam, Hillary, Pragmatism, Blackwell, Cambridge, 1995.

⁵⁴ Dewey, John, “The Development Of American Pragmatism”, a.g.k., s.12

⁵⁵ Shook, John R., Amerikan Pragmatizminin Öncüleri, çev: Celal Türer, Üniversite Kitabevi, İstanbul, s.116.

⁵⁶ Dewey, John, “Nature In Experience”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s.160.

değerli olan deneyimlerimiz olarak kabul edilmelidir, zira bazen sorgulamaksızın elde ettiğimiz düşünce yada inançlarımız bize kullanışlı ve hatta daha sonra gerçek haline gelebilecek bilgiler de sunabilmektedir. Sanatsal estetik bilgi bu tür bilgilere örnek verilebilecektir. Hayatın estetize edildiği alan olan sanat içerisinde hayal edilen nesnelere de bizim için bir gerçekliktir, çünkü deneyimimizin bir parçasıdır.⁵⁷

Pragmatizm açısından bir şeyin varolması ile deneyimlenmiş olması aynı şeydir. Bu anlamda yaşamda her şey tecrübe edilmektedir ve bu bakımdan her şey eşit derecede gerçektir. Aktüel gerçeklikle zıt olsalar da, idealize edilen şeyler de olsalar, hayallerimiz de birer gerçektir. Pragmatizmin bu gerçeklik kavrayışını Dewey, “vasitasız empirisizm”⁵⁸ (immediate empiricism) olarak adlandırır. Buna göre deneyimden kastedilen şey aslında bütün bir yaşamımızdır. Yaşamımızda evrendeki soyut ve somut her şeyi deneyimlemekteyizdir. Bu nedenle her şey deneyimimiz içerisinde anlamını kazanmaktadır. Deneyim anlam ile gerçekliğin bulunduğu zemindir.

Geçmiş deneyimlerimiz yeni deneyimlerimiz için bir birikim oluşturur. Yeni gerçeklikleri ve durumları anlamlandırmamızda geçmiş deneyimlerimizin bizde yarattığı alışkanlıklar (düşünsel ya da eylemsel) etkili rol oynar.⁵⁹ Deneyim sadece bir bilgi değil insanın çevresiyle etkileşimidir; deneyim kişiye özel ve bu açıdan öznel bir şey değil, kendi içinde aşkın bir niteliğe sahiptir çünkü özne ve nesne anlamını deneyim içinde kazanmaktadır; deneyim sadece geçmiş ve şu anki davranışlarla sınırlı değil aynı zamanda geleceği de içine alan bir kavramdır; deneyim rasyonel hesaplamalardan ayrı

---

⁵⁷ Dewey, John, “The Live Creature”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 391-392.

⁵⁸ J. Dewey, tüm isimlendirmelerin (labelled) işaret ettiği şeyin pratikteki farklı anlamlarını örttüğü için doğal olarak yanlış anlamaya yol açan çirkin şeyler olduğunu belirterek, kavramdan hemen yani aracı vasitasız olan anlamının çıkarılmasını ister. Bu empirisizm duysal empirisizmin karşısında yer almaktadır. Bu empirisizm doğrudan deneyimlenmiş olanın sonuçlarını haklılaştırma yöntemini tercih etmektedir. Dewey bu empirisizmi, temelde mutlakçı bir karakter taşıdığını ileri sürerek eleştirir. Çünkü bu empirisizm, deneyimi yöntemsel kontrol ve kesinliği elde etmek yönünde kurma girişimidir. Vasitasız empirisizm günlük anlamıyla herhangi bir şey ya da her şeyin ne olarak tecrübe ediliyorsa o olduklarını varsayar. Bkz. Dewey, John, “The Postulate of Immediate Empiricism”, The Influence of Darwin on Philosophy, Prometheus, New York, 1997, s. 226-227.

⁵⁹ Bourke, Paul F., “Philosophy And Social Criticism: John Dewey 1910-1920” History Of Education Quarterly Vol. 15, No.1, Spring 1975, s. 6.

tutulamaz fakat sorunlara ilişkin gerekli tüm mantıksal ve yorumsal bağlantıları içeren bir şeydir.⁶⁰

Pragmatizm nesnelerin doğada buldukları halleriyle düşüncelerimizi ve düşünce yöntemimizi belirlediğini, dolayısıyla doğaya içkin olan değişimin düşünme ve bilme biçimlerimize olan etkisinin göz ardı edilemeyeceğini ileri sürer. Bu anlamda her türlü düalizme karşı olan pragmatizm bilen özne ve bilinen nesne arasındaki bilme deneyimini doğalcı bir anlayış ile değerlendirir.⁶¹ Dolayısıyla bilgilerimizin ve bilimsel etkinliklerimizin temeli olan deneyimin kendisi, aynı zamanda doğanın kendisi durumundadır. Bir bilme ve düşünme etkinliği olarak bilim ise doğal bir süreç olan deneyimimizi ve onun içerisindeki nesnelere anlama ve açıklama hususunda önemli bir işleve sahiptir. Gerek bilim gerekse de felsefe deneyimiz yada yaşamımızın aktüel koşulları üzerine bize sürekli rapor sunmaktadır.⁶² Söz konusu raporlar deneyimlerimiz arasında bağlantılar kurarak, deneyimlerimizin bilgi niteliği üzerine düşünmemizi olanaklı kılar.

Bilim sayesinde gerçekliğin bilincimiz açısından anlamını ve onun temel ilkelerinin hayat açısından ne demek olduğunu bilmek mümkün olabilecektir. Dolayısıyla evrenin zihinsel ve toplumsal olgularını bilimsel eylem ile açıklamak nihai olarak mümkündür. Pragmatizme göre gerçeklik, deneyimlerimizin dışında değildir ve dolayısıyla onun üzerine, onu temsil etmek üzere gerçekleştirilen bilimsel kavramlaştırmalar birer kendilik ifade eden soyutlamalar olarak görülemeyecektir. Zira eylem var oluşun özüdür ve buna kayıtsız kalacak bilim, deneyime kayıtsız olacak ve pratikte karşılığını bulamayan soyutlamalar bütünü olarak duracaktır. Pragmatizm açısından bilim insanın/insanoğlunun kendi tecrübelerini anlamaya ve açıklamaya dönük en kapsamlı ve en işçilikli girişimidir.⁶³

---

⁶⁰ Dewey, John, "The Need For a Recovery Of Philosophy", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 47-48.

⁶¹ Dewey, John, "The Need For a Recovery of Philosophy", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 66.

⁶² Wilson, Daniel J., "Pragmatism, Science And Logical Positivism", Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Hollinger-David Depew, Praeger, London, 1995, s. 127.

⁶³ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 57.

Nitekim doğa bilimleriyle başlayan bu değişim, sosyal ve psikolojik bilimlere de sirayet etmiştir. Sosyoloji toplumsal değer ve toplumsal ilişkileri inceleyerek toplumsal eylemlerimizi açıklayabilirken, psikoloji bilinç ve kişilik incelemeleriyle deneyimlerimizin ruhsal değişkenlerini açıklığa kavuşturabilmektedir. Bu bağlamda bilimde yaşanan gelişmeyle birlikte daha önce tamamen ayrı dünyalar olarak değerlendirilen düşünce (akıl, teori) ve eylemin (pratik, deneyim) birbiriyle etkileşimi mümkün olacaktır.

Pragmatistlere göre Kıta Avrupası düşünce geleneğinde uzun yıllar boyunca benliğin toplumdan bağımsız izole bir şekilde kavramlaştırılması, hem bilinç denen şeyin hem de deneyim dediğimiz eylemin sosyal boyutunun gözardı edilmesine neden olmuştur.⁶⁴ Oysa pragmatizme göre, deneyim bireysel olduğu kadar sosyal bir doğaya da sahiptir. Dolayısıyla sosyal, birbirinden farklı bireysel deneyimlerin bir araya geldiği ve bir anlam teşkil ettiği bağlamı simgelemektedir.

Pragmatistler yaşadığımız hayatı kolaylaştırmaya yönelik bireysel deneyimlerimiz olduğu gibi toplumsal deneyimlerimizin de olduğunu kabul ederler. Bu nedenle problem çözmede en önemli yardımcımız olan bilincimiz, sadece doğamızdan kaynaklanan etkenlerce değil toplumsal yaşayışımız sonucunda elde edilen pratik bilgiler bütünü olan kültür tarafından da etkilenmektedir. Pragmatistlere göre bilim ve felsefi kavram ve düşünceler nasıl anlamlı birer deneyim sonucu olarak görülüyorsa, ahlak kuralları, dini değerler, ya da politik kültürel değerler de bizim için anlamlı olan deneyimler olarak kabul edilmek durumundadır.⁶⁵ Benlik ve toplum şeklinde yapılacak dikotomik bir ayırım tecrübeyi dolayısıyla hayatı anlamada bizi eksik bırakacaktır.

Pragmatistlere göre birey toplumda yalnız yaşamamakta ve çoğu zaman eylemleri toplumsal bağlam içerisinde yaşanan ilişkiler içerisinde bir anlam kazanmaktadır. Toplum bireysel deneyimi etkilediği gibi bireysel deneyimlerde toplumu etkilemekte ve bu doğrultuda toplumsal değişimin tetikleyicisi olabilmektedir. Toplum bireyin benliğinin gerçekleştiği ilişkiler ağını temsil eder. Pragmatistlere göre

---

⁶⁴ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 65.

⁶⁵ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 67.

sosyal bilim, deneyimin toplumsal doğasını dikkate almalıdır, ancak bu özellikte olan bir sosyal bilim toplumsal problemlere çözüm üretebilir bir yapıya sahip olabilecektir.

Pragmatizm “tecrübe” kavramıyla Descartes ve John Locke’ tan bu yana idealist ve empristlerin süregetirdiği özne-nesne, zihin-beden gibi ayrımları esas alan düalist kavrayışı reddettiğini bir nevi ilan etmiştir.⁶⁶ Pragmatistlere göre tüm düşünceler pratik yaşamda test edilmeli ve buna göre doğruluk ve anlamları test edilmelidir. Bu nedenle pratik yaşamdan yada diğer bir ifadeyle problem çözme gibi pratik bir gereklilikten bağımsız bir bilgiden söz etmek anlamsızdır. Pragmatizme göre tüm düşünce, kavram ve bilgiler birer pragmatik araçlardır ve bu nedenle de tecrübi bir bilgi niteliğindedirler.

1.3.1.2. Hakikat (Truth)

Hakikat yada doğru kavramından anlaşılan şey genel olarak, bir düşüncenin bir nesne ile bir algının bir obje ile yada bir bilginin bir gerçeklikle birebir örtüşmesi durumu olmuştur. Bu durum hakikati ya bir gerçekliğe tekabül eden ya da kendi içinde tutarlı olan bir şey olarak tanımlayan dikotomik anlayışın yansımasıdır. Klasik felsefede bilginin ve kavramların dış dünyanın birebir temsilcisi olduğu şeklinde özetlenebilecek olan bir alışkanlık, pragmatizm tarafından eleştirilmiştir. Metafizik tartışmaların temeli olan bu anlayış karşısında pragmatistler belki de bir üçüncü yol olarak değerlendirilebilecek pragmatik doğruluk anlayışını ortaya atmışlardır.⁶⁷

Pragmatizme göre doğru denen şey bize doğanın yada dış dünyanın adeta bir kopyasını sunan kesin bilgi değildir. Şayet bu klasik anlayış kabul edildiğinde olgular ve eylemlerin, aşkın ve değişmez kabul edilen doğruların bir test alanından başka bir şey olmadığı gibi sınırlı bir çıkarıma ulaşılabilecektir. Oysa doğru diye kabul ettiklerimiz bu statülerini eylemlerimize de borçludurlar. Eylemlerimiz ve araştırmaya yönelik irademiz olmasa doğruların birer gerçeklik kazanmasından, dolayısıyla bizim için anlam

⁶⁶ Kloppenberg, James T., a.g.m., s. 102.

⁶⁷ Pragmatik doğruluk teorisi doğruluğa ilişkin iki geleneksel teori olan “tekabüliyet teorisi” ve “tutarlılık teorisi” arasındadır. William James ilk teoriyi zihni pasif ve geliştirilemez kıldığı için ikincisini ise temelleri zayıf olduğu için eleştirmiştir. Bkz. Suckiel, Ellen Kappy, William James’in Pragmatik Felsefesi, çev: Celal Türer, Paradigma, İstanbul, 2003, s. 87-89.

ifade etmelerinden söz edilemeyecektir. Pragmatizme göre evrende bazı hakikatleri hazır halde bulurken, bazılarının oluşumuna bizzat deneyimlerimizle katılırız. Bu nedenle hakikat denilen şey bizim dışımızda değil, irademize bağlı olarak varlık kazanan yani yapılagelen bir şeydir.⁶⁸

Hayatımızı kolaylaştırmak için değişken olan gerçeklik zemininde hakikatler yaratmaktayızdır. Yarattığımız hakikatler bize yargılarımızdan önce de var olan kendiliklermiş gibi bir izlenim verebilir. Bunun sebebi, onların nesnelere üzerinde hakimiyet kurmamızda ve bu hakimiyet alanını genişletmede en faydalı ve bu anlamda en dayanıklı olmalarıdır. İçinde yaşadığımız andaki gerçekliğin koşullarına yanıt verebildikleri sürece hakikatler hüküm sürecektir. Aksi halde yerlerini yenilerine bırakmak durumundadırlar.

Deneyimlerimiz hem varolan hakikatlerin hem de işe yarar olanların gerçeklik zemininde karşılık bulmasına imkan vermesi bakımından önemlidir. James'in bu konuda verdiği şu örnek ilginçtir; duvardaki iki nesneyi gördüğümüz zaman onun çalışmasından, onu yapmanı görmediğimiz halde saat olduğunu anlarız ve onu saat olarak kullanır ve işlerimizi ona göre organize ederiz.⁶⁹ Bu kullanımdan yarar sağlarız. Bu yarar ise deneyim içerisinde elde edilen yarar olarak durmaktadır.

Pragmatizme göre hayatın akışına ve dolayısıyla olguların gidişatına etki edip etmeme konusunda özgürüzdür. Bu bağlamda önemsenmesi gereken, deneyimlerimiz vasıtasıyla hangi hakikatlerin görünür kılındıkları ve bunların bizim ve gelecek nesillerin düşüncelerine etki edebildikleridir. Pragmatizme göre soyut (duygusal) ve somut (bilimsel) hakikatler arasında bir fark söz konusudur. Birinciler güvenilirlik ve kesinlik açısından bize iyi teminatlar sunmazken, ikinciler sunabilmektedir.

Pragmatizme göre bir bilgi veya teori, ancak hakikat olma iddiasında bulunabilir. Bu doğruluk iddiası ise yeni başarılı deneyimlerle güçlenebileceği gibi yerini yeni bir teoriye yada bilgiye bırakma biçiminde de bir sonuçlanabilecektir. Buna göre bilgilerimiz olguları düzenlememizde işlevsel olmuyorsa yenilenmelidir. Problem

---

⁶⁸ James, William, Pragmacılık, Çev: Muzaffer Aşkın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s.ix.

⁶⁹ Suckiel, Ellen Kappy, a.g.e., s. 93.

çözme araçlarımız geliştikçe bilgilerimizin gelişmesi de kaçınılmazdır. Pragmatistlere göre teorilerin olguları düzenlemede göstereceği başarıdan daha başka önemli bir test yoktur.⁷⁰

Teori ve bilgilerin doğruluğuna ilişkin elimizde hazır nesnel kriterler yoktur. Bu nedenle, pratikte karşılaşılan problemlerli durumlarda araçsal olarak elde edilen yarar doğruluk kriteri olarak kabul edilmelidir. Pratik ise ihtiyaçlar ile anlam gerektirdiği zorunluluklardır. Durumlar değıştikçe doğrularımız ve onlara attığımız anlam da değışecektir. Ancak deneyimlerimiz bir bütünlük ve bir süreklilik içerdğinden, önceki doğruların yenileriyle yer değıştirmesi evrimsel bir şekilde gerçekleşecektir. Zira deneyim içerisinde eski doğrularımızı yeni durumlar üzerine uygular ve sonuçlarını gözleriz. Bu eylemi geleceğe doğru yaptığımız gibi geçmişe doğrudan yaparız.⁷¹

Doğru pragmatizm açısından başarılı eylemlerimiz için elverişli bir zemin olarak da görülebilecektir. Diğer bir ifadeyle “doğru”, eylemlerimizin geçerlilik zeminini de tanımlayan bir kavram olarak düşünülebilir. Bu çerçevede doğru olan şey, çevremiz üzerinde kontrol sağlamaya imkan veren her şeydir. Yeni bir doğru şayet daha iyi kontrol kurma imkanı sağlıyorsa, ki bu önceki doğru ile kuracağı bağ ile ilgilidir, eylem doğru olarak kabul edilebilecektir.

Pragmatizm, empirik gelenekten gelen doğru bilgi kavrayışına karşıdır. Buna göre ileri sürülen tez, bilgilerin olgular ışığında doğruluklarının test edilmesidir. Bilgi üretme yada teori ortaya koyma sürecinin etkilerinin dışında kalan bir olgular evreni olduğu varsayımına dayanan bu anlayış, doğruların meydana gelmesinde onları ilgi ve görüş alanımıza sunan düşünme sürecimizi göz ardı etmektedir. Pragmatistlere göre doğru yada hakikat bilgi için sunulmuş olgular bütünü değil, bilme edimi süreci içerisinde birer olgu haline gelen olgulardır.⁷²

Pragmatizm olguların verili olduğu gerçeğini kabul eder, ancak bu bağlamda en az bunun kadar önemli bir diğer hususun da verili olan bu olgusal gerçekleri bilincimiz vasıtasıyla yeniden yorumlamamız veya onları yeniden inşa etmemiz olduğunu ileri

---

⁷⁰ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 202-203.

⁷¹ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 207.

⁷² Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 198.

sürer. İçerisinde yaşanan bu dünyada gerçeklik denilen şey sürekli evrim halindedir. Bu nedenle her birey gerçekliğin bu evrim sürecine katılmaktadır. Böylece gerçeklik aynı zamanda kendisi gibi doğal bir varlık olan insanın edimine ihtiyaç duyan kavra olarak karşımızdadır.

Pragmatistlerin gerçekliğin oluşumuna bireyin katılımını önemsemeleri bilincin doğaya karşı pasif bir alıcı olarak kabul edilemeyeceği varsayımına dayanır. Oysa idealizm ile realizm arasında bizi tercihte bulunmaya zorlayan düalist kavrayış bilinç ile doğa arasındaki ilişkiyi de eksikli kavramamıza yol açmıştır. Buna göre zihin ve bilgi dışımızda duran gerçekliğin bir yansımasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla düşünce sistemimiz kendi içinde tutarlı ise bilgimizin doğru olduğu zaten garantilenmiş olmaktadır. Pragmatizme göre zihni pasifize eden bu anlayış, doğrunun ortaya çıkması için gerekli olan düşünme eyleminin etkisini göz ardı ederek, aslında düşünmenin varlığını göz ardı etmiş olmaktadır.

Bu nedenle doğru bilgi ve kavramlar sadece belirli nesneyi veya olguyu tanımladıkları için değil amaçlarımıza uygun oldukları için de doğru olabilecektir. İçinde yaşadığımız olumsal dünyada bu bakımdan pek çok doğrudan söz edilebilecektir. Buna göre doğrular aynı zamanda bizim ihtiyaç duyduğumuz şeyleri karşılamaları ve sonuçları açısından sunduğu tatmin nedeniyle bu özelliğe haizdirler. Pragmatistlere göre bu nedenle sadece olgulara dayalı bilgilerimizin değil hayal ve inançlarımızın da sağladıkları pratik yarar gereği doğru olabilecekleri veya doğrunun ortaya çıkmasına ciddi katkılar sunması göz ardı edilmemelidir.

Pragmatistlere göre doğru, gerek dış dünyadaki koşulların değişiminin etkileri gerekse de bu değişen koşullar altında ortaya çıkan ihtiyaçlarımız bağlamında sonuçları ile bize tatmin sağlayan düşünce ve bilgilerdir. William James bunu şu ifadeleriyle özetler; “bir fikrin hakikati ona yapışık bir şey değildir. Hakikat fikrin başına gelen şeydir. Bir fikir doğru hale gelir, olaylar tarafından doğrulaştırılır. Onun doğruluğu gerçekte bir olaydır, bir süreçtir.; kendi kendini doğrulaştırma, doğrulaşma vetiresi. Onun gerçekliği, genel geçer hale gelme sürecidir.”⁷³

---

⁷³ James, William, Pragmacılık, s. 63.

James'in bu ifadelerinde dile gelen tavır, pragmatizmin doğruyu ya mantıksal tutarlılıkta yada evrensel yasa, ilke yada standartlarda arayan entelektüel realizme karşı bir tavrıdır. Pragmatistler bu tip bir gerçekçiliği arkaik bir felsefi pozisyon olarak değerlendirir. Doğruyu zihindeki verili yada kabul edilmiş standartlara uygunluğu bağlamında değerlendiren bu anlayışa karşı, onu kişisel ve bireysel hayat tecrübesi bağlamında elde edilen yeni doğrular çerçevesinde test eden bir anlayışı dile getirir.

Pragmatizme göre bir doğru, onu kullandığımızda sonuçları, pratik sonuçları ve tatmin edici niteliği açısından yaşam tecrübemizi olumlu anlamda yönlendirip, zenginleştirebiliyorsa doğrudur. Schiller bunu “kavramlar, pratik zihin tarafından, tecrübe üzerinde hakimiyet kurmak, onu kontrol altına almak üzere yavaş yavaş şekillendirilen kavramlardır”⁷⁴ ifadesiyle dile getirirken aynı şekilde James’de “herhangi bir yargının doğruluğu, yarattığı sonuçlardan meydana gelir”⁷⁵ diyerek doğruluk hakkındaki düşüncesini dile getirmiştir.

Pragmatizme göre her doğru değişik zaman ve koşullarda yeniden değerlendirilmeli, bunun için aktüel bir teste tabi tutulmalıdır. Bu durum Dewey’in amaçlarla araçlar arasında olması gereken bir uyum ve süreklilik ilişkisi dediği şeydir. Yaşam dinamik ve değişken bir süreç olduğuna göre elde bulunan doğrular yeni tecrübeler içerisinde yeniden değerlendirilmelidir. Böylece yeni deneyimlerin geçmiş deneyimlerle aktif bir kontrolü gerçekleştirebilecek ve bunun sonucunda da bizi daha iyi ve kullanışlı doğrulara götürecek olan doğrulara ulaşmak mümkün olabilecektir.

Pragmatizmin hakikat yada doğruluk anlayışını özetlemek gerekirse şu söylenebilir. Doğru ne bizim dışımızda olan bir dizi standart ilkedен meydana gelen bir bütün olarak ne de düşünsel ve mantıksal tutarlılığın bir sonucu olarak görülebilir. İdeal olan ile gerçek olan arasındaki orta nokta olan tecrübe, bu bakımdan her ikisinin bir arada olduğu zemindir. Buna göre doğru diye kabul edilen şeyler tecrübelerimiz içerisinde test edilen şeylerdir. Yeni ve daha iyi deneyimlere götüren ve bu bakımdan yeni olgular ve koşullar bağlamında teste tabi tutulan ve bundan galibiyetle ayrılan kavram ve düşünceler doğru olarak kullanabileceğimiz şeylerdir.

---

⁷⁴ Schiller, Ferdinand C. S., *Studies in Humanism*, New York, 1907, s. 64.

⁷⁵ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 203.

1.3.1.3. Gerçeklik (Reality)

Pragmatizme göre gerçeklik bir değerdir. Gerçek olan şey bizi tatmin eden ve bu anlamda amaçlarımızla uyumlu olan şeydir. Gerçeklik ihtiyaçlarımızda dile gelen şeydir. Tecrübelerimizden bağımsız bir gerçeklik yoktur. Pragmatizmin gerçekliğe yönelik kavrayışı bu anlamda realizm ile idealizmin arasında durur. Buna göre gerçeklik ne bizim dışımızda bir kendiliktir ne de tamamen bizim ürettiğimiz bir şeydir. Realist bir pragmatik düşünce teorisi geliştirme amacındaki N. Rescher pragmatizmin gerçekliğe dair kavrayışını insanın pratik aklının tecrübe ettiği şey olarak düşünmektedir.⁷⁶ Buna göre gerçeklik insanların eylemlerinin makuliyetinde ortaya çıkan bir nesnelliktir. Bu anlamda gerçek pratik eylemin iletişimsel bağlamında belirlenen bir kavramdır.

Pragmatizm gerçekliği kavrama aracımız olan bilinci natüralist bir bakış açısıyla ele alır. Buna göre tamamen doğal bir oluşum olan bilinç organizma ile dış dünya arasındaki ilişkiyi sağlamakla, yaşamımızı sürdürmemizi sağlamaktadır. Bilincin gerçekliği anlamlandırmak üzere kullandığı kavramlar, içinde yaşadığı dünyayı anlamak ve anlamlandırmak isteyen insanın bu doğrultuda edindiği çeşitli felsefi duruşlar ve düşünceleri ifade eder. Dolayısıyla kavramların gerçekliğin tümünü temsil etmesi yada açıklaması diye bir şeyden söz etmek anlamsızdır.

Kavramlaştırmalar birer soyutlama olup gerçekliği tümüyle ve tüm çeşitliliği ile açıklama gibi bir yetkinlik gösteremez. Pragmatizme göre yaşadığımız hayatın zihnimizin ortaya koyduğu kavramlaştırmaların dışında, onu fazlasıyla aşan bir çeşitlilik göstermesi ve buna bağlı olarak bizim kavramlaştırmalarımızın sunduğu sonuçların nisbiliği veri bir durum olarak kabul edilmelidir, zira bu hayatta hiçbir şeyin bizim için doğuracağı sonuçlardan emin olamayız.

Bu gerçeklik kavrayışı insan tecrübesi ve eylemlerinde ortalama bir makuliyet olduğu esasına dayanır. Deneyimlerimiz bir bütün ve her bir deneyim birbiriyle iletişim

---

⁷⁶ Rescher, Nicholas, Realistic Pragmatism, State University of New York Press, New York, 2000, s. 136-137.

halinde olduğuna göre ortaya çıkan sonuç bir gerçeklik olarak kavranabilecektir. Dolayısıyla pragmatizm buna dayanarak yani tecrübelerimizin birikimlerine dayanarak evrensel yargılara ulaşmamızın mümkün olabildiğini ileri sürmektedir.

Deneyim içerisinde insan doğaya ilişkin bir takım düzenlilikler gözleyebilecektir. Ancak bu düzenlilikler onu pozitivistlerin ifade ettiği gibi kesin yasalar yada değişmez özlere götürmeyecektir. Zira tecrübe ederken tecrübenin nesnesine dair olan bilgimiz pek çok değişik etkenden etkilenebilecektir. Ancak biz bunların bir çoğunun farkında olmayabiliriz. Örneğin bir şeye dair bilgimizi yada eylemimizi çoğu zaman inançlarımız da belirleyebilecektir. Fakat bizim bildiğimiz ve kendisinden en fazla emin olabileceğimiz sonuçlar ve o sonuçları yaşatan tecrübemizdir.

Bu çerçevede gerçekliğe yönelik olarak pragmatizm bizi her türlü sonuç ve etkiye açık olmaya çağırılmaktadır. Pragmatizm açısından gerçekliğin kendisinden ziyade bizim gerçekliği ne olarak ve nasıl tecrübe ettiğimiz önemlidir. Bu bakımdan gerçeklik değişmez bir sabite olarak görülmemelidir. James dışta tutulursa klasik pragmatistler tecrübeden genel olarak bilimsel yöntemine uygun bir metodik eylemi kastetmişlerdir. Bu çerçevede gerçekliği yeni bilimsel sorgulamalar neticesinde değişime açık bir fenomen olarak görmüşlerdir.⁷⁷

Pragmatizm insanın tecrübesi ile doğal süreçleri birbirinden ayırmadığı için gerçekliği insan tecrübesinin dışında görmemektedir. Dolayısıyla gerçekliğe müdahale insanın kendisinin de içinde olduğu bir süreci değiştirme çabası olarak görülür. Bu nedenle insanın gerçekliğe müdahalesi aynı zamanda onu inşa etmesi anlamına da gelmektedir.

Pragmatizme göre gerçeklik dünyada ilgi ve inanç alanlarına göre ayrılmış durumdadır. Buna göre bir değil birden çok çeşitte gerçeklikten söz etmek mümkündür. Bilimsel gerçeklik, doğal gerçeklik veya inançların gerçeklik anlayışı bu çeşitli gerçekliklere birer örnek olarak verilebilecektir. Ancak bu gerçekliklerden bizim tek gerçeklik olarak doğrudan bir şekilde kabul etmeye yatkın olduğumuz gerçeklik doğal

---

⁷⁷ Dewey, John, "Anti-Naturalism in Extermis", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s.168.

gerçeklik olmaktadır. Bunun en temel sebebi ise bu gerçekliklerin yaşamımızı ve deneyimlerimizi doğrudan bir şekilde etkilemeleridir.

Pragmatistlere göre ilk önce varlık felsefesi yani ontoloji olarak ortaya çıkan felsefenin temel sorusu, gerçeklik nedir? sorusuydu. Bu soruya verilen yanıt ise gerçek olanın nesnel olan ya da nesnellik olduğuydu. Buna göre dünyada soyut ve somut olmak üzere iki tür bağımsız gerçeklik söz konusuydu ve biz çoğu zaman nesnelere temel gerçeklerinin ne olduğunu bilemeyebilirdik. Felsefenin tarihsel süreç içinde aldığı ikinci biçim ise teoloji olmuştu. Buna göre gerçek olan ile aramızdaki bağı inanç yani din kurmaktaydı. Bu nedenle gerçeklik bildiğimiz bir şey değil hissettiğimiz bir şeydi.

Felsefenin aldığı bir diğer biçim ise bilginin kaynağını sorgulayan epistemolojyidi. Buna göre temel soru bilginin ne olduğuydu? Bu soruya yanıt ise bilimden geldi. Gerçek olan şey geçerli olan şeydi. Bir diğer ifadeyle gerçek evrensel olan yasa, türler ve kullandığımız kavramlar demektir. Felsefenin aldığı nihai biçim ise değer felsefesi idi. Değer felsefesinin sorusu olan hangi standartların bir şeyi değerli yaptığı? Sorusu pragmatistler tarafından yanıtlanmıştı. Pragmatistlere göre gerçek olan bizim için değerli olardı.

Gerçeklik beklentilerimizle uyumlu, yeterli ve tatmin edici olan anlamına geldiği için bir diğer ifadeyle bireysel somut çıkarlarımızın da bir anlamda yansımaları olmaktadır. Pragmatizme göre gerçek bireysel ve bireyin çıkarlarına bağlı bir kavram olduğu için çıkarlar, motivasyonlar, istekler ve faydalar tarafından belirlenmektedir.⁷⁸

Pragmatizme göre gerçeklik ne nesnel bir kendilik ne doğrudan varlığını hissettiğimiz bir şey ne de bilimsel araştırmalar sonucu varlığını tespit ettiğimiz ve geçerli olduğunu ileri sürebildiğimiz bir şeydir. Gerçeklik bizim tecrübemiz içerisinde, karşılaştığımız problemleri çözme sürecinde değer atfettiğimiz şeylerdir. Gerçek olan şeyler kullanışlı olan ve bu nedenle değerli bulduğumuz kavram ve olgulardır.

Örneğin bir kalemin gerçekliği sadece kalem olarak varolmasından gelmemektedir. Kalem yazma problemimizi çözen ve bu bakımdan değere sahip olan bir gerçekliktir. Pragmatizme göre bir şeyin gerçek olup olmadığını anlamak onun belli

---

⁷⁸ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 239.

koşullar altında belli amaçları yerine getirip getiremediğine bakmak demektir.⁷⁹ Aynı şekilde evrensel olarak gerçek dediğimiz şeyler de daha fazla sayıda deneyim içerisinde yararları keşfedilmiş olan, dolayısıyla değerli olan şeylerdir.

Pragmatizm gerçeklik nedir? gibi bir soruya kesin bir cevap vermekten çok onun ne olabileceğine dair aktif bir araştırma ve sorgulama sürecini önemser. Bu süreçte bireyler, hayatın karmaşık ve olumsal akışı içerisinde kendilerine bilebilecekleri bir yaşam alanı inşa etmek zorundadırlar. Bireylere yaşama kolaylığı sağlayan, inşa edilen bu gerçeklikler pragmatik gerçekliklerdir.⁸⁰ James'in kullandığı "pragmatik gerçeklik" kavramı, anlaşılacağı üzere deneyim süreci içerisinde bireyin işine yarayan yani problem çözen her şeydir.

Pragmatik gerçeklik kavrayışına göre her bir özne yaşam deneyimi içerisinde bulunduğu konuma, bilinç düzeyine ve amaçlarına bağlı olarak sahip olduğu motivasyonel birikime göre gerçekliğin farklı bir bölümünü farklı şekillerde algılayacaktır. Her birey gerçekliğin ancak ve sadece bir bölümünü deneyimleyip bilebildiği için, gerçeklik denen şeyin ancak parçalı bir bütün olduğu söylenebilecektir.

Buradan da anlaşılacağı üzere pragmatizmin gerçeklik kavrayışı, dünyada hiçbir gerçek yoktur gibi bir yargıdan ziyade bu tür gerçekliklerin var olduğu ancak hem bu varolan gerçekliklerin bilinmesinde hem de bazı gerçekliklerin inşa edilmesinde bireyin deneyimleme iradesine olan inanca dayanır.

Pragmatizme göre gerçek olan bir şey somut ve soyut olarak deneyimlenmelidir. James'in "radikal empirizm"⁸¹ olarak tanımladığı bu yöntem gerçekliğe dair kavrayışınızda güveneğimiz yegane yöntem olarak değerlendirilmelidir. Buna göre ancak bu yöntem aracılığıyla gerçekliğin en azından bir kısmına ait bilgiyi elde edebilmek mümkün olacaktır.

Pragmatizm içerisinde James ve Dewey'e atfedilebilecek olan bu gerçeklik kavrayışının yanında Peirce'ün gerçeklik kavrayışından da söz etmek gerekir. James ve Dewey'in gerçekliği daha çok deneyim ve pratikteki fayda ile özdeşleştiren yaklaşımına

---

⁷⁹ Bawden, H. Heath, a.g.e., s. 239.

⁸⁰ Suckiel, Ellen Kappy, a.g.e., s. 122.

⁸¹ Suckiel, Ellen Kappy, a.g.e., s. 126.

karşı Peirce gerçekliği nisbeten daha sabit ve belirli bir şey olarak tanımlar. Peirce'a göre gerçeklik bilimsel anlamda, tüm mümkün araştırmalar yapıldıktan sonra, bilimsel topluluk tarafından kabul edilen bilimsel teorilerin tasvir ettiği şey olarak tanımlar.⁸²

Pragmatik gerçeklik kavrayışı içerisinde bilimsel araştırma sürecine ağırlık veren Peirce, böylelikle gerçeklikle sıradan deneyim arasındaki ilişkiyi koparmıştır. Peirce'ün deneyimden anladığı şey bilimsel-teorik akıl yürütmelerdir ve bu iş kolektif olarak, neden ve sonuçlara dikkat kesilerek yapılan bir eylem biçimidir. Peirce'e göre gerçeklik ancak teorik düşünme ile bilinebilecek ve ortaya çıkarılabilecek bir şeydir. Gerçeklik Peirce'a göre pek tabidir ki bilimsel deneyimlerin ve akıl yürütmelerin dışında varlığını sürdürmektedir, fakat bizim onun varlık ve durumundan haberdar olmamız bilimsel akıl yürütmeye bağlı bir olgudur. Peirce'a göre şayet geçmiş teorilerle tutarlı teoriler üretebilirsek gerçekliği doğru bir şekilde kavrayabilmek mümkün olabilecektir.⁸³

Özetleek gerekirse pragmatizmin gerçekliğe bakışı idealizm ile realizmin orta noktasında yer aldığı söylenebilecektir. Buna göre gerçeklik ne bizi aşan bir şey ne de tamamen kendisine vakıf olduğumuz bize bağlı bir şeydir. Gerçeklik bizim dışımızda varolan bir şey olduğu kadar belki de bundan daha fazla bizim soyut ve somut eylemlerimizle inşa ettiğimiz bir mefumdur. Burada bir parantez açmak gerekirse, pragmatizm içerisinde James ve Dewey ile Peirce'ün gerçeklik kavrayışları arasında bir fark olduğunu ileri sürmek mümkündür. James ve Dewey gerçekliği öznel deneyimlerimize daha fazla bağımlı olarak kavrarken, Peirce bu deneyimi kolektif bilimsel akıl yürütme etkinliği olarak tanımlar.

---

⁸² R. Shook, John, Amerikan Pragmatizminin Öncüleri, s. 60.

⁸³ R. Shook, John, a.g.e., s. 61.

1.3.2. Klasik ve Modern Pragmatizm

Pragmatizmi belki de en veciz biçimde anlatan ifadeler, düşüncenin kurucuları olan iki ismine, Ralph Waldo Emerson ve William James'e aittir. Pragmatik düşüncenin günümüz temsilcilerinden olan Stanley Cavell ve Cornell West gibi isimleri etkileyen Emerson'a göre, toplumun dönüşümü ve ilerlemesi için önemli olan, sadece aklımızı değil gerekirse erdemlerimizi de değiştirecek olan bireysel yaratıcı eylem, yaratıcı ruh ve onların üretecekleri kendi zamanlarını anlatan düşüncelerdir, "her çağ kendi (pragmatik) kitabını yazmalıdır, çünkü eski kitaplar bu zamana uymayacaktır".⁸⁴

James ise pragmatizmi aynı adla yazdığı bir makalede "eski düşünme biçimlerinin yeni bir adı" olarak tanımlar. James'e göre pragmatizm şu beş şey demektir; bir hakikat teorisi, bir anlam teorisi, bilgiye holistik bakış, felsefi tartışmanın çözümüne dair bir yöntem ve doğal insan davranışı (eğilimi). Bu sıralamaya G. H. Mead'in etkisiyle bir eylem teorisi olduğu da eklenebilir. James'e göre düşünce tarihi insanın doğal eğilimlerinin çatışması tarihidir.⁸⁵ Bu anlamda pragmatizmden önceki tüm düşünceler adı konmasa da pragmatiktir.

Russel Goodman bu çağın niçin kendi pragmatik kitabını yazması gerektiği sorusunun ardından yazılan kitaptaki felsefenin, pozitivizm, fenomenoloji, mantıksal pozitivizm, doğal epistemoloji ve yapıbozumdan sonra nasıl bir felsefe olacağı? sorusunu sorar. Yanıt ise pragmatizmin günümüz temsilcilerinden Putnam ve Toulmin'den gelir. Putnam'a göre yirminci yüzyılın ilk yarısı metafizik düşünce sistemlerini yeniden inşa etmeye yönelik bir dizi girişime tanık olmuş ve bu girişimler dil analizine yönelen "analitik felsefe" okulu içerisinde yer alan L. Wittgenstein, R. Carnap ve B. Russel gibi felsefeciler tarafından ciddi eleştirilere uğratılmış ve analitik felsefe böylece hakim düşünce sistemi olarak algılanmaya başlanmıştır, bu da analitik felsefenin tam da kendisinin karşı çıktığı şey olması haline gelmesidir.⁸⁶

---

⁸⁴ Emerson, Ralph Waldo, Selected Essays, Viking Penguin, East Rutherford, 1982, s. 87-89.

⁸⁵ James, William, Pragmatism & Other Writings, Penguin Putnam Incorporated, East Rutherford, 2000, s. 46.

⁸⁶ Goodman, Russel B., Pragmatism a Contemporary Reader, Routledge, New York, 1995, s. 1-2.

Oysa pragmatizm ne bir yeni metafizik sistemi getirme girişimi ne de tüm sistemleri ortadan kaldırma amacını taşıyan bir sistemdir. O daha çok yirminci yüzyıldaki felsefe içerisindeki düşüncenin kıymetlerini derin bir şekilde bilen bir girişimdir. Bunu da klasik pragmatistler olan Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey'in yazılarında ve onların günümüz temsilcilerinde izlemekteyiz.

Toulmin benzer bir çıkışı; modernite içerisinde soyut akıl ekseninde, düşüncenin ve teorinin pratikten yani toplumsal bağlamdan koparılarak, bağlamın dışında fakat bağlamı ve dolayısıyla insanlığa has özgünlükleri belirleyen ve hatta baskı altına alan, bu nedenle tarih dışı ve insansız bir görünüme bürünen modernitenin yeniden insanileştirilmesi gerektiği şeklinde yapar. Bu, teorinin kendi içerisinde olumsuzluklara açık olması ve dolayısıyla sadece sınırlı bir toplumsal bağlama değil bir "kozmpolis"e açılmasıdır.

Teoriden, modernitenin rasyonalitesini kasteden ve bu bağlamda pragmatizmin felsefeye dair yaptığı işin geniş bir anlamı olduğunu ileri süren Toulmin'e göre, "modernitenin temel felsefi rasyonalite yorumu üç ana sütuna dayanır: kesinlik sistematiklik ve temiz sayfa. Üç yüzyıl sonra John Dewey ve Richard Rorty bu program için bir defin töreni yaparlar ve yaptıkları defin töreninin geniş bir anlamı vardır."⁸⁷ Toulmin sorunları rasyonel bir biçimde ele almanın bütünüyle yeni bir başlangıç yapmak anlamına gelmediğini, bu varsayımın modernitenin düşünsel anlamda içine düştüğü açmazın en büyük sebebi olduğunu belirtir ve yapılması gerekenin "içinde bulunduğumuz zamanda var olduğumuz yeri başlangıç noktası yapmak"⁸⁸ olduğunu ileri sürer.

Pragmatik düşünce içerisinde bir dönemleştirme yapmak gerekirse, klasikler ve çağdaşlar şeklinde genel bir ayrıma gidilebilecektir. Ralph Waldo Emerson, Charles Sanders Peirce, William James ve John Dewey gibi isimler klasikleri, Richard Rorty, Hillary Putnam, Richard Bernstein, Nancy Fraser, Cornel West, Stanley Fish, Stanley Cavell, düşüncenin günümüzdeki belli başlı modernlerini temsil etmektedir.

---

⁸⁷ Toulmin, Stephen, Kozmpolis/Modernitenin Gizli Gündemi, Çev:Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 2002, s. 246.

⁸⁸ Toulmin, Stephen, a.g.k., s. 246.

Burada klasikler olarak Peirce, James ve Dewey üzerinde durularak, düşünce biçimlerine ilişkin nisbeten daha betimleyici bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Emerson'u bu çerçevede dışarıda bırakmak isteyişimizin sebebi ise Amerikan tarihi ve toplumunun önemli bir felsefi ve edebi figürü olarak daha kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmayı hak ettiğini düşünmemizdir. Bu nedenle ona yönelik atıflar pragmatik düşüncenin kurucu isimlerinin felsefelerine yön verici etkisini ortaya koyma gibi nisbi bir amaç taşımaktadır.

1.3.2.1. Charles Sanders Peirce

Öncelikle iyi bir matematikçi ve mantıkçı olan ancak bunun yanına iyi bir fizikçi ve felsefeci olma gibi önemli sıfatları da eklemiş olan Peirce, Amerikan pragmatik düşünce geleneğinin kurucu ve münhasır isimlerinden biridir. Peirce 1878 yılında yayınladığı “Düşüncelerimizi berrak hale getirmek” adlı makale ile aslında pragmatizmi ve en önemlisi kendi pragmatizm anlayışını ortaya koyarak, bu konununun sebebini de bir anlamda göstermiştir. Düşüncelerimizin ve teorilerimizin bizler için taşıdıkları anlamların sadece tamamen mantıksal tutarlılığa bağlı olmadığını, anlamların aynı zamanda inceleme nesnelere de bağlı olduğunu ileri süren Peirce kendi pragmatizmini bir anlam teorisi olmakla sınırlama gereği duymuştur.⁸⁹

Pierce doğru ve nesnel olarak kabul ettiğimiz ve bu özellikleriyle iş gördüğümüz bilgilerimizin kaynağının gözlenebilen somut rasyonel etkenler olabileceği gibi soyut inançlar da olabileceğini düşünerek ve bu bakımdan pratik sonuçları da önemsememiz gerektiğini ileri sürerek pragmatizmin James'in deyişiyle adını koymasa da tarif edici figürü olmuştur. Buna göre Peirce bir şeyin anlamlı olmasının tüm değişkenleri içine alan tamamen pragmatik gerekçelere de bağlı olabileceğini göstermek istemiştir.

---

⁸⁹ Peirce kendi düşüncesini, James'in pragmatizmi doğrudan kullanımıyla tanımlamasını gördükten sonra çalınmayacak kadar çirkin dediği “pragmatizm” kavramı ile ifade etmiştir. Bkz. Bertilsson, Thora Margareta, “The Elementary Forms of Pragmatism on Different Types of Abduction”, *European Journal of Social Theory* 7(3), 2004, Sage Publications, London, 2004, s. 372.

Pragmatizmi yönlendiren temel düşünce, insanlık durumlarında kararlarımızın, tercihlerimizin ve eylemlerimizin her türlü düşünce, ideal ve inançtan önce geldiğidir. Diğer bir ifadeyle pragmatizm, pratiğin teoriyi öncelediği inancını taşır. Peirce'ın kendisinin pragmatizm içerisindeki pozisyonunu belirleyen şey Kant'ın insanın belli bir amacıyla ilişkili olan anlamında kullandığı “pragmatik”⁹⁰ kavramıdır. Peirce doğruyu pratik eylemle özdeşleştiren bir eğilimine giren James'den kendi düşüncesini ayırmak amacıyla “pragmatisizm”⁹¹ ifadesini kullanır.

Peirce'ın pragmatizmi iki önemli bileşene sahiptir; anlam ve hakikate saygı. Peirce'ın anlam pragmatizmi, kavram ve düşüncelerin anlamının, pragmatik bir bakışını kapsamaktadır. Peirce'ın bu düşüncesini açmak için bir elma konsepti örnek verilebilir. Biz bir şeyi elma sözcüğü ile karakterize ettiğimizde, o şeye karşı kendi kendimizi belli bir biçimde örneğin taşımak, saklamak, kullanmak ve tartışmak gibi, davranmaya yönlendiririz. İşte bu onun elma olmaklıkla ne anlama geldiğidir.

Kısacası bizim bir X dediğimiz şey olmak, bizim tarafımızdan ona X gibi davranmamız demektir. Peirce'a göre meselenin önemli yeri pragmatik özdeyişin içerisinde yatmaktadır: bir entelektüel kavramın anlamının belirlenmesi için kişi bu kavramın doğru olmasının doğurabileceği pratik sonuçları ve bu sonuçların kavramın tüm anlamını oluşturacağını akılda tutmalıdır. Bu anlamda bilgilerimizin doğrulukları algı ve duygularımızdan da etkilenebilecek ve dolayısıyla aynı şekilde mantıklı yani tutarlı geliyorsa da doğru olabileceklerdir.⁹²

Anlam Peirce'a göre anlamın yaptığı şeydir. Peirce bunu “Düşüncelerimizi nasıl netleştirebiliriz” adlı ünlü makalesinde dile getirir. Ona göre anlam üstünlüğü diye bir şey yoktur sadece pratiğin olası farkları vardır. Peirce yaşadığımız dünyaya ilişkin inançlarımızın birinci işlevinin eylemlerimiz için bize ilkeler sağlamak olduğunda ısrarcıdır. Bu anlamda inançlarımız pratikteki düşünme, eyleme ve söyleme biçimdeki davranışlarımıza rehberlik etmekte ve bilimsel bağlamlarda deney ve gözlemlerimiz içerisindeki beklentilerimizi kanalize etmektedir.

---

⁹⁰ Dewey, John, “The Development of American Pragmatism”, a.g.k., s. 3.

⁹¹ Peirce, Charles Sanders, The Monist, Harvard University Press, Cambridge, 1905, s. 415.

⁹² Bertilson, Thora Margareta, a.g.m., s. 374.

Peirce'in anlama ilişkin söylediklerinin aynısı doğruluk için de geçerlidir. Buna göre uygulama ve tahmin etme sırasında başarılı sonuçlara ulaştıran tezler doğrudur. Peirce bu bağlamda güvenilir sonuçlar elde ettirme açısından bilimsel yöntemle rakipleri olan kanıtları görmezden gelen bağınazlık, otoriteye dindarca bağlılık, apriori spekülasyon gibi yöntemleri karşılaştırır. Doğru olan olgusal inançlar fiili olarak, bizi tatmin edici olan inançlarımıza, beklentilerimize ve eylemlerimize rehberlik etmede etkin olabilen inançlardır.⁹³ Bu inançlar bu işlevlerini sistematik olarak yerine getirmektedirler.

Peirce'a göre, tümevarıma dayalı bir çıkarımımızın doğrulanmasındaki esas amaç, bu çıkarımımız aracılığıyla bir olguyu başarılı bir şekilde tahmin etmek değildir. Buradaki mesele daha çok, bu olgunun tipik bir biçimde bir hipoteze dayanan tüm tahminlerin temsilcisi olmayı sağlayıp sağlamadığıdır.⁹⁴ Bu aynı zamanda rasyonel doğrulama için önemli olan istatistiksel örneklem teorisinin nesnel gerçeklikleridir. Peirce'in bilgi teorisi ve doğaya ilişkin düşüncelerinde şansın ya da ihtimalin önemi büyüktür.

Peirce, bilimsel araştırma süreci içerisinde daha düzenli yasa ve teorilerin ortaya çıkmasının tarihsel bir şey olduğunu düşünür. Giderek daha iyi hale gelecek olan bilgi tarihsel süreç içerisinde süregiden bir topluluk yaşamında sürdürülen bilimsel araştırmanın sonucunda ortaya çıkacaktır.⁹⁵ Aynı sürece fiziksel nesne ve oluşumlar da dahildir. Peirce'ün bu düşüncesi Darwin'in evrim düşüncesinde ifade ettiği, zamanla kendi kendine yetebilen yapıların ortaya çıkacağı düşüncesinden etkilenmiştir.

Kant'ın gerçeklik hakkında onun pratiklerinden bağımsız, özerk bir doğru yargıya ulaşılabilir mi? ya da böyle bir bilgi var mıdır? Sorusunu Peirce, düşüncelerindeki Darwin etkisiyle, bilimsel bir zihne sahip felsefecilerin böyle bir yargıya ulaşmanın doğal gelişim sürecinin yönlendirmelerinden bağımsız olamayacağını düşünür. Zira biyolojik anlamdaki evrim, doğal gerçeklik ile insan zihni arasındaki kaçırılan bağı yeniden yakalama fırsatı yaratmıştır. Bu nedenle bilişsel

---

⁹³ Peirce, Charles Sanders, "How to Make Our Ideas Clear", Pragmatism a Contemporary Reader, Ed: Russel B. Goodman, Routledge, New York, 1995, s. 42.

⁹⁴ Haack, Susan, The Pragmatist Theory of Truth, The British Journal for the Philosophy of Science, Vol.27, No.3, Sep., 1976, s. 246.

⁹⁵ Haack, Susan, a.g.m., s. 244.

sürecimiz kendi haklı sebeplerini, evrimsel sürecin bulduğumuz sebeplerimizin etkinliklerini açığa çıkaracak bir biçimde sürdüğü inancı içerisinde aramaya devam etmelidir.

Bu yüzden Peirce'ın pragmatik doğruluk anlayışı geniş kapsamlı bir biçimde koordine edilmiş etkin uygulama anlamını taşımaktadır. Ancak gündelik kullanımıyla Peirce'ın doğrunun pragmatik teorisi basitleştirilerek, iddiaları başarı anlamında anlık olgulardan elde edilen tatminle özdeşleştirilmektedir. Diğer bir ifadeyle Peirce'ın düşüncesi bazı faydaların elde edilmesi olarak yorumlanmaktadır. Pragmatik düşünce çizgisi içerisinde bu bakış açısı en fazla W. James'in düşüncelerine yakın bulunabilecektir. Oysa Peirce'ın doğruluk anlayışı uygulamaya dayalı bir başarı anlayışını yansıtmaz. Onun olgudan elde edilen tezlerin doğruluğuna ilişkin kriteri, bilimin amaçlarını başarılı bir şekilde uygulayan yöntemlere sadakat duyan bir topluluğun biraradalığının sürmesini sağlayabilmesidir.⁹⁶

Bu anlamda doğru aynı şeyi bilimsel yöntemle araştıranların üzerinde nihai anlaşmaya vardığı yargıdır.⁹⁷ Peirce burada topluluktan rasyonel davranan araştırmacılar topluluğunu kasteder. Yani bir problem hakkında onun çözümünün bilimsel yöntem olacağına inanmış ve araştırma sonucunda ortaya çıkan çözümün herkesi ikna ettiği (bilimsel olması nedeniyle) bir bilimsel topluluktur bu. Ancak Peirce burada bu bilimsel topluluğun araştırma sonuçlarının kesinliğine dair tartışmasız iyimser bir duruşa sahip değildir. Araştırmanın gidişatı aracılığıyla Peirce şeylerin tarihsel, aktüel ya da somut gidişatlarını anlamaya çalışmaz o daha çok tamamıyla rasyonel araştırmacılardan oluşan idealize bir topluluk içinde sürecin hipotetik gidişatını anlamayla ilgilenir. Ona göre bu şekildeki araştırma sadece araştırma değil, uygun bir biçimde kurgulanmış ve bu nedenle nihayetinde nesnelere hakiki bilgisine ulaşacak nitelikte bir araştırmadır. Bilimsel yöntemi kullanan ve bunda ısrarcı olan bir topluluk nihayetinde güvenilir doğrulara ulaşacaktır.

Peirce'dan bu yana pragmatizm üç temel ilke etrafında biçimlenmeye başlamıştır. Bunlar; kavramların anlamlarının onların kullanımlarından oluştuğunu

---

⁹⁶ Hollinger,,David A., a.g.m., s. 22.

⁹⁷ Wilson, Daniel J., "Fertile Ground: Pragmatism, Science, and Logical Positivism", Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Hollinger-David Depew, Praeger, London, s. 125.

söyleyen semantik pragmatizm, inançlarımızın (özellikle doğa üzerinde kontrol ve tahminde bulunmaya ilişkin olanlar) başarılı bir şekilde hayata geçmesinin onların doğruluklarına dair en iyi ölçüt olacağını söyleyen epistemik pragmatizm (çoğu zaman başarılı bir şekilde uygulanabilenin doğru olduğu şeklinde yorumlanıp tartışmalar yaratan) ve insanlık durumunda eylemin (praxis) teori (theoria) üzerinde bir önceliğe sahip olduğunu çünkü, tüm kavrayışlarımızın eylemlerimizin ürünleri olması gerektiğini ileri süren ontolojik ya da diğer bir deyişle metafiziksel pragmatizmdir.

Peirce için sözü edilen bu üç pragmatizmin sonuncusunun sonuçlarının pek iyi olmadığı söylenebilir. Şayet eylemlerimiz teorileri belirliyorsa, sürekli gelişen ve değişen eylemlerimize bağlı olarak acaba elimizde kesin ve mükemmel bir doğru hiçbir zaman olmayacak mıdır? Bu durum Peirce'ü insan bilgisinin kesinliğine dair yanılabilirliği kabul eden (falibilistik) bir tutuma götürür. Buna göre insan bilgisi, nesnelerin doğru bilgisini elinde tutma ve güvenceye alma konusunda hiçbir zaman tam bir güvenlik içerisinde olmayacaktır. Dolayısıyla, ancak idealize edilen uzun dönemli bir periyotta, pragmatik olarak geçerli kılınmış doğrularımız, bildik anlamdaki doğrulara eşitlenebilecektir.

Peirce'in doğruluk kavrayışını demistifize etme çabası paralelinde onu dünyaya indirmeye çalışması, onun insanların (bilimsel araştırma yapanların) şu an aktüel olarak hakkında düşündükleri ile doğru kavramı arasındaki ilişkiyi kurma yönünde gösterdiği isteklilik olarak nitelendirilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki Peirce, bilimsel topluluğun hemen burada şu an düşündüklerinin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini de düşünmemektedir. Bu bağlamda Peirce kendi zamanındaki bilim adamlarının tamamıyla yanlış olabilecekleri ihtimalini göz ardı etmemekte ve bu nedenle belirlenemeyen uzak bir gelecek ya da teorik uzun dönem şeklinde bir ifade ortaya atmaktadır.⁹⁸

Doğrunun kendi deyişiyle uzun vadede ortaya çıkması Peirce'ı aslında, bir yandan daha tatminsiz hale getirmiş ve nihayetinde de bu düşüncesinden de vazgeçmiştir. Burada sorun, gözlemin doğal gidişatının ne kadar uzatılırsa uzatılsın yine de çok uzun vadeye yayılamayacağıdır. Zira gözlem için uzun bir dönem, her zaman

---

⁹⁸ Peirce, Charles Sanders, "How to Make Our Ideas Clear", Pragmatism a Contemporary Reader, Ed: Russel B. Goodman, Routledge, New York, 1995, s. 47-48.

bizim bilişsel erişimimizin dışında kalacak ve büyük sayılar kanunu gereği- ki buna Peirce büyük bir umut bağlar- bize yardım edemeyecektir, çünkü bu sadece sayılabilecek kadar tekrar edebilen olaylarda yeterli olabilecektir. Gerçekçi olmak gerekirse, gerçekleşecek olan gelecekte olasılığın teorik dünyasına geçiş Peirce'ün pragmatik düşüncesi açısından tarafından benimsenir. Zira araştırma sürecinde veya bilimsel araştırma yöntemlerin uygulanması sırasında işimize yarar bir takım doğruları elde etmek mümkün olabilecektir.

Peirce'in anlam ve doğruluk probleminde dair çözümü bilimde aradığı söylenilebilecektir. Fakat Peirce'in buradaki konumu, bir ayırım yapmak gerekirse, pozitivistler ya da materyalistler gibi bir konum değildir. Peirce için bilim daima bir yöntemdir, bu anlamda asla bir tür ideoloji olmamıştır.⁹⁹ Peirce dönemi itibarıyla rasyonel bir araştırma için gerekli olanın, zamanının bir bilimsel doktrini değil bilimsel yönteminin önemsenmesi gerektiğini ileri sürer. Bu açıdan Peirce bilime tüm cevapları veren bir ideoloji olarak bakmayı reddeder. Zira bu, bilimin kendisinin bir dogma olması demektir.

Aynı gerekçelerle Peirce geleneksel metafizik düşünceyi de reddeder. Yine de Peirce'cü pragmatizm bir mantıksal pozitivizm olarak görülemeyecektir. Çünkü, pragmatik başarının ölçütü gözlem sonuçlarını tahmin etmedeki tam başarı değildir. Pragmatizm bu anlamda gözleme ilişkin son derece sabit ilkeler benimsememektedir. Örneğin bir hayli soyut ilkeler her hangi yeni bir gözlem veya sonuç üretmeden bize pragmatik başarı kazandırabilmektedir. Yer çekimi ilkesi buna örnek olarak gösterilebilecektir. İlke gözlemlenebilir bir şey değildir fakat bizim için yadsınamaz başarılar kazandırmakta ve böylece deneyimlerimizi sistematik hale getirmektedir.

Peirce'ün pragmatik düşünce geleneği içerisindeki münhasır yerini bilimsel ve kolektif nitelikli araştırma eylemiyle birlikte doğruya yönelik James ve Dewey'e nazaran daha belirli bakışıyla aldığı söylenebilir. Peirce bilime verdiği önemle daha sonra Dewey üzerinde tesirli olmuştur. Peirce doğrunun pragmatik olarak elde

---

⁹⁹ Doğruya ulaşmada bilimi en önemli araç olarak gören Peirce bunun sebebini bilimsel yöntemin, bir süreç olarak farklı araştırmacıların elde edecekleri yada yaklaşacakları doğruya açıklığı teminat altına alması olarak belirtir. Peirce'a göre bilimsel yöntem yeni doğrular ortaya çıkana kadar bize dayanıklı inançlar verebilmektedir. Bkz. Haack, Susan, a.g.e., s. 233.

edilebileceğini ancak yine de bunun bilimsel yöntemin iyi bir biçimde uygulandığı araştırma sürecinde olabileceğini ve yine bu süreçte araştırmaya eşlik eden inançlarımızın da bir pragmatik değeri olabileceğini göz ardı etmek istemez. Ve yine doğruyu belli bir sabiteye kavuşturmak üzere bir araştırma topluluğunun üzerinde hem fikir olması gerektiğini şart koşar. Dewey “sorgulayıcı topluluk” düşüncesini Peirce’den alır ve eğitim felsefesini de bu çerçevede geliştirir.

1.3.2.2. William James

James pragmatizmin psikoloji üzerine yansıması olarak okunabilir. 1890’da yazdığı “Psikolojinin ilkeleri” adlı eserinde psikolojide zihin ve beden ayrımına dayanan klasik bakış açısını ciddi biçimde eleştiren James, eylemlerimize yöne veren bilincimizin bir bütün olduğunu ileri sürer.¹⁰⁰ Buna göre davranış ve tepkilerimiz organizmamızın çevreye verdiği tepkileri ifade ettiği kadar çevrenin sunduğu koşullarda da bizler belli biçimlerde davranabilmekteyizdir.

James’in düşünceleri üzerinde tıpkı Dewey’de olduğu gibi Darwin’in evrim teorisinin izleri görülür. Bu çerçevede James zihnin psikolojik süreçlerini yaşama adapte olma çabası içerisinde değerlendirir. Adaptasyon sürecinde gösterilen davranışlar ise sadece zihnin organik süreçleriyle açıklanamayacaktır. Davranışlara dolayısıyla bilinç durumlarına çevresel şartların ciddi etkisi söz konusudur. Davranışlarımız hem bedensel hem de zihni süreçlerin bir sonucudur.

James’e göre tecrübe, diğer bir ifadeyle düşünsel ve eylemsel alışkanlıklarımız bilgilerimizin kaynağıdır. Bu bakımdan tecrübelerimiz tekil eylem ve tepki biçimleri değil bir bütüncülük içerisinde anlam taşıyan eylemlerimizdir. Tecrübe eyleme yönelik bilinç düzeyimizi arttıran bir etkiye sahiptir dolayısıyla eylemi yönlendiren bilincimiz eski alışkanlıklarımızı gözden geçiren ve yeni elverişli davranışların geliştirilmesine olanak tanıyan dinamik bir oluşumdur. James bu haliyle psikoloji anlayışını “radikal

---

¹⁰⁰ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 119-120.

tecrübecilik”¹⁰¹ olarak tanımlar ki bu onun aynı zamanda pragmatik düşüncesinin temelini oluşturur.

Radikal tecrübecilik olarak adlandırdığı pragmatik felsefesi içerisinde James felsefe ile bilimin pratiği anlamlandırma adına beraber yürütmesini ister. Bu çerçevede felsefe evrenin tam bir bilgisine ulaşmayı amaçlarken bilimin sonuçlarını da bu bilgiye dahil etmelidir. Felsefe bilimi tamamlamalı ve ikisi de yöntemlerini birleştirmelidir. James empirizmin insani değer ve ilkeleri dışarıda bırakması fakat buna karşın, rasyonalizmin de yaşamdaki somut olgular çerçevesinde meydana gelen insan tecrübesine kayıtsız kalmasına bağlı olarak oluşan ikileme yönelik olarak pragmatizmi bu ikilemi giderecek bir düşünce biçimi olarak sunar.¹⁰²

James’in Peirce’den farklılaşan pragmatizm anlayışı, doğruyu farklı faydaların içerisinde potansiyel olarak duran bir şey olarak yorumlar ve şu soruyu sorar; kullanışlı olmadıkları zamanlarda aslında nadiren doğru fikirlere sahip olabildiğimiz açık değil midir?¹⁰³ Tüm koşullardan bağımsız olan doğru nedir? gibi bir soruyu, James gerçek bir soru olarak görmez. Çünkü bu soru çoğul haldeki pek çok doğrudan elde edilen bir soyutlamayı cevap olarak istemektedir. James’e göre hakikat, nasıl ki davranış biçimimize uygun olan eylem doğru eylem ise, düşüncemize yararlı olan şeydir. Düşüncelerimiz ise zamanla değişebildiği için doğruların da zamanla değişmesi söz konusudur. James bu noktada Peirce’ün düşüncelerini andırır biçimde doğruluğu üzerinde uzun vadede konsensüse varılmış bir şey olarak düşünür.¹⁰⁴ Bu anlamda James, hakikati çoğul bir doğrular evreninin içerisinde yerleştirme arayışı içindedir.

James doğruya yönelik bu kavrayışıyla rasyonalizmin karşısında yer alır. Zira rasyonalizm evrenin içerisinde bizim için hazır bulunan bir takım kesinliklerin olduğunu ileri sürmektedir. Oysa James evrenin pragmatizm açısından olmuş bitmiş bir şey olmadığını aksine sürekli macera peşinde koştuğunu ve bu bakımdan hala

---

¹⁰¹ James, William, *Pragmatism A New Name For Some Old Ways Of Thinking*, Ed: Giles Gunn, *Pragmatism & Other Writings*, Penguin, 2000, s. 6.

¹⁰² Gunn, Giles, *Pragmatism & Other Writings*, Penguin, 2000, s. xxi.

¹⁰³ Haack, Susan, a.g.e., s. 237.

¹⁰⁴ Suckiel, Ellen Kappy, a.g.e., s. 107.

tamamlanmayı bekleyen yerlerin olduğunu düşünür. Buna göre pragmatizm için tek bir evren türü vardır o da tamamlanmamış olan evrendir.¹⁰⁵

James'e göre pragmatizm, geleneksel olarak sağlamlaştırılmış olan kavramları yenilemek amacıyla başlatılan değişimin bir aracı olarak görülmelidir. Bu çerçevede James hakikat, güzellik ve adalet gibi tekçi felsefi kavramları yeniden inşa etmeyi reddeder ve onların yerine yararlılığı, işgörebilirliği ve etkililiği koyma amacındadır. Ona göre pragmatik başarı, nesnelere gündelik yaşantımızdaki meselelere çözüm olması için işlevsel kılabilmeyle ilgilidir. Bu James'in düşünmenin insanda bir sürekli edim olduğu yani gerçekliği kullanışlı eski düşüncelerin yön verdiği yeni düşünceler üzerinden kavradığımız düşüncesiyle uyumludur. James'e göre gerçekliği özne ve nesne ilişkisi üzerinden değil, anlık düşüncelerimizle birlikte inanç ve duygularımızın eşlik ettiği bir süreçte kavrarız.¹⁰⁶

Fikirler şayet, gündelik hayatımızda bizi tatmin edebiliyorlarsa yani bizim diğer deneyimlerimizle tatmin edici bir ilişki kurmamıza yardım edebiliyorlarsa birer doğru haline geleceklerdir. James bu anlamda, pratiğin dışında ondan etkilenmeyen tümüyle gayrişahsi kavrayış alanının varolduğu düşüncesinin karşısındadır. Bilgi, inanç, hakikat ve anlam gibi kavramların yanı sıra tüm epistemolojik kavramlar, James'in düşüncesine göre, sadece rasyonel bir araştırmada değil, hayatın genelinde düşünce biçimi oluşturmaya yardım eden faktörlerdir. Söz konusu bu kavramlar inançlarımızın geçerli kılınmasında anahtar bir role sahiptir.

James doğruyu bağlam bağımlı olarak algıladığı için tek bir doğrudan değil pek çok doğrudan söz edilebilecektir. Uygulama alanları çeşitlidir ve bu sebeple bir doğru belli bir uygulama alanında doğru iken, diğer bir alanda doğru olmayabilecektir. James'in bu düşüncesi Bertrand Russel'ı doğru coğrafi bir şeydir yargısında bulunmasına sebep olmuştur.¹⁰⁷ James doğruyu öyle parçalar ki her bireyin kendi

---

¹⁰⁵ Malachuk, Daniel S., ““Loyal to a Dream Country” : Republicanism and the Pragmatism of William James and Richard Rorty”, *Journal of American Studies*, 34, 2000, s. 96.

¹⁰⁶ Putnam, Hilary, “Pragmatism and Realism”, *The Revival of Pragmatism*, Ed: Morris Dickstein, Duke University Press, London, 1998, s. 40.

¹⁰⁷ Hilary Putnam, Russel'in James'den “inançlar etkileri bizim için olumlu olduğunda doğrudur” ifadesini ilgili bağlamından çıkardığını ve bu çerçevede James'in doğruluk teorisine hayranlık duymayıp algılama teorisine gerçekten hayran olmasının mümkün olabildiğini ileri sürdüğünü belirtir. Oysa Putnam'a göre bu okuma yanlışır. James tıpkı belli bir biçimde davranırken “doğru”yu (the right) faydalı

pratiğindeki işlevsel olanın doğru sayılacağı ve bu çerçevede pragmatik başarının da tekil amaçlara hizmet etmeye kadar indirildiği görülmektedir. Bu anlamda James'in başarı yönelimli pragmatizmi daha kişisel bir görüntü verir.

James'in hakikate ilişkin düşünceleri, onun Peirce'dan ayrıldığı temel hususu oluşturur. Peirce'a göre rasyonel araştırmanın nesnelliği söz konusudur ve bu araştırmanın sonucunda ulaşılan doğrular herkesin doğal olarak üzerinde hemfikir olduğu doğrulardır. Dolayısıyla bilimsel yöntem ve araştırma sonucunda elde ettiğimiz bu doğrular sağlamdır, zira biri için geçerli olan koşullar diğerleri için de geçerlidir, Peirce'a göre doğa taraf tutmayacaktır. Oysa James için durum farklıdır. Onun elinde pragmatizm daha kişiselleşmiş ve bu çerçevede öznel tatmine yönelik psikolojik bir tutum biçimini almıştır. Pragmatizm belli bir bağlam içerisinde kişinin sorunlarını çözmeye hizmet eden yani amaçlı eylemin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine imkan veren bir yöntem olarak anlam kazanmaya başlamıştır.¹⁰⁸

James, deneyimimiz için bir rehber olarak işlev gören pragmatizmin hakikat anlayışı doğrultusunda, başarılı olmayı bilimsel tahmin ve kontrol ile ilgili meselelerde belirli bir epistemik etkinlik sağlama olarak değil, kişiye psikolojik tatmin sağlama olarak değerlendirir. Ona göre fayda, etkililik ve düşüncelerin başarı getirmesi gibi olgular gündelik hayatımızda ve dini inançlarımızda bize hayatı kolaylaştırdıkları ölçüde bir anlam ifade edecektir. James'in kişiye psikolojik tatmin sağlayan pragmatik davranış üzerinde durmasının önemli bir sebebi onun bir din adamı olarak eğitim görmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Söz konusu eğitimin kişiliği üzerinde yarattığı etkiler onun felsefeye, dine ve topluma dair düşüncelerini de yönlendirmiştir. James, bireyin yalnızlığı ile toplumsal yaşam arasında bir ortayol arar. Bireyin toplumsala ihtiyacı vardır fakat toplumun onun eylem alanını sınırlayan ve bu nedenle onu bir takım ruhsal rahatsızlıklara sürükleyecek olan bir ahlak vaaz etmesi söz konusudur. Bu ahlak içerisinde bir takım aşkın doğruların

---

olan ile nasıl tanımlıyorsak, doğru (the truth) düşünme eylemi içerisinde de aynı biçimde yer almaktadır. Bkz. Putnam, Hilary, Pragmatism, Blackwell, Cambridge, 1995, s. 8.

¹⁰⁸ Pragmatizmi bir şeyin ilk sebeplerinden çok sonuçlarına yönelen bir eğilim olarak gören James, bilgi ve önermelerin anlamlarını çok özel durumlar içerisine yerleştirmiştir. Bkz. Kalen, H. M., "Pragmatism and Its Principles", The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods, Vol. 8, No.23, Nov. 9, 1911, s. 625.

bireylerin üzerinde bir gerçeklik gibi algılanmasına sebep olmaktadır. İşte bu nedenle pragmatik davranış ve eylemler bireyi toplum içerisinde özgürleştirerek, onun yaratıcılığına imkan tanımaktadır.

James'e göre kişisel ihtiyaçlar ve tepkilerimiz nesnel bir bilginin inşa edilmesinde çok önemlidir. Zira hakikat tıpkı zenginlik, sağlık ve güç nasıl elde ediliyorsa benzer bir şekilde deneyimin gidişatı içerisinde inşa edilen bir kavramdır. Bu gidişat içerisinde diğer bir ifadeyle tecrübe içerisinde amaçlarımızla uyumlu olan doğrular çıkacaktır. Bu doğrular geçmişteki doğrularımızla uyumlu iseler doğru olarak kalacaklar aksi halde bir değer sahip olmayacaklardır.¹⁰⁹

Burada James ile Peirce'in düşünceleri arasındaki farklılaşmaya yeniden dönmek gerekir. Peirce pragmatik olarak önemli olan pratik sonuçları, herhangi bir bilimsel araştırma topluluğunun tek bir biçimde ulaşacağı gözleme ve deneye dayalı olarak belirlenebilen sonuçlar olarak görürken, James pratik sonuçları bireylerin içinde buldukları ve kendilerini etkileyen koşullarda kendilerine yarar sağlayacak düşüncelerin dayanakları olarak değerlendirir. Peirce pragmatik olarak doğru olan bir şeyi benzer koşullarda uygulandığında benzer yararlı sonuçları veren rasyonel bilgiler olarak değerlendirir.¹¹⁰

Bu nedenle James onu daha çok bir bilim adamı gibi görür. James'inde bir hakikat teorisi vardır, ancak bu hakikati Peirce gibi bir bilimsel sabiteye indirgemez ve zaten bilime de böyle bir görev yüklemeyiz. Ona göre hakikat ihtiyaç ve eğilimlerimiz doğrultusunda tecrübe ettiğimiz bir şeydir ve değişik tecrübeler onu farklı biçimlerde bilebileceklerdir ve bu anlamda deneyim içerisinde pek çok hakikat vardır.¹¹¹ James bu kavrayışıyla pragmatizmi kişiselleştirilmiş bir hakikat teorisine indirgediği yönünde eleştirilir.

James, Peirce'in aksine pragmatizmi bize kesinlik hakkında sabit bir standart sağlayan öğreti olarak düşünmez. Pragmatizm çoğulculuğa adeta bir davettir. Bu çoğulculuk, bireylerin doğaya bakış açılarındaki farklılaşmayı içerdiği gibi onların

---

¹⁰⁹ James, William, "The Pragmatist Account of Truth and Its Misunderstandings", The Philosophical Review, Vol. 17, No.1 Jan., 1908, s. 12.

¹¹⁰ Gunn, Giles, a.g.e., s.xv.

¹¹¹ James, William, Pragmatism, Penguin Putnam Incorporated, East Rutherford, 2000, s. 316.

farklı benliklerinden kaynaklanan farklı doğal eğilimlerini de içermektedir. Peirce'ın pragmatizmi de başarıya yönelimlidir, fakat onun anladığı başarı bilimin topluluğa ait olan nesnel hedefleri demektir. Oysa James başarıyı, nesnel koşullara öznel yanıtlar veren bireylerin kişisel ihtiyaçlarına hizmet eden bir şey olarak görür. Bu anlamda bilime herkesin üzerinde bir bağlayıcı sonuç bulmaya dönük bir girişim olarak bakan Peirce'a karşı James, karmaşıklığı ve farklılığı içerisinde insan hayatına bakmıştır. James'e göre hakikat farksızlığı ifade eden bir iddia ya da tez değil, inanç biçimlendirme sürecinde elde edilen ve isteklerin tatminini sağlayan bir şeydir.

James'in hakikati pratikteki yararlılıkla bu kadar çok ilişkilendirmesi gerek pragmatik düşünce geleneği içerisinde gerekse de Kıta Avrupa'sı düşüncesinde bir takım eleştirilere uğratılmıştır. Bu bağlamda hakikatin pratikteki yararlılıklarının çeşitlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Örneğin düşünceye yarar sağlayan hakikat ile pratik hayatın eylemlerine yarar sağlayan hakikat arasında bir ayırımın gerekli olacağı öne sürülmüştür. Bertrand Russel bu konuda dini inancı örnek verir. Bu inançlar sosyal bağları güçlendirirken, bireylerin özgüvenlerini arttıracaktır, fakat olguları tahmin etmede bizim açımızdan verimli olmayacaktır.¹¹²

James bir hipotezin, şayet onları hayatta uygulamak başarılı sonuçlar veriyorsa reddedilemeyeceğini düşünür. Hakikat bizim gerçeklikle olan ilişkimizi kurma meselesi olarak kalmalıdır. Hakikat gerçeklikle kurulan bir ilişki meselesidir ve bu ilişkinin aracı gözlem değil geniş anlamda insanın tatminidir. Bu bağlamda bilginin ve araştırmanın sınırlı alanına karşı insanın amaçlarının daha fazla çeşitlilik ve genişlik gösterdiğinde ısrar eden James'in bu duruşu artı bir değer iken, kendi özel zihinsel projeleri içerisinde etki etmeye çalışan tüm diğer pragmatikleri işin içine dahil etmesi onun eksikliği olarak nitelenebilecektir.

Onun gördüğü üzere hakikat, iddialarımız ile gerçeklik arasında delillere dayalı bir yeterlilik meselesi değil, daha çok bu dünya ile araştırmacı (knower) arasındaki olası uyum müzakerelerinden sadece bir tanesidir. James bunu şöyle ifade eder; "uzman bir yandan (knower) aktördür ve hakikat ile etkileşim halindedir. Diğer yandan ise

---

¹¹² Haack, Susan, a.g.m., s. 237.

yaratmaya yardım etsin diye hakikati kayıt altına alan kişidir.”¹¹³ (dipnot Pragmatizm den) Uzmanların bir kavramlaştırmaya gittikleri daha gerçekçi durumlar, onları gerçekliğin doğasına ilişkin hoşlanmak ya da nefret etmek şeklinde bir eğilime götürmektedir. Tabii ki bu eğilim James’in müzakere formatına uymamaktadır. Ona göre gerçeklik, onu izleyenin gözleri önünde uzayıp giden bir şeydir. Her bir düşünür farklı ilgilere sahiptir ve bunlar pratik olarak nihai gerçeklikler dünyasından kendisi için uygun olan bir düşünceyi seçmektedir.

James’in pragmatizmi aslında bütün felsefi “izm”lere yönelik bir eleştiridir. İnsan yaşamı tecrübe etmektedir ve bu tecrübe sırasında kendisinin bizihi içinde olduğu dünyadaki diğer nesnelere ilişkiye girmektedir. Bu ilişki içerisinde insan içinde bulunduğu gerçekliği hem şekillendiren hem de o gerçeklik tarafından şekillenmektedir. Ancak hem şekillendiren hem de şekillenenler aynı anda tecrübenin içerisinde vardır. Dolayısıyla bu ilişkiyi açıklayacak olan bir düşünce en temelde tecrübeye yönelmelidir.

Aksi halde bu ilişkinin yada tecrübenin sadece bir kısmını kavrayabilecektir. Bu da onun nisbi bir düzeyde kalmasıdır. Oysa James için tecrübe hakikatin hem gerçeklik kazandığı hem de yeniden yorumlandığı bir oluşturma ve düşünce bu oluşum içindedir. Felsefe tecrübeyi bir bütün olarak kavrayamadığında gerçekliğin ancak bir bölümünü açıklayıcı olabilecektir. Bu bakımdan pragmatik felsefe James için böyle bir nispiyetten uzaktır. O hakikati temsil etmek amacını taşımamaktadır, hakikati tecrübe etmektedir.

James’e göre pragmatist bu bakımdan çok önemli bir avantaja sahiptir. İtalyan pragmatist G. Pappini’den alıntılanmış metaforla James pragmatizmin sunduğu bu avantajı örneklendirir; pragmatist bir otelde bütün kapıların kendisine açıldığı bir koridor gibidir bütün felsefeler kendi odalarında kendi gerçekliklerini açıklayarak zaferlerini ilan edebilirler fakat pragmatist istediği odaya girip çıkmakta serbesttir.¹¹⁴ Yine aynı biçimde felsefi eğilimleri hakikat karşısında onu anlamlandırmaya dönük pratik zihinsel tavır alışlar olarak görmesi James’in pragmatizme bakışını ortaya koyar. Buna göre felsefe tarihi insanın tecrübe ettiği doğaya karşı tutumlarına göre katı

---

¹¹³ James, William, Pragmatism, Penguin Putnam Incorporated, East Rutherford, 2000, s. 349.

¹¹⁴ James, William, a.g.e., s. 26.

zihinliler ve yumuşak zihinliler olmak üzere ikiye ayrılır.¹¹⁵ James için pragmatizm felsefede bu ayrımlar üzerinden sonu gelmeyecek olan hakikat tartışmalarını çözme yöntemi olmaktadır.

1.3.2.3. John Dewey

Pragmatizmin bir Amerikan felsefesi haline gelmesinde en fazla öne çıkan düşünür olan John Dewey bu özelliği çerçevesinde Peirce'ün bilimsel araştırmanın sonuçlarına ilgisiyle, James'in psikoloji üzerinde tezlerini ve Mead'in toplumsal bakış açısını birleştirmiştir. Düşüncesinin ana eksenini problem çözen insan temelinde oluşturan Dewey pragmatizmi insanlığın ve toplumun pratik problemlerine yönelten düşünür olarak görülebilecektir.

Dewey'in bu tavrı felsefe içerisinde ayırd edilebilecektir. Felsefeyi büyük metafizik problemler veya hayatı anlamlandıracak ve açıklayacak büyük teoriler üretmektense, toplumsal ve bireysel gelişmeyi sağlayıcı düşünceler üretmeye çağıran Dewey, böylelikle felsefeyi pratik problemlere çözüme yönelen bir düşünme etkinliği olarak işlevsel kılmaya çalışmıştır. Ona göre düşünme doğrudan doğruya pratik toplumsal problemlere yönelen bir edimdir.

Düşünceyi pratik problemlere yöneltme çabası Dewey'i başta felsefenin metafizik, episteoloji, mantık, etik ve estetik alanlarında daha sonra ise bilim felsefesi, eğitim felsefesi ve nihayet politika konularında yazmaya yöneltmiştir. Döneminin sosyal ve politik problemlerine ve kamusal meselelerine kayıtsız kalmayan Dewey, bu alanlarda dile getirdiği görüşleriyle pragmatizmi neredeyse sistemli bir politik düşünce haline getirmiştir.

1884 yılında John Hopkins Üniversitesi Felsefe bölümünü bitiren Dewey, burada Charles Sanders Peirce'ün mantık derslerinden öğrencisi olmuş, ancak felsefi

---

¹¹⁵ Katı zihinli yaklaşımlar (Tough-minded); Empirisist, Duygucu, materyalist, pesimist, dindışı, kaderci, çoğulcu, şüpheli yumuşak zihinli yaklaşımlar: rasyonalist, entelektüalist, idealist, optimist, dinci, özgür iradeci, monist, dogmatik. Bkz. James, William Pragmatism A New Name For Some Old Ways Of Thinking, Ed: Giles Gunn, Pragmatism & Other Writings, Penguin, 2000, s. 11.

eğilim olarak George Sylvester Morris'e yakın olmuştur.¹¹⁶ Bölümde tarih felsefesi dersleri veren Morris'i mantıksal ve idealist metafiziği realist epistemolojiyle birleştirmeyi amaçlayan yeni Hegelci çizgiye sahip bir düşünür olarak gören Dewey, onun entelektüel şevkini ve düşüncesini oldukça önemsemiştir.

Dewey bu yıllarda yeni Hegelci düşüncesinin kendi ihtiyaçlarına yanıt verebildiği düşüncesindedir. Bu bağlamda biyolojik organizma ile sezgileri bir bütün olarak gören gerçeklik kavrayışı, gerçekliği tek bir organik yaşam ya da zihin olarak gören fakat sayısız hayat ve zihin tarafından deneyimlendiğini varsayarak fani olanla sonsuz olan arasında, ilahi olanla insani olan arasında köprü kurması, yeni Hegelci düşüncesinin Dewey'i etkileyen en önemli noktaları olmuştur.¹¹⁷

Hegel'in yanı sıra Kant ve İskoç felsefesi de çalışan Dewey, benlik ve dünya, ruh ve beden, doğa ve tanrı gibi dikotomilerden yana özgürleşme sağladığını düşündüğü Hegel düşüncesine her zaman yakın olmuştur. Daha sonra enstrümental pragmatizmini geliştirmesinde teori ile pratiği bütünleştiren yaklaşımının kaynağı yine Hegel'in düşünceleri olmuştur.

1884'de Michigan Üniversitesine öğretim elemanı olarak atanan Dewey burada on yıl süreyle felsefe dersleri vermiş ve bu bölümün başkanlığını yürütmüştür. Burada etik ve toplum felsefesinin yanı sıra psikoloji üzerine de dersler veren Dewey'in düşüncesi özellikle psikoloji dersleri verirken, referans kitap olarak kullandığı William James'in "Psikolojinin İlkeleri" adlı kitabının etkisiyle farklı bir yöne doğru gelişme göstermiştir.¹¹⁸ Dewey bundan sonra gerek sosyal gerekse de eğitim alanında daha aktif bir rol üstlenmiştir. Özellikle daha sonra yazacağı "Felsefede Yeniden Yapılanma" adlı kitabının başlığına da yansıdığı gibi "yeniden yapılanma kavramı" onun bu aktivizminin kaynağı olmuştur. Onun bu özelliği pragmatik düşüncesini belirlemiş olduğu gibi aynı

---

¹¹⁶ Peirce'den mantık dersleri alan Dewey onun matematik ve fizik üzerinden yürüttüğü mantık derslerini daha sonra kendi düşüncesini onun mantık sistematiği üzerine kurmuş olsa da bu konuyla ilgili kendisinin bir felsefe öğrencisi olduğunu ileri sürerek bölüm yönetimine şikayetini sunmuştur. Dewey yine burada bir başka önemli isim olan G. Stanley Hall'dan da fizyoloji ve deneysel psikoloji dersleri almıştır. Bkz. Dykhuizen, George, *The Life and Mind of John Dewey*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1973, s. 30-31.

¹¹⁷ Dykhuizen, George, a.g.e., s. 34.

¹¹⁸ Dykhuizen, George, a.g.e., s. 65.

zamanda pragmatik düşünce geleneği içerisinde Peirce ve James'den en ayırdedici yanını oluşturmuştur.

Toplumun yeniden yapılanması gerektiğini düşünen Dewey eğitimi bu konuda oldukça önemsemiştir. Ve bu doğrultuda özellikle öğrenme yöntemi alanına ilgisini yönelten Dewey bizzat aktüel olarak eğitici rolünü üstlenmiştir. Dewey öncelikle toplumun yeniden yapılanması ve böylece toplum için her zaman “en iyinin” ortaya çıkmasına olanak verecek bir toplumsal ortam ve yapı oluşturulmasını Hristiyan dininin iyi anlaşılması ve anlatılması çerçevesinde görmüştür.¹¹⁹

Kendisini ne Peirce gibi bilim felsefesiyle ne de James gibi psikoloji ile sınırlandırmayan Dewey, Amerikan toplumunun pratik sosyal meseleleriyle ilgilenmiş ve bu bağlamda hem bilimi hem de felsefeyi toplumsal yaşamın geliştirilmesine yardımcı bir araç olarak görmüştür. 1894'de Chicago Üniversitesine geçen Dewey burada bilimi ve felsefi düşünceyi toplumun gelişmesine yardımcı olacak araçlar haline getirme amacı ekseninde eğitim teorisine yönelmiştir.

İstenilen doğrultuda sağlıklı ve gelişmiş bir toplum yaratmak gerektiğini düşünen Dewey, bu toplumun sağlıklı düşünen ve gelişen bireyleri ortaya çıkaracağını bunun da karşılaştığı sorunlara yönelik tecrübesi doğrultusunda pratik ve etkin karar verebilen insan olduğunu ileri sürer. Bunun yani problem çözebilen birey ve toplumun gerçekleştirilmesi ise Dewey'e göre eğitim üzerinden mümkün olacaktır. Eğitim bireye geçmiş çözümlerle yeni durumları mukayase etme imkanı vererek ahlaki bir toplumun kurulmasına aslında politikadan daha olanak verebilecektir. 1897'de yayınladığı “Pedagoji Görüşüm” ve 1900'de yayınladığı ünlü “Okul ve Toplum” adlı eseri, Dewey'in birey-toplum-gelişme ilişkisini eğitim içerisinde kuran pragmatizminin ayırt edici tarafını ortaya koymuştur.¹²⁰

---

¹¹⁹ Dewey Michigan Üniversitesi'nde bulunduğu sırada “Hristiyan Birliği Öğrencileri” ve “İlk Cemaat Kilisesi” gibi kilise örgütlerinde Hristiyan dini ile toplumsal gelişme ve demokrasi arasındaki ilişki üzerine bir dizi konferanslar vermiştir.

¹²⁰ Eğitimin psikolojik ve sosyal olmak üzere iki boyutu olduğunu düşünen Dewey, öncelikle psikolojinin bireyin bilişsel ve duygusal yeteneklerini açığa çıkarması gerektiğini ardından toplumun bu yeteneklerin faydalı alanlarda kullanılmak üzere gereken koşulların toplum tarafından sağlanması gerektiğini ve böylece gelişmiş ahlaki bir toplumun kurulabileceğini düşünür. Bkz. Dewey, John, “My Pedagogic Creed”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington,

1905’de Columbia Üniversitesine geçen Dewey burada aynı zamanda hem filozof hem sosyal ve politik teorisyen hem de bir eğitim uzmanıdır. Toplumsal gelişmenin temelini bireyin geliştirilmesinde arayan ve bunun da bizi eğitimin önemini kavramaya götürdüğünü düşünen Dewey, bu düşüncelerini 1919 yılında Çin’den başladığı 1928’de Sovyet Rusyada bitirdiği dünya seyahatinde pratik etme fırsatı bulmuştur.¹²¹

Dewey’in büyük ölçüde eğitim felsefesi olarak kurduğu pragmatizmini bir öğrenme teorisi olarak değerlendirmek de mümkündür. Topluma ve bireysel gelişmeye yardımcı olan eylem ve davranışların öğretilebileceğini düşünen Dewey, bu doğrultuda “zeka” ve “bilinçli araştırma” (inquiry) kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Her bir kavramın ve düşüncenin topluma olabilecek faydasını temel alan ve bu doğrultuda tarihteki gelişmeyi sağlayan tüm ideolojik ve bilimsel fikirlerin pratik ihtiyaçların bir gereği olarak ortaya çıktığını düşünen Dewey, problem çözmeye yönelik bilinç ve eylemi pragmatik düşüncesinde ön plana çıkarmıştır. Dewey’e göre fayda sağlamak amacıyla olan gerek zihinsel-entelektüel gerekse de pratik çaba ve eylemler, toplumsal bağlam içerisinde anlam kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle toplum insanlığın gelişmesinin somut göstergesi durumundadır. Bu da büyük ölçüde gelişmeyi sağlayan ve bu doğrultuda problem çözen eylem ve alışkanlıkların kümülatif bir toplamı olan kültürde yansımaları bulmaktadır.

Bireysel ve toplumsal gelişmeyi birbirini eşit derecede etkileyen süreçler olarak gören Dewey, bireylerin kişiliklerini iyi yönde geliştirmelerinin ancak uyumlu bir toplumsal bağlamda mümkün olabileceğini düşünmüş ve toplumsal kültürü bu gelişmenin kaynağı olarak görmüştür. Bu bağlamda ilerlemeyi naif bir bilimcilik olarak değil bilimi kültür ve toplumsal değerlerle süreklilik içerisinde kavrayan evrimsel bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

1998, s. 229-231 ve Dewey, John, *The School and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1900, s. 27.

¹²¹ Gittiği bu ülkelere bir eğitim reformcusu olarak davet edilmiş olan Dewey, buralardaki yönetimlerin eğitim reformuna yönelik çalışmalarına katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede 1924 yılında davet üzere Türkiye’ye de gelen Dewey yazdığı eğitim raporu ile Cumhuriyetin eğitim üzerinden modernleşme projesine bir anlamda kaynaklık etmiştir.

Birey ve toplum arasındaki etkileşimli ilişkiyi ahlaklı dolayısıyla sağlıklı bir toplumsal hayat için önemseyen Dewey'in pragmatizmini özgün kılan bir diğer konu da kapitalizmin ve aşırı bilimciliğin Amerikan toplumuna olumsuz etkilerini sorunsallaştırmış olmasıdır. Bu çerçevede ortaya çıkan aşırı bireyciliğin toplumsal dayanışmaya zarar verdiğini düşünen Dewey, bu konuda ortaya çıkan sorunlara yönelik gerekli politik adımları, gerek elitizme gerekse de toplum mühendisliğine yönelik verdiği tepkilerle bizzat atmıştır.¹²² Bu çerçevede Dewey gerçek bir politik figür olarak da görülebilecektir. Politikayı etik zeminde yani toplumsal amaçları bireysel çıkarların önünde tutmasıyla kavrayan Dewey, bu yanıyla James'in anlamlı eylemi bireysel düzeyde önemseyen pragmatizminden farklı bir yerde olmuştur.

Pragmatik düşüncesini öğrenme, eğitim, kültür, ve politik aktivizm gibi alnlara uygulamasıyla pragmatik düşünce geleneği içerisinde farklılaşan Dewey, yine felsefi olarak yeni Hegelci ve Darwinci düşünceyi pragmatik enstrümanlizminin temeli olarak görmesiyle de felsefi olarak farklı bir konumda yer almıştır. Dewey'in bu farklılıklarının yanı sıra pragmatizmin diğer kurucu isimleri olan James ve Peirce ile felsefi açıdan pek çok ortak noktaya da sahiptir. Örneğin 1911'de hakikat üzerine verdiği bir konferansda Dewey James'in düşüncelerini adeta teyit etmiştir. Tıpkı James gibi Dewey'de hakikat probleminin geleneksel felsefecilerin idealist zihinlerinin ürünü olan bir kavramlaştırma olduğunu ve bu nedenle bir yanılsama olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda fikirler ve inançların düşünmede kullanılan yapay araçlar olduğu, zira belli bir sosyal bağlam ve prosedür içinde şekillendirildikleri düşüncesi her ikisinde ortak bir zemini teşkil etmiştir. Bu açıdan Dewey tıpkı diğer pragmatistlerin yaptığı gibi eylem ve deneyimin spekülatif düşünce ve teoriye önceliğini savunmuştur.

Dewey'e göre teorik mantık bilgi için oldukça yetersizdir, çünkü böyle bir mantık yaşanan bazı olayların bir çeşit soyutlaması olduğundan, karşılaşılan yeni durumlara ilişkin bu olaylardan çıkardığı ve sabitlediği ilkeleri kullanacağından durağan

---

¹²² Politik felsefesine dair en temel eseri olan "Toplum ve Problemleri" (1925) (The Public and Its Problems) adlı eserinde toplumsal dayanışmanın bozulma riskine karşı kamusal bilincin oluşturulması gerektiğini bunun için de politikanın önemli bir araç olduğunu düşünen Dewey, bunun ise politikanın elitist ve toplum mühendislerince yapılmayıp, toplumsal ihtiyaçlar temelinde yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.

bir niteliğe sahiptir.¹²³ Bu bağlamda hakikat mantık olarak statik bir sabite değil, onayını toplum tarafından uygun bulunmak suretiyle alan bir şeydir. Belli bir süre sonra kabul edilen hakikatler toplumun ihtiyaç ve beklentilerini karşılamadığında yenileriyle değiştirilecektir. Dewey'e göre hakikat şöyle bir zımni sözleşme içerisindedir; toplumsal konsensüs hakikati sadece açığa vuran bir şey değil dahası onu yaratan bir şeydir. Toplum başarılı sonuçlara götüren pratiklerin onaylandığı bağlamdır.

Dewey'in Peirce ve James ile paylaştığı bir diğer düşünce, ise pragmatizmin gelecek yönelimli bir düşünce olduğudur. Eylemler amaçları itibarıyla geleceğin nasıl olacağı ve olması gerektiğine dair bir amacı daima içlerinde bulundurmaktadır. Bu bakımdan Dewey kendi pragmatizm anlayışını "araçsalcılık" (instrumentalism) olarak adlandırmıştır.¹²⁴ İnançlar, fikirler ve varsayımlar bizim zihinsel düzeneğimiz için birer araçtır ve bunlar aracılığıyla biz insanlar, yani inanç yönelimli failer, hayattaki yönümüzü bulmaktayızdır. Aynı şekilde organlarımız da fiziksel ihtiyaç duyulması üzerine gelişen araçlarımızdır. Bu nedenle bilişsel süreçlerimiz, bizim etki alanımız dışında gerçekleşen evrim sürecinin doğal seçim gerçeğinin zorlamaları tarafından yönlendirilmektedir. Bilişsel kaynaklarımız içgüdüsel yönlendirmelerimiz sonucu değil, şartların gerektirmesi sonucu gelişmektedir.

Peirce'de olduğu gibi Dewey'de de pragmatizm, organizmayı rahatsız eden ve dengesini bozan şüpheyi ortadan kaldırmaya hizmet etmek doğrultusunda araştırmaya (inquiry) ya da araştırmacı eyleme odaklanmıştır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan şey bu dengesizliği ve belirsizliği kaldırıp istikrar getirecek düşüncedir. Bu düşüncenin ortaya çıkması ise diğerleriyle bir konsensüs veya bir kabul edilmiş durumunun başarılmasını gerektirmektedir. İşte bu noktada Peirce ve Dewey arasında bir anlayış farkı doğmaktadır.

Peirce rasyonel araştırmacılardan oluşan bir topluluk içindeki konsensüs fikrinin dünya gerçeklerinin kaçınılmaz baskısı altında ortaya çıkarılacak olan nesnel yargılar ve süreçlere bağlı olduğunu ileri sürerken, Dewey konsensüse götüren itkinin içinde

---

¹²³ Dewey, John, *The Influence of Darwin on Philosophy and Other Essays*, Prometheus Boks, New York, 1997, s. 14-15.

¹²⁴ Dewey, John, "The Development of American Pragmatism", a.g.k., s. 9.

bulunulan sosyo-politik şartlardan kökenlendiğini düşünür.¹²⁵ Bu nedenle Dewey, eğitimin ve araştırmanın en büyük amacının işbirliğine dayalı, uyumlu, ve özgür bir toplumda bireylerin gelişiminin sağlanması olduğunu ifade eder. Diğer yandan hakikati yetkinliği teminat altına alınmış (warranted assertability) bir şey olarak nitelemesi sosyal ve epistemik teminat arasında bir belirsizliğe sebep olur. Bu bağlamda Dewey sosyal olana vurgu yaparken Peirce epistemik olana vurgu yapar.

Dewey bilimsel bilgiye dayalı realizmi desteklerken, daha iradeci ve daha öznelci olan James ve Schiller'in pragmatizmlerinden farklı bir görüntü çizer. Diğer yandan teorilerin ve düşüncelerin başarılarını, bilimin nesnel amaçlarının gerçekleştirilmesinde sağladıkları etkililikle değerlendiren Peirce'a karşı söz konusu başarıyı, verimli kişisel ve işbirliğine yönelik girişimler bağlamında etkileşimde bulunan aktörlerin oluşturduğu topluluğun sürerlilik, istikrar ve mükemmelliğine katkıda bulunmasıyla ölçer. Uyumlu bir toplumsal yaşama etkin bireysel katılım Dewey için en önemli husustur.

Dewey bu düşünceleriyle pragmatizmin yönünü topluma çevirmesine sebep olmuştur. Aynı ifade bir bakıma Peirce için de kullanılabilir fakat o, toplumu uzun dönemli bilimsel araştırmacılardan meydana gelen bir birliktelik olarak soyutlamış ve de idealize etmiştir. Oysa Dewey'in toplumu daha somuttur, ona göre toplumsal kurumların işlevlerinin etkilerini her an yaşamımızda pratik etmekteyizdir. Dewey bu toplum için amacını, onu daha çok ve daha mükemmel bir demokrasiye götürmek olarak ortaya koyar. Dewey bireylerin sadece demokratik bir politik sistemde kendilerini tam anlamıyla geliştirebileceklerini düşünür.

Eğitimin bu demokratik topluma ulaşmadaki işlevi ise aydınlanmış bireylerin yetiştirilmesidir. Bu bireyler ancak demokrasinin başarılması için eylemde bulunacaklardır. Yine eğitim aydınlanmış seçmenler yetiştireceğinden işleyen bir demokrasinin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir, bu nedenle önemsenmelidir. Dewey Darwin'in doğal seçiş kuramı ekseninde zamanla kültürde daha iyiye gitme yolunda değişme olacağına inanmaktadır. Dolayısıyla Dewey insanlık durumunu,

---

¹²⁵ Dewey, John, "Context and Thought", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 216.

topluluk anlamında faydalı olan öz gelişmenin gerçekleşmesi yönünde devam eden bir süreç olarak görür. Bu Dewey'in geleceğe yönelik "iyimserci" (melioristic) bakış açısının bir uzantısıdır.

Bu bağlamda ilerleme Dewey'in düşüncelerinde merkezi kavramlardan biridir. Dewey mantığın da ilerlediğini fakat bunun gerçekleştirilen ilkelerin bir toplamından ibaret bir şekilde değil yeni durumları bizim için açıklayabilecek daha iyi ve yeni düşünme yöntemlerinin gelişmesi şeklinde olacağını düşünmektedir. Ona göre insanın bilgisi sürekli daha rafine olmak şeklinde iyileşmekte ve gelişmektedir.¹²⁶

Dewey genel olarak bakıldığında Peirce'nin gayrişahsiliğe dayalı pragmatizmi ile James'in öznelciliğe dayalı pragmatizmi arasında özneler arasılığı savunan fikirleriyle arabulucu konumundadır. Bu anlamda onun pragmatizmi ne nesnel ne de öznel bir ağırlık taşımaktadır. Dewey'in pragmatizmi hakikati topluluğun geçerliliğine yetkin kıldığı bir olgu olarak gören sosyal pragmatizm olarak adlandırılabilir. Dewey bu bağlamda bilimin bulgularına onay vermede hassas olabilen bir toplum hayal etmekte olduğu görülür. Öngördüğü bu bir anlamdaki rasyonel toplum, bilimsel ilke ve bulgulara otomatik bir şekilde kendini bağlı hissedenden ve buna sadakat gösteren bir toplumdur.

Dewey bütün düalizmlere karşıdır. Bu bakımdan pragmatik düşünceyi geleneksel felsefenin teori ile eylem arasında bıraktığı boşluğu gidermeye çalışan bir düşünce olarak niteler. Ona göre düşünce ve eylem birbirini besleyen bir ilişki türü sergilemektedir. Bunun en açık göstergesi ise pratik hayattır. Dewey bu anlamda tıpkı Hegel gibi kendisini zıtlıkları uzlaştıran bir aracı olarak görür.

John Dewey'le birlikte pragmatizm, özellikle Amerika bağlamında adeta bir toplum felsefesi ve bir politik felsefe haline gelmiştir. Buna göre pragmatizm aydınlanmanın toplumsal bağlamda gerçekleştirilmesidir ve felsefe bu yolda bir araç olarak düşünülmüştür.¹²⁷ Bu anlamda pragmatik felsefe var olan düşünce yapısını daha

---

¹²⁶ Dewey, John, "Time and Individuality", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 218.

¹²⁷ Burada Ralf Dahrendorf'un Amerikan modernleşmesi için kullandığı "Uygulanan Aydınlanma" (Applied Enlightenment) kavramı bir politik felsefe olarak Dewey'in pragmatizminin mahiyetini önemli

bilimsel, rasyonel ve toplum temelli hale dönüştürerek yeniden inşa etme misyonunu yüklenmiştir. Peirce’ın pragmatizmi daha bilişsel ve doğal bilimlere yöneldiği, James’in daha kişisel ve psikolojik açıdan düşündüğü düşünüldüğünde, Dewey’in pragmatizmi daha çok toplum yönelimlidir. James pragmatizmi kişisel karakter ve dinin gelişmesi meselesiyle ilgili bir düşünce olarak görürken, Dewey onu demokratik bir toplumun oluşmasına hizmet edebilecek bir düşünce olarak görür. Bu nedenle Dewey eğitimin daha bilinçli seçmenler yaratılmasındaki rolünün yadsınamayacağını, bunun da modern koşullarda demokratik bir kitle toplumunun oluşmasında önemli araç olduğunu düşünmektedir.

Dewey ile Peirce arasındaki ilişkiyi her ikisinin ortak kavramları olan “rasyonalite” ve “bilimsel araştırma toplumu” (community of inquirers) üzerinden izlemek mümkündür. Söz konusu kavramlar bugün pragmatizmin sistematik, somut ve normatif bir düşünce olup olmadığı tartışmalarının da bir anlamda nirengi noktasını oluşturmaktadır. Örneğin Nicholas Rescher bu tartışmalarda Rorty’nin ima etmiş olduğunun tersine bu kavramların insanın doğal davranış ve düşünüş biçimlerinden biri olan pragmatizmin normatif bir düşünce olarak görülmesi gerekliliğinin altını çizdiğini düşünür. Realist bir pragmatizm anlayışı geliştiren Rescher’in tezleri ise önemli ölçüde Dewey ve Peirce üzerine temellenmektedir.

Hem Dewey hem de Peirce rasyonel eylemi, problem çözmeye yönelen ve bu tecrübe sırasında önceki deneyimlerinin sonuçlarıyla şimdi ve gelecekte elde edecekleri sonuçlar arasında aktüel bağı kurabilen bireyin/araştırmacının eylemi olarak algılar. Yine aynı doğrultuda her ikisi de rasyonel olanı özerk araştırmacıların oluşturduğu toplumun içinde makul hale gelen sonuçlar olarak tanımlamıştır. Bu tür bir rasyonel topluma “okul”u örnek gösteren Dewey, bu düşüncesini Peirce’ün “bilimsel araştırma toplumu” kavramlaştırmasından almıştır. James ise makul olanı bireysel tatmin bağlamında ele almasıyla Dewey ve Peirce’den ayrılmaktadır.¹²⁸

Buraya kadar Dewey’in pragmatizm içindeki özgün konumunun ne olduğu? sorusu altında, onun klasik pragmatizmin kurucularından biri olarak diğer isimler olan

---

ölçüde anlatmaktadır. Bkz. Dahrendorf, Ralf, “Europe and the West: Old and New Identities”, German Historical Institute London Bulletin, Vol XXV, No.2, 2003, s. 9.

¹²⁸ Rescher, Nicholas, a.g.e., s.76.

Peirce ve James'den farklılaşan ve benzeşen yönleri üzerinde durmaya çalıştık. Bu çerçevede pragmatik düşünce geleneği içerisinde, pragmatizmi Amerikan toplumunun sosyolojik ve politik sorunlarına yöneltmesi ve onu bir eğitim teorisi yada bir reformcu politikanın düşünsel arkaplanı olarak görmesi gibi nedenlerle Dewey münhasır bir yere sahip olduğu söylenebilecektir. Bir yandan felsefi olarak Peirce'ün düşüncesine yakın olan, Dewey diğer yandan James'in hakikat ve anlam teorisiyle de uyuşmaktadır. Bu bağlamda Dewey'in pragmatik düşünce içerisinde Peirce ve James'in seçmeci bir yaklaşması olarak değerlendirilebilecektir.

1.3.2.4. Pragmatik Düşünce Geleneği İçerisinde Modern Eğilimler

Bu bölümde pragmatik düşüncenin ilk dönem temsilcileriyle günümüzdeki koşullar ve sorunlar bağlamında temas kuran ve bu nitelikleriyle pragmatik düşünce geleneğinin modern dönemdeki önemli temsilcilerini genel olarak tanımaya çalışacağız. Bu çerçevede üzerinde duracağımız ve düşüncelerinin ana hatlarını belirteceğimiz üç isimden söz edeceğiz. Bunlar; Peirce ve Dewey çizgisini sürdüren Hillary Putnam, Dewey çizgisini sürdüren Richard Rorty ve nihayet pragmatizmi bir kültür ve edebiyat eleştirisi olarak okuyan Cornel West'tir.

Pragmatizmin modern dönemdeki en önemli temsilcilerinden ilki Hillary Putnam'dır. Putnam'a göre pragmatizm, insanların yaşam kalitelerinin yükseltilmesine adanmış bir düşünce geleneğidir. Kendisini James'in düşünce çizgisi üzerinde konumlandıran Putnam, kendi düşüncesini pragmatik realist bir düşünce olarak tanımlar. Hakikatin eylemlerimiz tarafından inşa edilen bir gerçeklik olduğunu söyleyen James gibi Putnam da yaşadığımız dünyanın bize karşı koyduğunu, bu nedenle onunla daha fazla temas halinde olduğumuzu ve bu bakımdan her haliyle damgamızı taşıdığını iddia etmektedir.

Putnam'ın politik felsefe açısından Dewey ile düşünsel bir yakınlık içerisinde olduğu söylenilebilecektir. Bu çerçevede Dewey'in demokrasi teorisini benimseyen Putnam, demokrasinin yaratıcı zihnin toplumsal problemlere uygulanmasında en uygun

zemini teşkil ettiğini düşünmektedir. Ancak bu düşüncesi onun demokrasi kavramına metafizik bir anlam yüklediği biçiminde değerlendirilemeyecektir. Putnam için demokrasi şu an bizim için bulabildiklerimiz içerisinde en iyi alternatif niteliğindedir.

Bilgi, dil ve değer problemi üzerinde duran Putnam tıpkı James gibi felsefi “izm”ler arasında bir üçüncü yol olarak pragmatik çizgi üzerinde durur. Putnam’a göre felsefe bize hakikat ve iyinin tam olarak ne olduğunu söylemekle yetkin değildir. Felsefe ilerlemek ve gelişmek istiyorsa varolan inançları, kurumsal yapıları, gelenekleri ve politikaları dayandıkları iyi anlayışları açısından sorgulamaya tabi tutmalıdır. Bu çerçevede Putnam James’i hatırlatır bir biçimde sadece bilimsel bilgileri değil aynı zamanda pratik yaşamdan elde edilen iyileri de kabul etmektedir.¹²⁹

Putnam, James’in olguları hesaba katmaya istekli ve yine onlara bilimsel bir sadakat besleyen pragmatizmi ile dinsel olsun, romantik olsun meydana gelen anlık spontanlıklarla insani değerlere yönelik duyulan kadim güven duygusunun birleşimi bir pragmatizm önermektedir.¹³⁰ Putnam’ın pragmatizmi bu anlamda tıpkı Dewey’in vurgulamış olduğu gibi bilimi önemsemekte ancak onun radikal biçimi olan bilimciliğe karşı bir konumdadır. Yine aynı şekilde James’in ileri sürdüğü gibi bir pragmatik gerçeklik anlayışına sahiptir ancak bu hiçbir zaman pür bir rölativizm değildir. Ahlak pratik bir bilgi olarak önemlidir ancak bu hiçbir zaman bir ahlaki fanatizm olarak görülemeyecektir.

Putnam, yukarıda belirtildiği üzere insan olarak bizlerin yaşam içerisinde bu tip ikilikler arasında sarkaçlandığımızı ve bu süreçte her birimizin elinde kendi çıkar ve ilgilerimizden feyz alan ve dünyayı bir yönüyle kavrayan ve hiç biri diğerinden üstün olmayan fikirler bulunduğunu düşünür.¹³¹ James’in ağırlığını büyük ölçüde gösterdiği bu düşüncesinde Putnam’ın aynı zamanda Wittgenstein’in dil oyunları teorisinden de etkilendiği görülebilecektir. Bu nedenle Putnam analitik felsefe ekolü içinde de değerlendirilen bir düşünürdür.

---

¹²⁹ Putnam, Hilary, Pragmatism, Blackwell, Cambridge, 1995, s. 13-14.

¹³⁰ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 4.

¹³¹ Putnam, Hillary, Realism with a Human Face, Harvard University Press., Cambridge, 1990, s. 51.

Putnam'ın klasik pragmatizmin bağıllık hissettiği düşüncelerinden biri de “hakikat” kavrayışıdır. Putnam klasik pragmatizmin bir şeyin herhangi bir zamanda rasyonel olarak kabul edilebilirliği esas alan doğruluk anlayışıyla uzun vadede, diğer bir ifadeyle ideal olarak doğru kabul edilmesi arasında bir ayrım yaptığını düşünür. bu düşüncesini önemli eserlerinden biri olan “Akıl, Hakikat ve Tarih” (Reason, Truth and History) de dile getiren Putnam, Peirce'e göndermede bulunarak, doğrunun üzerinde araştırma yapanların nihai olarak konsensüse ulaştığı kaçınılmaz şey olduğunu ileri süren pragmatik düşünce ve onun işaret ettiği gerçeklik olduğunu ifade eder.¹³²

Putnam, hakikate ilişkin bu düşüncesiyle ona dair Kantçı bir bakış açısına sahip olan Peirce ile bir anlamda köprü kurar. Doğru nesnelere yapışık bir şey değil bizim o şeylere dair yürüttüğümüz araştırmalar sürecinde ve neticesinde sahip olduğumuz nihai fikirlerdir. Bu çerçevede doğruyu nihai olan ve kaçınılmaz olan olarak tanımlayan Putnam, zihin ve dünyanın birbirilerini karşılıklı olarak sürekli biçimde adeta makyajladığını düşünür.¹³³

Putnam'ın felsefi olarak sorunsallaştırdığı temel nokta Rorty ile girdiği tartışmanın da temeli olan felsefecilerin kavramların aşkın mı yoksa içkin mi olduklarına dair girdikleri sonu gelmez tartışmalardır. Bu doğrultuda takınılan iki tavır sözkonusu olmaktadır; ya kavramların toplumsal ve tarihsel pratiklerin dışında bir kendiliğe ve anlama sahip olduklarını benimsemek yada tamamen kültürel göreceliliği savunmaktır. Bu çerçevede felsefeye yüklenen yegane misyon aşkın ve mutlak olanı keşfetmektir. Putnam, mutlakçılığı savunamayacağımız alanlar olan ahlak ve politikada önerme ve düşüncelerin ancak pragmatik teori içerisinde geçerliliğe sahip olabileceğini düşünür.¹³⁴ Pragmatistler, mutlak hakikat anlayışını reddetmek suretiyle daha insancıl ahlak ve daha insancıl bilime imkan tanıyabilmektedir.

Putnam'ın pragmatik düşüncesini ortaya koyduğu bir diğer alan da demokrasi teorisidir. Kavram ve değerler üzerinde zaman ve koşulların etkilerini kabul etmemiz gerektiğini ancak yine de bunun pür bir görececiliği savunmak anlamına gelmediğini ileri süren Putnam, yine de belli değer ve düşüncelerin diğerlerinden daha iyi

---

¹³² Goodman, Russel B., a.g.e., s. 7.

¹³³ Putnam, Hillary, a.g.e., s. 57.

¹³⁴ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 8.

olabildiğini rasyonel olarak tespit etmenin mümkün olduğunu düşünür.¹³⁵ Bu doğrultuda demokrasi, zihnin bu rasyonel tercihi yapması ve bunu hayata uygulamasına imkan tanıyan sadece bir sosyal yaşam biçimi değil belki de bu yüzden daha fazla bir şekilde entelektüel bir araçtır. Demokrasi toplumsal problemlere çözüm bulma amacıyla çalışan zihnin ortaya çıkmasını sağlayan gerek koşuldur.

Harvard Üniversitesinde bir matematikçi ve mantıkçi olan Hilary Putnam zihin, dil, mantık ve bilgi konuları üzerine yazmıştır. 1975’de yayınladığı “Zihin, Dil ve Gerçeklik” (Mind, Language and Reality), 1983’de yayınladığı “Gerçekçilik ve Akıl” (Realism and Reason), 1981’de yayınladığı “Akıl, Hakikat ve Tarih” (Reason, Truth and History), 1987’de yayınladığı “Gerçekçiliğin Pek Çok Yüzü” (The Many Faces of Realism) ve nihayet 1994’de yayınladığı “Kelimeler ve Yaşam” (Words and Life) Putnam’ın pragmatik düşüncesinin ana hatlarını ortaya koyan eserlerdir.

Genel olarak belirtmek gerekirse, Putnam’ın pragmatizmi tıpkı James gibi çoğul bir gerçeklik ve hakikat kavrayışına dayanır. Buna göre evrendeki her bir nesne eşit derecede bir gerçeklik ve hakikat değerine sahiptir. Ancak zihin verili koşullarda diğerlerinden daha rasyonel olanını seçme yetisine her zaman sahiptir. İnsanın bilişsel kapasite ve aktivizmine önem veren Putnam, bu teziyle Dewey’in pragmatik çizgisine yaklaşır. Aynı şekilde demokrasiyi sorun çözmeye yönelik zihnin gelişiminin yegane koşulu olarak görmesiyle de politik felsefesi açısından yine Dewey’in düşüncelerine yakın bir yerde olmuştur.

Pragmatik düşünce geleneği içerisinde günümüzün bir diğer önemli ismi de Richard Rorty’dir.¹³⁶ Dewey’i bilime yaptığı vurguyla değil anti-temelci düşüncesiyle yeniden yorumlama iddiasında olan Rorty, klasik felsefenin dünyayı tümünden açıklayacak bir teori geliştirme iddiasının ciddi biçimde karşısındadır. Felsefe okumalarının amacı

---

¹³⁵ Goodman, Russel B., a.g.e., s.9.

¹³⁶ Amerika’nın yirminci yüzyıldaki en önemli düşünürü olarak gösterilen Richard Rorty (1931-), analitik felsefe ekolü içerisinde fakat pragmatik düşünce ile olan bağımlı her fırsatta dile getirmiştir. Wittgenstein, Putnam, Quine, Davidson gibi düşünürlerin yanın Heidegger, Lyotard, Freud, Habermas, Foucault ve Hegel gibi Kıta Avrupası düşünürleriyle de ilgilenmiştir. Habermas ve Lyotard ile girdiği polemiklerle de tanınan Rorty, kendisini Dewey’in pragmatizminin devamı olarak deklare etmiştir. “Felsefe ve Doğanın Aynası” (1979; Philosophy and the Mirror of Nature) , “Pragmatizmin Sonuçları” (1982; Consequences of Pragmatism), “Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma” (1989; Contingency, Irony and Solidarity), “Nesnellik, Görecilik ve Hakikat” (1990; Objectivity, Relativity and Truth), “Heidegger ve Diğerleri Hakkında Denemeler” (1990; Essays on Heidegger and Others) en önemli eserleridir.

nihai bir hakikate ulaşmak değil dünyayı yeniden yorumlamaktır. Bu doğrultuda felsefenin yapacağı en büyük katkı tıpkı edebi metinlerin yaptığı gibi, dünyayı yeniden tasvir etmemizi sağlamasıdır. Felsefi düşüncü sıradan insanın düşünme etkinliğinden farklı bir faaliyet olarak görmeyen Rorty, bu çerçevede felsefenin bir pratik konuşma etkinliği olduğunu düşünür.

Rorty en fazla liberal demokrasiye yönelik düşünceleriyle ilgi çekmiştir. Politik teorisini dayanışma ve duygudaşlık kavramları üzerine kuran Rorty liberal bireyi yapılacak en kötü eylemin zalimlik olduğunu bilen ve kendisini birlikte yaşadığı topluluk içerisindeki insanlarla duygu birliği içinde tanımlayan liberal ironist olarak tanımlar.¹³⁷ Böylece politikayı dışlayan, onu bireyin özel alanına hapseden bir liberal demokrasi tanımı yapan Rorty, ciddi biçimde eleştirilmiştir.

Postmodernizm ve ona bağlı görececi yaklaşımların etkisiyle, pragmatizm de bir çeşit var olan kavramları yapıbozuma uğratan ve bu anlamda her şeyi rölativist bir açıdan değerlendiren düşünce olarak algılanmıştır. Rorty'nin bunda etkisi büyüktür. Nicholas Rescher gibi realist bir pragmatik düşünce anlayışı geliştirmeye çalışanlar tarafından ciddi biçimde eleştirilen Rorty, kendisinin takipçisi olduğunu ileri sürdüğü Dewey'i yanlış anlamış olmakla suçlanmıştır.

Rorty'e göre pragmatizm "bize iyinin ve hakikatin doğasına ilişkin soru sormamamız gerektiğini önermekte, şayet böyle bir sorgulama varsa pragmatistlerin konuyu değiştirmek isteyeceklerini... Nasıl seküleristler teolojinin vokebülerinin kullanmak zorunda olduğumuz tek vokebüler olduğundan şüphe ediyorsa pragmatistlerde benzer bir biçimde felsefi olmayan bir dil içerisinde felsefe ve felsefi olana karşı bir alan oluşturmakta ısrarlıdır." ¹³⁸ Bu ifadeler pragmatizmin felsefi düşünmeye karşı olduğu yada en azından onu anlamsız bir çaba olarak gördüğü gibi bir sonucu ortaya çıkarır ki söz konusu bu durum pragmatizmin içerisinde de bir eleştiri konusudur.

Büyük anlatıların sona ermesinin ve çoğulluğun resmettiği postmodern zamanların ruhuna uygun olarak, felsefi ve teorik sorunlara çözüme yönelik Rorty'nin

---

¹³⁷ Rorty, Richard, a.g.e, s. 114-115.

¹³⁸ Rorty, Richard, Consequences of Pragmatism, Harvester Wheatsheaf, New York, 1991, s. xiv.

postmodern pragmatizmi pragmatik düşünce geleneğinin sadece bir yanını, anti-özcü tarafını vurgularken, gözden kaçırdığı ileri sürülen nokta, pragmatizmin geleneksel felsefenin temel sorunlarına yönelik ortaya koyduğu daha karmaşık ve daha ikna edici bir dil, bilgi ve eylem teorisi sunan yapıcı bir düşünce olduğudur.¹³⁹ Bu pragmatizmin normatif bir düşünce sistemi olduğunu ileri süren realist pragmatistlerin Rorty'e yönelttiği en önemli eleştiridir.

Rorty için yirminci yüzyılda üç önemli düşünür vardır. Bunlar Wittgenstein, Heidegger ve Dewey'dir. Her üçü de hakikati kesin bir şekilde resmedecek bir felsefe ortaya koymaya değil, düşünmenin asli olarak gerçekleşebilmesi için gerekli bağlamı önemsemiştir. Bu düşünürlerin etkisiyle Rorty, zihin, dil, bilgi ve ahlak gibi felsefi konularda kesin bir düşünme biçimi dayatan entelektüel ve felsefi tavırların karşısında yer almıştır. Rorty'e göre bu çaba içerisinde olan geçmiş düşünürleri, örneğin, Platon, Aristo, Kant ve Hegel gibilerini okumaya devam etmeliyiz ancak amacımız hiçbir zaman hakikatin yada dış dünyanın nihai bir resmini çıkarmak olmamalıdır.¹⁴⁰ Hakikatin sanıldığı aksine, dışımızda duran bir şeyden ziyade bizim oluşumuna katkı sağladığımız bir şey olduğu fikri, düşünce tarihinde Rorty'i için bir devrimdir. Bu devrimi pragmatizm gerçekleştirmiştir.

Rorty'nin pragmatik düşüncesi hukuk, psikoloji, edebiyat teorisi ve politik teori gibi disiplinler üzerinden gerçekleşen bir tür disiplinlerarası konuşma gibidir. Onun disiplinler içerisinde konuşan bu yönü, Dewey ile büyük bir benzerlik taşır ve bu nedenle Rorty Dewey'den sonra Amerikan düşünce tarihinin en göz önünde olan düşünürüdür.

Rorty'i bu kadar ünlü yapan bir diğer etken de Nancy Fraser ve Catharine MacKinnon gibi feministlerle girdiği tartışma olmuştur. Ona göre feministler klasik felsefeden gelen alışkanlıkla, artık kadını tarif etme çabasını bir kenara bırakmalı, daha çok onların kendilerini yeniden yaratmalarına yardımcı olmalıdır.¹⁴¹ Ancak onu bu çıkışı apolitik politik teorisi nedeniyle varolan sorunlara çözümden ziyade bir anlamda

---

¹³⁹ Rescher, Nicholas, a.g.e., s. xi.

¹⁴⁰ Rorty, Richard, "Putnam and The Relativist Menace", Journal of Philosophy, 90:9, 1993, s. 447.

¹⁴¹ Rorty, Richard, Truth and Progress, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 206.

toplumsal yaşamı estetize etmek gibi düzensiz bir dizi önermeden meydana gelen söylem olarak feministlerce eleştirilmiştir.

Rorty tıpkı Dewey gibi dünya hakkındaki düşünce ve kavramlarımızı doğallaştırmaya çalışır. Bu bağlamda değişik felsefe ve ekoller tarafından evrim yasaları, kartezyen düalizm, idealar alemi gibi metafizik yargılar ancak birer alternatif söz dağarıdır. Pragmatist kişi ise her bir söz dağarının nihai bir dünya resmi olmadığı gerçeğini akılda tutan ironist kişi olmaktadır. İronist her bir söz dağarını gereken koşullarda açıklayıcılığından yararlanmak üzere kullanabilecektir.

Rorty'nin pragmatik düşüncesi açısından en önemli nokta kullandığımız ve doğal olarak sahip olduğumuz dilimizin bizim pratik amaçlarımıza hizmet eden bir araç olduğu gerçeğinin hatırdan çıkarılmamasıdır. Bu tıpkı doğada yaşayan diğer canlıların doğal olarak kendilerinde taşıdıkları bir takım özellikler gibidir. Dile şayet böyle yaklaşıldığında, kavramların ve düşüncelerin ihtiyaçlardan bağımsız bir anlama sahip olmadıkları gerçeği görülebilecek ve yine doğal olarak bir düşüncenin nihai bir doğruyu temsil ettiği gibi klasik felsefenin dayattığı alışkanlıktan kurtulunabilecektir.

Bu aynı zamanda doğayı anlamaya ve açıklamaya yönelik hiçbir disiplinin birbirine üstün olamacağı düşüncesiyle barışık olmaktır. Ancak Rorty'nin düşüncesinde bu, bireysel yada toplumsal olarak istediğimiz şeye inanacağımız yada istediğimiz şeyi doğrudan doğru olarak kabul edeceğimiz bir durumu tanımlamamaktadır. Rorty'e göre dünyayı anlama ve açıklamaya yarayan faaliyetler ister edebi olsun isterse de bilimsel olsun eşit derecede öneme sahiptir, dolayısıyla bizler bu alanlar içerisinde ortaya konan kavram ve düşüncelerin doğruluğunu kültürel olarak onaylamaktayızdır.¹⁴²

Genel olarak belirtmek gerekirse Rorty'nin pragmatizminin ilk önemli karakteri, geleneksel felsefenin yani epistemolojinin özne ile nesne arasında ya da bilen ile bilinen arasında birebir uygunluk öngören yaklaşımına karşı oluşudur. "Felsefe ve Doğanın Aynası" (1979) (Philosophy and the Mirror of Nature) adlı ünlü kitabında Rorty bu konu üzerinde durur. Hakikat fikrini eleştiren Rorty bunun yerine kullanışlılığı önerir.

---

¹⁴² Goodman, Russell B., a.g.e., s. 105.

İkinci önemli karakteri ise yine birinciyle doğrudan ilişkili olarak bağlamı vurgulamasıdır. Bu bağlam tarihsel ve kültürel bağlam olup her tür disiplin ve kavramın şekillendiği ve anlam kazandığı zemini ifade eder. Rorty'nin düşüncesinde her düşünce kendi oluştuğu bağlamın özelliklerini taşır (contextualism) ve bu nedenle evrenselleştirilemez. Ona göre örneğin liberalizm aşkın ve evrensel bir doğru olduğu için başarılı değil aksine Anglo-Saxon toplumlarında kültürel olarak başarılı bir deneyimdir.¹⁴³

Üçüncü özellik ise Rorty'nin felsefeyi hayatı anlamaya ve açıklamaya dönük diğer disiplinlerden ayrı, onların üzerinde bir konumda kabul etmemesidir. Bu nedenle felsefenin ortaya koyduğu ürünler bizim kendimizi tıpkı romanların ve şiirlerin yaptığı gibi yeniden tasvir etmemize olanak verir. Bu nedenle örneğin politik felsefede verilen ürünlere tüm toplumsal yaşantıyı düzenlemek üzere muamele edilemez. Aksi halde çatışma ve kaosun meydana gelmesi kaçınılmazdır. Felsefi metinler Rorty için bireysel gelişimimizi sağlamak üzere kendi özel alanımızda okuyacağımız metinlerdir.

Dördüncü özellik ise Rorty'nin politik felsefesi içerisinde sıkça vurguladığı; söz dağarı, olumsuzluk ve ironist birey kavramlarında açığa çıkar. Buna göre söz dağarı, bir yandan her birimizin içinde bulunduğu toplumsal bağlamı tanımlarken diğer yandan her bir disiplinin ortaya koyduğu kavramsal çerçeveyi ifade eder. Rorty, tamamen olumsuzlukların karakterize ettiği bu dünyada hiçbir zaman nihai bir söz dağarından bahsetmek mümkün değildir. Thomas Kuhn'un "paradigma" kavramıyla benzerlik taşıyan söz dağarı tek bir hakikatin değil hakikatlerin yarıştığı bir dünyada yaşadığımızı vurgular. Böyle bir dünyada ise ancak kendi söz dağarının nihai olmayıp, diğerlerinden sadece biri olduğu gerçeğini hatırlıdan çıkarmayan ironist birey yaşayabilecektir. Rorty için Wittgenstein ve John Dewey buna iyi bir örnek teşkil eder.

---

¹⁴³ Modern felsefede Kantçı aşkıncılar ile Hegelci bağlamcılar şeklinde iki temel eğilim olduğunu düşünen Rorty, felsefi kavram ve düşüncelerin belli bir kültür ve bağlamda başarılı olan pratikler olduğunu düşünür. Bu nedenle liberal demokrasi kavramının da anglo-saxon kültürün başarılı olduğunu ve bu bakımdan bu toplumların sorunlarını çözme yöntemi olarak keşfettileri kültürel araçlardan bir tanesi olduğunu vurgular. Rorty Amerikan burjuvasının kendini ifade ettiği bu başarılı deneyimine "postmodernist burjuva liberalizmi" adını verir. Bkz. Rorty, Richard, "Postmodernist Burjuva Liberalizmi", çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 73.

Modern pragmatizm içerisinde bir diğer tanınmış isim de Cornel West'dir. Halen Harvard Üniversitesi din ve Afro-Amerikan Çalışmaları kürsüsünde bulunan West, modern pragmatistler içerisinde üretkenliği ile dikkat çeken bir düşünürdür.¹⁴⁴ Cornel West, temelleri Emerson ve Dewey'e uzanan dini ve aktivist pragmatizmi benimser. Amerikan pragmatik düşünce geleneğinin oldukça önemli bir bölümünü kapsayan bu pragmatik geleneğinin içerisinde West'e göre Emerson ve Dewey'in dışında, Reinhold Niebuhr, Sidney Hook, Lionel Trilling, W.E.B. Du Bois, Roberto Unger ve Martin Luther King gibi isimler yer almaktadır.

West de tıpkı Rorty gibi epistemoloji merkezli felsefeyi eleştirir. Ona göre felsefe, tarihsel olarak verili olan koşullarda bir akıl bulmaya yönelik girişilen araştırmadır. Aranılan bu akıl, toplumun politik anlamlılığını ve varolması için gereken gıdayı arttırmak üzere, geçmiş gelenekler üzerine bina olan yeni yorumlar koyan bir akıldır."¹⁴⁵ Felsefeye yönelik bu tür bir bakış ekseninde West, kültür ve tarih üzerine gerçekleştirilen çalışmaların kozmopolit bir bakış açısına sahip olması gerektiğini ancak Amerika'da sadece ırkı vurgulayan kültürel çalışmaların Afrikamerkezciliğe sıkışıp kaldığını düşünür. Bu doğrultuda West'e göre yapılması gereken şey belli bir ırk ile toplumun ortak yararı arasında gidimli bir ilişki kuran düşüncelerin ortaya çıkarılmasıdır.¹⁴⁶

West'in pragmatizmi ideallerin gerçekleştirilmesine yönelik bir çağrıyı dillendirir. Buna paralel olarak Dewey'in yeniden yapılandırmaya yaptığı vurguyu önemser. Bireyin yaratıcı eylem ve potansiyeline güvenen West, söz konusu yeniden yapılandırmanın geleneğin, açıklığın ve nihayet acıların derin anlamları içerisinde olacağını belirtir.¹⁴⁷

Cornel West kendi pragmatizmini Protestan dininden temellenen "peygamberi pragmatizm" olarak tanımlar. Bu pragmatizm sol romantizm ile birleşmiş durumdadır

---

¹⁴⁴ Cornel West'in (1953-) en önemli eserleri; "İrk Meseleleri" (1993; Race Matters), "Marksist Düşüncenin Etik Boyutları" (1991; The Ethical Dimensions of Marxist Thought), "Felsefeden Amerikan Kaçışı; Pragmatizmin Bir Soykütüğü" (1989; The American Evasion of Philosophy: A Genealogy of Pragmatism) şeklinde sıralanabilir. Bu eserler West'in dokuz kitabı içinde bestseller olanlardır.

¹⁴⁵ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 206.

¹⁴⁶ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 206.

¹⁴⁷ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 207.

ve dolayısıyla prometeci bir insan potansiyeline, benliğin ve toplumun olumsuzluğuna, hayatta olanlar ve olmayanlar için özgürleştirici bir düşünce biçiminde olan arzu ve umutların gözüpek öngörüsüne inanmayı içermektedir.¹⁴⁸ West'e göre kendi pragmatizminin dahil olduğu politik duruş olan sol romantizm, dünyada gerçekleşen sol dalganın üçüncü ve sonucusudur.

İlk sol dalga Amerikan ve Fransız devrimleriyle gerçekleşmiştir. Thomas Jefferson ve Jean-Jacques Rousseau bu dönemin temsilcileridir. İkinci dalga ise Marx ve Emerson'un temsil ettiği, bireylerin kendi potansiyelleri ile daha özgür ve demokratik bir toplum yaratabileceklerine olan güven duygusu tarafından desteklenmişti. Üçüncü dalga ise birer "izm" haline gelen Amerikanizm ve Marxizm'den duyulan hayal kırıklığı tarafından sembolize edilmektedir. John Dewey ve Antonio Gramsci bu dönemin en önemli figürleridir.

West'e göre "peygamberi pragmatizm", içinde bulunduğumuz postmodern zamanlarda ortaya çıkmış olan Amerikan sol düşünce ve eylem formudur.¹⁴⁹ Bu düşünce ve eylem formu marxizm, yapısalcılık ve postyapısalcılık gibi Kıta Avrupası düşüncelerinin bir anlamda harmanlanmış halidir. West'e göre kendisinin ileri sürdüğü biçimiyle pragmatizm, Amerikan entelektüel hayatını ve dışlamış ve dezavantajlı konumda bulunan toplumsal güçleri yeniden canlandırmak amacını taşımaktadır.¹⁵⁰ Bu doğrultuda felsefeden kaçmanın Amerikan tarzı olarak ilk bakışta anlamlandırılabilir olan sol pragmatizm aslında spekülatif ve pasif bir konumdan çekilip aksine ciddi düşünce ve moral eyleme yönelmeyi ifade etmektedir.

Bireyi eyleme çağıran West bu çağrısını Emerson'un romantizmi ve Dewey'in yeniden yapılandırma çağıran aktivizmi ile destekler. Bu çerçevede sorunlara mutlak ve kesin çözümler ortaya atma iddiasından ziyade sorunları bağlamı ve tarihselliği içerisinde kabul edip yeni çözümler bulma yönünde gösterilecek bitimsiz çabayı önemser.

---

¹⁴⁸ Goodman, Russel B., a.g.e., s. 206.

¹⁴⁹ West, Cornel, a.g.e., s. 239.

¹⁵⁰ West, Cornel, a.g.e., s. 239.

2.BÖLÜM

JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK DÜŞÜNÇESİ

Birinci bölümde pragmatik düşünceyi genel olarak ana hatlarıyla tanımlamaya çalışılmış ve bu çerçevede düşüncenin temel kavramlarıyla bu kavramları düşüncesinde merkez alan kurucu düşünürlerin ayırt edici yanları irdelenmiştir. Yine düşüncenin modern dönemde öne çıkmasını sağlayan modern pragmatistlerin genel olarak tanıtılması bu bölümde gerçekleştirilmek istenen amaçlardan bir diğeri olmuştur. Bu bölümde ise birinci bölümde pragmatik düşünce geleneği içerisinde yeri gösterilmeye çalışılan ve konumuz olan John Dewey'in pragmatik düşüncesi üzerinde daha ayrıntılı biçimde durulacak ve ayrıca politik felsefesinin genel özellikleri irdelenmeye çalışılacaktır.

2.1. DEWEY'İN DÜŞÜNSEL GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dewey'in pragmatizmi, Amerikan pragmatik düşünce geleneğinin tepe noktasıdır. Cornel West, Dewey'den sonra pragmatist olmanın aynı zamanda bir sosyal eleştirmen, edebiyat eleştirmeni yada bir şair olmak demek olduğunu, kısacası kültürel eleştiriye ve kültürel yaratıma katılmayla özdeş bir şey olduğunu¹⁵¹ belirterek bu düşünceye adeta açık bir destek verir. Dewey düşünceleriyle toplumsal problemlere doğrudan felsefi çözümler önermemiştir. O daha çok bize, içerisinde sosyal krizlerin felsefi problemlerle ilişkilendirildiği arabulucu ve kompleks yolları görmemize yardım etmiştir.¹⁵² Dewey yaşamın kültürel yolları üzerinde mücadele ederken, kültür ve

---

¹⁵¹ West, Cornel, a.g.e., s.71.

¹⁵² West, Cornel, a.g.e., s.71.

toplum içerisinde entelektüel otoritelerin işlevini ve rolünü belirleme girişiminde bulunurken, felsefenin çarpışan kavramlarını görmemizi sağlamaktadır.

Dewey'e göre felsefe modern tarihsel bilinci ciddiyetle ele almalı, diğer yandan da felsefeyi bir entelektüel aktivite formunda yeniden yapılandırmalıdır. Burada felsefenin bir entelektüel aktivite olarak yeniden yapılandırılması hem onun berraklaştırılmasını (demistfy) hem de modern kültür içerisinde en güvenilir sorgulama metodunu yani bilim adamlarının topluluğu içerisinde en iyi biçimde ortaya konan eleştirel aklı (critical intelligence) savunmak demektir.

Eleştirel aklın savunulması ve berraklaştırılması (demystify) ise onun insanın bireyselliğinin geliştirilmesi yönünde hizmet edebilir hale getirilmesini ifade etmektedir. Dewey bireyselliğin geliştirilmesini çevresindeki koşulları daha iyi kontrol edebilen ve böylece kendisini her defasında yeniden yaratabilen insan varlıklarının meydana gelmesinin desteklenmesi olarak algılar.¹⁵³

Dewey'in ilgilendiği konular, modern felsefenin metafizik iddiaları, eleştirel düşüncenin kültürel temelleri ve nihayet yaratıcı demokrasinin genişletilmesinin olası politik sonuçları şeklinde sıralanabilir. Onun pragmatizmi üzerinde en fazla etkisi olan kişi ise pragmatik düşüncenin bir Amerikan felsefesi olarak anılmasında büyük rol oynayan Ralph Waldo Emerson'dur. O daha çok folklorik bir düşünür yada bir şair olarak nitelendirilir. Emerson bir romantiktir ve tüm çabasını Amerikan toplumunun kendisini yeniden nasıl yapılandırabileceği endişesi üzerine kurar. Bu doğrultuda benlik (self) Emerson'un birincil konusudur. Zira toplumun değişmesi demek temelde bireyin dünyayı algılama alışkanlıklarının değiştirilmesi demektir. Bu ise onun duygu dünyasına hitap etmekle mümkün olacaktır.¹⁵⁴

Emerson'un bu çabası Dewey'le ortak yanlar taşır. Zaten Dewey düşüncelerinde görülebilecek bu ortak yanları James gibi kabul eder. Pek çok kişi Emerson'u bir filozof olarak nitelendirmemiştir. Bunun sebebi onun felsefe tarihinde Platonla başlayan ve günümüze kadar gelen filozoflar gibi sistematik bir düşünce sistemi olmamasıdır. Emerson'un bu özelliğini Dewey' de kabul eder ve bunu şöyle dile getirir; "Emerson'un

---

¹⁵³ Dewey, John, Individualism Old and New, Prometheus Books, New York, 1999, s. 82.

¹⁵⁴ West, Cornel, a.g.e., s. 20-21.

bir filozof olmadığı söylenilebilir. Ben bu reddiyeyi ileri sürülen sebepler bağlamında suçlama yada övme maksatlı söylenmesine bağlı olarak doğru yada yanlış buluyorum. Eleştirmen metodun, sürekliliğin ve tutarlı mantığın yokluğu hakkında yazdığı zaman, Emerson'u bir atasözü yada vecize yazarı, aforizma ve anlayışların (insights) oldukça zeki bir kaydedicisi yerine koyacaktır. Eleştirmen, benim düşünceme göre, bundan başka, iyi oluşturulmuş bir mantığı takip etmek için kendi yetersizliğini de yazacaktır.”¹⁵⁵

Dewey Emerson'u, felsefe üstü bir kişilik olarak değerlendirir. Emerson'u eleştirenlerin ise onda diğer filozoflar gibi insanların pratik ve yaşamlarından ayrılan bir yöntem bulma çabası içerisinde olduklarından yanlıgı içerisinde olduklarını düşünmektedir. Dewey için Emerson'un bir filozof olarak kabul edilip edilmemesi değil, aksine onun felsefeden kaçışının içerdiği felsefe üstü anlamlardır. Bu düşüncesini şöyle belirtir; “Emerson'un bir filozof olduğunu reddedenler yine de doğru olabilir. Çünkü o bir filozoftan fazlasıdır. O metafizikle değil sanatla çalışarak sone ve oyunlarda doğruyu bulmaya çalışacağını söylemektedir....onun kendi tercihi bir ırkın düşünürü olarak değil bir kahini olarak değerlendirilmesi olup, şöyle der; bence hala kaba ve basit olan felsefe, bir gün şairler tarafından öğretilecektir.”¹⁵⁶

Dewey, Emerson'un felsefeden kaçınmanın felsefenin yerine şiiri koymak anlamına gelmediğini, bunun felsefi düşünme ve şiirsel yaratımın, insanın anlam, statü, güç, servet ve şahsiyet elde etmek için verdiği gündelik olağan mücadelelerinin ortasına yerleştirilmesi olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Buna göre şimdiye kadar felsefi düşünmede geçerli addedilen soyut düalizmler, felsefi mutlaklıklar, bağımsız söylemler, mesleki bölümlenmeler ve akademik farklılıklar, insanın günlük hayattaki sıradan mücadelelerinden örtülü bir kaçış çabasıdır.

Emersoncu anlamda felsefeden kaçınma, sadece bu kaçışların gücün (power), kışkırtmanın (provocation) ve kişiliğin olumsal ve yeniden düzenlenebilir (revisable) dinamiklerinin içerisine yeniden yerleştirmek değil, aynı zamanda şiiri ve felsefeyi ne benzer ne de çatışma içerisinde, daha çok tartışma ve mücadele araçlarını kullanarak

---

¹⁵⁵ West, Cornel, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁶ West, Cornel, a.g.e., s. 73.

belirli amaçlara başarıyla ulaştıracak götürecektir faaliyetleri yerli yerine yerleştiren farklı metafor olarak görmeyi ifade etmektedir.¹⁵⁷ Çünkü gerek şiir gerekse de felsefe işe yarayan aklın, en iyi bilincin ve akılcı insan faaliyetinin en iyilerini ortaya koymada ortak bir bakışı paylaşırlar.

West, Dewey'in Emerson'un bir anti-entelektüel, irrasyonel ve dirimselci olmakla eleştirildiğinin farkında olduğunu ancak ne Emerson'un ne de diğer pragmatistlerin akıl fetişizmi yapmadıkları düşünür. ancak böyle bir tavır dolayısıyla da zihni (intellect) kendi başına reddetmediklerini ileri sürer.¹⁵⁸ Pragmatistler zihnin sıradan insanın günlük eylemlerinden, çabalarından ve sıkıntılarında ayrılamayacağını ve bu anlamda zihnin bu eylemler içinde ayırıcı bir işlev gördüğünü düşünmektedirler. Bu bağlamda bir kavramsal ayırım yapmak gerekirse Dewey, zeka (intelligence) sözcüğünü akıl (reason) sözcüğüne tercih eder, çünkü ikincisinde uzun bir anti-empirik tarih birikimi vardır.¹⁵⁹ Dewey buradaki zeka kavramını Emerson'un işgören zeka kavramlaştırmasından devşirir. Bu zeka hem bir tecrübe formu ama aynı zamanda tecrübe içinde yeni tecrübeler imkanı sağlayıcı bir işlevselliğe sahiptir.

Dewey'e göre Emerson'un olumsuzluk (contingency) ve yenilenebilirlik (revisability) kavramları, felsefeye ciddi katkılar olarak görülmelidir. Bu durumu Dewey şöyle ifade etmektedir; düşünce artık ne bir akademik oyuncak ne de şiirsel bir pırıltıdır, o artık vaktin deneyiminin tam bir raporudur. Bu haliyle tarihin hikayesi, dinginliğin aracı, konuşmanın dedikodusu ve ticaretin değişimi... aracılığıyla bireyi güçlendirmekte ve zenginleştirmektedir.

Emerson'un bu felsefesi aşkıncılarla şu konuda ortakdır; Emerson bazı tarif ve renkleri diğerlerinden değil onlardan borç alır. Ancak o hakikati anayolda, öğretilmemiş çabada, beklenmedik düşüncede bulmakta ve bu da onu onların uzaklığından uzaklaştırmaktadır. Onun düşünceleri, ötesinde veya gerisinde yada herhangi bir şekilde ayrı olan ve bu yüzden eğrilmek zorunda olmayan aşkın bir gerçeklik (Reality) üzerine

---

¹⁵⁷ West, Cornel, a.g.e., s. 19.

¹⁵⁸ West, Cornel, a.g.e., s. 74.

¹⁵⁹ Dewey, John, The Quest for Certainty, The Later Works, Vol 4. The Southern Illinois University, Carbondale, 1988, s. 212-213.

sabitlenmiş değildir. Onlar burada ve şimdi olanın değişik versiyonlarıdır ve özgür bir şekilde akmaktadırlar.

Dewey'in düşünceleri üzerinde etkisi olan bir diğer önemli isim de Chicago Üniversitesi'ne geldiği zamanlarda ilgilendiği Hegeldir. Bu Dewey'in James 'den ayrı bir yere koyar zira James felsefesinde daha çok İngiliz görgücülüğünden etkilenir. Dewey Hegel'in özellikle diyalektik ve holistik idealizminden etkilenir. Hegel Dewey'in erken dönem çalışmaları üzerinde etkisi en fazla hissedilse de daha sonraki çalışmalarında kullandığı kavramlar söz konusu izlerin devam ettiğini gösterir. Süreklilik, bütünlük, gelişme, düşüncelerin gücü gibi kavramları sıkça kullanan Dewey bu etkilerin hala kendisinde olduğunu gösterir.

Dewey Hegel'in akıl (Reason) ve tin (Spirit) kavramlarını bilim üzerine uyarlamıştır. Bu çerçevede Hegel'in mutlak tını Dewey'de bilimsel zekanın işleyişi (scientific intelligence) halini almıştır. Dewey bu çerçevede bilimsel gelişmeyi problemler çıktıkça onarın çözülmesiyle ulaşılan yeni durum olarak ortaya koyar. Dewey bilim üzerinden gerçekleştirilen praksisin doğayı sürekli dönüştürme gücüne sahip olduğunu düşünür. yeni bilimsel çözümler toplumda yeni koşulların oluşması anlamına gelir. Dewey'de bilim aynı zamanda moral bir meseledir. Zira bilimsel gelişmeyle birlikte insanın kapasitesi de artmakta ve buna bağlı olarak da sorumlulukları da artmaktadır.

Dewey'in bu çerçevedeki bilim anlayışı sadece fizik bilimlerinin tarif ettiği bir bilim anlayışı değildir. Zira bu tür bilimler laboratuarda iş görmektedir. Dewey bilimi toplumsal düzlemde yani hayatın içerisine yerleştirir ve bilimsel araştırmayı toplumsal sorunlara çözüm bulmaya yönelik bir arayışla bütünleştirir. Örneğin Dewey'in deney dediği şey deneyimi ifade eder ve birey açısından eğitici bir yanı bulunur.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Dewey, John, Experience and Education, Macmillan, New York, 1938, s. 13.

2.2. DEWEY'İN PRAGMATİZMİNİ TANIMLAYAN TEMEL

KAVRAMLAR

2.2.1. Araştırma (Inquiry)

Dewey'in düşüncesinin merkez kavramlarından ilki olan araştırma/sorgulama (inquiry), bizim dünya ile olan etkileşimimizi ifade eder. Dewey sorgulama dan bahsederken problematik bir durumun hazırlayıp oluşturduğu bir dizi işlem olarak tanımlar.¹⁶¹ Ancak sorgulama kelimenin çağrıştırdığı gibi sadece zihinsel (mental) bir süreç değildir. Aynı şekilde karşılaşılan bir soruna yanıt vermek amaçlı entelektüel bir girişimin adı da değildir. Araştırma Dewey'in bütünsel (holistic) zeka kavrayışıyla tutarlı bir şekilde, tecrübeyi değişime uğratabilen eylem biçimidir. Bu çerçevede tam zamanında ortaya çıkarak varoluşsal olarak bir farklılık yaratmaktadır.

Kendisi için olağan olmamasına karşın Dewey, sorgulamanın formel bir tanımlamasını yapar. Buna göre sorgulama belirsiz bir durumun belirli hale getirilmek üzere kontrollü ve yönlendirilmiş değişiminin gerçekleştirilmesidir.¹⁶² Kişi bir durumu kendi yararına olmak üzere bilinçli olarak yani kasıtlı olarak değiştirebilme yeteneğine sahiptir. Bu bir arayıştır ve bu arayış süreci en uygun çözümü bulana kadar devam edecektir. Dewey buna “deneysel yöntem” (the experimental method) der. Bu dönüşüm sonuçları tasarlanan sonuçlarla ilişkilendirecektir. (ends-in-view) Burada tasarlanan sonuçlardan kasıt, var olan ya da ihtiyaç duyulan koşulları tanıma ve olası sonuçlar hakkında akıl yürütmek demektir. Kişi bir zorluğu algılayarak, elde etmek istediği bir sonucu formüle edebilecektir.

Deneyimden sonra formüle edilen bu sonuç tasarlanan sonuçtur. (the end-in-view) dolayısıyla eğer bir zorluk yoksa sorgulamak (inquiry) için bir ihtiyaç da yoktur demektir. Şayet bir problem varsa, kişi o problemi şöyle tanımlar; problemlili durumu

---

¹⁶¹ Dewey, John, The Later Works Vol. 4 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1990, s. 183.

¹⁶² Dewey, John, “Commonsense and Scientific Inquiry”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 380.

meydana getiren faktörleri (yani koşulları) anlar, muhtemel çözümler ortaya koyar ve bunlardan bir tanesini seçer. (zorunlu işlemlerle birlikte tasarlanan sonuç/the end-in-view) Daha sonra seçtiği sonucu uygular ve uygulamanın aktüel sonuçlarına dikkat kesilir.

Burada dikkat çekici olan nokta tasarlanan sonucun (the end-in-view) aktüel netice (outcome) ile aynı şeyi ifade etmediğidir. İkisi pratik kullanımda birbirinin yerine kullanılabilir fakat Dewey'in düşüncesi içerisinde ikisinin farklı işlevler vardır. Tasarlanmış sonuç bir projeksiyon (tahmin) olup, aktüel sonucu elde etmek için bir araç olarak hizmet eder. Dewey'in tasarlanan sonuçları birer araç olup, diğer aktüel sonuç ve araçlardan hem ayrı hem de süreklilik ilişkisi içerisinde olan bir niteliğe sahiptir.

Sonuçlarla ya da diğer bir ifadeyle amaçlarla araçlar arasındaki devamlılık Dewey'in düşünce sistemi içerisinde bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır. Dewey, tasarlanan sonuçlar/amaçlar ile araçlar arasındaki devamlılığın aktüel sonuçlar için kurucu (constitutive) ya da araçsal (instrumental) olması söz konusudur. Bu nedendir ki kişi istenen sonuçları elde ettirebilecek araçları istihdam etmelidir. Bunun yapmanın yegane yolu ise yani istenmeyen sonuçlardan korunmanın yegane yolu, amaçlarla araçlar arasındaki süreklilik ilişkisine dikkat kesilmektir.

Ancak bu noktada ilave bir gereklilik söz konusudur. Araçların istenen sonuçları sadece ortaya çıkarması yeterli değildir. Onlar bu işi aynı zamanda verimli bir şekilde yerine getirmelidir. Sorgulayıcı eylem (inquiry) Dewey için, tecrübenin iradi olarak dönüşümü (deliberate transformation) demektir.¹⁶³ Buna göre amaçlarımızı gerçekleştirirken tecrübemiz ve tecrübelerimiz üzerine düşünmeliyizdir. Böylece onları gerçekleştirmenin daha etkin yollarını düşünsel olarak şekillendirme imkanı elde edebileceğizdir. Tecrübelerimiz üzerine düşünmek yeni tecrübeler de bir kapı açacak ve bu sayede yeni araçlar ve teknikler üzerinden amaçlarımızı yeniden düşünme fırsatı elde edebilmemiz mümkün olabilecektir.

Dewey bize amaçların belirlenmesinin araçlarla bir ilgisi olmadığı şeklindeki yargının yanıltıcı olduğunu göstermek ister. Bu bağlamda akılcı bir eylem amaçlara

---

¹⁶³ Festenstein, Matthew, "Inquiry as Critique: On The Legacy of Deweyan Pragmatism for Political Theory", Political Studies, Vol 49, 2001, s. 732-733.

ulaşma sürecini etkinleştiren ve kısaltacak ve yine amaçların gerçekleştirilmesinde diğer farklı araçların kullanılmasına imkan doğabilecektir. Dewey akılcı eylem ve prosedürlerin çıkış yeri olacak olan zekaya çok güvenir. Varoluşsal olarak problem çözme niteliğine sahip olan zeka doğayı bizim için yaşanılabilir kılmaktadır. Bu bir problem çözme sürecidir ve bu doğrultuda ortaya atılan ve diğer zeka sahiplerince süreç içerisinde kabul gören eylem ve düşünceler birer araç olarak kullanılmasında bir tereddüt göstermemelidir.

Problem özme süreci olan ve problem çözme deneyiminin realite olduğu bu dünyada yeni araçlar ve dolayısıyla yöntemler eskileriyle yer değiştirecektir. Bu değişim aynı zamanda amaçların da gözden geçirilmesi demektir. Zekamız bu gerekliliği kavramalı ve bize en verimli eylemi tercih etmemizde yardımcı olmalıdır. Bunu yapabilmek için zekanın problemlerin koşulları ve çözüm araçları üzerine düşünebilme kapasitesinin arttırılması gerekir. Eğitim bu hususta en önemli araçtır.

Dewey'in bilimsel yöntemi insanın eyleminin daha akılcı hale getirilmesiyle ilişkilidir. Ancak Dewey bunun için bir prosedür sunmamaktadır. Ancak bu tamamıyla geleceğe ve deneye açıklığı salık veren belirsiz bir tavsiye de değildir. Dewey sorgulamayı/araştırmayı (inquiry) şöyle tanımlamaktadır. Belirsiz bir durumun belirli bir hale dönüştürülmesi. Yine araştırmanın bileşenlerini de belirlenemezlik, problematik olma, olası çözümlere açıklık, muhakeme/uslamlama, test etme olarak sıralamaktadır.¹⁶⁴ Ayrıca araştırma/sorgulama belli eğilim ve inançları bulundurmayı gerektirmektedir. Mesela eleştirel olmak, deneysel olmak, inanç ve değerlerimizin yapılandırılmış karakterlerini anlayabilmek gibi eğilimler sorgulamayı yürüten de bulunması gereken özelliklerdir. Buradaki son özellik hem değerlerin bazı gerçekleri yansıttığını hem de kişilere ve költürlere özgü olduğunu kabul etmek demektir.

Dewey'e göre zeka bir dizi eğilimleri, inançları ve aktiviteleri içermektedir. Kısaltması bir kişi zekayı sebepleri istenen sonuçları elde etmek üzere araç olarak kullanmada bir başarı göstermek olarak karakterize edebilecektir. Tabi ki böyle

---

¹⁶⁴ Dewey, John, "Logic: The Teory of Inquiry" The Later Works Vol. 17 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1990, s. 480.

tanımlanan bir zekada kişi nedensel bir ilişkiden haberdar olan ve bu ilişkinin ihtiyaç hissedilen şeyleri tatmin etme potansiyeli taşıdığını anlayan bir nitelikte olabilecektir.

Fakat problem şudur ki, sebepleri anlamlı ve kapsamlı bir şekilde kullanabilmek için, kişi inançlara ihtiyaç duyacaktır. Bu inançlar şöyle olabilir; fikirler zorluklara verilen cevaplardır ya da yönlendirilmiş yani kontrollü değişim mümkündür. Kişi aynı zamanda açık fikirlilik, samimilik ve sorumluluk gibi bir dizi eğilimlere de ihtiyaç duyacaktır. Nihayetinde, kişi kesin eleştirel ve deneysel yetenekleri de öğrenmelidir. Özellikle koşullara ve sonuçlara dikkat kesilme yeteneğini öğrenmelidir. Deweyci zeka, araçları ve amaçları kurmak için koşulları ve sonuçları kullanır.

Dewey'in sorgulama yönteminin başlangıcı bizatihi aktüel olarak tecrübe edilen problematik durumdur.¹⁶⁵ Sorgulamanın başlangıcı olan problem bizi gelecekteki daha iyi çözümlerimize doğru açar. Bunun için gerekli düşünme alışkanlığını sorgulayıcıya kazandırır. Dewey'in bu düşüncesi Karl Popper'ın bir bilimsel teoriden diğerine doğru olarak gerçekleştiğini düşündüğü ilerleme anlayışıyla paralellik gösterir.¹⁶⁶

Dewey'de sorgulama bir öğrenme türü olarak da görülebilir. Bu bir süreçtir ve sonu, kendisinin deyimiyile geçici olarak “tescil edilmiş çözümlerle” (warranted resolutions) sona erecektir. Bu kavram çözümlerimizin daima yeni çözümlere yani daha olanlara doğru açıklığını vurgular. Eldeki çözümler öğrenme sürecinde karşılaşılan yeni problemlere sürekli uygulanacaktır. İlerlemenin temeli olan bu nitelik Dewey'in yöntemsel olarak savunduğu amaç-araç sürekliliğinin (means-ends continuum) bir sonucudur.

Ona göre sorgulamanın amacı kesin bir bilgiye ulaşmak değildir, zira o da nihayetinde bir araçtır.¹⁶⁷ Dewey bu bakımdan sorgulamanın yapacağı en önemli işin önceki kararsız durumu sonuçları itibarıyla biraz daha netleştirmek, diğer bir ifadeyle o duruma en yakın olmak olduğunu ifade eder. Sorgulamanın mahiyet ve işlevine yönelik

---

¹⁶⁵ Dewey, John, *Experience and Nature*, Dover Publications, Inc., New York, 1958, s. 67.

¹⁶⁶ Popper, Karl, “The Growth of Scientific Knowledge”, Ed by : D. Miller,.Popper selections, Princeton University Press Princeton, 1985, s. 171-180.

¹⁶⁷ Dewey, John, *Logic; The Theory of Inquiry*: Southern Illinois University Press, Carbondale, 1991, s. 105-122.

şu ifadeleri kullanır; “sorgulama bir belirsiz durumun belirli ve kontrol edilmiş bir hale getirilmesidir.”¹⁶⁸

Dewey, sorgulama ile paralel bir şekilde gelişmenin de (growth) benzer bir yol takip ettiğini düşünmektedir. Burada gelişme deneyimin gelişmesidir. Doğaya ve nesnelere ilişkin deneyimlerimize dayanan bilgimizin gelişimi, bu deneyimlerimizin daha geniş alan ve çeşitliliğe açılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu da şüphesiz ki düşüncelerimizin eleştirel, eylemlerimizin de amaçlı eylem (deliberate action) olması anlamına gelir. Eleştirel düşünce ve amaçlı eylem bilgimizin amaç-araç sürekliliği bağlamında gelişmesinin koşuludur.

Dewey için gelişme kavramı çok yönlü bir kavramdır. Bunu şöyle ifade eder; “gelişme zihin tarafından üstesinden gelinecek bir problemin zorluk derecesine bağlıdır. Şu iki şey eğiticinin eşit derecede sorunluluğundadır: problem deneyimin koşullarını bugünü içine alacak şekilde genişletebilir ve yine öğrencide (sorgulayıcı) yeni düşünceler ve bilgiler üretmek üzere bir aktif sorgulama isteği uyandırabilir. Yeni olgular ve yeni fikirler içinden yeni problemlerin çıkacağı daha ileri deneyimler için başlangıç zemini oluştururlar.”¹⁶⁹

Dewey’in gelişmeye yönelik bu düşünceleri 1916’da yazdığı “Demokrasi ve Eğitim” adlı çalışmasında daha da belirginleşir. Burada eğitim ve Amerikan demokrasisinin gelişimini birbirine bağlayan Dewey, bu ilişkinin özellikle eğitimin bahsettiği biçimine bağlı kalınmak koşuluyla olumlu sonuçlar vereceğini düşünür. ona göre, “şimdiden arzu edilen bir geleceği hayal edebilen ve bunun gerçekleştirilmesinde kullanılacak araçları bizim selametimiz için gerektiğinde icat edebilen bir zihne (intelligence) sadakat beslenmelidir.”¹⁷⁰

Dewey problem çözen zihin (intelligence) ve gelişme (growth) arasında kurduğu ilişkiyi Amerikanın ilerlemeci kültür ve toplum anlayışı içine yerleştirir, ancak belirtilmesi gereken temel nokta onun gelişimden anladığı şeyin, çok temelde öncelikle

---

¹⁶⁸ Dewey, John, a.g.e., s.108.

¹⁶⁹ Dewey, John, Experience and Education. Macmillan Publishing Company, New York, 1963, s. 79.

¹⁷⁰ Dewey, John, “The Need For A Recovery Of Philosophy”, The Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy, Ed by: L.A. Hickman & T.M. Alexander, Volume 1, Indiana University Press., Bloomington & Indianapolis, 1998, s. 69.

bireyin gelişimi ve buna olanak tanıyan kültürel ve sosyal bir ortam olduğu ve yine toplumsal bütünü organik ve yekpare bir bütün olarak görmediğine yaptığı vurgudur.¹⁷¹ Dewey yeni dünya medeniyetinin temel değerinin, aynı zamanda Amerikan deneyiminin de temel değeri olan “bireysel potansiyellerin özgürleşmesi”¹⁷² olduğunu ileri sürer. Bu bireylerin yaratıcı potansiyelleriyle birlikte desteklenmesi anlamını taşır. Söz konusu desteği ise ancak “iyi toplum”¹⁷³ (Great Community) verebilir. Eğitim ise bu ideal toplumun temel kurumudur.

2.2.2. Zeka (Intelligence)

Dewey’in düşünceyi kullanışlı hale getirmekten ziyade, pratiği akılcılaştırmaya yönelik ilgisi, onun biyolojik ve naturalistik deneyim anlayışının sonucudur. Sorgulama (inquiry) ontolojik bir eğilimimiz olarak problemleri kendimiz için tatmin edici hale getirmeye yönelik bir amacı içinde taşır. Dewey’in düşünce sisteminde “deneyim” ve “zeka” (intelligence) kavramları birbirinden ayrı düşünülemez olan kavramlardır. Buna göre iki kavram arasındaki ilişkiye dair şöyle bir tespit yapılabilir; deneyim insan ve çevresini kapsayıcı (inclusive) bir gerçeklik anlamını taşıırken, zeka bu etkileşimsel ortamda kendi istediğimiz yönde hareket etmemizi sağlayan özel deneyim biçimi olmaktadır.

Deneyim, Darwinist bir bakış açısıyla yaşayan organizmaların çevreleriyle olan etkileşimlerini ifade etmektedir. İnsanlar içinde yaşadıkları çevre içinde kendilerini sadece biyolojik halde bulmamaktadır, zira aynı zamanda sosyalleşme gereğini duyarak

---

¹⁷¹ Bu konu Dewey’in günümüzdeki okumaları içinde de temel ayırım noktalarından birini oluşturur. Amerikan pragmatik düşünce geleneğinin önemli temsilcilerinden olan R. Rorty Dewey’in bu konuda topluluğu kültürel bir bütün olarak gördüğünü ve bu bakımdan problem çözen zihnin bu bağlama gömülü bir şey olarak sunduğunu ileri sürerken, Kıta Avrupası’ndaki pragmatik düşüncenin izleyicilerinden J. Habermas onun zihinden kastının bilime yaptığı vurguyla birlikte evrensel bir kategoriye işaret ettiğini ve bu anlamda problem çözen toplumu, bir kültürel bütünden ziyade problem çözen ve bu anlamda bilimsel eylemde bulunan bireylerden meydana gelen karmaşık bir yapı olarak algıladığı düşünülmektedir. Tekrar belirtmek gerekirse bu çalışma daha çok ikinci türdeki okumaya ağırlık vermektedir.

¹⁷² Dewey, John, “A Critique of American Civilization” Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy, Ed by: L.A. Hickman & T.M. Alexander, Indiana University Press., Volume 1, The Bloomington & Indianapolis, 1998, s. 322.

¹⁷³ Dewey, John, “A Critique of American Civilization”, s.322.

toplum halinde yaşamaktadır. Elbette ki burada insanın nasıl sosyal bir varlık olduğunu? ve bunun ne gibi sonuçları olduğunu? anlamak istiyorsak, öncelikle nasıl bir doğal eğilime sahip olduğuna bakmamız gerekmektedir, zira insanlar doğal düzen içerisinde Aristonun dediği gibi birer sosyal hayvandırlar.

Bu doğal ortamda yaşayan insan, kendisine gelen bir takım veri ve uyarıcıları değerlendirerek çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çıkarımlar her zaman geçmiş deneyimlerden elde edilen sonuçlarla bir arada yapılır. Geçmiş deneyimlerle birlikte yapılan değerlendirme şayet başarılı olursa daha iyi deneyimler elde etmek mümkün olabilecektir. Bu, Dewey için kontrol edilebilir bir süreçtir, zira deneyimlerimizi bizim için yönlendirebilecek olan zekamız eğitilerek daha iyi hale getirilebilecek doğal bir aracımızdır. Zeka için eğitim doğal halde gelişmemiş yani yarı hayvani davranışlardan daha rafine zeki ve olgun davranışlar geliştirmede önemli bir araçtır.¹⁷⁴

Dewey'e göre düşünme bilinçli bir çabadır. Bu çaba yaptığımız eylemlerle onlardan çıkacak sonuçlar arasındaki spesifik bağı keşfetmek için sarf edilir. Amaç ise eylemlerle sonuçların sürekliliğini sağlamaktır. Biz bir durumu önceki koşullarından nihai sonuçlarına, kendi sürekliliği içerisinde gördüğümüz zaman onu anlamaktayızdır.

Düşünme, deneyimimiz içerisindeki zeki unsurları açıklamak anlamını da taşır. Buna göre düşünme, hem geçmişi hatırlayan bir tarzda (retrospective) hem de geleceğe yönelen bir biçimde (prospective) gerçekleşen zeki bir araştırma eylemidir. Dewey'e göre insan, tasarladığı amaçlara (end in view) göre hareket etmektedir. Tasarlanmış sonuçlar aynı zamanda Dewey'in amaçlarımızı oluşturan koşulları işaret eden farklı bir gönderme yapma yoludur. Dewey'e göre tam zeki insanlar olay ve olguların hem öncesini hem de sonrasını takip eden kişilerdir. Bu kişiler nesnelere gözlemlerken hangi nedenlerin hangi sonuçlara yol açtığına dikkat kesilen araştırmacılarıdır. Bu araştırmacıların deneyimleri pragmatik olarak yararlı ve kullanışlı bir niteliğe sahiptir.

Dewey'in söz konusu deneyim anlayışı, anlaşılacağı üzere fizik bilimlerindeki laboratuvar ortamında gerçekleştirilen deney kavramından türemiştir. Ancak Dewey burada bundan daha kapsamlı bir deney kavrayışını dile getirir. Ona göre bu tip sınırlı

---

¹⁷⁴ Dewey, John, "Natural Development and Social Efficiency as Aims", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 258.

bir deney kavrayışının bilimciliğin (scientism) dar yorumuyla sınırlı kalması kaçınılmazdır. Dewey deneyimi sosyal ve tarihsel bağlamla birlikte düşünür.¹⁷⁵ Böylece sosyal bilimcilere de deneysel düşünmesini yani sosyal olay ve olguları neden ve sonuçlarıyla ortaya koymasını ve sonuçlar üzerine düşünmesini salık verir. Sosyal bilimci sosyal olgu ve olayların gerçekleştiği koşulları düşünsel bir biçimde yeniden benzer bir biçimde oluşturmalarını önermektedir. Bu öneri bir anlamda yorumsamacı bakış ile örtüşmektedir.

Dewey zeki davranışı ya da diğer bir ifadeyle delillerden yola çıkarak bir takım çıkarsamalar yapmayı öngören davranışı insanın doğal bir eğilimi olarak görür. Ancak problem çözmeyi esas alan bu doğal eğilim, zekanın daha iyi eğitilmesiyle kontrol altına alınmalıdır. Böylece doğal bir yetenek olan düşünme deneyimin içerisine yerleşerek, daha yararlı eylemler gerçekleştirmeyi sağlayabilecektir.

Eğitim yoluyla gelişen zeka gerçekleşmekte olan olguları zamanında gözleyebilmekte ve sonuçlara neden olan faktörleri dikkatlice seçebilmektedir. Ancak bu basitten karmaşığa doğru giden bir süreçtir. Organizma başlangıçta böyle bir kompleks yetenekten yoksunken zamanla hem biyolojik hem de bilişsel gelişmeye bağlı olarak bu yeteneği kazanabilecektir. Bu yeteneğe sahip olan insan, faktörler arasındaki bağlantıyı görebilen ve istenen sonuçlara yol açacak olan koşulları seçebilen insandır.¹⁷⁶

Nihai olarak Dewey'in önemle üzerinde durduğu şey düşünülerek gerçekleştirilen eylemdir. Bu eylem kavrayışı rutin işleyiş içerisinde sıradan davranışlar anlamına gelmemektedir. Rutin davranışlar gelenek üzere yani var olan ve süre giden olanaklar üzere hareket eden davranışlar olup, süreç içerisinde bazı özel durumların ve unsurların yaratabileceği değişim ve bağlantıları görmezden gelen bir eğilim içermektedir. Bu bağlamda rutin davranışlar, içinde bulunulan durum içerisinde eylem için yeni imkanlar doğuran işaretleri görmemektedir. Bu tür davranışlar tıpkı bir makine gibi mekanik bir görüntüye sahiptir. Biz makinelerin işleyişi içerisinde onların rutin eylemlerine bağlıyızdır ve bu nedenle bazen değişmeyen eylemlere değer verebilmekteyizdir.

---

¹⁷⁵ Dewey, John, "Intelligence and Power" The Early Works Vol. 9 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University Press, Carbondale, s. 108.

¹⁷⁶ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 231-232.

Dewey açısından zeki insan ve zeki eylem daha geniş görebilen ve daha dikkatli seçen ve bu seçimlerinde geçmişte olanlarla şimdiki sonuçlar arasındaki bağlantıları süzebilen ve çıkarımlarını yansıtan kişi ve eylemler olmaktadır. Rutin içerisine saplanmış bir kişi çevrenin işleyişine engel olamayacaktır. Bunun yerine onu aynen devam ettirme eğilimi içerisinde olacaktır. Dewey'in istediği şey ya da ihtiyaç duyulduğuna inandığı, yöntem dengeli ve bu anlamda birleştirici bir yaklaşımı içermektedir. Dewey benimsediği bu yöntemle doğayı kavramak üzere düalizmden monizme geçmek istediğini deklare etmiştir.

Dewey'in zeka kavramına bakışının bir başka boyutu onu bir sanatsal eylem biçimi gibi görmesidir. Buna göre davranışları sınıflayan Dewey, daha az düşünce katkısı içeren davranışları rutin ya da kaprisli davranışlar olarak nitelemektedir. Dewey doğal diye nitelediği rutin ve kaprisi, sanatı sınırlayan kavramlar olarak görmektedir.¹⁷⁷ Bu kavramlara ilişkin doğal olmayan şey ise birinin diğerinden izole bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Doğa spontanlık ve zorunluluk, düzenli ve yeni, bitiş ve başlangıçların kesişimidir. Ortaya çıkan bu olgular bir araya getirilir ve rafine edilirse orada sanat vardır. Dewey'e göre düşünmek bir sanattır. Bu bağlamda bilgi ve önermeler düşünmenin ürünleridirler ve yine sanat için çalışırlar. Örneğin heykeller ve senfoniler gibi.

Sanat içerisinde, doğanın içerisinde olduğu gibi belirsizliğin, yeninin ve düzensizliğin, düzenlilik, belirlilik ve tekdüzelilik ile oluşturduğu bir birlik vardır. Fakat sanatın içerisinde bu birliğin başarısı bilerek gerçekleşecek bir şeydir. Zira sanat, mutluluk ve fayda verecek anlamlara ulaşmak için doğal olaylara bilinçli bir yönelim demektir. Bu mülklere ve mutluluklara götürmek için anlamlar (amaçlar) ortaya koyan sanat bilim ya da işlemsel sanattır.¹⁷⁸

Dewey "zeka" kavramını, düalistlerin pratik ve teori, sanat ve bilim ve ayrıca beden ve zihin, doğa ve deneyim ayrımları buldukları yerde, bu ikilikler arasındaki çoğu kez gözardı edilen süreklilik ilişkisini vurgulamak üzere kullanmıştır. Bu çerçevede

---

¹⁷⁷ Dewey, John, "Existence, Value and Criticism", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 90.

¹⁷⁸ Dewey, John, "By Nature and By Art", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 374.

onun önemli gördüğü ayrım pratik ve teori arasındaki ayrım değil, zekice olmayan, doğal olarak hemen mutluluk getirmeyen pratik şekilleriyle, mutluluk verici anlam ve amaçlarla dolu olan pratikler arasındaki ayrımdır.

Bu da Dewey'in pratiğin zeki eylemlerle donatılmasını, zekanın pratik hale getirilmesine tercih etmesinin sebebidir. Burada birinci durumda olgunun veya eylemin sonuçlarını kişi kendi bakış açısından görmektedir. Böylece teori ile pratik, düşünce ile eylem alanları düşünsel olarak birbirinden ayrılmaktadır. İkinci durumda ise tüm pratiği varoluşsal bir bütünlük olarak ele almakta ve içinde bulunulan koşullarda karşılaşılan sorunlara yönelik zeki çözümler yine bu bağlamdan bağımsız bir anlama sahip olmaktadır.

Dewey deneyim ve zeka arasında bir ayrım yapar. Buna göre deneyim organizma ile çevresi arasında gerçekleşen sürekli bir etkileşimi ifade ederken, zekayı iradi olarak yönlendirilmiş etkileşimler olarak görür. Dewey'e göre doğada zekadan konuşmak doğanın kendi sürekli etkileşimlerinin bir bölümünden konuşmak demektir.¹⁷⁹ Doğada gerçekleşen etkileşimler değişimler üretmektedir. Ancak bu etkileşimler zekice değildir, çünkü yönlendirilmemişlerdir.

Buna göre yönlendirilmemiş olan bu etkileşimler sonuç değil birer etkidirler. Yani sonuçlar için kasten kullanılan araçlar anlamına gelirler. Dewey'e göre zeki bir eylem doğada gerçekleşen eylemdir. Yoksa varolan doğal gerçekliğin dışında bir şeyler üreten ve bunu doğayla ilişkilendirmeye çalışan bir şey değildir. Dewey zeki aktörün belirli araçları, istediği sonuçları elde etmek üzere bilerek, kasten seçtiğini düşünür.

Burada belirtilecek ve dikkat edilecek nokta, belli bir amaca yönlendirilmiş eylemin aynı zamanda dolaylı eylem olmasıdır. Doğrudan gerçekleştirilen şey bazı sonuçlar için bir koşul işlevi gören bazı değişimlerin kurulmasıdır.(institution) Sonrası ise dolaylı olarak başarılmaktadır. Zeka doğrudan eylemin dolaylı hale geldiğini işaret eder. Kısacası zeki kişi hemen harekete geçen kişi değil, kaynak ve engelleri tanımlayan ve elde etmek istediği şeyler için bir proje yapan kişidir.

---

¹⁷⁹ Dewey, John, On Experience, Nature and Freedom, The Bob-Merrill Company, New York, 1960. s. 33.

Yaşam Dewey için sürekli bir ayarlama sürecidir ve bu süreçte birey hem diğer bireylerle hem de kendisini çevreleyen fiziksel ortamla etkileşim içerisinde. Böylece dış çevresini şekillendiren birey aynı zamanda bu dış çevre tarafından da şekillendirilir. Bu bakımdan Dewey için tecrübe/deneyim statik değildir. Zeki kişi tecrübeyi bilinçli bir şekilde kasten yeniden yapılandıran kişidir. Hepimiz değişmekteyizdir. Bu varoluşsal bir durumdur. Fakat zeki insan farkında olmadığı davranışları ya da istemeyerek gerçekleştirdiği davranışlarını sürekli artan bir oranda zeki ve iradeli eylemlere çevirebilen insandır.¹⁸⁰

Bu kişi aynı zamanda doğal olarak gerçekleşen ilişki ve etkileşimleri sanatsal bir yaratıcılıkla hareket etmek suretiyle kendi istediği sonuçları almaya hazır hale getirebilen kişi de olacaktır. Kişinin bu sanatsal eylemleri ile gerçekleştirdiği müdahaleler yansımalıdır. (reflexive) Kişi basit bir şekilde şeyler üzerine çalışmamaktadır: çevreyle etkileşim içerisindeyken kişi sadece şeyleri değiştirmemektedir, süreç içerisinde kendisi de değişmektedir.

Dewey'e göre bugün işimize yarayan pek çok şeyi ya çeşitli rastlantılar sonucu ya da iradi (deliberately) bir şekilde bulmuşuzdur. Bu nedenle aslında daha mahir insanlar olsaydık ve doğada daha geniş bir alana doğru bir araştırma iradesi gösterebilseydik daha fazla başarı elde edebilecektik. Bunu da kendi irademizle tesadüfe bırakmadan yapabilir, hayatımızı başarılı eylemlere doğru yönlendirebiliriz. Demokrasi ve eğitim ile bilim ve felsefe bizim sorun çözüme mahir kişiler olmamızda oldukça önemsenesi gereken araçlardır.

Dewey'e göre zekanın kendi başına bir güç olması söz konusu değildir. Zeka, çıkar sahibi güçlü bireyler ve gruplar tarafından kullanılmalıdır. Dolayısıyla esas problem, kendi problemlerinin çözümünde ve bu yolda mücadelelerinde deneysel yöntemi kullanmada başarılı olabilecek böyle güçlü çıkarların şu an aktif olup olmamalarıdır. Ve yine bu çıkarlar yaşadıkları dünyayı kendi mülkleri haline getirme de deneysel yöneme tam olarak güvenip güvenmedikleri en önemli mesele durumundadır.

---

¹⁸⁰ Bu Dewey'in "Kaliteli Düşünce" teorisidir. Bu özelliğe sahip olan pragmatik birey problemleri bir durumu hemen kavrayabilme, başarılı bir araştırmayı gerçekleştirebilme ve sonunda çözüme ulaşabilme yeterliliğine sahiptir. Bu yaşamın doğal olumsuzluklarını rasyonalleştirilen iradi eylemlerin gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Bkz. Dewey, John, a.g.e., s. 176.

Dewey'in zeka ve zeki eyleme yaptığı bu vurgu politik olarak bir bilimsel ve teknokratik yönetimi salık verdiği anlamına gelebilir. Ancak Dewey bu tür uygulamaların zeki eylemi ve dolayısıyla onun en önemli kaynağı olan bilimi toplumsal kültürden soyutladığını ve bu nedenle zekanın toplumsal boyutunu dışladığını düşünmektedir.

2.2.3. Tecrübe (Experience)

Dewey'in düşüncesinde üçüncü önemli kavram tecrübe kavramıdır. Zekanın yönlendirdiği araştırma süreci aynı zamanda doğayı tecrübe etme sürecini ifade eder. Biz dünyayı tecrübe ederken geçmiş deneyimlerimizle birlikte bu eylemi gerçekleştiririz ve yeni tecrübelerimizle birlikte önceki tecrübeler arasında kurduğumuz anlamlı bağlar bizim kalıcı, sağlam bilgilerimizi oluşturmaktadır. Canlılarla doğal çevre arasındaki etkileşim sürekli olduğu için deneyim sürekli olarak ortaya çıkan bir olgudur.¹⁸¹

Dewey'in tecrübeye ilişkin bu düşünceleri “metafizik naturalizm” olarak adlandırılır. Buna göre ontolojik olarak zekanın kendi pratiğimizin içerisinde hazır bulunduğunu düşünen Dewey, bunun hayatı tecrübe etme alanları olarak görülebilecek demokrasi, eğitim, bilim ve felsefe gibi düşünsel ve pratik süreçlerde geliştiğini belirtir.

Dewey, “deneyim” kavramına olan bakışını onu hem bilim hem de sanatsal ve estetik bir edim olarak savunduğu “Sanat Olarak Tecrübe” (Art as Experience 1934) adlı ünlü çalışmasında ortaya koyar. Estetik tecrübe kendi bütünselliği içerisinde bir tecrübedir, zira karşılaşılan problemlerli bir durumu çözümlenmeye yönelik girişilen bir eylem tipi olarak estetik hayata karşı verilen gelişigüzel bir yanıt değildir. Estetik deneyim hayatı yeniden şekillendirmek ve eksik olan yanlarını gidermek anlamına da gelmektedir.

İçinde bulunduğu koşulları yeniden şekillendirebilme yetisine sahip olan zeka (intelligence) kavrayışı Dewey'in tecrübe ve varoluş arasındaki biyolojik ilişki

---

¹⁸¹ Dewey, John, “Having an Experience”, On Experience, Nature and Freedom, The Bob-Merrill Company, New York, 1960, s. 150.

düşüncesinden beslenir. Buna göre çevremizle yaşamak için sürekli etkileşim halinde olan bizler, bu etkileşimin her zaman bizim açımızdan tatmin edici sonuçlar vermesini bekleriz. Dolayısıyla bu tatminin elde edilmesi zekanın problem çözme yeteneğine bağlı olmaktadır. Zekilik derecesi ağır basan davranışlarımızla çevremizi kendimiz açısından kontrol altında tutabilir ve istenen sonuçları elde edebiliriz.

Dewey için tek bir fenomen vardır o da tecrübedir. Bizler onu metafiziksel, epistemik, politik ve de estetik olarak kavrayabileceğizdir. Dewey'e göre felsefe de pratik bir deneyimdir. "Felsefede Yeniden Yapılanma" (1920) (Reconstruction in Philosophy) adlı eserinde tecrübeye ilişkin en önemli gerçeğin onun bir süreç olduğu ve sürekli kendisini daha iyiye götürme eğiliminde olduğuna¹⁸² işaret eden Dewey pratiklerimizin bizler için daha tatmin edici olmasını felsefenin kullanılarak tadil edilmesi şartına bağlar. Zekamız her zamanki gibi bu süreçte en önemli yardımcımızdır.

Zekanın böyle kavramlaştırılmasının Dewey'in toplum felsefesi için önemli sonuçları vardır. Dewey için düşünme kendi içinde bir son değil bilakis problematik bir durumu tatmin edici bir hale getirmede araçtır. Bu nedenle düşüncelerin test alanı da yaşanan tecrübeye ne derece katkı yaptığı olacaktır. Kişi yeni bir problemlili durumla karşılaştığında bir sonuca gitmek için bir önceki durumdan daha fazla dolaşmamalıdır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey içinde bulunulan bağlamın ihmal edilmemesidir. Dewey bağlamın ihlal edilmesi meselesinin felsefi düşünmenin belki de en önemli sorunu olduğunu düşünmektedir.¹⁸³ Filozofların kendi entelektüel inşalarını birer gerçeklik gibi görme eğilimi içerisinde olduklarını ve buna bağlı olarak ortaya koydukları tüm soyutlama ve ürünlere birer sonsuz gerçeklikler addetme gibi hatalı hatta hastalıklı bir eğilim içerisinde olduklarını ileri sürer.

Felsefi düşünmenin tümüyle genellemeler yapması kendisini koşullar içerisindeki işlevlerden ve amaçlardan soyutlaması anlamına gelir. Dewey'e göre bunun üstesinden gelmenin yolu düşünmenin ad hoc niteliğini kabul etmektir. Dewey, kişinin daima aktüel deneyim içerisinde birinin düşüncesinin kaynaklarından ve bu tecrübe

---

¹⁸² Dewey, John, "Reconstruction in Philosophy", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 79.

¹⁸³ Dewey, John, "Context and Thought", a.g.e., s. 206-207.

üzerine düşünmenin olası etkilerinden mutlak surette haberdar olmalıdır. Bu Dewey'in araçsalcılık (instrumentalism) olarak tanımladığı felsefesiyle uyumludur.

Araçsalcılık bir kişinin düşüncelerinin hayattan alınmış zihinsel ürünler olduklarından haberdar olmak ve aynı zamanda araştırmacının onları gündelik tecrübesine taşıması fikrine bağlılık göstermektir. Kişi hipotezleri, teorileri ve idealleri problematik durumu haber vermek için kullanır. Burada araçsalcılık düşüncenin bağlamdan bağımsız hale getirilmesi fikrinin karşısında yer almaktadır.¹⁸⁴

Dewey'in araçsalcılığı, kültürü yaptığımız şeylerle ilgili bir bağlam olarak gördüğü ve düşüncesi kültürel faaliyetlerin geliştirilmesine yönlendirilmiş olduğu için, bir kültür eleştirisi (cultural criticism) olarak rol oynamaktadır. Dewey için kültür din, moral, estetik, politika ve ekonomi adları altında sınıflandırılan insana ilişkin değerler, ilgiler ve çıkarlardan oluşan geniş bir çeşitliliktir. Yaşamının son dönemlerinde kültür sözcüğünü tecrübe yerine kullanan Dewey bu şekilde tek deneysel yada kültürel aktivite olarak kendi kendini eleştiren zeki (akılcı) tecrübe yada kültür olduğunu ileri sürmüştür.

İyi bir yaşam sürmemiz için Dewey, kendi kişisel ve kolektif tecrübemiz içerisindeki akılcı unsurları arttırmamız gerektiğini düşünür. Böylece eylemlerimiz ve kurumlarımız görevlerini daha da tam yapar hale gelebilecektir. Bu doğrultuda kendimizin kim olduğunu ve ne yaptığımızı, tatmin düzeyimizi arttırmak ve gelecekteki tatminlerimiz için koşullar yaratmak suretiyle yeniden tadil edebilir, yenileyebiliriz. Akıl (zeka) iyi yaşayabilmemiz için kurumlarımızı ve pratiklerimizi geliştirmenin yegane en iyi yoludur.

Dewey'in, akla ve daha doğrusu akılcılığa bu kadar önem vermesi onun temel farklılığı olarak görülmeyebilir, fakat onu temelde farklılaştıran aklın yani zekanın yeterliliğini onun dönüştürücü (transformative) bir aktivite olmasında aramasıdır. Akıl (zeka) geniş düşünüldüğünde, yaşamımızı daha iyi hale getirmek için eleştirel ve yaratıcı bir teknoloji niteliğindedir. Gelenekselciler Dewey'in bu düşüncesini ya da

---

¹⁸⁴ Dewey, düşünmenin bağlamdan bağımsız olamayacağına dair düşüncesini felsefecilere ilişkin eleştirisinde dile getirir. Buna göre felsefeci değişik zaman ve koşullarda yaşamış olan tecrübelerin karşılığı olan, antik yunan, 18. y.y. rasyonalizmi veya Alman idealizmi gibi gelenekleri göz ardı etmemelidir. Aksi halde düşüncesi zayıflayacaktır. Dewey'e göre felsefeci klasik geleneklerle halihazırdaki gerçeklikleri eleştirel biçimde test etmelidir. Bkz. Randall, John Herman, "John Dewey 1859-1952", The Journal of Philosophy, Vol. 50, No.1 (Jan. 1, 1953), s. 7.

önerisini o an ihtiyaç duyulan ve hazırda bulunan değerlerden (tanrı, aile, gelenek yada kurum gibi) ve kurumlardan birinin kullanılması olarak görerek sınırlandırmak isterler.

Oysa Dewey, bundan daha başka bir şey söyler, ona göre yöntemlerimiz dahil her şeyimiz eleştiriye ve yenilemeye her an açıktır.¹⁸⁵ Dolayısıyla değerlerin kullanım yöntemleri olduğu kadar kendileri de üzerlerine sürekli düşünmeye açık durumdadır. Böylece biz değerleri hazır bulduğumuz halleriyle sadece kullanmamakta aynı zamanda onları yeniden üretebilmekteyizdir. Dewey'e göre hiçbir şey mutlak değildir. Her şey, bilme ve seçme yöntemlerimiz de dahil olmak üzere eleştiriye ve yenilemeye açık durumdadır.

Bazı gelenekselci olmayanlar da Dewey'in düşüncesiyle ters düşmektedirler. Bunlar ondan akıl (zeka) kavramıyla neyi kastettiğini daha açık bir şekilde ifade etmesini beklemektedirler. Bu doğrultuda eylem programının ne olduğunu belirtmesini de istemektedirler. Böyle düşünenler herkesin bir bilim adamı yada filozof olamayacağını ileri sürerek ortalama insan için Dewey'den bir eylem planı öne sürmesini beklerler.

Dewey'in onlara cevabı bir eylem ve organizasyon planına ihtiyaç duyduğumuz şeklindedir. Ancak bunlar durumsal (situational) olmak zorundadır. Her bir ayrı durum içerisinde daha iyi ve daha kötü imkanlar olabilmektedir. Daha arzuladığımız ve bu nedenle daha verimli bir şekilde gerçekleştirmek zorunda olduğumuz koşullar ve tüm bunlar üzerine düşünerek hayatlarımızı yeniden oluşturacak amaç ve araçları seçme imkanını elde edebiliriz. Şu an da yaptığımızdan daha iyi yaşamayı öğrenebiliriz.

Dewey, daha iyi yaşayabilmemiz için gereken çözümlere sahip olmamız için felsefenin, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi deneysel yöntemi kullanması gerektiğini düşünür. Bu doğrultuda felsefe sıradan gündelik faaliyetler ve olgular üzerine düşünmelidir. Felsefe gündelik yaşamın sorunlarıyla ilgilenmediği takdirde bireylerin yaşamın gidişatına etki etmelerinin imkanı olmayacaktır. Elbette ki burada felsefenin hayata müdahale etme amaçlı elde ettiği bilgi doğa bilimlerinin elde ettiği bilgiden mahiyet olarak farklıdır, zira felsefe yaşam içerisinde giriştiğimiz araştırmanın gereği olarak tüm alanları birleştirici bir misyona sahiptir.

---

¹⁸⁵ Dewey, John, "Existence, Value and Criticism" s. 98.

Dewey 1906'da yazdığı “Deneyim olarak Gerçeklik” adlı kısa makalede, gerçekliğin deneyimin dışında, ondan önce gelen bir şey olmadığı şeklindeki düşüncesini ileri sürer.¹⁸⁶ Felsefe de zihinsel bir deneyim olduğu için hiçbir bilimsel ve felsefi düşüncenin yada kavramın pratik deneyimi önceleyen, ondan bağımsız bir anlamı olduğu söylenemeyecektir. Bu bakımdan teorik ve bilimsel olarak deneyimi önceleyen ve bu haliyle gerçekliğin tam ve mükemmel bir resmini veren bir bilgiden söz edilemeyecektir.

Yürütülen bilimsel ve felsefi araştırmalar neticesinde gerçekliğin ancak bir kısmını anlatan kavramlar geliştirilebilecektir. Düşünme etkinliği deneyimin bir başka türü olduğu için, bu deneyim sonunda elde edilen kavramlar sürekli olarak yenilenebilecektir. Bu nedenle Dewey'in düşüncesinde nihai bir gerçeklikten değil teleolojik nitelikli bir gerçeklik kavrayışının varlığından söz edilebilecektir. Nihai bir gerçekliğin olduğu fikri deneyimi statikleştiren bir özellik gösterirken, teleolojik bir gerçeklik kavrayışı, gerçekliğin inşa edilmesinde deneyimin önem ve anlamını vurgular.

Dewey, deneyimi sonuçlardan ziyade sonuçlara ulaşmayı amaçlayan sürekli araştırma etkinliğini önemsettiği için vurgular. Bu vurgu onun “araştırma teorisi”nde en açık bir şekilde ortaya çıkar. Buna göre gerçeklik arayışında önemli olan nihai olan bir doğruya ulaşmak değildir. Önemli olan araştırma deneyiminin bizatihi kendisidir. Bu süreçte elbette bir takım kesinliklere ulaşılabilecektir ancak bunlar yeni kesinliklere ulaşmada kullanılacak sadece bir araçtır.

Deneyim kesin olduğuna inanılan ve elde edilen bilgilerin sınıdıldığı ve kontrol edildiği zemindir. Deneyim içerisinde çözülmesi gereken yeni problemler ortaya çıkacaktır. Bu nedenle gündelik hayattaki deneyimlerimiz bizim ne tür bir problemle karşı karşıya olduğumuzu gösteren biricik rehberimizdir. Deneyimlerimize kulak kesilmeyen düşünce bizim için anlamlı ve değerli sonuçlar üretemeyecektir. Dewey “Deneyim ve Doğa” (Experience and Nature) adlı eserinde felsefi düşünmenin pratik hayattaki deneyimlerle bağıni koparmamasını vurgularken, bunun aksi durumda felsefe

---

¹⁸⁶ Dewey, John, “Reality as Experience”, Middle Works: 1899-1924, Vol. 15, Ed: Jo Ann Boydston, Southern Illinois University Press., Carbondale, 1983. s. 64.

yaratacağı yapay problemlerle enerjisini bir anlamda boşuna harcamış olabilecektir.¹⁸⁷ Nitekim, klasik epistemoloji temelli felsefe bu duruma düşmüştür.

Felsefenin bu şekilde, genel insanlığın pratik deneyimine herhangi bir katkı sunmayarak adeta bir metafizik müzesi haline gelmiştir.¹⁸⁸ Felsefe de tıpkı bilimin yaptığı gibi gündelik sorunların çözümlerine yönelik düşünmelidir. Pratik araştırma etkinliklerinden biri olan felsefe, bilim modern hayatı nasıl etkiliyorsa, onun gibi etkilemelidir. Bu aynı zamanda felsefi düşünmenin doğru olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin de testidir.

Dewey'in deneyim kavramına verdiği önem, kavramın genel anlamlandırılma biçimine yönelik yaptığı ayrımında gözlenebilir. Dewey, deneyime yönelik öznelci bakış açısıyla, onu bir pozitif bilimsel deney olarak gören bakış arasında farklılığa dikkat çeker. Dewey bu konuda tarihsel bir tespit yapar. Ona göre bir düşünsel deneyim olarak felsefeye başvurulması tarihsel olarak bilimin gizemli sırlara ve sebeplere karşı galibiyetiyle birlikte gerçekleşmiştir. Felsefenin pratik yaşamda işlevsel olması ve toplumsal deneyime yol gösterici hale gelmesini anlatan bu süreç, insanın kendisi dışındaki nesnelerin varlıklarını kendisi ve diğer organizmalarla kurduğu özel bir bağın sonucu da olduğunu göstermiştir.¹⁸⁹ Böylece hem felsefi hem de bilimsel bilgi pratik deneyimle ilişkili hale gelmiştir. Dewey bu bilgiyi ideal olarak tüm insanlığı ve dolayısıyla tüm zeki yaratıkların doğruluğunu paylaşacakları bir bilgi olarak görür.

Diğer taraftan deneyimi sadece öznel çıkarlar ve hoşlanımlar olarak tanımlamak da çok önemli bir hususu eksik bırakacaktır. Bu da deneyimin aynı zamanda üzerinde kontrol kurulması gereken bir şey olduğudur. Aksi halde deneyimin bizler için bir anlamlılığı olmayacaktır. Pratik yaşamla doğrudan ilişkili olan bilim bu konudaki en önemli yardımcıdır.

Dewey deneyimin öznel boyutları olduğu gibi genel boyutları olduğunu kabul eder. Buna göre bazı deneyimlerimizin sonuçları birey için anlamlı olabilirken bazılarının genel anlamları vardır. Dewey sanatı bu tür bir deneyim olarak örnekler.

---

¹⁸⁷ Dewey, John, *Experience and Nature*, s. 26.

¹⁸⁸ Dewey, John, a.g.e., s. 26.

¹⁸⁹ Dewey, John, "The Pragmatism of Peirce", *Middle Works Vol. 10*, Ed: Jo Ann Boydston, Southern Illinois University Press., Carbondale, 1983. s. 62.

Sanattaki deneyim olan estetik deneyim bir yandan söz konusu her iki boyutu aynı anda taşıırken, diğer yandan gerçekliğin pratik deneyimlerimize de bağlı olduğunu gösteren en iyi örnektir. Sanat bu haliyle bilginin ortaya çıkışında insan eyleminin ve deneyiminin işlevselliğinin en açık kanıtıdır, zira sanatsal deneyim dünyayı “tamamlayıcı bir deneyimdir”.¹⁹⁰

Kısaca özetlemek gerekirse, Dewey’in düşüncesinde “deneyim” kavramı merkezi bir yer tutar. Deneyim, bir yandan insanın problem çözmeye anlamlı katılımını ifade ederken, diğer yandan gerçekliğin ve doğrunun açığa çıkması ve inşa edilmesinde anahtar bir öneme sahiptir. Düşüncelerimiz ve bilgilerimiz her zaman geçmiş deneyimlerimizi dikkate alarak girişilen bilinçli araştırmanın sonuçlarıdır. Deneyim bilginin kaynağına dair elde edilmesi gereken bütünsel perspektifin somut bir göstergesidir.

2.2.4. Değer (Value)

Dewey’e göre değerler bilişsel nitelikten yoksun olan yalın hoşlanımlar olarak görülmemelidir. Bu bağlamda değerlerden alınan hazlar sırf onların değer olmağından alınmazlar. Dolayısıyla değerler aynı zamanda bizim zihni bir sorgulama sonucunda değere sahip olduklarını düşündüğümüz nesnelere olarak bilinmelidir. Diğer bir ifadeyle değerler değer olmağılarıyla bize yarar sağlarlar ve eylemlerimizi yönlendirirler ancak onların bu işlevleri büyük ölçüde bizim onlara zihni olarak yönelmemiz ve onları işe yarar olmaya çağırduğumuz için de söz konusu olmaktadır. Değerler bizim hakkında değere sahip oldukları yargısına vardığımız şeylerdir.

Değere yönelik bu yargı sahip olunan objenin getirdiği hoşlanımın elde edilmesinde gereken vasıtalar ve objenin hoşlanımı sonrasında gelen diğer sonuçlara dair düşüncelerin gerektirdikleriyle nitelenir. Değersel yargılar hoşlanılabilir nesneyi elde etmede zorunlu olan vasıtalara yönelen eylem planlarıdır. Bir değerlendirme yargısı her hangi bir eylem planı gibi başarılı yada başarısız olarak işleyebilir. Çünkü bu

---

¹⁹⁰ Dewey, John, “Having an Experience”, s. 154.

değer yargısından beklenen yada beklenmeyen sonuçlar elde edilebilir. Kısacası değerler nesnel ve tecrübi olarak test edilebilirler, zira onlar asli olarak eylemin sonuçlarının tahminleridirler.¹⁹¹

Dewey insan zekasının ontolojik yöneliminin problemleri çözüme kavuşturmak olduğunu düşünür. Bu problem çözmeye yönelik araştırma eylemidir. Değerler zorunlu olarak sorunsaldır, zira hoşlanım kazanma eyleminin planları pek çok yanlış yola sapabilecektir. Araçlar yetersiz olabilir yada beklenmedik kötü sonuçlara yol açabilir. Elde edilen bir objenin hoşlanımı beklenmedik olumsuz sonuçlar doğurabilir. Değerler doğal olarak birbiriyle rekabet halindedir, zira eylemin bir planı diğerini engeller ve tüm hoşlanımlar bir anda elde edilemez. Değerler araştırmayla yaratılır ve daha sonraki araştırmalarla yer değiştirebilir. Gerçekten de değerlerin uzun süre aynı kalması pek nadir bir durumdur. Çünkü değerlerin araştırılması daima deneyi beraberinde getirir ve bu bazen ilerlemeye sebep olur. Araştırma değeri oluşturan yöntemlerin doğrudan tetkik edildiği değer epistemolojisinin geliştirilmesi için bir fırsattır.

Değeri oluşturan yöntemler ise Dewey'in amaç ve araçların sürekliliği (means and ends continuum) olarak ifade ettiği ölçütle kontrol edilebilecektir. Hedef ve amaçlarımız, düşünsel çabalar vasıtasıyla kazanılan hoşlanımlardır ve böylesi hoşlanımlar arızı bir hoşlanımdan çok farklı bir konumdadır. Onlar düşünsel olarak elde edildikleri için değişmişlerdir. Dewey'e göre ne hedefler araçlardan ayrı olarak ne de araçlar sonuçlardan ayrı olarak düşünülebilecektir.¹⁹² Araççılık ve pratik akıl yürütme adlandırmaları genelde önceden belirlenmiş ve bağımsız bir sonuç elde etmedeki araçlar hakkında düşünmeye uygulanır. Oysa Dewey'in aktüel insan zekasını böyle düşünmez. Burada şu önemli noktayı belirtir; şayet bu yargıyı kabul edersek ya bir hazza öyle bir odaklanırsınız ki (çocukların davranışları gibi) araçları tamamen unutursunuz yada uzak bir amaca odaklanırsınız ki (tıpkı fanatik ve deliler gibi) böylece bu amacı gerçekleştirmek için zorunlu bütün vasıtalar otomatik olarak doğrulanır. Ancak olgun davranışı amaç ve araçların devamlılığını dikkate alır.

---

¹⁹¹ Dewey, John, "Nature in Experience", s. 156.

¹⁹² Scheffler, Israel, a.g.e., s. 236-238.

Nesnelerin durumsal ve bağlamsal mevcudiyeti bizi bir şeyin her kullanımının doğal sonuçlarından çok doğrudan hoşnutluğa götürdüğünü kabule zorlar. Bu nesnel sonuçlar bizi daha hoşnut kılabilir yada kılmayabilir. Belirtildiği üzere hem bir objenin elde edilme aracı ve hem de arzu edilen objenin kullanımı genellikle diğer sonuçlara neden olacaktır. Dewey bu bakımdan bir şeyin akıllıca kullanımının yaratacağı olası diğer sonuçlar ışığında yaratıcı bir şekilde kullanılması olarak değerlendirir. İnsan aklı sonuçları değerlendirme ve buna göre eylemleri yönetme ve kontrol etme yetisine sahip olduğu için farklıdır. Bir amaca ulaşmada sonuçların değerlendirilmesi değerlendirme yargıları üretir ve bu da amaç-araç devamlılığının kabulünü gerektirir. Bu kabul ya araçların sonuçlarla ilişkisini yeniden değerlendirmeye yada diğer amaçlarla çatışan amacın ışığında tekrar düşünmeye olanak verir.

Zekanın amaç-araç sürekliliğini gözetmeye dönük işleyişi amaçların daha etkin ve kısa yollardan gerçekleştirilmesi imkanlarının keşfini de beraberinde getirecektir.¹⁹³ Sonuçlardan elde edilen mutluluk eğer onları elde etmek için kullanılan araçlardan etkilenmiyorsa böylesi davranışta hiçbir yanlışlık yoktur. Ancak zekanın kullanıldığı bir davranış çok fazla zaman ve çaba sarf etmeden mutluluk elde etmenin mümkün olduğunu fark ederek işe başlayacaktır. Dewey'e göre küçük güvenli bir ateşte pişen et evin yanması sonucunda tesadüfen pişenden farklı bir değerdedir. Dewey insanın zihni olarak doğrudan hisleri değil aksine değerli olan bir şeyin aracısı olan hoşlanımı arzu ederiz.

Bir değer sonuç olarak anlamı onu elde etmede seçilen araçlara aracılık ettiği içindir. Biz araçları değiştirdiğimiz yerde amaçları da değiştiririz. Dewey bu nedenle değerlere iyinin inşa edicisi olarak bakar. Ona göre değerler onları değerlendirilmezsek varolamazlar. Dolayısıyla hiçbir değer nihai bir değer olarak kalmaz. Değerler daima araçların diğer seçimleri ışığında yeniden inşa edilirler yada terk edilirler. Bazı değerler

---

¹⁹³ Dewey'in Theory and Valuation'da Charles Lamb'e atfen anlattığı örnek hikaye bu konuya dikkat çeker. Hikayede kızarmış domuz etinin keşfi anlatılır. İlk kızarmış etten hoşlanılmaktadır. Hayvanların kapatıldığı ev kazaen yanar. Yanan yerdeki etlere araştırmacılar dokunur ve yeni tadı hissederler. Bundan sonra bu tadı yani hoşlanımı elde etmek için ev yakmaya gerek duyulmayacak yeni araçlar ve yöntemler bulunmaya çalışılacaktır. Bkz. Dewey, John, Theory of Valuation, LW 13, Ed by: Jo Ann Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1991, s. 226-227.

zeka işini yaptığı için diğer değerlerin üzerinde yükselirler ve dolayısıyla bir çok insana göre üstün bir değer onların eylemlerini kontrol ediyor olabilir.

Ancak buna rağmen değerlere yönelik genel durum değişmeyecektir. Değerler muhakkak ki uygun araçlar ve diğer değerler vasıtasıyla mevcut oldukları için onlar değerlerin doğal bağlanımıyla ilgili zihni düşüncelerin yaratımlarıdır. Bu zeki düşünceler, çatışmalara gösterilen hassasiyet ile zıtlıkları çözme arayışında yaratıcı araştırmaların derecesine göre iyi ve kötü olarak icra edilirler. Amaçlar süreçteki diğer amaçların ortadan kaybolmasına bakılmaksızın gelişigüzel arandığında, çatışmalara aldırılmamak Dewey'e göre çocukça davranışın ilk özelliğidir. Zira çocuklar amaçlarını tekrar değerlendiremezler.

Bir amacın ışığında uygun araçların seçimi, bir değer yargısı olarak henüz nitelik kazanmamış eksik bir yetenektir. Bir amacın yada diğer amaçları seçiminde yada başarılmalarında araçlar arasındaki çatışmalara dikkat ettiğimizde, problem çözmeye ve amaçların zihni değerlendirmesine geçeriz. Problem çözme yeni bir amaç ve onun araçlarının önerildiği bir değerlendirmeyle sonuçlanır. Bu yeni amaç hala planlanmadığı ve elde edilmediği için Dewey tarafından “fikirdeki amaç” (end in view) olarak adlandırılır.¹⁹⁴

Dewey değerlere eylem planlarının sonucunda elde edilen hoşlanımlar olarak baktığı için fikir halindeki amacı bir değer olarak görmez. Bir eylemin değer planı uygulandığında sonuçlanan değer uygulanmadan önce mevcut olamaz. Dewey değerlerin bir amaca ulaşmayı sağladıkları için değer olduklarını, yani değerlerin belli bir amaçla birlikte düşünüldüğü için değerli olup davranışlarımıza yön verdiklerini düşünür. bu bakımdan her bir değere farklı kişiler farklı amaçları gerçekleştirmek için yönelebileceklerdir. Bu bir değer farklı biçimlerde tecrübe edilmesidir. Dolayısıyla değerler onlara yönelen amaçları gerçekleştirme de kullanılan araçların farklılaşmasından ve etkilerinden de bağımsız düşünülemezdir. Değerler onları gerçekleştirmek üzere seferber edilen teknik ve araçlardan da etkilenirler.

Değerler bu bakımdan sadece insan eyleminin veya etrafındaki eşyaların değil, her ikisinin de karşılıklı etkileşiminin gerçekleştiği bağlamda mevcudiyet kazanırlar.

---

¹⁹⁴ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 228.

Örneğin modernleşme, ilerleme ve rasyonelleşme isteği modern toplumda bir değer olurken buna ulaşma araçları farklılaşacaktır. Dolayısıyla bu değerler onları elde etmede kullanılan araçlarla birlikte ele alınmak durumundadır. Uygulamalar bu bakımdan gözlenmeli ve farklılıklar ve sonuçları takip edilmelidir. Zira kullanılan araçlar da birer değerdir, teknik bir değer olarak.

Dewey bu çerçevede araçların da bir değer olduğunu düşünür. amaçlar bizi sonuçların ötesine götürse bile onlardan sonuç olarak hoşlanılmaz. Sonuçların araçlardan ayrılması mümkün değildir. Zira bir araçtan bir sonucu doğuracağı için hoşlanılır ve ondan elde edilen bir sonuç daha sonraki bir sonuca vasıta olarak hizmet edebilir. Dewey'e göre ne doğrular ne de iyileri diğerlerinin üzerinde asli bir üstünlüğe sahip değildir. Her biri birbirine ancak birer araç olabilir ve bu çerçevede her doğru iyiye de kötüye de hizmet edebilecektir. Bu Dewey'in pragmatik düşüncesi içerisindeki ahlak kavrayışıdır, ne olması gerekeni ne de olanı yani elde edileni yüceltir, sadece bilincimizi her ikisine karşı açık tutmayı hedefler.

Dewey değerlerin amaç ve araçsal açıdan önem ve niteliklerini daha çok toplumsal tecrübe açısından düşünmek ister. Bu bakımdan değerlerin ve onları elde etmedeki araçların sağladıkları yararı toplumsal anlamda birlikte yaşamaya yaptığı olumlu katkı açısından değerlendirir. Çünkü toplumsal yaşam değerlerin gerçek ve geniş çaplı bir biçimde tecrübe edildiği bağlam olup, paylaşılan şeylerin değerinin daha arttığı bir araçsal mahiyete de sahiptir. Değerlerin daha iyi yarar sağlamaları bireylerin birbirlerinden ayrıldığı, tecrit edildiği bir toplumda değil, birlikte çeşitli araçların işbirliği ve duyarlılık içerisinde tecrübe edildiği yerde tecrübe edilmiş olacaktır. Toplum karmaşık ve heterojen yapısıyla bir birlikte yaşam pratiği olarak değerlerin sağlayacakları olası iyilik ve yararların ortaya çıkmasına imkan veren bir zemin olarak da düşünülebilecektir. Dewey özellikle bu duruma rekabetçi kapitalizmin toplumda teşvik ettiği aşırı bireycilik sonucu yarattığı etkiler bağlamında deyinmektedir.¹⁹⁵

Dewey bireyciliğin bu biçimine yaptığı eleştirilerle faydayı bireyin iyiliği üzerinden tanımlayan faydacılardan ayrılır. Ona göre pragmatik eylem toplumsal bağlam içerisinde amaç ve araçları kabul görmüş ve sonuçları yine toplumsal pratikte

---

¹⁹⁵ Dewey, John, Individualism Old and New, s. 83.

tartışılacak olan eylemdir. Dolayısıyla pragmatik eylem toplumsal akıl ile yönlendirilen bir eylem türüdür. Bu çerçevede bireylerin kendi iyilikleri sonucunda ortaya çıkan bir toplumsal iyi Dewey için arızı bir biçimde ortaya çıkan iyilik olacağı için pek iyi karşılanmaz. Zira bu zekanın kontrolünde gerçekleşen ve bu nedenle yönlendirilebilecek olan bir iyiyi ifade etmemektedir.

Dewey bu noktada, değerlerin anlam ve yaratılmalarının toplumsal işbirliğine dayalı problem çözme alışkanlıklarıyla bağını kurmak ister. Toplumsal iyiler (ortak iyiler) ve toplumsal idealler (ortak idealler) değerlerin toplum açısından işlev ve önemlerini vurgular. Dewey'e göre ideal ve iyilere karar verecek faydacı-bireyci düşüncenin aksine toplumsal akıldır.¹⁹⁶ Bu akıl toplumsal sorunlar ve yine toplumsal çatışma noktalarını tespit etme ve sorun çözümede işlevselliğe sahiptir. Bu akıl, bireyler toplumsal değer ve onların sağladıkları yararın toplum nezdinde genişletilmesi ve niteliklerinin artırılması üzerine düşündüklerinde pragmatiktir. bu aynı zamanda Dewey'in pragmatik eylemi toplumsal bağlam içerisine yerleştirmesinin ifadesidir.

Pragmatik eylem ve düşünce bireyin toplumsal değerler üzerine yaratıcı olarak düşündüğünde gerçekleştirdiği edimdir. Dolayısıyla bu eylemi yönlendiren toplumsal akıl kendilerini düşünen ve bunlar için mücadele eden bireylerde ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla bu nokta Dewey'in pragmatizminin faydacı düşüncenin ortak iyiyi bireysel iyilerin bir toplamı olarak gören toplum felsefesinden ayrıldığı temel noktayı oluşturmaktadır. Dewey bireysel eylemi toplumsal ilişkilerden oluşan bağlam içerisine yerleştirir ve bu bakımdan bireysel iyi toplumsal iyinin dışında değildir.

Bireysel davranışlar doğası itibarıyla toplumsaldırlar. Dewey'in bu konudaki düşünceleri erken dönemlerinde Hegel'in düşüncelerinin den etkilenir ancak orta ve geç dönemlerinde de bu açıdan bir süreklilik gösterir. 1887'de yazdığı "Etik ve Fizik Bilimleri"nde bu konuda şunları söyler; kişiliğin gerçekleştirilmesi ortak çıkar ve amaçların olduğu bir toplum veya topluluğu gerektirir. Bu toplum kendisini ortak yasalarla tanımlayan ve yine genel insan haklarını tanıyan bir özelliğe sahiptir. Bu toplum beklentileri, kurumları, yasaları ve haklarıyla birlikte nesnel etik bir dünyadır,

---

¹⁹⁶ Dewey, John, "Philosophy's Search for the Immutable", s.104-105.

tıpkı fiziksel olarak tanımlanan dış dünya gibi”¹⁹⁷ yine aynı düşüncelerini psikoloji biliminin gelişim seyrine ilişkin tavrında da gözlemek mümkündür.

Psikoloji bireysel davranışların biyolojik süreçlerini açıklaması açısından önemli ve işlevsel bir bilimdir. Ancak Dewey bunun kendisi açısından yegane psikoloji türü olmadığını, zira davranışın sosyal boyutlarının son derece üzerinde durulması gereken bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede sosyal psikolojinin önemini vurgulayan Dewey bireysel eylemin toplumsal sonuçlarının bilimsel olarak değerlendirilerek yönlendirilmesini önemser. Diğer bir açıdan bu toplumsal değerlerin bireysel eylemde yarattığı ve yine bireysel eylemin toplumsal değerler açısından yaratıcı sonuçlarını irdeleme veya gösterme çabası olarak da nitelenebilir.¹⁹⁸

“Dewey’in değerlendirme teorisine göre bir değer, bir amacı başarılı bir şekilde elde etmeye çalışırken tecrübe edilen etkilerin anlaşılmasıdır. Bir şeyin bilimselliği, sonuçları ve uygulaması kamusal olarak görülebilen bir eylem planını önererek, o şeyin değerinin kamusal tecrübe testine ve nesnel doğrulamasına izin verir.”¹⁹⁹ Burada bilimsel yöntemle ilişkin Dewey Peirce’den ayrılır, zira Peirce bilimi doğal kanunların irdelenmesiyle ilgili olarak dar anlamda düşünürken Dewey bilimsel yöntemi, değerleri bilimsel olarak formüle ve test eden sosyal zekanın herhangi bir türü olarak görür. Bu bakımdan Dewey bilimi problem çözücü ve bu bakımdan ön plana çıkan değerleri ortaya çıkarmaya yarayan toplumsal bir sorgulama etkinliği olarak düşünür. Dolayısıyla bilimin toplumsal sorunları çözme işlevini yerine getirmesi onun bir kendilik değil kamusal anlamda yürütülen bir araştırma etkinliği olarak kabul edilmesi demektir.

Deweyin pragmatizmi bu çerçevede bilim ile diğer bir değişle kamusal bir araştırma etkinliği olan bilim ile demokrasi arasında bir paralellik görür, zira demokrasi

---

¹⁹⁷ Dewey, John, The Early Works, Ed by: Jo Ann Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1991, s. 49.

¹⁹⁸ Dewey’in bu konuya yönelik olarak psikoloji ile felsefe arasındaki bağı bireysel eylemin bilinci ve değerler çerçevesinde kurma çabasını yansıtan şu çalışmasına bakılabilir. Dewey, John, “Psychology and Philosophic Method”, The Chicago School of Pragmatism, Ed By: John Shook, Thoemmes Press, Virginia, 2000, s.1-16 ayrıca yine bireycilik ve toplum arasındaki bağ üzerine toplumsal benlik çerçevesinde getirilecek olası çözümlerin tartışıldığı Chicago Okulu’nun Dewey gibi bir üyesi olan Heath Bawden’in şu çalışmasına da bakılabilir. Bawden, H. Heath, “The Meaning of the Psychical from the Point of View of the Functional Psychology”, The Chicago School of Pragmatism, Ed By: John Shook, Thoemmes Press, Virginia, 2000, s. 82-100.

¹⁹⁹ Shook, John R., Amerikan Pragmatizminin Öncüleri, s. 135.

toplumun hem sorunlarını tanımlamasına hem de bunların çözümü üzerine geniş katılımlı araştırmanın koşullarını oluşturan bir hayat tarzıdır. Bu aynı zamanda Dewey'in bilimsel sosyal zeka dediği demokratik hayat tarzının taşıyıcısı olan kavramın gelişebildiği bir toplumsal yapının öngörülmesidir. Bu hem toplumun ortak sorunlarına yönelik inisiyatif almasını hem de varolan politik sistemin kamusal araştırmaları engellemeyen bir yapıda olmasını gerektirmektedir. Dewey'e göre demokrasi toplumlar için hem bir amaç hem de sorun çözmede kullanılan bir araç mahiyetindedir. "Oysa otoriter ve totaliter toplumlar ya otorite yöntemine yada a priori yöntemine dayandıkları için demokrasi için bahsi geçen iki özelliğe de sahip değildir."

Sadece demokrasi, sosyal problemleri tecrübe eden insanların mümkün çözümler araştırmasına katılmasını ve önerilen çözümlerin tecrübeye başarılı olup olmayacağı hususunda karar vermelerini ister."²⁰⁰ Dewey'e göre sosyal zeka ancak demokraside mümkündür. "Bu durumda demokraside hiçbir sosyal değer sabit ve nihai değil; aksine geçici ve hatalı (fallible) olabileceği görülür." Dewey'e göre demokratik ilkelere uymada başarısız olan bir toplumun herhangi bir parçası veya kurumu, eğitimin önünde bir engeldir ve dolayısıyla gerçek demokrasinin önünde de bir engeldir. "politik düzenlemeler düşünüldüğünde bile, hükümet kurumları etkili eylemin fikir kanallarını emniyet altına almada bir mekanizmadır."²⁰¹

2.3. DEWEY'İN POLİTİK DÜŞÜNCESİ

Dewey'in politik düşüncesini politik teori ile politik pratik arasındaki ilişkiyi kurma çabası olarak görmek mümkündür. Özellikle eylem kavramı üzerine yaptığı vurgu ve yine eğitim felsefesinden yola çıkarak okulu bir rasyonel toplum modeli olarak kurgulaması bu çabanın somut tezahürleri olarak görülebilecektir. Dewey'in politik düşüncesini bu çerçevede pratik amaçlı bir politik teori inşası olarak düşünmek yanlış olmayacaktır, zira politik kavramlar olan özgürlük, eşitlik ve bireysel gelişimin teoriden çok pratik hale gelmesi Dewey'in en fazla önemseydiği şeydir.

---

²⁰⁰ R. Shook, John, a.g.e., s. 136.

²⁰¹ R. Shook, John, a.g.e., s. 136.

Dewey'e göre politika bir bilimsel faaliyet olarak topluma yararlı sonuç ve teknikler ortaya çıkaracaksa onun toplumun bizatihi kendisi tarafından amaç ve sonuçlarının kontrol ve denetlenmesi gerektiğini düşünür. Dewey'in liberalizm eleştirisi büyük ölçüde bu endişe üzerine oturur. Politika bilimselleştikçe bir uzmanlık dalı haline geldikçe toplumun pratik ihtiyaçlarından ve değer dünyası ile olması gereken bağı koparmaktadır. Bu ise insanın asli değerlerinden olan politik eylemin (katılma) kendisine yabancılaşması anlamını taşımaktadır. Dewey insanın ve toplumun yön vermediği bir bilimin kendisini özgür kılabileceğini düşünmez tam tersine belli bir sabit düşüncenin (ideolojinin) baskısı halini alır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Dewey'in normatif bir politik felsefesi olduğu söylenemez. Ancak etik ve epistemolojiye yönelik pragmatik yaklaşımından dolayı bir pratik politik felsefe olduğu söylenebilecektir.²⁰² Klasik liberalizm eleştirisi bunun açık göstergesi olarak görülebilecektir. Liberal değerler birey ve toplum için pratik bir kazanım olarak nasıl varolabilirler? gibi pragmatik bir soru Dewey'in politik düşüncesini yönlendiren esası teşkil eder. Dewey'in düşüncesinde liberal teori politik pratik hayatla buluşturulmaya çalışılır.

Dewey'in politik felsefesinin temelini iki temel oluşturur; idealizmi ve klasik liberalizmin aşırı bireyciliğine karşı savunduğu yeni liberalizm fikri. "Etik ve Demokrasi" ve "Hristiyanlık ve Demokrasi" adlı iki çalışmasında Dewey klasik liberal teorinin bireycilik açısından düştüğü açmazı idealist bir eleştiriye tabi tutar. Buna göre klasik liberalizm bireyi sosyal bağlamı ile birlikte ele almadığı ve onu bu anlamda atomize bir duruma getirdiği için pratikte bir dizi soruna yol açmıştır. Bu çerçevede politik yaşama herkesin kıyasıya rekabete girdiği ve bu anlamda toplumsal düzeni de tehlikeye soktuğu bir politik zemin yaratılmıştır. Dewey tamamen özel çıkara dayalı olan bu politikanın karşısında yer alır.²⁰³

Dewey'in politik düşüncesine ilişkin ikinci önemli husus onun anti elitist düşüncesidir. Dewey'e göre demokrasi elitlerin yönetimi ele geçirme veya elde tutma aracı olarak görülemez. Demokrasi aynı zamanda bundan daha çok bireysel özgürlüğün

---

²⁰² Festerstein, Matthew, Pragmatism and Political Theory, Polity Press, Cambridge, 1997, s. 4-8.

²⁰³ Dewey, John, The Ethics of Democracy, The Early Works, Vol. 5 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University Press, Carbondale, s. 231-232.

ön plana çıktığı bir politik rejimdir. Bu bakımdan demokrasi basit bir şekilde bir hükümet etme şekli olarak görülmemelidir. Demokrasi toplumsalın diğer alanlarına yayılması gereken bireysel ve toplumsal bir ideal olarak varolmalıdır. Aksi halde demokrasiden asli anlamda bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bir sistem olarak bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Demokrasi toplumsal yaşamda sanayide, sivil ve politik alanlarda yaygın olarak pratik edilmesi gereken bir yaşam biçimi olmalıdır. Bu nedenle demokrasinin en fazla gereksediği şey ise demokratik olarak eğitilmiş yurttaş bireylerdir. Dewey bu konunun önemini tanrının bireylerde zuhur etmesi olarak tanımlar.²⁰⁴ Dewey'in politik düşüncesinde bir diğer önemli kavram ise araştırma/sorgulama (inquiry) dır. Buna göre politika toplumun daha iyi yaşaması ve gelişmesi için bir araçtır. Tüm politik düşünce ve teoriler toplumun pratik koşulların sonucu olarak ortaya çıkmış araçlardır. Bu nedenle toplumsal değerlerle doğal bir ilişki içinde olan politik teoriler yine toplumsal bağlam içerisinde anlamına kavuşacaktır. Bunu bitimsiz bir araştırma süreci olarak gören Dewey Batı düşünce geleneğine hakim olan ve onun hayatı seyreden teori diye adlandırdığı alışkanlığın değişmesi olarak yorumlar. Bu değişim aslında bir yönüyle geriye dönüş olarak okunabilecektir. Dönüş, Aristo'nun epistemik olarak praksis dediği politikaya yada Vico'nun retorik dediği şeye adeta bir göndermedir.

“Araştırma/sorgulama” nın demokrasi için anlamı “ortak iyi”ye yönelik toplumsal çapta girişilen kesinlik aramak gibi bir kaydı olmayan karar verme süreci olmasıdır. Dewey'in politik düşüncesinde demokrasi bu araştırma sürecinin adıdır. Herhangi bir kesinlik yada bir hakikate ulaşma amacı taşımayan demokrasi, yeni sorunları çözebilecek doğal zekanın gelişmesi ve olgunlaşması için en önemli zemin ve araçtır.

Değişen toplumsal şartlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda girişilen bir katılım pratiği olan demokrasi, bir “iyi”ye yönelik sürekli bir araştırmaya dayandığı için kendisini yeni ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli bir biçimde yeniden tanımlama olanağı elde eder. Böylece demokrasi, toplum ve bireyler için anlamlı bir araç olarak işlevsel bir değere

---

²⁰⁴ Dewey, John, The Ethics of Democracy, a.g.e., s. 9.

sahiptir. Dewey için demokrasi bir anlamda, toplumsal sorunları çözüme başvuru ve bu özelliği ile bir yaşam olarak benimsenen kültürel bir alışkanlıktır.

Buna göre demokratik sorgulamanın üç temel özelliğinden bahsedilebilecektir; birincisi sorgulama problem çözme amaçlı olarak gerçekleşmektedir. İkincisi sorgulama tarihsel ve ilerlemeci bir niteliğe sahiptir. Üçüncüsü ise sorgulama toplumsal bir boyut taşımaktadır. Dewey'e göre sorgulama sürecine dahil olmamızın sebebi kendimiz için nisbeten daha sağlam bir toplumsal çevre oluşturmaktır. Zira sorgulamayı çağıran şey de zaten problemliliğin kendisidir. Sorgulama çözüme yönelik bir süreçtir ve bu süreç sadece eylemi gerçekleştiren bireyin fikirlerini değiştirmekle kalmaz aynı zamanda problemliliğin ortadan kaldırılması da hedefler.

Dewey sorgulama kavramının demokratik bir toplum için önemi üzerinde dururken, doğa bilimlerinin yöntemleriyle doğal süreçler üzerinde kontrol kurma biçimlerini örnek alır. Bu bakımdan sorgulama tıpkı onlarda olduğu gibi hipotetik bir bilginin test edilmesi ve sonucunda en iyi çözüm olarak ortaya çıkması gibi toplumsal sorunların çözümüne yönelik oluşturulan çözüm önerileri de benzer bir işlev görmektedir.

Sorgulama önceki sorgulama sonuçları ile ilişkili bir şekilde yürütüldüğünden yeni çözümler var olan çözümler ile karşılaştırılarak, pratik yaşamdaki sonuçları yine katılım pratikleri üzerinden değerlendirilecektir. Sorgulama sürecinde önemli bir diğer nokta onun toplumsal bir edim olmasıdır. Sorgulamaya toplumun tüm bireyleri katılır. Katılımın sonuçlarının nitelikli olması sorunlu olabilir zira toplumdaki her bireyin eşit bir bilişsel yeteneğe sahip olması söz konusu değildir. Dewey bu hususta eğitimi en önemli yardımcı olarak düşünür.²⁰⁵

Dewey sorgulamayı, düşünen bir zekanın toplum ölçeğinde yayılması olarak görür.²⁰⁶ Sorgulamanın sonucunda problemliliğe çözümlerle çözüm olmak üzere değerler oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu değerler sorgulamanın aynı zamanda sanatsal bir eylem biçiminde olduğunu da bize göstermektedir. Zira oluşturulan yeni değerler eski

---

²⁰⁵ Dewey, John, Logic, The Later Works, Vol. 12, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 484.

²⁰⁶ Festenstein, Matthew, a.g.m., s. 731.

değerlerle birlikte bulunmaktadır ve bu etkileşimin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi zorunluluğu vardır. Bu da sorgulamanın aynı zamanda sanatsal bir tecrübe olduğunu ifade etmektedir.

Kolektif bir katılım etkinliği olan demokrasi, bu özelliğiyle zekanın en iyi ürünlerinin ortaya çıkmasına olanak veren bir zemindir. Dewey bu nedenle demokrasiyi tıpkı zeka ve sorgulama kavramları gibi doğal bir olgu olarak görür. Buna göre demokrasi, veri bir durumda varolan alternatiflerin geçmiş deneyimler ışığında değerlendirilmesine olanak veren elimizdeki en iyi araçtır. Elbette ki bu, demokratik kararların nitelik olarak üstünlüğünü tek başına garanti etmemektedir, ancak demokrasi farklı zekaların çözüme yönelik irade ortaya koyabilmelerinin yegane garantisidir.

Genel olarak bakıldığında Dewey'in normatif ve sitematik bir politik felsefesi yoktur. Bu durum onun politik düşüncesini ciddi felsefe geleneklerinin kavramlarından yararlanan ekletik bir yapı olduğu şeklinde eleştirilmesinin de sebebidir. Bu bir yönüyle doğrudur, zira Dewey'in politik düşüncesi olarak belirtmeye çalışılan şey büyük ölçüde ya onun bilgiye, doğaya ve eyleme dair pragmatik felsefesinden (araçsalcı) çıkarsanan düşünceler ya da onun halihazırdaki politik olgu ve teorilere yönelik değerlendirmelerinden edinilen izlenimlere dayalıdır. Ancak meseleye modern politikanın pratikte aldığı biçim ve bunun sonuçları açısından bakıldığında, Dewey'in pragmatik politik düşüncesinin gerçekten bir normatif politik düşünce olduğu sonucu da çıkarsanabilecektir.

Buna göre modern politikada yaşanan a)teori-pratik, düşünce-eylem, epistemoloji-ontoloji arasındaki mesafeye bağlı olarak yaşanan sorunlar b)modern, büyük ölçekli ve karmaşık toplumlardaki politik katılım ve temsil sorunu c)politikada ideolojik eylemlerin yanında koşulların gerektirdiği pragmatik eylemin de alternatif eylem ve karar alma biçimi olarak öne çıkması veya hatırlanması d)yine bu doğrultuda tek bir hakikatten ziyade farklı hakikatlerin aynı anda varolabileceği inancının yaygınlaşması ve bu çerçevede politikada ideolojik perspektiflerden ziyade sorunlara yönelik farklı çözümlerin ortaya çıkmasına olanak veren pragmatik, müzakereye dayalı demokrasi anlayışının yaygınlaşması gibi olgular dikkate alındığında Dewey'in normatif bir politik felsefeye sahip düşünür olarak okunması mümkündür. Buna göre

Dewey, modern politik bilimin terminolojisiyle, ya bir toplulukçu liberal ya da katılımcı ve müzakereci bir demokrat olarak nitelenebilecektir.

Dewey'in politik düşüncesini oluşturan tarihsel bağlama bakıldığında, yaşadığı dönemin aşırı bireyci liberal kapitalizmin Amerikan toplumunun değerlerini yıpratmasına karşı bir tepkinin verildiği bir zaman olması dikkati çeker. Dewey de tıpkı İngiliz idealistleri Thomas Hill Green ve L. T. Hobhouse gibi klasik liberalizmin yanlış bireycilik anlayışını eleştirmiştir. Dewey bu eleştiriyi özellikle etik olarak Amerikan toplumunun bütünlüğünü sağlayan ve özgürlüğünün de garantisi olan hristiyan değerlerini eksen alarak yapar. Klasik liberalizmin bireyciliğini benliği toplumsalın dışında kurmasıyla ve özgürlüğü bireysel ekonomik çıkar ve kazanç temelinde görmesiyle eleştiren Dewey, özgürlüğün aynı zamanda bir toplumun üyesi olarak elde edilecek tatmin ekseninde tanımlamanın mümkün olabileceğini ileri sürerken politik düşüncesini şöyle ortaya koyar; insanlar ayrı birer sosyal atom değildir, zira insanlar arasında içgüdüsel bir ilişki mevcuttur. Devlet ise birbirleriyle organik olarak ilişkili olan ve bütünsel bir amaç ve çıkar birliği içerisindeki birey ve grupları dönüşümlü olarak temsil etmektedir.²⁰⁷ Bu düşünceleriyle günümüzde Charles Taylor gibi “toplulukçu”ların çizgisine yakın olduğu düşünülebilecek Dewey, “Demokrasinin Etiği” (The Ethics of Democracy) ve “Hristiyanlık ve Demokrasi” (Christianity and Democracy) adlı eserleriyle bu konumunu bir anlamda pekiştirmiştir.

Dewey'in politik düşüncesini şekillendiren tarihsel bağlamın bir diğer özelliği de, politikada bilimin ve teknolojinin toplumsal yaşamdaki olumlu etkilerine bağlı olarak teknokratik ve elitist düşüncelerin yaygınlık kazanmasıdır. Dewey bu tezleri anti demokratik bulur. Elbette ki politik kararların daha sofistike bir toplumsal yaşamın varlığına bağlı olarak bilimin ve uzmanın alanı haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu, demokrasiyi karar verici uzman ve elitleri seçmede bir araç olarak görmenin meşru sebebi değildir. Dewey'e göre bu bilimin özgürleştirici yanından çok baskıcı yanının ortaya çıkmasından başka bir şey değildir.

---

²⁰⁷ Dewey, John, “The Ethics of Democracy”, Early Works Vol. 1, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 231-232.

Oysa demokrasi bir yaşam tarzıdır ve bu anlamda bir idealdir. Bireyler kendi potansiyellerini demokrasi içerisinde ortaya koyabilmekte ve geliştirebilmektedirler. Bu nedenle Dewey demokrasi kavramı ve bu kavramın tanımından çok, demokratik katılımcı politikayı önemser. Eğer politik katılım politik kararların niteliğini düşürecekse, bunun yolu toplumsal kesimleri ve bireyleri politik katılım süreçlerinden dışlamak değil aksine toplumsal çapta bir nitelik artışı gerçekleştirmektir. Bu konuda en önemli yardımcı ise eğitimidir. Ayrıca demokrasi sadece politikada değil toplumsal yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirilmesi gereken bir ideal olarak görülmelidir.

Dewey'in politik düşüncesinde politik iktidarın demokratikleştirilmesinin bir boyutu anti elitist ve anti teknokratik tavrı ise diğer boyutu da bilim ile toplumsal pratik yaşam ve değer dünyası arasında kurduğu süreklilik ilişkisidir. Burada son bölümde irdelemeye çalışacağımız olan bu konu Dewey'in politik düşüncesinin aynı zamanda bir pozitivist politik teori eleştirisi olarak okunabileceğini de işaret etmektedir.

Geleneksel felsefede süregelen teori ve pratik arasındaki ayrım, pozitivism üzerinden bilimde de gerçekleşmektedir. Nihai bir hakikat olarak algılanan teorik bilginin pratiğe yani toplumsal yaşama uygulanması, bilimin ve tekniğin doğal hegemonyası, bilim adamının, nesnel bilimsel bilginin ve dolayısıyla politikanın toplumun pratik yaşam ve değer alanının dışında kurgulanması gibi değişik biçimlerde deneyimlenen sorunun çözümü bilimsel olanın toplumsal bir bilgi haline gelmesi, diğer bir ifadeyle toplumun ve değerlerin uygulanacak politik bilimsel bilginin üretimine ve yeniden üretimine katılmasıdır. Dewey için demokrasinin bu tür bir araçsal ve kültürel değeri vardır.

Politika toplumsal sorunlara dair girişilen kolektif bir araştırma etkinliğidir ve bu süreçte değişik düşünce ve çözümler ortaya çıkacaktır.²⁰⁸ Burada önemli olan, çıkan sonuçların her zaman için pratik olarak gerçek ihtiyaçlarımızı karşılayıp karşılamadığına dair ciddi bir kontrol mekanizmasının işletilmesidir. Diğer bir ifadeyle politikaların pratik değer ve sonuçlarının test edilmesidir. Bunu bir kültür olarak önemseyen Dewey bir yönüyle demokrasi teorisyeni olarak görülebileceği gibi bir

---

²⁰⁸ Dewey, John, "Search for the Public", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 282.

yönüyle de pratiğin politik felsefecisi olarak tanımlanabilecektir. Şimdi Dewey'in politik felsefesini anlamamıza olanak sağlayacak bazı politik kavram ve konulara yönelik yaptığı değerlendirmeler üzerinde duracağız.

2.3.1. Dewey'in Liberalizme Bakışı

Dewey değerlerin pratik hayatta karşılaşılan problemleri çözmek üzere toplumsal yaşam içerisinde üretildiklerini düşünür. Üretilen değerler tıpkı eski teknolojiler gibi pratik ihtiyaçlarımızı karşılamadıklarında yada kullanışlılıklarını yitirdiklerinde yerlerine yenileri oluşturulacaktır. Bu durum klasik liberalizm için de geçerlidir, zira klasik liberalizmin değerleri pratik yaşamda aksi sonuçlar doğurmuş dolayısıyla pratikteki asli ihtiyaçları gidermekte eksik kalmışlardır. Söz konusu değerler bu halleriyle yeni sorunlara çözüm olamamaktadırlar. Dolayısıyla Dewey açısından bakıldığında liberalizm sloganları, uzun dönemde, toplumsal tepkilerin asıl kaynağı olabilecektir.²⁰⁹

Klasik liberalizmin toplumsal dayanışma gibi önemli bir zenginliği yok ettiğini düşünen Dewey, özgürlüğü ekonomik çıkar kavramına indirgeyen ve bu anlamda atomize bir birey tipi geliştiren liberal politikanın, topluma yararlı bir değer olmadığını düşünür. Bunun pratik sonuçlarının Amerikan toplumu tarafından tecrübe edilmekte olduğunu düşünen Dewey, özgürlüğün aynı zamanda bir toplum içerisinde paylaşılan deneyimler de olabileceğini ileri sürerek liberalizmin adeta pragmatik bir eleştirisini yapar.

Hiçbir düşüncenin olmadığı gibi liberalizmin de özsel bir doğruluk değeri yoktur. Liberalizmin içine düştüğü sorun tam da bu noktadadır, zira kendisini bireyden önce varolan doğal bir gerçeklik gibi sunmakta veya o şekilde bir entelektüel muameleye tabi tutulmaktadır. Oysa Dewey'e göre her teori belli koşullar altındaki pratik ihtiyaçlardan doğmuştur ve bu nedenle yine değişen koşullar içerisinde yeniden

---

²⁰⁹ Dewey, John, "Logical Method and Law", Middle Works Vol. 15, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 76.

değerlendirmeye tabi tutulmak durumundadır. Şayet bu yeniden değerlendirmeden galip çıkması söz konusuysa teorilerin bir değer halini alması kaçınılmaz olacaktır.

Dewey araştırma teorisi bağlamında klasik liberalizmin bu tür bir teste tabi tutulması gerektiğini düşünür. Böylece liberalizmin kurumları kendi başına bir amaç olmaktan çıkıp, birey ve toplumun yararına bir araç haline gelebilecektir. Dewey bu bağlamda toplumsal kurumları bireylerin bir takım çıkarları elde etmelerinin gerekçesi olmadıklarını, aksine öncelikle bireyleri yaratmak üzere bir işleve sahip olduklarını düşünür.²¹⁰ Oysa bu şekilde yani bireyin kendi başına olan çıkarını öne alan bir anlayışla Dewey'e göre "felsefi düşünce en yayılcı yanlısını"²¹¹ yapmıştır.

Dewey sorgulamanın klasik liberalizmin bu yanlısının üzerine yürütülmesi gerektiğine inanır. Zira bu tür bir felsefi temellendirme toplumun pratik ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Dewey bu eleştirisi ile modern politikanın da bir eleştirisini yapar. Bilimsel kurgu olarak politika insanı toplum içerisinde bir varlık olarak değerlendirmedeği ve bu çerçevede onun bir toplumsal dil içerisinde eylemde bulunan bir varlık olduğu gerçeğini yadsımış olmaktadır. Liberalizmin tarih ve toplum dışı bir varlık olarak kendi çıkarı peşinde koşan bir birey-insan soyutlaması Dewey'e göre başından itibaren sorunludur. Modern politik düşünce insanın toplum içerisinde özgürleşme sorununa çözüm olma amacı taşırken sonuçları itibarıyla tam bir kaos ve baskı olma ihtimalini potansiyel olarak taşımıştır.

Dewey modern politik düşüncenin bilimsel bir faaliyet olması sebebiyle karşısında değildir. Ancak bilimi toplumsal fayda eksenli sürekli üzerine düşünülmesi gereken bir şey olarak görür. Bilim sonuçları açısından üzerine sürekli olarak düşünülmesi gereken bir olgudur. İnsanı toplumsal bağlarından ve tarihselliğinden soyut bir şekilde kavrayan bilim bu hususta en büyük yanlısı yapmaktadır. Liberal düşünce de toplum ve birey kurgusunda bu hataya düşmüştür.

Dewey bu düşünceleriyle modern politikanın politikayı tümüyle toplumdaki bağımsız bir şekilde uzmanlık alanı haline getirmesine bağlı olarak oluşan sorunlara

---

²¹⁰ Dewey, John, "Philosophy and Civilization", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 83.

²¹¹ Dewey, John, "Context and Thought" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 209.

dikkat çekmek ister. Bu şekilde politikanın toplumdan soyutlanması yani onun bireylerin kendi sorunlarını yine kendilerinin içinde buldukları bağlamdan çıkan bir bilgi üzerinden gerçekleştirdikleri klasik politika, diğer bir ifadeyle Aristo'nun düşüncesinde karşılığını bulan ve onun naturalizminden beslenen praksis olarak politikaya, geri dönülmesinin önemini vurgular.

Terry Hoy, modern politik teori içerisinde Dewey'in önemini "doğalcı humanizm"²¹² kavramlaştırması üzerinden ortaya koyar. Hoy, Dewey'in politik teorisinin ve dolayısıyla bilim olarak politikanın toplumsal pratik karşısında içine düştüğü ve düşebileceği açmazlara önemli ölçüde dikkat çektiğini düşünür. Buna göre modern toplum elbette ki bilim ve teknolojinin belirleyici olduğu onun nimetlerinden sonuna kadar yararlanmak durumunda olduğu bir toplumdur ve politika da bundan soyutlanmış bir alan değildir. Teknik ve bilimin bu çerçevede politik teknoloji olarak açığa çıkması kaçınılmaz bir durumdur. toplumsal sorunlar üzerine bilimsel olarak düşünme ve tespit edilen sorunlar üzerine yeni teknik ve çözüm yöntemleri uygulamak Dewey'in de üzerinde hem fikir olduğu gelişmelerdir. Ancak bilimin ve teknolojinin yaratabileceği potansiyel sıkıntıları görmemezlik edilmemelidir.

Bilimsel politik düşünce toplumun nesnelleştirilmiş bir bilgisi üzerine inşa olduğu için ürettiği bir takım değerleri topluma uygulamaktadır. Ancak Dewey'e göre bu değerlerin topluma olan yararlılıkları üzerine sürekli bir sorgulama yapılmalıdır. Zira değerler pratikte gerçek ihtiyaçları yeterince tatmin etmediklerinde her an bir ideoloji konumuna düşmeleri ve savunulmalarının yada geçerliliklerinin değişen koşul ve ilişkilere rağmen sürebileceğinin unutulmaması gerekir.

Dewey klasik liberalizmin politik teorisine yaptığı bu eleştiriyle toplumun ihtiyaçlarını gidermek üzere sunulan hiçbir değer birer kendilik olarak görülmemesi gerektiğini ileri sürer. Politik teorik bilgi Dewey açısından toplumun pratik yaşam ve yönelimlerinden kaynaklanan bir bilgi olmalıdır ve yine toplumsal yaşam pratikleri

---

²¹² Hoy, Terry, *Toward a Naturalistic Political Theory: Aristo, Hume Dewey, Evolutionary Biology, and Deep Ecology*, Praeger, London, 2000, s. 43.

içerisinde tecrübe edilmelidir.²¹³ Dewey bilimsel olan bilgilerin yine de toplumun değer dünyasından kopuk olarak yaşayamayacağını düşünür.

Bilim ve teknoloji varolan yapıları ve doğayı değiştirme gücü vererek insanlığa bir iktidar alanı sağlamıştır ancak bu alanın her an insanın pratik ilgi ve ihtiyaçlarının dışında kalması olasıdır. Zira bilimin doğaya uygulanmasında olduğu gibi toplum bir nesnelleşmiş süreçler yığını değildir. Bu nedenle topluma yararlı olduğu düşünülen bir bilimsel bilgi veya teknik ancak o toplumun bir bilgisi olarak yapılandığı zaman bu işlevini yerine getirebilecektir. Dewey burada kültürün önemine vurgu yapar.

Kültür bir takım değişmez kural ve alışkanlıklar bütünü değildir. Kültür gerek bireysel gerekse de toplumsal bazda dünyayı yeniden yorumlamanın aracıdır. Sorgulayıcı eylem ancak kültür içerisinde anlamını bulur. Kültür bir varolan değerler dünyasını tanımlaması nedeniyle durağan, değişmez ve bu bakımdan bireysel eylem üzerinde baskı yaratan bir kurumlar ve değerler bütünü değildir. Kültür insan için doğayla etkileşim sürecinde ürettiği yararlılığını tecrübe ettiği bir yorumlar bütünüdür. Dolayısıyla bireysel eylem bu değerler dünyasından soyutlanmış bir halde değildir.²¹⁴ Bireysel eylem bu bakımdan Aristocu ifadesiyle bir praksistir. Birey eylemini gerçekleştirirken hem içinde bulunduğu bağlamın değerler dünyasına hem de değiştirmek istediği yeni durumun kendisine yönelik olarak sorgulayıcı bir tavır içerisinde yer alır. Dewey bilimsel eylemi de bundan bağımsız düşünmez.

Bilimsel bilginin teknik düzeydeki başarısı bu bakımdan toplumun gerçek ihtiyaçlarından kaynaklanan bir bilgi ve teknik olmasına bağlı olacaktır. Bilim bizim için yararlı alışkanlıklar oluşturan bir değerdir. Bu bakımdan hiçbir bilimsel bilgi yada değer değişen koşullardan soyutlanamayacaktır. Klasik liberalizm buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bilimsel bir teori olarak liberalizm ortaya çıkışı itibarıyla bir toplumsal amaca hizmet ettiği ve sorunlara çözüm getirdiği düşünülebilir. Bu koşulların gerektirdiği biçimde gerçekleşmiş olabilir. Ancak bilimsel bilgi belirli koşulların

---

²¹³ Dewey, John, "Commonsense and Scientific Inquiry" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 387.

²¹⁴ Dewey, John, "Natural Development and Social Efficiency as Aims" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 262-263.

nesnelleştirilmiş bir bilgisi olduğu için uygulanması toplumsal pratikte denetime tabi tutulması gereken bir bilgi olarak varolabilecektir.

Dewey' e göre bunun en iyi yolu bilimsel bilginin ve tekniğin üretimine olan katılımın mümkün mertebe sağlanmasından geçmektedir. Bu bakımdan örneğin liberal demokrasi teorisi gerçek amacını içinde barındırdığı değer ve kurumlara ait bilginin birey ve toplumda üretilmesiyle elde edebilecektir. Aksi halde liberal demokrasinin getirdiği yeni değerler toplum için ilerletici ve bu anlamda yararlı olduklarını iddia etseler de asla toplumun ürettiği bir bilgi olmayacaktır. Bu ise liberalizmin kurumlarının özgürlükten ziyade belirli ölçülerde topluma bir sınırlama getirebileceğini gösterir.

Dewey bu durumun önemine vurgu yapmak için devrimci politik dönüşüm süreçlerinin başarısızlığını örnek olarak gösterir. Varolan durumu belirleyen yada kurgulanan bir değer ve bilgiye dayalı olarak dışarıdan bir şekilde toplumu değiştirme amacına yönelen bu hareketlerin uzun vadede toplumsal pratikle olan bağlarının kopması gibi bir durumun gerçekleşebileceğine dikkat çeken Dewey, değerlerin toplumun gerçek ihtiyaçları ile olan bağlarının sürekli bir şekilde sağlanmasının önemine vurgu yapar.²¹⁵

Bu ise politikanın bir kamusal katılım pratiği olarak düşünülmesinin gerekliliğinden başka bir şey değildir. Dewey için politikanın bir katılım pratiği olarak içselleşmesinin bir bilimsel bilgi olan politik teorinin toplumsal pratikle olan bağının sürekli olarak kurulması anlamını taşır. Bu bakımdan hiçbir bilimsel değer ve teknik topluma kendisinin üretmediği bir bilgi olarak uygulanamaz şayet uygulanıyorsa bu bilgilerin toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla olan bağının kopması kaçınılmaz olacaktır.

Böylece bilimsel değer ve teknikler ilerletici değerler olarak kurgulansa ve kabul edilse de uzun vadede tam da kendilerinin karşı çıktığı gibi birer ideoloji haline gelmeleri kaçınılmazdır, tıpkı klasik liberalizmin içine düştüğü açmaz gibi.²¹⁶ Dewey klasik liberalizmin yarattığı bunca olumsuzluklara ve sorunlara rağmen hala savunulmasını ideolojik bir tavır olarak görür. Burada liberal değerlerin politikanın bir

---

²¹⁵ Flower, Elizabeth and Murphey G. Murray, A History of Philosophy in America, Capricorn Books, New York, 1977, s. 824.

²¹⁶ Dewey, John, "Renascent Liberalism" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 334.

praksis olarak görülmemesinden dolayı zaman içerisinde özelleştirilmeleri ve değişmez kendilikler olarak varolmaya devam etmesi söz konusudur. Bugün durum öyle bir haldedir ki özgürlük, eşitlik gibi temel politik değerler bu epistemolojinin dışında düşünülememektedir. Bu bakımdan demokrasiyi tamamıyla liberal demokrasinin kendisini üretmek üzere kurguladığı araçların dışında tanımlama olanağı yoktur.

Bu sorun çok temelde yukarıda da belirtildiği üzere politikanın bir praksis olarak düşünülmeyip toplumu dönüştürecek bilgilerin üretildiği bir bilimsel edim olarak kabul edilmesi sorunudur. Toplum adına bir düzen öngören yada tasarlayan modern politik teori bu düşüncesini politik iktidar üzerinden gerçekleştirme amacını taşımaktadır. Bu da daha başlangıçta üretilen politik bilginin bireylerin zaten uymak zorunda oldukları bir değer olarak sunulması anlamını taşımaktadır. Toplumsal düzeni tümüyle politik iktidar odaklı kuran modern politika daha başlangıçta politikayı bu teorinin kayıtsız koşulsuz uygulanmasına yardım edecek olan bir araç olarak tanımlar.

Bu çerçevede bireyin veya toplumun ilgi ve ihtiyaçlarının politik sürece yansımaları söz konusu değildir. Politik eylem nesnelleştirilmiş olan politik amaçları gerçekleştirmeye adanmış durumdadır. Oysa politik bilimsel bilgi Dewey'e göre toplumun pratik yönelimlerinin bir sonucu olmalıdır.²¹⁷ Dewey bu çerçevede ne bilimin ne de bilim adamının yani uzmanın toplumsal bağlamın dışında bir şey olmadığını ileri sürer. Tam da bu noktada eğitimin toplumsal değişim süreçlerini yönlendirmedeki önemine işaret eder. Eğitim Dewey için aydınlanmış bir politik eylemin olmazsa olmaz koşuludur. Özellikle modern politikanın politikayı düşünme biçimi dikkate alındığında eğitimin önemi daha da iyi anlaşılacaktır.

Dewey eğitimi bir bilgiyi bireye ve topluma dikte etme süreci olarak okumaz. Ona göre eğitim toplumu bir kültürel değer bütünü olarak algıladığından eski sorun çözüme yöntemleriyle yeni çözümler arasında dinamik bir bağ konumundadır. Diğer bir ifadeyle eğitim bireye amaçlar ile araçlar arasında bir süreklilik kurma alışkanlığının kazandırıldığı toplumsal bir kurumdur. Bu bakımdan amaçlar-aracılar ve sonuçlar arasındaki süreklilik ilişkisinin kurulmasında eğitimin önemi büyüktür.

---

²¹⁷ Dewey, John, "Science and Social Philosophy", John Dewey Lectures in China, Ed: Robert W. Clopton-Tsuin-Chen Ou, The University Press Of Hawaii, Honolulu, 1973, s. 60-61.

Dewey eğitim düşüncesi üzerinden aslında okulu bir rasyonel toplum modeli olarak ortaya koyar. Bu toplum amaçlar ile araçlar arasında sürekli bir kontrolün bizzat bireylerin etkin olduğu bir kamusal katılım pratiği üzerinden yapıldığı bir iletişimsel bağlamı tanımlar. Diğer bir ifadeyle okul bir rasyonel sorgulayıcı toplum modeli olarak teorik olanla pratik ihtiyaçlar arasındaki olması gereken bağın dinamik bir şekilde kurulduğu bir toplum anlamına gelmektedir.

Bireyi toplumsal bağlamından koparan liberal teori kendi etik anlayışını bunun üzerine kurmuştur. Buna göre liberal teori bireysel özgürlüğün korunmasını toplumdaki önce varolmuş olan birey anlayışını esas alan epistemoloji üzerine oturtmuştur. Zira böylece özgürlüğü birey üzerinde herhangi bir dışsal zorlamanın olmaması olarak kavrayan liberal teori özgürlük üzerinde onun birey yararına gerçekleşmesine yönelik gereken teknik çözümü de bulmuş olmaktadır.

Dewey bireyin özgürlüğünün garantisi olarak sadece kendisine yönelik dıştan bir zorlamanın gelmemesi olarak tanımlanmasının son derece eksik bir kavrayış olduğunu düşünür. Klasik liberalizmi “eski bireycilik”²¹⁸ olarak gören Dewey bu şekilde bireysel özgürlüğün önceden tanımlanmış ve bireyi çevreleyen haklardan oluşan bir koruyucu halka içine alındığını ve bireysel özgürlüğün bu çerçevede algılandığına işaret eder. Buna göre söz konusu haklar bireyin özgürlüğünü tanımlamaktadır. Dewey’e göre bu kavrayış, özgürlüğü bireyleri kendi amaçlarını seçerken herhangi bir kasıtlı zorlamaya tabi tutulmasının olmamasıyla sınırlamaktadır.

Dewey özgürlüğe yönelik bu negatif bakışın bu biçimdeki bireyciliğin sosyal, etik ve politik kusurlarından kökenlendiğini ileri sürer.²¹⁹ Burada özgürlük sorununun çözümü bireye yönelik hiçbir müdahalenin kabul edilmemesinden değil bireyin “bireyselleştirilmiş bir benlik” kazanması olarak görülmelidir.²²⁰ Dewey modern toplumda özgürlüğe yönelik değerlerin bu tip bir pozitif özgürlük anlayışıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini savunur.

---

²¹⁸ Dewey, John, Individualism Old and New, s. 72-75.

²¹⁹ Dewey, John, “Religion and Morality in a Free Society”, The Later Works, Vol. 15, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 181.

²²⁰ Dewey, John, The Public and Its Problems, The Later Works, Vol. 2, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 329.

Dewey'in bireysellikten oldukça karmaşık gelebilecektir. Ancak buna yönelik kavrayışını üç noktanın belirlediği söylenebilecektir. Birincisi Dewey bireyselliği düşünümsel bir kavram olarak algılar. İkincisi sosyal bir karaktere sahip olmasıdır. Üçüncü özellik ise kendisinden yani sonuçlarından hoşlanılmak yada yarar sağlamak üzere gerçekleştirilmesidir. Birinci özellik bireyin tatmine yönelik eyleminin sonuçlarına, özellikle toplumsal sonuçlarına yönelik düşünmeyi ifade eder. Bu anlamda bireysel eylem klasik liberalizmin algıladığı gibi bireysel tatmin ekseni düşünülemez. Dewey'e göre bireysel eylem geleceğe ilişkin olası nesnel sonuçları da öngörmeye yada dikkate almaya dayanmaktadır.²²¹

İkinci nitelik bireyselliğin sosyal bir boyut taşımasıdır. Dewey için bu, bireylerin ve dolayısıyla bireysel eylemin yöneldiği amacın birlikte içinde bulunulan koşulları düzenlemeye yönelik katılma pratiğini ifade eder. Bu bakımdan bireysel eylem anlamı kendinden menkul bir şey değil toplumsal ilişki süreçleri içerisinde oluşan bir eylemi tanımlamaktadır. Dewey bireysel gelişiminin önemli bir boyutunu bu biçimde toplumsal sorunların çözümüne yönelik katılımı görür. Birey bu şekilde kendi potansiyelini gerçekleştirmektedir.²²² Bu da özgürleşmenin somut biçimlerinden birisi olarak görülmelidir.

Üçüncü özellik ise Dewey'in özgür bir politik toplumda özgürlüğün gerçek bir özgürlük olarak bireyler tarafından tecrübe edilmesini kasteder. Bu anlamda özgürlük Dewey için bir fırsat özgürlüğü değildir. Bizatihi toplumsal bağlam içerisinde tanımlanmış olan fırsatların bireyler tarafından gerçekleştirilebilmelerinin her zaman imkanı olması gerektiğini işaret eden Dewey kişinin sadece söz de değil eylem içerisinde özgürlüğü tecrübe etmesini önemser. Bu şekilde bir özgürlük ise toplumun katılımcı bir demokratik düşünceyle birlikte düşünülmesi gerektiğine vurgu yapar.

Dewey'in liberalizmin teorisi ile pratiği arasında tarihsel olarak içine düştüğü farklılaşma ve bu çerçevede onu toplumsal gelişmeye katkı yapmaktansa toplumsal gelişmenin potansiyel kanallarını kapatmakla eleştirmesi bu endişesinin sadece entelektüel değil aynı zamanda sosyal açıdan pratik bir boyutta içerdiğini gösterir. Bu

---

²²¹ Dewey, John, *Human Nature and Conduct*, The Modern Library, New York, 1950.

²²² Dewey, John, *The Public and Its Problems*, The Later Works, Vol. 2, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 329.

ise onun bu sorunun çözümüne yönelik gerek sosyal gerekse de politik bir misyon yüklenmesinde açığa çıkar.

2.3.2. Dewey'in Sosyal Eylem Kavrayışı ve Politik Aktivizmi

Dewey klasik liberalizmi bireyin özgürlüğünü sadece negatif boyutuyla tanımlaması nedeniyle eleştirir. Bu, bireyin otoritenin baskısından uzak kalmasını öngören ve bu anlamda onu pasifize eden bir özgürlük anlayışıdır. Oysa Dewey özgürlüklerin politik yaşama katılma anlamında pozitif boyutunu önemsemiştir. Politik katılımı bireysel potansiyelin gerçekleştirilmesi ve daha iyi çözümlerin ortaya çıkması açısından önemseyen Dewey, bu yönüyle klasik liberalizmin negatif özgürlük yaklaşımını yetersiz bulmuştur.

Ona göre bir politik düşünce veya eylemin meşruiyeti toplumsal yaşam içerisinde deneysel olarak belirlenmelidir. Bu çerçevede bırakınız yapsınlar liberal düşünce politikaları modern toplum içerisinde Dewey'in zeki sosyal kontrol ve sosyal eylem dediği kavramlarla denetlenmelidir.²²³ Dewey kendisini tanımladığı anlamda bir bireyciliğin bu tip kontrolün gerçekleştirileceği sosyal bağlamı oluşturacağını düşünür. Bu bireyleri yani asla köle gibi tabi olmayı sevmeyen katılımcı ve toplumsal iyiliği eylemlerinde ön plana alan bireyleri yetiştirecek olan da eğitim olacaktır.

En iyi çözümlerin demokratik bir kamusalığın olduğu toplumda diğer bir ifadeyle zihnin araştırma için özgür kaldığı bir toplumda çıkacağını savunan Dewey, ortaya çıkan bu çözümlerin yararlı olabilmesi veya yerlerine yenilerinin getirilmesini yine araştırmanın özgürce yapılabildiği ve sonuçların test edilebildiği toplumlarda mümkün görür. Dewey için özgür araştırmanın yapılabildiği kamusalılık ve bunu kullanan aktif katılımcı bireylerin varlığı en önemli unsurlardır, zira böylece hangi politik teori olursa olsun kurumlarının toplumsal fayda yönünde test edilmesi ve işletilmesi bu sayede mümkün olabilecektir. Örneğin bu doğrultuda liberal politik

---

²²³ Dewey, John, "Social Science and Social Control" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 70.

teoriyi değişik zaman ve toplumlarda (Amerika, İngiltere ve Fransa) pratik sonuçlarıyla irdeleyen Dewey, kurucusu olan Locke'dan bu yana değişik biçimler alan liberalizme dair akılda tutulması gereken şeyin "insanlara karşı sorumlu olan devlet ve insanların iktidarı etkin olarak kontrol etmesi"²²⁴ olduğunu ileri sürer.

Dewey'e göre liberalizmin pratikte düştüğü en önemli sorun pratiğin, teorinin kendisi gibi algılanması ve kabul edilmesidir. Böylece özgürlükler sadece ekonomik özgürlükler olarak kalmış, birey toplumdan soyut, atomize bir kavram olmuş, politik iktidarın kullanımı da bir takım mekanik kurum ve temsil araçlarıyla sınırlı kalmıştır. Dewey'e göre yapılması gereken teori ve pratiği bütünlük içinde değerlendiren bir yaklaşımın benimsenmesidir. Bunun merkezinde ise öncelikle politik eylem ve düşüncelerin aynı zamanda bir sosyal boyut taşımasının gerekliliği vardır.

Dewey'e göre bu liberalizm anlayışının merkezinde, toplumsal bütünlük için tehlikeler içeren ego merkezli birey kavrayışı vardır, oysa özgürlükler bir toplumsal yaşamın ve değer dünyasının varlığına bağlı bir olgudur. Dewey'in amacı, bırakınız yapınlarca ondozuncu yüzyılın liberalizminin bireyciliğini topluluğun değerini vurgulayarak dengeli bir hale getirmektir.²²⁵ Bu nedenle önemli olan bireysel eylem ve kararların her zaman için bir sosyal yarar endişesi taşımasıdır. Bireye bu doğrultuda büyük bir sorumluluk yükleyen Dewey, liberal demokrasinin gelişmesini bu tür bir etkin donanıma sahip bireylerin varlığına bağlamıştır. Bu toplum yararına olan politikanın bir anlamda gerek koşuludur. Dewey sosyal eylemin ön plana çıkmasına yönelik olarak demokrasinin limitlerinin olanca sınırlarına kadar çıkarılmasını önemser. Özellikle Lippmann ile girdiği teknokratik yönetim tartışması bu çerçevede okunabilecektir.

Dewey'in politikayı ve onun kaçınılmaz bir parçası olan gücün dağılımı ile politik olmayan (non-political) bir alan olan eğitimin yer değiştirdiğini düşünür. Toplumsal modernleşme ve gelişmeyi temel alan ve bu amaç doğrultusunda sosyal ve politik felsefesi araçsal bir niteliğe sahip olan Dewey için eğitimin derin bir politik

---

²²⁴ Dewey, John, "Political Liberalism", Lectures in China, Ed: Robert W. Clopton-Tsuin-Chen Ou, The University Press Of Hawaii, Honolulu, 1973, s. 146.

²²⁵ Kaufman-Osborn, Timothy V., "John Dewey and the Liberal Science of Community", The Journal of Politics, Vol 46., (Nov., 1984) s. 1143.

önemi vardır. Eğitim, toplumsal gelişme için gerekli olan, aktif zihnin güçlendirilmesinde en önemli araçtır.²²⁶ Dewey için eğitim, zeka ve demokrasi sosyal dönüşüm için gerekli olan araçlar üç temel araçtır.

Dewey'in politik aktivizmi yaşadığı dönemin konjonktürüyle de ilişkilidir. Bu dönemde bir geçiş toplumu durumunda olan ve bu çerçevede çeşitli alanlarda modernleşme ve kapitalistleşmenin getirdiği sorunlara maruz kalan bir Amerika söz konusudur. Bu topyekün değişim ve dönüşüm sürecinde önceleri bölünmüş durumda olan ve bu çerçevede kırsal ve kapitalist girişimciliğin temel değerlerler olduğu toplumdan bütünleşmiş, kentli, sanayileşmiş, çok uluslu ve dünya ölçeğinde kapitalist bir toplumsal yapıya geçiş söz konusudur. Bu nedenle pragmatik düşüncesi çerçevesinde düşüncenin pratiği yönlendirmesi gereğine inanan Dewey, Amerikan toplumunun dönüşümünde çoğu zaman politik bir aktör olarak söz sahibi olmuştur. Amerikan toplumunun modernleşmesine karşı Dewey, devrimci değil evrimci bir politik düşünceye sahiptir.²²⁷

Dewey dikkatini özellikle sanayileşmiş kapitalist Amerika'daki sosyal sefalete yöneltmiştir. 1860 ile 1900 yılları arasında Amerika'da nüfus otuz bir milyondan yetmişaltı milyona çıkmıştır ve bunun ilk yansıması da doğal olarak ekonomiye olmuştur. Ülke içerisinde oluşan ekonomik dinamizm sürecinde her alanda üretim artmış ve yine uygulanan politikalar sayesinde ülke içerisinde üretilen zenginliğin yine ülkede kalması sağlanmıştır.

Ekonomik büyüme açısından elde edilen kazanımlar pek tabiidir ki bazı bedeller karşılığı sağlanmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle sonuçlanan değişim sürecinde, girişimci kapitalizmden büyük ölçekli rekabetçi ve tekelci kapitalizme geçiş toplumsal, bireysel ve kültürel sorunlara sebep olmuştur. Dewey'in dikkatini çeken bu sorunlar, ekonomik yoksunluk, kültürün yerinden çıkması (dislocation) ve bireyin çevreye intibakı (personel orientation) sorunları şeklinde özetlenebilecektir.

---

²²⁶ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 245.

²²⁷ Dewey Çin seyahati sırasında verdiği konferanslardan birinde sosyal reformdan bahseder. Amerikan pratiğinde de reform politikalarının bir dizi sosyal çatışmaya yol açabileceğini düşünen Dewey bu konuda koşullarla hedefleri bütünleştiren bir evrimci anlayışın önemini vurgular. Bkz. Dewey, John, "Social Reform", a.g.e., s. 80-81.

Ekonomik sorunların yaşattığı gelir dağılımı sorunları Amerikan toplumu için büyük sorun oluşturmuştur. Toplumun çok büyük bir kesimi için yaşam şartları olumsuzdur. Çünkü çalışma saatleri yüksektir fakat buna karşın elde edilen gelir çok düşüktür. Dewey'in bu sorunlara yönelik tavrı üç değişik biçimde olmuştur. Birincisi radikal bir gazeteci olarak eleştirilerini okur-yazar kitlelere ulaştırmak şeklindedir. İkincisi Amerika'daki göçmenleri nüfusa adapte etmeye ve asimile etmeye çalışan hümaniter bir örgüt olan WASP ile işbirliği içerisine girmesidir. Üçüncüsü ise yaşanan pratik gelişmeleri örneklendirerek giderek daha da önemli hale gelen öğretmenlik mesleğine aktif olarak liderlik etmektir.

Birinci endişesi Dewey'in Amerikan yaşamına ilişkin kendisinin artan ilgisi tarafından şekillenir. Bu çerçevede politik olarak eşi tarafından, entelektüel açıdan da T. H. Green'den etkilenen Dewey, ideolojik olarak da sınıf arkadaşı Henry Carter Adams'dan etkilenmiştir. Politik iktisat alanında çalışan Adams, bir yıl Almanya'da çalıştıktan sonra ortodoks olmayan bir sosyalist olarak yada diğer bir ifadeyle bir sosyal demokrat olarak Amerika'ya dönmüştür. Amacı ise çalışanların karşılıklı işbirliğine dayalı bir refah toplumunun kurulması ile sonuçlanacak sosyalizmi, bireysel araçlarla kurmaktır. Bu aynı zamanda Adams'ın demokrasi düşüncesini de ifade eder. Adams işi ücret sitemini değiştirerek, işbirliğine dayalı bir endüstri kurulmasına kadar vardırıır. Tabii ki onun bu radikal tavırları akademik dünyada yer alabilmesini engellemiştir.

Adams'ın Dewey üzerindeki etkisi 1888'de yazdığı "Demokrasinin Etiği" (The Ethics of Democracy) adlı makalesinde çok açık bir şekilde takip edilebilir. Dewey'in akademik dünyadan dışlanma endişesi Adams'dan daha fazladır. Bu bakımdan politik inançları uğruna mesleki kariyerini riske etme konusunda oldukça isteksizdir. Bu durum onun politikaya ilk müdahil olma tecrübesinde de görülebilecektir. Yerleşmiş geleneklere karşı olan Franklin Ford ile birlikte "Thought News" adlı gazeteyi çıkaran Dewey'i tetikleyen şey, Ernest Renan'ın düşüncesi (intelligence) sosyalleştirmeyi ve bilimsel sonuçların toplumsal yaşama yayılmasını bilimin geleceğine yerleştirmeyi salık veren düşünceleridir.²²⁸ Bu doğrultuda gazeteden beklenen şey, zeki ve akılcı bir sosyal

---

²²⁸ Dykhuizen, George, a.g.e., s. 72.

ve politik eylem için gerekli aydınlanma ortamını sağlaması ve bunu yaparken herhangi bir sınıfın düşüncesine hizmet etmemeye hassasiyet göstermesidir.

Gazete, içerisine felsefeyi sokmakla gazetecilik mesleğini değiştirmeye çalışmak yerine, felsefenin içerisine bir dereceye kadar gazetecilik sokmayı ve böylece felsefeyi dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Gazeteciliği oldukça önemseyen Dewey, Hegelyen düşüncenin etkisiyle bu işi, verili tarihsel koşullarda bireyin modern zamanın ruhunun (modern Zeitgeist) vaadini yerine getirmek üzere mücadele etme yollarından biri olarak görür.²²⁹

Dewey'in aktivizminin yansıma bulduğu İkinci nokta Chicago Üniversitesi'ne (1894) geçtiği zaman dilimine rastlar. Dewey burada, Amerikan endüstriyel kapitalizminin yarattığı sosyal sıkıntılara bir çözüm bulmak amacıyla orta sınıf ilerlemecileriyle ve yaşanan süreçten mağdur olanlarla ciddi bir ilişki geliştirme amacı taşımıştır. Bu ilgi aynı zamanda onun politik çatışmalardan olabildiğince kaçınma, buna karşın daha çok sosyal ve sivik meselelere yönelme tercihinin somut bir göstergesidir.

Dewey'in bu değişimini onun en iyi biyografilerinden birisini yazan George Dykhuizen tarafından şöyle dile getirilir; "Dewey, Chicago'da iken ciddi meselelere dokunan bir yazı yazmaz. Bu nedenle yazılarından hiç biri Örneğin Veblen'in "The Theory of Leisure Class", Charles Zueblin'in "American Municipal Progress" gibi hayati ve tartışma yaratan konulara ilişkin değildir. Yazdığı şey okulların sosyal ilerleme ve reform konusunda öncelikli ve etkin araçlar olduklarına yönelik sosyal politikaya dair meselelerdir."²³⁰

Chicago Üniversitesi'nde Dewey'in sol Hegelci söylemi, profesyonel araştırmacı eğilime ve sivik aktivizme dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle Dewey'in sol politik düşünce ve duyarlılıkları, burada artık toplumun ilerlemesine adanan duygular halini almıştır. Chicago'da pek çok farklı görüş ve düşünceden kişilerle tanışan Dewey, Jane Adams ve Henry George gibi burjuva ilerlemecileriyle birlikte çalışmayı yeğlemiştir. Bu doğrultuda enerjisini bütünüyle orta sınıflar üzerinden ilerlemenin ve iyileşmenin gerçekleşmesi ve eğitim konuları üzerine yoğunlaştırmıştır.

---

²²⁹ Dykhuizen, George, a.g.e., s. 72.

²³⁰ Dykhuizen, George, a.g.e., s.104.

Dewey'in aktivizminin üçüncü örneği ise "uzmanlaşma" (professionalism) olgusuna yönelik eleştirel tutumudur. Bu bağlamda Dewey öncelikle endüstriyel kapitalist Amerika'nın uzmanlar tarafından oluşturulacak ve geliştirilecek eleştirel düşünceye toplum için bir zihinsel merkez ve uyumlaştırıcı olmak üzere ihtiyaç olduğunu düşünür. Oluşturulan bu düşünce toplumsal ve bireysel motivasyonu sağlamak üzere yaygınlaştırılmalıdır. Dewey bu doğrultuda üniversitede pedagoji departmanının başına geçmiş ve çocukların toplumsallaşması ve eğitimi gibi konulara eğilmiştir.

Mesleki özerkliğin çocuklara kazandırılması Dewey için oldukça önemlidir, zira burada sağlanacak başarıyla uzmanlaşan orta sınıflar değerlerini koruyarak ilerlemeye dönük sıçrayışı gerçekleştirebilecektir. Ancak burada önemli bir nokta, Dewey'in pedagojik pratikler üzerine eğilmesine karşın bunun politikadan tümüyle çekilmesi anlamını taşımamış olmasıdır. İlerlemeyi ve gelişmeyi sağlayacak yöntemin devrim değil kültürel evrim olduğunu düşünen Dewey, eğitimi sosyal değişimi esas alan reform politikasının merkezi olarak görmüş ve bu düşüncesini dünya çapında modernleşmek isteyen ülkelere yaptığı seyahatler ve geliştirdiği "laboratuvar okul" modeliyle pratiğe aktarmıştır.²³¹

Dewey'in demokratik reform politikasına dair söyledikleri ve yine hümanizm ve liberalizm üzerine düşünceleri Amerikan politik yaşamında önemli etkiler bırakmıştır. Daha çok toplum felsefecisi olarak tanınan Dewey, toplumda ekonomik, eğitimsel ve politik alanlarda reform yapma fikrinin hararetle savunucusudur. Bu bağlamda reformcu politikacılarla zihinsel olarak aynı safta yer almıştır.

Dewey'in politik olarak reformist kimliğini besleyen en önemli etken hiç şüphesiz ki onun zekanın yaratıcı ve dönüştürücü gücüne karşı beslediği katıksız inançtır. Zeka, kendi düşüncelerimiz ve yargılarımızın kesinliğine inanma konusunda her hangi bir sebep ortaya koyamayan ve bu nedenle de "bilgi" ve "otorite" arasındaki boşluğu kapatamayan modernitenin bir anlamda eleştirisidir.²³² Bu nedenle Dewey, toplumsal gelişmenin temelini kesin ve tek bir politik argümana ve bunun

---

²³¹ Flower, Elizabeth and Murphey G. Murray, a.g.e., s. 824-825.

²³² Diggins, John Patrick, The Promise Of Pragmatism :Modernism And The Crisis Of Knowledge And Authority, The University of Chicago Press, Chicago, 1994, s. 4-6.

uygulanmasına bağılı bir şey olarak değil, daha çok zekanın kaynaklarının ne kadar iyi dağıtılabildiği, bağımsız fikir ve yargılarla birlikte farklı deneyimlere ne kadar imkan verilip verilmediği ile ilişkili olduğuna inanmıştır.²³³ Buna göre önemli olan, yaratıcı düşünebilen yani çözüm yolları geliştirebilen bireylerin yetiştirilmesi ve bunun bir kültür haline getirilmesidir. Eğitim üzerine çalışmaları çocuk yetiştirmede etkin ve uygun sosyal çevrenin oluşturulmasına vurgu yapar.

Dewey'in politik düşüncesinde bir diğer önemli nokta onun bir reformist olarak devlete bakışıdır. Dewey devleti bir yönlendirici olarak görmektedir. Devlet kolektif aklın temsilcisi olan sivil toplumu, ki bunlar Dewey için gönüllü birlikleri ifade eder, korumalı ve hatta teşvik etmelidir.²³⁴ Bunun için devlet kamu çıkarında temellenen toplumsal ahlak üzere örgütlenmiş bir topluluktur.

Dewey kamu yararı için devlet tarafından kullanılacak iktidar gücüne ilişkin (force) ilişkin üçlü bir ayırım yapar. Bunlar enerji, baskı (coercion) ve şiddettir. Enerji, operasyonun etkili araçlarını ifade eder. Bu istenilir olanı varlığa getirebilmek için mevcut şartların toplamından başka bir şey değildir. Şiddet ise bir çeşit yok etme arzusu olup, yıkıcı bir niteliğe sahiptir. Baskı ise bu her ikisinin ortasındadır. Baskı enerji gibi çalışır ve bu nedenle bazı amaçları gerçekleştirebilmektedir.

Dewey aralarındaki ayrımı daha netleştirmek üzere trafik düzenlemelerini örnek olarak verir. Mesela sağa dönmek güçle ya da enerji ile ilgili bir şeydir ve burada enerji bir amacı elde etmek üzere yönlendirilmiştir. Caddede öldürme ya da yok etme arzusu ile dolaşmak ise bir şiddet olayıdır. Enerjiyi bir kişiye caddeyi yol kurallarının uygulanmasını gözlettirmek için kullanmak ise baskıcı (coercive) bir güç kullanımı anlamına gelecektir. Bir amacı başarılı bir şekilde gerçekleştirmek üzere güç kullanımı gücün yapıcı anlamda kullanılması demektir. Bu bakımdan kanun bir baskıdır (coercion). Hukuk Dewey'e göre bir güç organizasyonudur ve bu bakımdan organize bir biçimde bırakılmazsa sonuç şiddet olacaktır.²³⁵

---

²³³ Thomas Dalton, *Becoming John Dewey*, Indiana University Press, Bloomington, 2001, s. 4.

²³⁴ Dewey, John, "Search for the Public", s. 283.

²³⁵ Dewey, John, "Logical Method and Law", *The Essential Dewey*, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 361.

Dewey'in düşünceleri içerisinde belirtmek gerekirse, devlet belli beşeri amaçları yada sonuçları etkin bir şekilde gerçekleştirilmek üzere kullanılması gereken bir araçtır. Bu Dewey'in mantıksal açıdan politik araçsalcılığının sonucu olan bir düşüncedir. Ancak pratikte bu durumun toplumu tümüyle kontrol altına alan bir devletle sonuçlanması her an ihtimal dahilindedir.

Nitekim geçen zaman içerisinde politik olaylar anlamında meydana gelen değişmelere bağlı olarak, ki bunlar faşizmin yükselişi ve demokrasinin düşüşüdür, Dewey bireylerin rolüne daha fazla ağırlık verirken devletin rolünü daha az önemsemeye başlamıştır. Bu konuda şunları yazar; “totaliteryen rejimlerin yükselişi sırasında bunları yeniden düşünmek beni, sadece bireylerin gönüllü inisiyatiflerinin ve gönüllü işbirliklerinin, gerçek bireyselliğin gelişmesi için gerekli olan özgürlükleri koruyabilecek sosyal kurumları oluşturabileceğine inanmamı sağlamıştır.”²³⁶ Bu anlamda politik düşüncesinin daha az devletçi ve bu doğrultuda gönüllülük ve işbirliğine dayalı bir çeşit sosyalizm çizgisinde olduğu söylenebilecektir.

Böyle bir politik çizgiye evrilen Dewey'in düşüncelerinin araçsalcılıktan çıktığı düşünülebilir. Zira araçsalcı düşünceler devleti, diğer bir ifadeyle sürekli artan ve genişleyen devlet müdahalesini savunan düşüncelerdir. Bu bakımdan düşünüldüğünde Dewey'in farklı bir yerde olduğu görülebilecektir. Dewey düşüncesindeki değişim ekseninde artık devletin istenen beşeri amaçları gerçekleştirmede yegane en temel araç olmadığını ileri sürer. Pragmatik yaklaşımını bu çerçevede devlete yönelten Dewey, o anki şartlardan dolayı araçsallığın kendi kendisine bir amaç haline gelebileceği meselesiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle gönüllü inisiyatif ve gönüllü işbirliğinin devletin ve hükümetin istenen araçsallığa sahip hale gelmelerinde son derece önemli olduğuna vurgu yapmaktadır, böylece devlet toplum için hem amaç hem de araç olabilecektir. Dewey'in yapmış olduğu bu sentez, anlaşılacağı üzere sosyalizmin kolektivizmi ile liberalizmin bireyciliği arasında yeri işaret etmektedir.

Dewey böyle bir senteze dayalı duruşuyla teorilerin ve fikirlerin araçsal olması gerektiği adeta deklare eder. Teoriler, nasıl ki toplumsal ihtiyaçlarımızın bir sonucu

---

²³⁶ Dewey, John, The Later Works Vol. 14 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1990, s. 91-92.

olarak ortaya çıktıysa aynı şekilde pratikteki deneyimlerimize yardımcı olacak şekilde kullanılmalı ve bu bağlamda yeniden yorumlanmaya açık tutulmalıdırlar. Bu toplumsal ve bireysel deneyimlerimizi zenginleştirmek ve eylemlerimiz üzerinde akılcı bir kontrol kurmak için önemlidir.

Dewey için araçsal olarak nitelenebilecek yani istenen amaçlara ulaşmamızı sağlayabilecek güçler çok çeşitli olabilmektedir. Bunlar savaş gibi fiziksel güç kullanımı şeklinde olabileceği gibi ikna ve diyaloga dayalı müzakere yöntemleri de olabilecektir. Araç olarak kullanılabilir gücün bu kadar çeşitlilik gösterebildiği dünyamızda bunları iyi ve yerinde kullanabilecek zekamızın kapasitesini arttırmayı düşünmemiz gerekmektedir. Zekamız bu güçleri ayırd etmede güvenebileceğimiz yegane kaynağımızdır. Bu Dewey için gücün yada iktidarın etkin kullanılmasının kendisidir.

Bu bakımdan Dewey'in araçsalcılığı araçların ve yada aletlerin basit bir karışımı olarak nitelendirilmemelidir. Onun araçsalcılığı amaç-araç sürekliliğinde ısrar eder. Deweyci araçsalcılık (instrumentalism), araçlara nominal bir odaklanma içerse de aktüel olarak araçlara ve sonuçlara dikkat kesilmektedir. Dewey'in ifade ettiği üzere "araçlar ve amaçlar aynı gerçeklik için geçerli olan iki isimdir".²³⁷ Amaçlarla araçlar arasındaki uyum, değişen koşullar içerisinde ulaşılmak istenen toplumsal yararlar ulaşılması için aranması gereken bir dengedir. Onları birbirinden ayırmış gösteren şey ise ancak ideolojik perspektif ve tutumlar olmaktadır.

Üzerine düşünülen bir seri içerisinde amaç (end) son eylemdir. Araçlar da bu geçici sonuca yol açan eylemlerdir. Fakat bu son olay diğer üzerine düşünülen olaylar içerisinde bir araç olabilecektir. Bu bağlamda Dewey, düşünülen yada tasarlanan amaç (end in view) kavramını ortaya atar. Bu, kişinin niyetlendiği amaç yada hedefin aktüel amaç veya sonuçlar için bir araç hizmeti görmesini ifade etmektedir. Bu nedenle aktüel sonuçlar için araçlardan biri kendi içinde çeşitli sonuçlardan biridir. Dewey buna düşünce içerisindeki sonuç der. (end in view) Bu önceden belirlenmiş amaçların

---

²³⁷ Dewey, John, The Middle Works Vol. 14, Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1990, s. 28.

gerçekleştirilmesi sırasında tali sonuçlara ve beklenmedik etkilere karşı açıklığı ve onları amaç doğrultusunda değerlendirmeyi içeren bir yaklaşımı ifade eder.²³⁸

1930 lardaki gelişmeler Dewey'in baskıcı ve merkezi devletin değerini sorgulamaya götürür. Bu devlet biçimi onun düşündüğü açık bir toplum için yeterli bir sürekliliğe sahip olmaktan uzaktır. İstenilen amaçları gerçekleştirmede demokratik katılıma dayalı aktivist devleti önemsemesi Dewey'in araçsalcı politik teorisinin yeni biçimini tanımlar. Hükümetin politikalarını belirlemede demokratik eylemin mutlak önemi insanlar için hükümet etmenin teminatı olabilecektir. Bu bağlamda Dewey demokratik sonuçların demokratik araçları gerektirdiğini düşünür. Ancak o bunu 1930' lardaki sorunlara kadar pek kalın çizgilerle belirtmemiştir. Demokrasi onun için akılcı politik amaçları ortaya çıkarmaya ve gerçekleştirmeye dönük kullanılabilir önemli bir araçtır.

2.3.3. Dewey'in Demokrasi Düşüncesi: Yaratıcı Demokrasi

Dewey'in demokrasi düşüncesini politikaya yönelik kavrayışından ve eğitim teorisinden ayrı düşünmek imkansızdır. Dewey'in politikaya bir anlamda Aristo'nun baktığı gibi yani toplumsal iyiye yönelen bir eylem alanı olarak baktığı söylenebilecektir. Ancak bu iyi yaşam toplum adına belli bir elit-yönetici grubun üretip, topluma verdiği bir şey değildir. İyi yaşam denilen şey toplumu oluşturan bireylerin politik katılım pratikleri üzerinden inşa edecekleri bir durumu tanımlar.

Demokrasi bu anlamda, iyi yaşamı sağlama konusunda sorumluluk duyan bireylere potansiyellerini gerçekleştirecekleri koşulları sunan önemli bir araçtır. Dewey demokratik politik ve sosyal düzenin, yönetici azınlığın bilimsel bilgisine ve insani hassasiyetlerine dayanarak toplum için dizayn ettiği bir şey olamayacağını düşünür. İyi bir demokrasi insan doğasına (yaratıcı) güvenmek suretiyle yükselebilecektir yoksa hümanist bir eğilime sahip otoriteryanizme dayalı olarak değil.²³⁹

---

²³⁸ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 237-238.

²³⁹ Dewey, John, Özgürlük ve Kültür, Çev: Vedat Günyol, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 89-90.

Demokrasi için en temel nokta bireylerin toplumsal yaşamlarını düzenleyecek olan değerlerin oluşturulmasına katılmalarıdır. Bu ise her şeyden önce toplumsal anlamdaki iyi yaşama dönük sorumlu ve duyarlı bir davranışı gerektirmektedir. Eğitim bu hususta en önemli yardımcıdır. Bilimsel yöntemli davranışı bireylere içkin bir özellik haline getirmede önemli bir işlevi olan eğitim, toplumsal sorunlara duyarlı olan ve bunu da katılım kültürü üzerinden gerçekleştirme yolları arayan bireyin yaratılmasında önemli bir pay sahibidir. Bu çerçevede demokrasi hem toplumsal refahın gerçekleştirilmesinde hem de bireylerin potansiyellerini geliştirme de önemli bir araçtır.

Dewey için iyi bir politik-toplumsal düzen arayışı politik düşüncenin temel problemidir. Ona göre bu eski problemin çözümü “iyi olanı” mutlak bir biçimde tanımlamaktan değil buna yönelik bireysel ve toplumsal arayış içerisinde olmaktan geçmektedir.²⁴⁰ Bilimsel yöntem bu hususta dikkat edilmesi gereken bir eylem biçimini tanımlamaktadır. Zira bu yöntem doğru olanın pratikle olan ilişkisi açısından sürekli bir biçimde test edilmesini ve bu çerçevede hiçbir bilgiye nihai bir son olarak bakılmamasına dikkat çekmektedir. Demokrasi bu anlamda bize iyi bir toplumsal düzeni tanımladığı için değil iyi olanı elde etme olanağını veren bir süreç olduğu için önemlidir.

Dewey’in demokrasiye yönelik görüşlerini üç noktada toplamak mümkündür. İlk olarak Dewey, demokrasiyi halkın çıkarının korunması ekseninde düşünür. İkincisi, demokrasi bir toplumsal sorgulama yada araştırma meselesidir. Üçüncüsü de demokrasi bireyselliğin ifşası olarak görülmelidir. Dewey’in demokrasiye yönelik ilk düşüncesi yani onun öncelikle toplumun çıkarının korunması meselesiyle ilgili bir şey olması modern politikada teknokratik yönetimlere karşı gösterdiği tepkinin sonucu olarak okunabilecektir. Politika giderek bir uzmanlık alanı haline geldikçe aslında o derecede toplumdan bağını koparmaktadır. Uzmanlar artık toplum adına kara vermektedir. Dewey bu durumun eninde sonunda politikanın belli bir grubun çıkarına iş gören bir konuma düşmesi anlamını taşıyacağını düşünür. Bu nedenle bilimin ve bilimsel eylemin toplumsaldan yana düşünülmesini ve yine kolektif bir araştırma etkinliği olmasını önemser.

---

²⁴⁰ Dewey, John, a.g.e., s. 92-93.

Dewey politikada uzmanın yerinin danışmanlık konumu olduğunu düşünür. Aksi halde demokraside bir sürü araç, örneğin seçim sistemi, seçimlerin gerçekleşmesi veya oy hakkının tanınması gibi araçlar olsa da demokrasinin varlığından yine de söz edilemeyecektir. Bu bakımdan uzmanlar sosyal sorunların tanımlanmasında ve çözümlerin geliştirilmesinde danışman olarak yardımda bulunmalıdırlar.²⁴¹ Bu sayede bilim ve toplumsal iradenin dile getirdiği ihtiyaçlar arasında aktüel bir eşgüdüm sağlanabilecektir. Dewey'in bu düşüncesi Weber'in uzman ve politikacının dengeli işbirliğini öngören politikada rasyonelleşme kavrayışıyla tam bir paralellik gösterir.

Dewey demokrasiyi hem araçsal olarak hem de toplum için asgari düzeydeki önemi açısından savunur. Öncelikle demokrasinin bireylere elitlerin kendileri üzerinde yaratacağı tahribatı ortadan kaldırma fırsatı verdiği için önemser. Yine şayet elitlerin yönetimi kaçınılmaz olduğunda da demokrasi elitlerin yanlış politikalarının seyrini değiştirecek bir rasyonellik için yine de asgari düzeyde katılım düşüncesiyle yardımcı olabileceğini düşünür. Dewey demokrasiyi politikanın kaçınılmaz doğası olan mutlak iktidarı dengelediği ve onu akul hale getirebilien bir imkan olarak görür.

Demokrasi bir başka açıdan bakıldığında bir toplumsal sorgulama biçimi olarak düşünülebilecektir. Bu bakımdan demokrasi kamusal müzakere yoluyla toplumdaki çıkar çatışmalarının çözümlenmesine yönelik en etkin araçtır. Demokrasi çözüme yönelik gereken aklı, organize eden ve bu doğrultuda en etkin çözümlerin yarışarak en iyisinin çıkarılabildiği bir zemini tanımlar.²⁴²

Dewey'in araştırma teorisi bağlamında demokratik toplumlar, istenilen amaçların nasıl etkin bir biçimde gerçekleştirilebileceğine yönelik ciddi bir araştırmanın yapılabildiği toplumlardır. Bu bağlamda demokratik politika, bireylerin sadece çıkarlarını gerçekleştirdikleri yada değerlendirdikleri bir araç değil, aynı zamanda söz konusu çıkarlarının üzerine düşünebildiği bir platform olarak düşünülmelidir.

Demokrasi Dewey açısından bireysel özgürlüklerin elde edilmesi için gereken bir araçtır. Bu çerçevede bireylerin bir ortak iyiye ulaşmalarına yönelik etik bir alanı

---

²⁴¹ Dewey, John, *The Public and Its Problem*, *The Later Works*, Vol. 2, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 364.

²⁴² Dewey, John, *Liberalism and Social Action*, *The Later Works*, Vol. 11, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 56.

tanımlar. Demokrasi hem bireylerin kendi özgürlüklerini elde etmelerinde hem de toplum olarak kendilerine yararlı olacak ortak iyileri belirlemede işlevsel bir öneme sahiptir.²⁴³ Bireyin potansiyellerinin tam anlamıyla gerçekleştiği ve yine bu doğrultuda toplumsal çatışmaların toplumsal sorgulama sürecine tabi tutularak çözülebildiği tek zemin demokratik bir toplum düzenidir. Dewey demokrasinin bu noktada deneysel karakterini ön plana çıkartarak onun bu özelliğinin onu en çok istenilir kıldığını düşünür. Demokrasi bu bakımdan sadece araçsal bir öneme sahip değildir demokrasi etik olarak istenilir bir şeydir.

Bireyler ancak demokrasi içerisinde katılım yoluyla kendilerini geliştirecek imkanlar bulabilecek ve bu doğrultuda sorunların çözülmesine yönelik sorgulamanın içerisine dahil olabileceklerdir. Bireyler sorgulayıcı ve katılımcı eylemleriyle demokrasiyi oluşturdukları gibi demokraside onları bu sürece hazırlayıcı bir etkendir.

Dewey, demokrasi anlayışını ortaya attığı “yaratıcı demokrasi” (creative democracy) kavramıyla ifade eder.²⁴⁴ Bu demokrasi kavramlaştırması ise öncelikle Emerson’un hiçbir imtiyazlı otorite kabul etmeyen düşüncelerinden beslenir. Dewey bireyin kendi kendisini yaratmasının önemi üzerinde durur ve bu amacına ilişkin Emerson’un düşüncelerini bir anlamıyla araç olarak kullanır. Ancak buradaki araçsalcılık kendi düşüncelerini meşrulaştırma amacından ziyade, gerçekten de Emerson’un düşüncelerinden bireyi kendi kendisini yaratmasına olanak verecek şekilde kısırtmasını beklemesidir.

Emerson ve yaratıcı demokrasi düşüncesi arasındaki ilişkiyi yine Emerson üzerine yazdığı bir makalede görmek mümkündür. Emerson “inanç ve sistem, gelenek ve kuruma karşı biçimde, din, felsefe, sanat ve moralite adları altında belli bir sınıf ve mezhebin kullanımına uygun hale getirilmiş sıradan insanı (common man) yeniden restore etmek istemektedir.”²⁴⁵ Bildiğimiz ötesinde, Emerson hakikate dair bu tür bir suistimalin onu kendi saflığından nasıl düşürebildiğini ve yine nasıl kısmi ve yalnız hale getirirken teologların, metafizikçilerin ve edebiyatın bir bulmacası –empoze edilen bir

---

²⁴³ Dewey, John, *The Public and Its Problems*, s. 327.

²⁴⁴ Dewey, John, “Creative Democracy- The Task Before Us”, *The Essential Dewey*, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 340.

²⁴⁵ West, Cornel, a.g.e., s. 72.

hukukun bilmecesi, istenmeyen ve reddedilen bir iyiliğin bilmecesi, sadece uzaktan parıldayan romantik bir idealin ve idare yeteneğinin marifetinin bir bilmecesi, uzmanlaşmış performansın bir bilmecesi- ve oyunu haline getirildiğini açıklamayı amaçlar.²⁴⁶

Bu nedenlerden dolayı gelmekte olan yüzyıl belki de Emerson'un sadece bir filozof olmadığını onun demokrasinin filozofu olduğunu açık bir şekilde gösterecektir. Emerson'u dünyanın bir vatandaşı olarak düşünmek onun adını Plato ile aynı biçimde zikretmektir. Bir kişi herhangi bir tahmini olmaksızın Emerson'un bir sistemi olmasa bile onun en azından demokrasinin bundan böyle kurabileceği ve işleyebileceği ve yine demokrasi kendi kendisini rahatça ortaya koyduğu zaman, kendi kendisini bir zorluk çekmeden bulabileceği herhangi bir sistemin elçisi ve habercisi olduğuna inanacaktır."²⁴⁷

Dewey'e göre Emerson onun yapmak istediği şeyin, Amerikan politik dininin mucidiydi. Bu bağlamda Dewey Emerson'u takip ederek, Amerikan dininin olması arzu edilen öznesi olarak orta sınıfın uzman ve reformist unsurlarının ortaya çıkarılmasını tasavvur etmektedir. Bu bağlamda bir ayırım yapmak gerekirse Dewey'in Emerson'dan toplum üzerine daha doğrudan ve çabuk bir etki yaptığı söylenebilecektir. Bu durumun Peirce ve James ile karşılaştırıldığında da değişmediği görülmektedir.

Dewey'in demokratik araçlardan kastettiklerini anlamak için onun "gerçek araçsalcılık"²⁴⁸ (genuine instrumentality) kavramını anlamak gerekir. Dewey'e göre araçlar nedenlerdir ve bu yüzden geçici bir önceliğe sahiptir. Sonuçlar yada amaçlar ise etkiler olup, geçici olarak sonrakilerdir (posterior). Onları araçlar ve amaçlar olarak ayıran şey ise onlara ilave edilmiş niteliklerdir. Araçlar, seçilmiş sonuçlara ilişkin algılanan bağdan dolayı özgürce kullanılmış olduklarından, böyle bir niteliğe sahip olmaktadır.

---

²⁴⁶ West, Cornel, a.g.e., s. 73.

²⁴⁷ West, Cornel, a.g.e., s. 76.

²⁴⁸ Dewey, John, "The Pragmatic Acquiescence", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 36.

Dewey'in araçsalcılığı sadece araçlara değil amaçlara da konsantre olmayı gerektirir. Bu dikkat, süreç içerisinde nedensel ilişkileri kavrayarak istenen sonuçlara en etkin yollarla ulaştıracak düzeyde olacak şekilde bilgiyle desteklenmiş ve yaratıcı (imaginative) olmalıdır. Bu dikkatin bulacağı en iyi çözüm yolu ise araçlarla amaçların en iyi uyum gösterdiği yol olacaktır. Bu uyumluluk ilişkisini, en iyi biçimde araçların sonuçları oluşturma yeterliliği göstermesi yansıtacaktır.

Dewey bu konuda bir dizi örnekler verir. Örneğin boyalar yetenek yönlendirici bir düzenleme içerisinde bir son amaç olarak resmin araçları olmaktadır. Çünkü resim onların toplandığı yer ve organizasyondur. Yine aynı şekilde sesler ve ses hassasiyeti uygun bir şekilde bir araya getirildiklerinde müziğin araçları olmaktadır. Zira bu araçlar müziği oluşturma yeterliliği gösteren araçlar durumundadırlar. Benzer şekillerde iyi bir politik kuruluş/yapılanma, dürüst bir polis teşkilatı, yetkin bir yargı iyi bir topluluk yaşamının araçlarıdır. Çünkü onlar bu hayatın entegre edilmiş parçalarıdır.

Dewey'in araçsalcılığı bu nedenle araçları dışlayıcı değildir. O daha çok kurucu yada yapıcı bir araçsalcılıktan söz etmektedir. Bu ise araçların aranan sonuçların zaten bir parçası olduğunu kabul etmektir. Bu anlayış aynı zamanda Dewey'in zeka kavrayışını da belirler. Buna göre zeka alternatif nedensel bağlar arasından en iyisini seçme yeterliliğine sahip olmalıdır. Benimsenen tercih istenen sonuçları elde etmede en iyisi yani en etkili olmalıdır.

Gerçek araçsalcılığa ilişkin bir diğer örnekte Dewey, "sosyal bir idea olan demokrasi ile politik demokrasi arasındaki ayrım bağlamında Dewey, demokrasinin hastalıklarına en iyi çare daha fazla demokrasidir şeklindeki bir hükmü, şayet bu söylemle aynı türden bir başka politik mekanizma kastediliyorsa reddeder."²⁴⁹ Oysa kastedilen bu mekanizmayı daha iyi hale getirmek ve onun kötü taraflarını temizlemek anlamında rafine etmek ise kabul eder. Yine aynı şekilde bundan kastedilen demokrasinin sosyal bir idea olarak genişleyebileceği ve bu çerçevede halkın kendisini yönetmeye daha anlamlı bir biçimde katılması gerçekleşmesi ise bu anlamda demokrasinin ilacı daha fazla demokrasidir hükmüne katılmaktadır.

---

²⁴⁹ Dewey, John, *The Public and Its Problems, The Later Works*, Vol. 2, Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990, s. 257.

Bu bakımdan Dewey, temel sorunun geniş bir alana yayılmış durumda olan, halkı mobilize edecek ve geliştirecek araçların seçimi olduğunu düşünür. Seçilen bu araçlar halkın kendisini tanımasına ve kendi çıkarlarını ifade etmesine olanak veren araçlar olmalıdır. Dewey daha sonra yazmış olduğu eserlerde de bu süreç sonunda ortaya çıkacak demokrasinin nasıl bir demokrasi olacağına dair kesin bir şey söylememiştir. Buna ilişkin Dewey'in şu pasajını tekrar hatırlamak yerindedir. "demokratik olarak örgütlenmiş bir halkın öncelikli koşulu halen var olmayan bir tür bilgi ve anlayıştır."²⁵⁰

Dolayısıyla böyle bir şeyin yokluğunda onun şayet varolması durumunda nasıl bir şey olabileceğini anlama çabası içine girmek saçmalık derecesini arttırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Fakat yine de var olması için yerine getirilmesi gereken koşullar gösterilebilecektir. Bunda da, uzmanı olmasak da, bilimin ruh ve yöntemini ödünç almamız mümkündür. Bu süreçte açık bir gereklilik vardır ki o da sosyal araştırmanın (social inquiry) ve onun sonuçlarının dağıtımının özgürce gerçekleşmesidir. Özgür sosyal araştırmanın demokratik pratiği iyi bir toplum yaratmada en önemli unsur durumundadır.

1939' da "Yaratıcı Demokrasi" (Creative Democracy) adlı çalışmasında demokratik bir toplumun elde edilmesinde araç olarak kullanılacak yöntemleri, Dewey şöyle sıralamaktadır; müzakere, ikna etme, pazarlık, işbirlikçi (müşterek) akıl.²⁵¹ Tüm bu yöntemler politika, sanayi, eğitim yani kısacası kültürümüz içerisinde kullanılmalıdır. Bunlara ilaveten demokrasi hayatımızdaki tüm yöntemlerimizin içerisinde yavaş yavaş benimsenmeli ve bu anlamda hayatımızın her alanına yayılmalıdır. Bu aynı zamanda ulaşılması gereken bir amaç olmalıdır.

Bu yüzden demokrasi, Dewey için bir politik mekanizmadır. Tekrarlanan seçimler, genel oy hakkı, çoğunluk kuralı, azınlığın korunması gibi bir dizi mekanizma içermektedir. Tabi ki bir politik mekanizma olarak demokrasi, içerisinde barındırdığı bu mekanizmalardan daha fazla bir şeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda demokrasi daha temelde gün be gün tekrar edilen müzakere, ikna, pazarlık ve müşterek akıl gibi bir dizi

---

²⁵⁰ Dewey, John, "Creative Democracy- The Task Before Us", s. 343.

²⁵¹ Dewey, John, a.g.m., s. 341.

pratiği içermektedir. Bu aktiviteler demokrasiyi sadece tanımlamakla kalmamakta aynı zamanda kendi içinde amaç-araç ilişkisini taşımaktadırlar. Demokrasi söz konusu bu yöntemlerle bir amaç, bir nihai son haline gelmektedir. Bu demokratik aktiviteler demokrasinin gerçek araçları yani aynı anda hem amaç hem de bir amaçlarıdır.

Dewey'in demokrasiye ilişkin düşüncelerini böyle ortaya koymasıyla ilgili sorun fazla karmaşık olması ve gücün hayatımızdaki sürekli rolünü fazla küçümsemesi olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Dewey'i fazla derinliğine girmeden okuyan biri onun anlayışına göre bizim demokrasiyi sadece konuşmak ve düşünmekle sınırlı olduğumuzu düşünebilecektir. Bu düşünce Dewey'in bir konuşmasında açıkça fiziksel cebirin kullanımını reddetmesinden kaynaklanır. Benzer bir düşünceyi Özgürlük ve Kültür de de ortaya koyan Dewey demokratik araçlar, fiziksel ve kurumsal gücü dışarıda bırakan konuşma ve düşünmeyle sınırlandırılmıştır.²⁵²

Dewey'e göre demokrasi, tam anlamıyla işlemsel (operative) olabilen bir zekanın olması ve fikirlerin özgürce değiştirilmesine bağlıdır. Bu da en iyi demokraside gerçekleşmektedir. Buna karşın demokrasi de bu yönde bir gelişim göstermesini zekaya borçludur. Dewey, demokrasiyi basit bir mesele olarak görmez. Demokrasi öncelikle basit bir karar verme ile ilgili süreçler ya da hükümet etmenin belli bir formu olarak nitelenemez. Ona göre demokrasi ortak çıkarları ve etkileşimleri içeren paylaşılmış bir deneyimdir (a shared experience).

Demokrasi ve Eğitim'de (Democracy and Education) Dewey şöyle der; "bir demokrasi bir hükümet formundan daha fazla bir şeydir. Demokrasi öncelikle ortak yaşam ve ortak iletişimsel deneyimin bir biçimidir. Her biri kendi eylemini diğerine bakarak oluşturmak ve bu çerçevede diğerlerinin eylemlerine kendi eylemini yönlendirmek için dikkatini vermek üzere bir ortak yarara (interest) katılan birey sayısının artması, insanları kendi eylemlerinin önemini kavramaktan alıkoyan ulusal bölge, ırk ve sınıf bariyerlerini kaldırmaya eşittir."²⁵³

Dewey bu doğrultuda demokrasiyi toplum bireylerinin doğal olarak birlikte paylaştığı deneyim (experience) olarak görür. Bireyler, çevreleriyle ilişki ve etkileşime

---

²⁵² Dewey, John, Özgürlük ve Kültür, s. 88.

²⁵³ Dewey, John, Democracy and Education, Free Press, New York, 1916, s. 45.

girmeden önce aile, kabile, etnik grup, politik grup ve ulus gibi sosyolojik bütünlükler içerisinde yer alır. Bu çerçevede içine doğduğu bu yapıyı bazen aynen kabul ederken, bazı durumlarda değiştirmeye çalışabilmektedir. İşte demokrasi organizmanın çevreyle etkileşimi sırasında onun çevreyi değiştirmesine imkan veren ve bunun için gerekli araçları her an elinin altına veren bir imkanlar zeminini ifade eder.

Benzer bir biçimde kendimizi ortak çıkarımızı tesis eden ilişkiler üzerinden, seyahat ve ticaret gibi, diğerlerine yakın buluruz. Bu noktada Dewey şöyle devam eder; bunun gibi daha fazla ve çeşitlilikteki iletişimsel bağ, bir bireyin daha cevap vermek zorunda olduğu uyaranların daha fazla çeşitliliğine işaret eder. Bu da dolaylı olarak bireyin eyleminin çeşitlenmesi demektir. Ayrıca farklı ve çeşitli uyaranlar, eylemin kışkırtıcıları kısmi kaldığı sürece baskı altında kalan güçlerin özgürleşmesinin de güvencesi niteliğindedir.²⁵⁴ Demokrasi bu yaratıcı güçlerin açığa çıkmasının yegane koşulu durumundadır.

Açık müzakere ve değişim süreçleri aracılığıyla bireyler ve gruplar ortak alan ve ortak çıkarlarını genişletebildiği için demokrasi paylaşılan tecrübenin (shared experience) en iyi biçimidir. Demokrasi bu yüzden zekânın (intelligence) sosyal bir tezahürüdür. Bu da bir grup tarafından tecrübenin bilinçli olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Demokrasi bir süreç ve bir yol olup, içerisinde kolektivitelerin zamanla kendilerini içinde buldukları yeni durumlara ayarlamalarını sağlamaktadır.

Dewey'in düşüncesi içerisinde demokrasiye bakışını temsil eden ikinci önemli nokta ise demokrasinin tesadüfen oluşmuş bir iyi olarak görülmesine ilişkindir. Dewey demokrasinin Amerika'da durumların tesadüfî bir şekilde bir araya gelmesinin sonucu olduğunu düşünür. Bu nedenle biz bu tesadüfî iyi üzerine tecrübe etmek suretiyle onun için bilinçli bir şekilde çalışmalı ve ihtitayacımız olan demokrasiyi bu geçmiş birikimin kıymetini bilerek bilinçli bir şekilde kurmalıyız.²⁵⁵ Bu tesadüfî gelişme, sürpriz olmayan bir şekilde, eski olanı yani demokrasi öncesi eylem ve eğilimleri tümüyle ortadan kaldırmamıştır. Demokrasi demokratik olmayan bir bağlamdan ortaya çıkmıştır. Dewey yeni inanç ve kurumların eski olanlarla hiç de kolay olmayan bir ilişki içerisinde var

---

²⁵⁴ Dewey, John, *The Middle Works John Dewey*, Vol. 4 Ed: JoAnn Boydston, Southern Illinois University, Carbondale, 1990, s. 93.

²⁵⁵ Dewey, John, "Creative Democracy- The Task Before Us", s. 341.

olmaya başladıklarını düşünmektedir. Eski duygusal ve entelektüel alışkanlıkların şu an (1930 larda) kendi kendini var kılmaya devam etme çabası içerisine olduklarını belirtir.

Dewey'e göre demokrasi için mücadele, kültürün farklı boyutlarında, politik, ekonomik, uluslar arası, eğitim, sanat, bilim ve din gibi alanlarında sürdürülmek zorundadır. Özgürlük ve Kültür adlı çalışmasında bu hususta şunları belirtir; şu an başarmak istediğimiz amacın önceleri tanrının bir inayeti olarak görülmekte olduğu gerçeği sorunu moral alanda çözülmesi gereken moral bir mesele haline getirmiştir.²⁵⁶ Dewey'e göre bu gerçekten moral bir problemdi çünkü insanın ortak iyisinin bilinçli (deliberately) bir seçimini gerektirmekteydi. Önceleri tesadüfi bir biçimde tecrübe edilen şey şimdi zekamız tarafından başarılması gerekmektedir. Bu da içinde bulunulan koşulların bilgisine dayandırdığımız amaçlarımızı aktüel sonuçlarıyla değerlendirmemiz anlamına gelmektedir.

Dewey'in politik düşüncesi belirttiğimiz üzere politik teori ve pratik arasındaki bağı dinamik bir biçimde kurulmasına dönük bir çaba olarak değerlendirilebilecektir. Demokrasi düşüncesi de bunun dışında değildir. Dewey liberal demokrasinin veya nasıl olursa olsun demokrasi düşüncesinin bir "insan doğası" temeline dayandırılmasının sıkıntılarını çektiğini düşünmektedir.²⁵⁷ Böyle bir sabit öncülden yola çıkan politik teori Dewey'e göre insanlık durumlarının göstereceği koşullar ne denli çeşitli ve değişken olursa olsun, politik ve demokratik kurumları belli bir sabit düşünce üzerinden tanımlanması gibi sınırlı bir rolü üstlenmiş olacaktır. Bu çerçevede politik teori belli bir çıkarı yada durumu haklılaştırmaya hizmet etmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Oysa Dewey'e göre daha önemli olan bir şeyin hangi koşullarda gerçekleşebileceğine dair gözlem yapmak ve yine o şeyin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğine dair bir öngörü geliştirmektir. Dewey politik teoriyi yada liberal teoriyi insan doğası temelinden yola çıktığı için bunu yapamadığını ileri sürer. Bu nedenle de politik düşünce pratikte yol açmış olduğu sonuçlar açısından denetlenmemiş olur. Demokrasi sanılan şeyin yada ileri bir yaşam biçimi olarak düşünülen teorinin

---

²⁵⁶ Dewey, John, Özgürlük ve Kültür, s. 97.

²⁵⁷ Dewey, John, a.g.e., s. 89.

aslında toplumsal yaşam üzerinde bir baskı mekanizması gibi işleminin önünde bir engel yoktur.

Dewey için toplumsal pratik, kavramların çeşitli biçim ve yorumlarıyla bir arada aynı anda yada gelecekte bir arada olabildiği bir bağlamı tanımlamaktadır. İnsan doğasına dair öne sürülen değerler ve özellikler de bunun dışında değildir. Dewey buna ilişkin “girişim” kavramını örnek olarak gösterir.²⁵⁸ Bu kavram klasik liberalizmin Dewey’in ifadesiyle beylik bir kavramıdır. Kavram öyle kutsanmıştır ki artık özgürlük tümüyle bu kutsallık üzerinden kavranmaktadır.

Oysa pratikte bu kavram bir mafya adamının eylemini tanımladığı gibi bir kaynakçılar derneğinin topluma yararlı olan endüstri faaliyetlerini de tanımlayacaktır. Dewey teorisinin yada teorik haklılaştırmanın pratikteki sorunlara dikkat kesilmezse bu şekilde değerlere ilişkin tek bir boyuta odaklanacağını ve hatta onu abartacağını düşünmektedir. Burada demokratik tartışma belli bir şeyin önceden kesin olarak doğru olduğu inancı ile beslendiği için ideolojik kampaşmayla son bulması ise kaçınılmazdır. Dewey açısından bugün liberalizmin içine düştüğü durum pratik ihtiyaçların teknik düzeydeki tatmininden kopuk bir ideoloji halini alması durumudur.

Oysa bir teoriyi haklılaştıracak ve bu oranda da güçlendirecek şey onun toplumun pratik ilişkiler ve anlamlar dünyasının içinde yeniden üzerine düşünebilme imkanlarının bulunmasıdır. Zira teori ortaya çıktığı ve topluma uygulandığı sırada tüm yeni teknikler gibi toplumda varolan değerler dünyasına uygulandığından pratik sorunlara yol açması kaçınılmazdır. Teorinin yarattığı pratik sorunlar üzerine düşünmenin yegane yolu ise bu sonuçlara yönelik girişilecek toplumsal düzeydeki bir sorgulama olacaktır. Bu sorgulamada politik eylem belli bir teoriyi haklılaştırmayla sınırlanmamalıdır. Sorgulama bu haliyle teorisinin olası pratik sorunları üzerine düşünmeye yönelen bir zihni (intelligence) çağırma anlamına gelir. Bu zihnin en iyi sonuçları elde edebileceği zemin ise Dewey için tartışmasız katılımcı ve bu haliyle de aynı zamanda “yaratıcı demokrasi”dir.²⁵⁹ Bu tür bir demokrasi için bireylerin demokratik ahlak üzere eğitilmeleri ise kaçınılmaz bir yoldur.

---

²⁵⁸ Dewey, John, a.g.e., s. 101.

²⁵⁹ Dewey, John, “Creative Democracy- The Task Before Us”, s. 343.

2.3.4. Demokrasi ve Eğitim

Dewey “yaratıcı demokrasi” kavramıyla bize demokrasi denen şeyin rastlantısal olarak sürdürülmez bir şey olduğunu göstermiştir. Bu nedenle bilinçli bir emek isteyen demokrasi her zaman ve koşulda yeniden üretilmesi gereken bir kavramsal gerçektir. Biz ortak deneyimimizi (shared experience) geliştirmek için deneyimlerimizden bir şeyler öğrenmekteyizdir. Yeniden yapılandırılan ortak tecrübe kendi kendimizi anlamamıza ve eğitimsel pratiklerimize ilişkin önemli imalar içermektedir. İki şey birbiriyle ilişkilidir. Şayet biz deneyimimiz içerisinde ondan bir şeyler öğrenebileceğimizi düşünebiliyorsak, diğer bir ifadeyle demokrasinin bize sunduğu imkanı zekamızı yaratıcı yönde işleterek kullanabiliyorsak, bize rehberlik etmesi için harici bir otoriteye başvurmak durumunda kalmayacağız.

Dewey, demokratik bir toplumun üyesi olacak gelecek nesilleri kendi sağlık ve güvenlikleri dışında hiçbir dış otoriteye güvenmemeleri için teşvik etmemiz gerektiğini düşünür. Yapabileceğimiz en iyi şey onlara kendi demokratik toplumumuzda birer en iyi deneyimi yeniden yapılandırır özne haline getirecek araçları sağlamak olmalıdır. Bu doğrultuda onları ortak toplum yaşamında kendi hayatları için sorumluluk almaları yönünde teşvik ediyor olmalıyızdır.

Dewey’in bu düşünceleri doğrultusunda eğitim hakkındaki düşünceleri çıkarsana bilecektir. Onun okullaşma hakkında düşünceleri, geleneksel dindarların, özellikle onun metafiziksel naturalizmine karşı olan dindarların antipatisini arttırmıştır. Demokrasi ve Eğitim’de (Democracy and Education) öğrencileri aktif bir öğrenici hale getirmenin üzerinde duran Dewey, öğretmenlerin öğrencileri gerekli deneyimlerin bilgisini depolayıcı olarak görmemeleri gerektiğini düşünür. Öğretmenler öğretici niteliği olan durumlar içerisinde öğrencilere katılarak ve deneyerek öğrenmeleri için gerekli fırsatları sunmalıdır. Dewey bilginin hem öğretmen hem de öğrencinin etkin katılımıyla üretilebileceğini düşünmektedir. Bu durum demokrasi içerisinde hem devletin hem de toplumun demokratik politik pratikler üzerinden zamanla öğrenmesiyle paralel bir düşünceyi yansıtmaktadır.

Eğitim, deneyimleri bizim için işlevsel ve bu anlamda anlamlı kılan en önemli araçtır. Bu sayede geçmiş deneyimlerimizin karşılaştığımız problemleri çözme anlamında düzenleyici işlevleri ön plana çıkabilmektedir. Eğitim varolan sorunlu yapının sona erdirilmesi ve değişimin kontrol altına alınmasına sağlayan politik kararların oluşturulması için vazgeçilmez bir koşuldur. Biz geçmiş deneyimlerimizi gelecekte daha iyilerini yapma adına kullanabildiğimiz için deneyim ister bireysel ister sosyal olsun yapısal olarak kendi kendini düzenleyici bir özelliğe sahiptir. Eğitim bu deneyimler arası bağlantıyı kurucu işlevi ile ön plana çıkar.

Eğitim Dewey için ontolojik problem çözme aracımız olan zekanın kontrollü gelişmesinin yegane şartıdır. Zekanın gelişmişliği ise kendisini en çok toplumsal yaşamın kolaylaştırıcısı olan bilim ve teknoloji göstermektedir. Bilim ve teknoloji içerisinde kendisini gösteren zeka, aynı özelliğini artık hayatın diğer alanlarında da göstermelidir. Bu ise her şeyden önce bilimsel yöntem üzere davranmakla mümkün olabilecektir. Zeka bilimsel yöntemi hayatın her alanına uygulamalıdır ancak bu uygulama pozitif bilimlerdeki olmamalıdır. Bilimsel değer olan bilimsel yöntem sonucu elde edilen kavram, teknik ve modeller toplumsal değerlerle birlikte uyumlaştırılarak uygulanmalıdır. Bilim ile değerler arasında söz konusu olası gereken seçmeci yakınlaşma ise bir sosyal kurum olan eğitim içerisinde mümkün olacaktır.²⁶⁰

Bilimden elde edilen bilginin hayata dair sunduğu kazanımlarla eski inançlardan elde edilenler arasında büyük bir farklılık söz konusudur.²⁶¹ Bilimlerin yükselişinden önce varolan düzen verili ve değişmez olarak kabul edilmiştir. Buna göre gerek din gerekse de felsefeye göre iyi, hakikat ve güzel gibi tüm yüksek değerler birer tanrısal ltuftu. Söz konusu inanışla doğa bilimlerinin gelişme göstermesine pek bir sorun yaşanmamıştır. Ancak on yedinci yüzyıldaki bilimsel devrimlerin yeni imkanlar sunması ile birlikte insaoğlunun kendi eylemleriyle kendi tecrübesini gözleyerek kendi geleceğine karar verme imkanı elde etmesi gündeme gelmiştir. Buna göre daha önce verili olarak kabul edilen bir “iyi düzeni” insanın kendi aklıyla kurabilme olanakları geçmişe göre daha da imkanlı hale gelmiştir. Aklın özgürce kullanım imkanı bulmasının sonucu olan ve bu anlamda demokratik bir şekilde işleyen bu süreç, eğitim üzerinden

²⁶⁰ Dewey, John, zgrlk ve Kültür, s. 119.

²⁶¹ Dewey, John, The Quest For Certainty, s. 75-76.

sürekli kılınabilecektir. Eğitim, demokratik aklın inşa edeceği toplumsal düzenin garantisidir.

Dewey doğa bilimlerinde meydana gelen atılımı sadece teknik bir mesele olarak değil aynı zamanda bir ruh ve kültürel değişimin bir sonucu olarak okur. Bu süreç yani bilimlerin ve tekniğin gelişimi ile toplumsal-kültürel yaşam arasında gerçekleşen bir etkileşimin sonucu olmuştur. Örneğin bu çerçevede bilimsel yöntem olan deneysel yöntem sadece bilimsel bir problem çözme yolu değil aynı zamanda toplumsal-kültürel yaşamın da kullandığı bir yöntemdir. Hayatımıza anlam katan ve yaşamımızı kolaylaştıran değerler bunun somut göstergesidir. Eğitim demokrasinin bir kültürel değer haline getirilmesinde ve dolayısıyla içselleştirilmesinde oldukça önemli bir araçtır. Bireyler böylece bir değer ve kazanım olarak demokrasiyi öğrenebilecek ve bir gelişme aracı olarak kullanabilecektir.

Bilimsel yöntemi hayatın tümüne uygulamaları için bireylere kazandıran eğitim, bu çerçevede bilimin hayatın diğer alanlarına basit bir transferini içermemektedir. Eğitimin amacı hayatın problemlerine bilimsel yöntemin uygulanması değil, beşeri mesele ve problemlere adapte etmek üzere yeni yöntemlerin geliştirilmesidir.²⁶² Geliştirilen bu çözümler toplumsal hayattan yalıtılmış bu anlamda adeta laboratuvar ortamında üretilmiş nötr bilgiler değildir. Üretilen bilgiler toplumsal değer ve anlam dünyasının uzantısı olan bilgilerdir.

Bilim, okullar, paylaşılan düşünce (shared insight), özgür eylem (inquiry) Dewey'in savunduğu toplumsallaşmış aklın biçimleridir. Bu kavramlar Dewey'in pragmatist olmasına karşın aslında bir indirgemeci yada hayata dair metafizik temeller arayan bir düşünür olarak eleştirilmesinin de sebebi olmuştur. Oysa Dewey episteolojik olarak yaşam içerisinde ve evrende mutlak ve kesinlik aramanın anlamsızlığını her durumda vurgulamıştır. Eğitim zaten sonuçları kestirilemez olan ve olumsuzlukların karakterize ettiği bu dünyada bize verili koşullarda makul davranmamızı sağlayabilecek problem çözen zekanın imkanı olduğu için önemlidir. Aksi halde bize dünyanın kesin bir resmini çizdiği için değil. Dewey'in bilimden ziyade bilimsel yöntemi yani araştırma eylemini önemsemesi de benzer tavrının sonucudur. Demokrasi de en iyi çözümü

---

²⁶² Eldridge, Michael, Transforming Experience, Vanderbilt University Press, Nashville, 1998, s. 31.

sunma garantisi verdiği için değil bu yönde samimi bir çabayı her zaman bir koşul olarak sunduğu için önemlidir. Zira demokratik anlamda örgütlenmiş bir toplumun öncelikli şartı şu ana kadar hiç bulunamamış bir tür bilgi ve içgörüdür.²⁶³

Dewey'in düşüncesinde demokrasinin nasıl bir şey olduğunu anlamak istiyorsak bilimin kendisine bakmamız tavsiye edilir. Bilimsel araştırma nasıl ki bir hipotez üzere başlayıp, şüphe, tartışma, deney ve gözlemlerle devam ediyorsa, demokrasi de böyle bir süreçtir. Demokrasi "ortak iyi" ye yönelik bitimsiz bir araştırma sürecidir. Bu süreçte hiçbir sonuç diğer çözümleri ve çözüm girişimlerini sona erdirmeye gücüne sahip değildir.

Dewey'i yirminci yüzyılda Amerikan toplumunun şekillendirilmesine ve yönlendirilmesine hizmet etmiş bir toplum düşünürü olarak görmek mümkündür. Dewey eğitimi toplumlara "iyi toplum"a (Great Community) dönüştürmenin yegane aracı olarak görür.²⁶⁴ Eğitimin toplum için ifade ettiği anlam sürekli gelişmedir. Gerek sosyal gerekse de politik kurumların bireylerin bilgi ve potansiyellerini artırıcı etkilerini vurgulayan Dewey, bu çerçevede özellikle okulların toplumsal yaşamdaki önemlerine işaret eder.

Okullar Dewey'in eğitim felsefesi içerisinde hem amaç hem de araç olarak görülen sosyal kurumlardır. Okul bir rasyonel toplum prototipidir. Bu toplumda sorun çözmeye yönelik kolektif bir araştırmayı gerçekleştirmek ve bu araştırmanın sonuçlarını etkin bir şekilde değerlendirmek mümkündür. Böylelikle bilimi bir toplumsal yaşam biçimi haline getiren okul kendi içinde bir amaçtır. Diğer yandan okul, gelişmeye açık demokratik bir toplumun elde edilmesinde temel araçlardan bir tanesidir. Okul bilimsel zekanın toplum içerisinde varolmasının bir anlamda gerek koşulu durumundadır.

Dewey'e göre ideal bir toplum tıpkı okulun yaptığı gibi her bireyinin özsel gelişimini sağlayan ve bu doğrultuda onun potansiyelinin gerçekleşmesine imkan veren toplumdur.²⁶⁵ Demokrasi ise böyle bir toplumun oluşmasına imkan sağlayan bir mekanizma olduğu için önemlidir. Demokrasi bugüne kadar insanoğlunun tanımlamış

---

²⁶³ Dewey, John, "The Public and Its Problems", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 326.

²⁶⁴ Dewey, John, "Search for the Great Community" The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 294.

²⁶⁵ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 242.

olduğu en iyi yönetim biçimi olduğu için değil bireylerin nitelikli düşünce ve eylemlerine imkan veren bir politik kurumsal alt yapı olduğu için değerli bir kavramdır.

Nasıl ki okul rasyonel bir toplum modeli olarak bilimsel düşünce ve araştırmayı bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bireylerden meydana geliyorsa, ideal bir toplumda demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bireylerden oluşan toplum olacaktır. Demokrasi bireylerin hayatlarını yönlendirecek ve bu anlamda kendilerini kuracak olan değerlerin inşa edilme sürecine katılabildikleri ve böylece hem bireysel gelişimin hem de sosyal refahın sağlanabildiği bir yaşam biçimidir.²⁶⁶ Eğitim böyle bir yaşam tarzının bireyler tarafından öğrenilmesinde, pratik edilmesinde ve içselleştirilmesinde ciddi bir göreve sahiptir.

Eğitimin politik olarak en temel işlevi eleştirel düşünme alışkanlığını bireylere hayatın tüm diğer alanlarında kullanmaları için kazandırmasıdır.²⁶⁷ Bu bakımdan eğitim demokratik idealler ile birlikte yürütülmesi gereken sosyal bir faaliyettir. Bu faaliyetin eleştirelliği ve yeniden değerlendirmeyi içeren bilimsel yöntemle yürütülmesi ise kaçınılmazdır. Eğitim politikaları demokratik idealler doğrultusunda bu sosyal kurumda yer alan bireylerin katıldığı geniş kamusal platformlarda tartışılmalıdır.

Dewey için eğitimin en temel amacı, bireylerde eleştirel düşünme biçiminin geliştirilmesine katkı sağlamaktır.²⁶⁸ Bu ise anlaşılacağı üzere bireylere belli bir düşünme yönteminin endoktrinasyonu anlamına gelmemektedir. Okullar bireylere hayatın diğer tüm alanlarında karşılaçıkları problemleri durumlarda etkin çözümler geliştirmelerini sağlayacak düşünme yöntem ve alışkanlığını kazandırmalıdır. Dewey bu amaç doğrultusunda geliştirmiş olduğu eğitim teorisi çerçevesinde bireylerin kendi başlarına problem çözme inisiyatifi geliştirebilecekleri bir müfredat programı hazırlamıştır.²⁶⁹ Bu müfredat doğrultusunda sorun çözebilen ve bu yönde demokratik

---

²⁶⁶ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 242.

²⁶⁷ Dewey, John, "School and Society", Intelligence in the Modern World, Ed: Joseph Ratner, The Modern Library, New York, s. 402.

²⁶⁸ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 244.

²⁶⁹ Bu müfredat çerçevesinde öğrenci üzerinde durduğu yada konu edindiği meseleyi kendi amaçları, gerçekleştirebileceği potansiyel çözüm ve eylem biçimleri ile koşulları izin verdiği eylem biçimleri bağlamında geniş bir şekilde ele almayı öğrenecektir. Bkz. Dewey, John, Democracy and Education, s. 135.

politik inisiyatif geliştiren birey, toplumsal değişme ve gelişmeyi sağlayacak reform politikalarının da temel aktörü olacaktır.

2.3.5. Dewey ve Sosyal Reform

Dewey Amerikan toplumunda diğer toplumlara karşı üstünlüğün vermiş olduğu yanılığdan, başka bir ifadeyle Amerika'daki değerlerin ilerlemiş bir medeniyetin evrensel değerleri olduğunu varsayan düşünceden ciddi şekilde rahatsızdır. Zira böyle bir metafizik ifade, Amerikan toplumunun sürekli yenilik ve gelişme arama yönündeki dinamizmini sekteye uğratabilecektir. Varolan yapıyı ve durumu mutlaklaştıran ve gelişime yönelik araştırmayı durduran bu düşünce, Dewey'in düşünceleri açısından bir nevi Amerikan Aydınlanmasının süregiden paradoksudur.

Dewey'in politik teorisi içerisinde sosyal reform politikasına verdiği önem bir yandan "gelişme" (growth) kavramına yaptığı vurgu diğer yandan da felsefi düşünceyi toplumsal yaşamın sorunlarına yönelik çözüm üretmeye çağırın yaklaşımında açığa çıkar. Politik eylemi moral olarak toplumsal refah ve gelişmeye yönlendirilmiş eylem olarak kavrayan Dewey, felsefeyi de de tıpkı doğa bilimleri gibi pratik sorunlara yönelik teknik çözümler üretmeye davet eder.

Dewey'in düşüncesi ekseninde bir dönüştürücü (transformative) eylem tipi olarak değerlendirilebilecek olan reformist politika, toplumun pratik ve entelektüel birikimini tanımlayan tecrübeden bağımsız değildir. Sosyal hayatta bilim ve teknoloji, iş ve aile, ulus ve topluluk öngörüldüğü biçimiyle kalan kurumlar değildir. Toplumsal yaşayış içerisinde işlevsel olan bu kurumların bu niteliklerini sürdürmeleri, onların değişik zaman ve koşullarda sağladıkları yararların gözden geçirilmesine bağlıdır. Nasıl ki bilim elde edilen sonuçların yeniden değerlendirilip, sonuçların kontrol edilmesini öngörüyorsa reform politikası da benzer bir çizgi izlemelidir.²⁷⁰

---

²⁷⁰ Paringer, William Andrew, John Dewey and the Paradox of Liberal Reform, State University of New York Press, New York, 1990, s. 124-125.

Dewey pek çok politik teknoloji geliştirme diğeri bir ifadeyle felsefi olarak yönü tayin edilmiş sosyal değişim çalışmalarına katılmıştır. İlerlemeci hareket, kadın hareketi, sendika hareketi ve eğitim reformu bunlardan bazılarıdır. Söz konusu bu hareketler, sorunlara yönelik olarak geliştirilen politik teknolojilerin uygulamaya geçirilmesi süreçlerini tanımlar. Dewey'in düşüncesi açısından toplum, kendisini ciddi manada değiştirecek pratikleri çalıştırmalıdır. Akılcı sosyal pratik olmaksızın yeterli bir sosyal değişim teorisi de olmayacaktır. Ancak bu yine de Dewey için birinden birini tercih etmek meselesi değildir. Dönüşüm sürecinin başlaması için birinin illaki tam gelişmiş bir projesinin elinde bulunmasına gerek yoktur. Çünkü toplumda onu dönüştürecek pek çok şey zaten varolabilir. İhtiyaç olan şey bu toplumda varolan demokratik pratiklerin (değerlerin) geliştirilmesidir.

Bu geliştirilme sürecinde zaman içerisinde sağlam bir teorinin ortaya çıkarılması ve bunun doğrulanmak üzere (verification) tekrar demokratik pratik alanına döndürülmesi imkanı hep olacaktır. Bu gerçekleştirilirse politik aktörün elinde pratikten uzakta olmayan bir teori olacaktır. Bu da şüphesiz ki katılımın ciddi şekilde önemsendiği ve toplumu değiştirecek kararların ve hatta bilimsel teorilerin içerisinde üretildiği ve sonuçlarının yine orada tartışıldığı bir toplum anlamına gelmektedir.

Toplumsal dönüşümü sağlayacak olan politik eylem, bu bakımdan bilimsel teorinin topluma aynen uygulanmasıdır ancak bu eylem nitelikli bir kamusalıktan destek alan eylem formudur. Politika modernite içerisinde politik teknoloji halindedir ancak bu teknoloji ister kamusal iletişimsel bir zeminde isterse dışında üretilsin en azından sonuçları itibarıyla tartışılmalıdır. Aksi halde toplumsal pratikten yani varolan değerler dünyasından uzakta bir politik eylem söz konusu olacaktır ki bu da başarısızlığa açık olacaktır.

Dewey toplumsal reformu ve bu çerçevede politikayı teknolojik bir etkinlik olarak düşünürken onun aynı zamanda kamusal bir katılım pratiği olduğu gerçeğini reddetmez. Dolayısıyla yapılması gereken şey toplumu dönüştürmede araç olan teorileri geliştirebilecek veya müzakere edebilecek nitelikli bir kamusalığın oluşturulmasıdır. Dewey'in enstrumentalizmi böyle bir kamunun varlığını önemsemektedir. Bu konudaki düşünceleri eğitim reformuna dair söyledikleriyle somutlaşır.

Ona göre reformlar toplumsal tekbiçimliliği (uniformity) değil toplumsal bütünlüğü (unity) hedeflemelidir.²⁷¹ Toplumsal bütünlüğü önemseyen bir reform politikası o bütünlüğü sağlayan anlam ve değer dünyasından ayrı olamaz bu anlamda reform politikası bu değerlerin teknolojik tatminine yönelen bir edim olarak pragmatiktir. Hiçbir reform politikası mutlak bir kendilik olmayıp daima kamusal müzakerenin sonuçlarına açıktır ve bu bakımdan değişmez sabiteler değildirler. Toplumu dönüştürmeyi amaçlayan reform politikası hem çevresel şartlar hem de içeride mevcut olan irade arasında sentezi aramalı ve potansiyeli bu çerçevede harekete geçirmelidir.²⁷²

Politikanın bir katılım pratiği olarak görülmediği ve bu anlamda bir kamusalılık üzerinden tanımlanmadığı toplumlarda reform politikası tam da reform düşüncesinin kendisinin zıttı bir biçimde ancak değişmez bir toplum yaratmaya dönük bir amaca hizmet edecektir. Böyle bir toplumda politikanın iyi toplum düzeni olarak mutlaklaştırılan bir halin propagandası halini alması kaçınılmazdır. Dewey'in eğitime verdiği önem ve anlam tam da bu noktada farklılaşır.

Eğitim bir toplumu tasarlanan bir şekle sokma aracı olmamalıdır. Eğitim, verili bir problemlili durumda çözüm araçları olan teorileri geliştirme kültürünü toplumda yaygınlaştırabilir. Toplum, eğitim yoluyla kendi sorunlarını tanımlayabilen ve bu sorunların çözümlerini yine kamusal müzakere süreçlerinde oluşturabilen, bu çözümlerin sonuçlarını tartışabilen bir hale gelebilir. Okul Dewey için böyle bir toplumun prototipidir.

Dewey'in okulu bir toplum için, kendi deyişiyle sorgulayıcı olan bir toplum için, örnek olarak göstermesi günümüz politik teorisyenlerinden Habermas'ın rasyonel toplumuyla benzerlikler taşır. Habermas, üniversiteyi böyle bir toplumun örneği olarak görür. Üniversite reformunun yöneldiği amaca yaptığı eleştiriler açısından Dewey'in Amerika'da okulu ulusal çıkarlar ve piyasa kapitalizminin gereklerine yardımcı bir araç olarak düşünülmesine yaptığı eleştiri paralellikler taşır.

---

²⁷¹ Dewey, John, Özgürlük ve Kültür, s. 161-162.

²⁷² Lawson, Alan, "John Dewey and the Hope for Reform", History of Education of Quarterly, Vol 15, No.1, Spring 1975, s. 59.

Habermas üniversitenin rasyonel bir toplum modeli olarak kendisini belirleyecek olan kararları yine kendisinin pratikteki sonuçlarıyla nitelikli bir müzakere üzerinden izleyebileceğini ve bunun sonucunda kendi yararına olacak araçları üretebileceğini düşünürken, Dewey okulun tam da kendisinin çoğulcu ve problem çözücü bir toplum yapısına örnek teşkil etme görevinin aksi biçiminde “ulus” olarak telaffuz edilen fakat onun tekbiçimli bir toplum olarak gördüğü toplumu yaratma aracı olarak düşünülmesine karşı çıkmıştır.²⁷³

Bu örnekler, kararlar bilimsel nitelikli teoriler olsa da, oluşum aşamasında olmasa bile sonuçları açısından sorgulayıcı bir kamunun dışında olamayacağını vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle politik teknolojiler başlangıç aşamasında monolojik bir nitelik gösterse de elde edilecek başarı, verili değerler dünyasıyla göstereceği uyuma bağlı olacaktır. Bilimsel teknolojiler bu varolan değerleri Dewey’in deyimiyile pragmatik bir teste tabi tutacaktır ve bu testin sonucunda yaşamda problem çözen yada diğer bir deyişle amaçların etkin bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olabilen değerler anlamlı olarak varolabilecekler yada yerlerini başka değerlere bırakabileceklerdir. Ancak tüm bunlar politikanın kamusal bir katılım etkinliği olarak gerçekleştiği bir toplum için söz konusu olabilecektir.

Değerlerin teknoloji ile olan bu etkileşimli belirleme ilişkisi ancak hiçbir gücün belirleyici olmadığı bir kamusal alanda mümkündür. Günümüzde teknoloji değer ve amaçlara göre gelişen teknikler olduğu kadar aynı zamanda kendi içinde de gelişen bir rasyonaliteye sahiptir. Diğer bir ifadeyle teknik, amaçların gerçekleşme biçimleri olduğu kadar aynı zamanda bu amaçları daha etkin bir tarzda gerçekleştirilmesini sağlayan bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla değerler ve amaçlarla teknoloji arasındaki ilişki tek yönlü değil çift yönlü bir etkileşim ilişkisidir.

Değerler ve onlara bağlı oluşan amaçlar teknolojiyi belirlediği gibi yeni teknolojiler de onları belirleyecektir. Ortaya çıkan yeni teknolojiler değerlerin toplum

---

²⁷³ Okulun tek biçimli bir toplum yaratma aracı olmaması gerektiğine inanan Dewey, bu konudaki düşüncelerini özellikle 1928’de Sovyet Rusya’ya yaptığı seyahatten elde ettiği izlenimlerinde dile getirmiştir. Bu ülkede okulların yüksek derecede bir propaganda aracı olarak kullanıldığına dikkat çeken Dewey’e göre, bunun sonucu bireylerin bağımsız düşünme, yaratma ve inisiyatif geliştirmesinin geri plana atılmasıdır. Bkz. Dewey, John, Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World, New Republic Inc., New York, 1929, s. 129.

nezdindeki anlamlarını da tartışmaya açacak ve bunun sonucunda değerler ya güçlenerek çıkacaklar ya da ideolojikleşerek yok olabileceklerdir. Politik teknoloji ile değerler arasındaki ilişki Dewey'in pragmatik teknoloji anlayışında net bir şekilde görülür. Buna göre “uzmanın görevi kamuoyundan gereken bilgiyi devşirmek ve buna yönelik eylem planları hazırlamaktır. Uzman politik olarak nihai karar verici yada kamu politikalarının yürütücüsü konumunda değildir.”²⁷⁴

Dewey için felsefe belirli koşullarda her gün yaptığımız gündelik düşünme faaliyetine benzer. Günlük sıradan düşünme, bilimsel deneme ve felsefi akıl yürütme arasında tabii ki bir fark vardır fakat yegane ortak olan özellikleri ihtiyaçları karşılamanın ve problemleri çözmenin birer dolaylı yolu olmalarıdır. İhtiyaçlarımız sadece entelektüel, problemlerimiz de sadece zihinsel (mental) bilmeceler değildir. Dewey, düşüncenin tüm zorluklara bir cevap olarak anlaşılması gerektiğini ve bu zorlukların her gün sıkıştığımızda karşılaştığımız zorluklar olduğunu ileri sürer.

Dewey, gündelik yani sıradan, bilimsel nitelikli ve felsefi olmak üzere, düşünmenin her üç biçimine de akıl yürütmenin eşit değerdeki görünümleri olarak bakar. Her üçü de hayatlarımızı, daha özelde arzu ve duygularımızı düzenlemede özel bir bilişsel role sahiptir. Bu nedenle düşünme etkinliği irrasyonel istek, eğilim ve duygulardan ve toplumsal değerlerden bağımsız değildir.

Reformcu politik eylemin temeli olan düşüncenin görevi, toplumsal planda şüphelerimizi gidermek, isteklerimizi tatmin etmek ve en önemlisi kafa karışıklıklarını gidermektir, zira bizler problem çözmek için diğer bir ifadeyle zorlukları gidermek için düşünmekteyizdir. Bu bakımdan zeka, sosyal ve kültürel olarak istihdam edilmelidir. Böylece kültürümüzün çalışamaz durumda olan fakat içinde bulunan koşullarda faydalı olacak olan ürünleri kullanılabilir hale gelebilecektir.

Dewey'in yaşadığı dönem bilim ve teknolojinin geleneksel inanç ve düşünce kalıpları üzerinde etkisini arttırdığı bir zaman dilimini ifade eder. Bu çerçevede kültürel alışkanlık, inanç ve değerlerle bilimsel teorilerin uzlaştırılması önemli bir sorun olarak

---

²⁷⁴ Hickman, Larry A., “Dewey: Pragmatic Technology and Community Life”, Classical American Pragmatism, Ed: Sandra B. Rosenthal, Carl R. Hausman, Douglas R. Anderson, University of Illinois Press, Chicago, 1999, s.115.

ortadadır. Örneğin evrim teorisinin tanrıya ihtiyaç duymaması, din ile bilimsel olanı karşı karşıya getiren durumlardan bir tanesi olmuştur. Bu ortamda çözüm genellikle uzlaşmadan ziyade, bilimsel olanın tercih edilmesi şeklindeydi. Dewey ise geleneksel değerlerle bilim arasında bir uzlaşma tesis etme taraftarı olmuştur, zira kültürün bizzat kendisi bir problem çözme etkinliği olarak bilimin yaptığı işi bundan önce ve halihazırda sürdüren bir araçtır.

Dewey için kültüre bakıldığında problem çözebilen zekanın ürünleri görülebilecek ve hatta pratik olarak tecrübe edilebilecektir. Bu nedenle reform politikasının temeli sadece bilimsel teori olarak sınırlandırılmayacaktır. Reform politikasının temeli varolan inanç ve değerlerle olması gerekeni tanımlayan bilimsel teorisinin bir bileşkesi olmalıdır. Bu ise araştırmacı zekanın toplumun her alanında işletilmesi ve bir değer olarak var edilmesi anlamına gelmektedir.

Dewey için zekamızın kullanımını hayatımızın sadece dar bir alanına hapsedmek yapılabilecek en büyük hata olacaktır. Yaşadığımız fizik dünyaya yönelik yaptığı faydaları açık bir şekilde tecrübe ettiğimiz bilimsel yöntemin işleyiş mantığını hayatımızın diğer alanlarında karşılaştığımız veya karşılaşacağımız olası problemlere adapte edebilmeliyizdir. Bu alanlardan en başta geleni ise hiç şüphesiz politikadır.

Bu bağlamda reformist politik eylemi hem bilim hem de inançlar beslemelidir. Şayet bu bütünlüklü yaklaşım politikaya taşınmadığında, örneğin klasik liberalizmin “kaba bireycilik” (rugged individualism) tezine dayalı özgürlüğün tek bir gerçeklikmiş gibi algılanması söz konusu olabilecektir.²⁷⁵ Nasıl ki inanç ve değerlerimizin doğruluk ve yararlılığını pratik olarak test edebiliyorsak, bilimsel ve felsefi düşüncelerin de politik toplumsal bağlam içerisinde sonuçları gözlenmeli ve değerlendirilmelidir.

Dewey reform politikasının bir anlamda ideal tipi olarak kabul edilebilecek bu görüşlerini Amerika’da yaşanan 1929 Buhranı sırasında dile getirmiştir. Bu tarihten sonra gelişmekte olan ülkelere de davet edilen Dewey, toplumsal değişme ve gelişmeye yönelik politik düşüncesini, pragmatik bir ortayolcu yaklaşım olarak sunmuştur. Ortayolcu politik duruşun sebebi ise ortaya çıkan krizin mutlak bir bilgi olarak görülen liberalizmin krizi olmasıdır. Politik bilimsel düşünceyi pratik sonuçları ve toplumsal

---

²⁷⁵ Dewey, John, Individualism Old and New, s. 27.

değer dünyası açısından gözlemeyi amaç edinen bu yaklaşım sonuçlara “ilgili ama mesafeli” bir yaklaşımdır.²⁷⁶

Dewey’in reform politikasına bakışı bilimsel bir düşüncenin hayata doğrudan uygulanması değildir. Onun açısından önemli olan şey bu politikaların oluşturulmasında gereken asgari demokratik katılım ve inisiyatifin oluşturulmasıdır. Aksi halde gelecek nesiller yada büyük idealler adına uygulamaya konan politikaların öngörülemeyen bazı olumsuz yan etkileri önlenemeyebilecektir. Sonuçları değil koşulların kontrol edilebileceğini düşünen Dewey, aynı düşünceyle 1940’lı yıllarda gerçekleştirilen “Yeni Düzen” (New Deal) uygulamalarına da karşı çıkmıştır. Ona göre politik reformlar özellikle mümkünse yüzyüze iletişimin sağlanabildiği bir kamusalılık temelinde oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.²⁷⁷

---

²⁷⁶ Lawson, Alan, a.g.m., s. 32.

²⁷⁷ Lawson, Alan, a.g.m., s. 35.

3. BÖLÜM

JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN MODERN POLİTİKADA PRATİK MEŞRUIYET SORUNU

Bu bölümde John Dewey'in bir anlamda pozitivist politika anlayışının eleştirisi olarak görülebilecek pragmatik politik düşüncesi ve pratik felsefesi açısından bir bilim haline gelen modern politikanın toplumun pratik yaşamından kopması anlamına gelen pratik meşruiyet sorunu tartışılacaktır. Bu çerçevede öne sürülen argüman; politikada gerek bilimsel bilgiyi gerekse de bilim adamını toplumun anlam ve değer dünyasının dışına çıkaran modern anlayış pratik meşruiyet sorunuyla karşı karşıyadır. Klasik biçimiyle pratik bir bilgi ve katılım etkinliği olan politika bu sorunu önce toplum felsefesi daha sonra pozitivism üzerinden edinmiştir. Böylece politika bilimsel-nesnel bilginin topluma uygulanması diğer bir ifadeyle teorinin pratiğe aynen uygulanması gibi katılımı dışlayan teknik bir edim haline gelmiştir. Sorunun aşılması ise bilimsel bilginin ve bilim adamının yine toplumsal bağlam içerisine döndürülmesi ve bu çerçevede bilim ile pratik toplumsal kültür ve anlam dünyası arasında bir süreklilik ilişkisinin kurulmasıdır. Bu, klasik ve modern politika arasında bir orta yol bulma gereğinin altını çizer. Dewey'in pragmatik politik teorisi böyle bir orta nokta olarak görülebilecektir.

3.1. KLASİK VE MODERN POLİTİKA ARASINDAKİ AYRIM

Politikaya ilişkin klasik anlayış ile modern anlayış arasındaki geçişlilik bilimlerin, daha özeldede sosyal ve hukuk bilimlerinin ortaya çıkışı ile tarihlendirilir. Bu, bir başka ifadeyle politikanın bir sosyal bilim olarak politikbilim adı altında deneysel bilimlere benzeyen bir tarzda yapılanarak ortaya çıkması süreci olarak görülebilecektir.

Doğa bilimlerinin yükselişine bağlı olarak giderek bilimsel bir faaliyet haline gelen politika, artık toplum felsefesi içerisinde düşünülen bir eylem alanıdır.

Politikada meydana gelen söz konusu farklılaşma daha somut olarak Aristo'nun politikaya bakışı ile Hobbes'un politikaya bakışı arasındaki farklılıktan izlenebilecektir. Buna göre topluma iyi hayatı sağlayan, erdemli ve etik davranışlar bütünü olarak politikadan, toplumun biçimsel olarak düzenini tesis etme iddiasını taşıyan ve bu haliyle iktidar tarafından topluma uygulanan nesnel ve bilimsel bir bilgi olarak politikaya geçiş söz konusudur. Politikanın, iktidarın toplumu kontrol etme ve yönlendirmeye yönelik bir eylem bilgisi olarak aldığı bu yeni biçim her ne kadar onyedinci yüzyılda Hobbes ile tarihlendirilse de değişimin başlangıç noktası politikayı ahlaktan ayıran ve bu anlamda modern politikbilimin kurucusu olarak da nitelenen Machiavelli'dir.

Aristo'dan başlayıp Hobbes ile günümüze kadar gelen süreçte klasik ve modern politika arasındaki farklar şöyle özetlenebilir.²⁷⁸

1. Antik Yunan'da politika, öncelikle iyi ve düzenli bir hayatın öğretisi olarak kavranmaktaydı ve bu açıdan etiğin bir dalı gibi görülmekteydi. Örneğin Aristo, gelenek içerisinde formüle edilen anayasa ile sivil yaşamın ethosu arasında bir ayrım gözetmemektedir. Yine benzer biçimde, bir eylemin ahlaki niteliği hukuk ve gelenekten ayrı görülmemekteydi ve bu anlamda Politeia yurttaşları kendiliğinden iyi hayata sahip olmaya muktedir kılıyordu. Gerekli olan tek şey insanın doğasına uygun ve bu haliyle doğal olan Polis'e yani şehre bağlı olmak, diğer bir tanımıyla yurttaş olmaktır. İnsan doğasına içkin olan politikayı ancak şehre bağlı kalarak gerçekleştirebilirdi. Oysa modern dönemde bireyin içinde kaldığı sürece özgür olabildiği ahlaki eylem ile görünen eylemin meşruluğu arasında net bir ayrım vardı. Ahlaklı olma meşru olmadan ayrılmıştı ve bu ikisi de politikadan ayrıydı, dolayısıyla politika da artık faydacı doktrin içerisinde teknik bir uzmanlık bilgisi halini almıştı.

2. Polis'i oluşturan topluluğun etosundan diğer bir ifadeyle pratik sağduyusundan ayrı olmayan politika, bu biçimiyle belli bir toplumsal bağlamda uygulanabilir bilgiyi ifade eden praksistir. Bu nedenle politik eylemi yönlendiren politik

---

²⁷⁸ Habermas, Jürgen, *Theory and Practice*, Polity Pres, Cambridge, 1996, s. 42-43.

teorik bilgi de toplumun pratik sağduyusundan beslenen bir nevi sanatsal bilgi niteliğindedir. Politik bilginin bu niteliğine ilişkin klasik ve modern dönemdeki ayırım, Arsito'nun "techne" kavramında daha da netleşmektedir. Antik Yunan'da son tahlilde karakterin yükseltilmesine ve biçimlendirilmesine doğru yönlendirilen bir bilgi olarak politika, bir sanat eseri ortaya koyan "uzmanın" yani "techne"nin işiydi ve bu işin bilgi politika tecrübi (phronesis) bir bilgiydi.²⁷⁹

Bu anlamda politika günümüzdeki anlamıyla bir teknik edim olarak değil, pedagojik olarak sürdürülen bir faaliyetti. Oysa modern dönemde politika, Bacon'ın ifade ettiğı üzere başlıbaşına bir bilimdi. Nasıl ki insanlık ilerlemesini bilimin ve teknolojinin gelişimine borçluydu, aynı şekilde toplumsal yaşam açısından iyileşme de daha iyi bir devlet ve toplum yapısını üretecek politik tekniğe bağılıydı. Thomas Moore'dan başlayarak Marx'a kadar olan dönemde politikanın bağımsız bir bilim haline gelmesini hazırlayan sürecin toplum felsefesi olduğunu söylemek bu çerçevede yanlış olmayacaktır.

3. Politikaya yönelik klasik ve modern bakış açısı arasındaki ayırım, politik bilginin niteliğı açısından da gözlenebilecektir. Buna göre Aristo'nun düşüncesindeki politika ahlaktan bağımsız bir bilgi olmamasıyla pratik felsefenin konusu olan bir bilgi iken, modern politika doğa bilimlerine benzer bir biçimde yapılanan "bilimsel bir bilgi"dir. Klasik anlamıyla politika bilimsel bir bilgi yani belli bir kesinliğı ve sabit bir nesneliliğı olan bir bilgi ortaya koyma gibi bir çaba gütmeyen, modern politika tüm zaman ve mekanlardan bağımsız bir devlet ve toplum modelini kesin bir biçimde ortaya koyma yada en azından bu modele ulaşmayı sağlayacak pozitif bir bilgiyi üretme çabasıyla farklılaşmaktadır.

Klasik anlayışta adil ve kusursuz bir toplum gibi nitelikler bağlam bağımlı yani zamana bağılı değışkenler olduklarından, bu halleriyle tamamen olumsal (contingent) olan pratik (praksis) alanına dahildir ve bu anlamda varoluşsal bir süreklilikten ve dolayısıyla da mantıksal zorunluluklarından söz edilemeyecektir. Bu nedenle pratik

---

²⁷⁹ Aristonun politika kavrayışı bilimleri bir bütün olarak gören ve onları pratik hayat içerisinde işlevleri ile tanımlayan yaklaşımında da ayırd edilebilecektir. Bu çerçevede retorik uygulanabilir etik ve politik bir bilgi olarak bireylere öğretilen bir bilimdir. Bkz. Menn, Stephen, "Aristotle", Encyclopedia of Philosophy, Ed: Donald M. Borchert, Macmillan Reference USA, New York, 2006, s. 264.

felsefenin sunacağı bilgi tecrübi (phronesis) bir bilgidir. Bir durumu pratik olarak kavramayı ve anlamayı ifade eden phronesis, bir anlamda sağduyuya dayalı bilgiyi ifade etmekte ve bu haliyle de klasik politikanın dayandığı bilgi türü olmaktadır.²⁸⁰ Aristo'nun yaklaşık yüzelli Polis'in anayasalarını inceleyerek ortaya koymaya çalıştığı bilgi bir ideali ortaya koymaktan çok olanlar içerisinde bir "makul"ü tanımlamasıyla buna iyi bir örnektir. Ahlakı politik felsefenin ayrılmaz bir parçası olarak gören Aristo, bireyler için en iyi politik yaşam biçimini tam olarak tanımlayan bir bilgiden söz edilemeyeceği ve bu anlamda politik yapıların bireysel karakterler dikkate alınmadığı sürece iyi bir değerlendirmesinin yapılamayacağı düşüncesini taşır.²⁸¹ Buna göre iyi bir politik yaşam ve yapılar, ahlaklı yurttaşların varlığına bağlıdır.

Pratik bir bilgi olarak Aristogil politika, Roma'da Cicero'dan başlayan ve Burke'e kadar devam eden dönemde "sağduyu" adı altında süregelmiştir. Ancak Hobbes'la birlikte bu bilgi türü giderek unutulmaya başlamıştır. Modern politikanın öncülerinden biri olan Hobbes'da politika adaletin, hukukun ve kanunların temeli olan toplum sözleşmesinin koruyucusu olmakla görevlendirilmiştir. Üstlendiği bu görevle birlikte politika nesnelleşmiş bir bilgiye dayanan iktidar ve yönetim bilimidir.

Böylece politikadan beklenen şey, ideal bir hukuksal ve toplumsal düzeni tesis etmesidir. Hobbes'dan başlayıp bugüne kadar gelen yeni politikanın ideali olan bu yaklaşıma göre, insanın ancak kendi ürettiği nesnelere tam olarak bilmesi ve kontrol etmesi mümkündür, politik- toplumsal düzen de bunun içindedir. Bir bilim olarak politika artık, istenilen sosyo-politik düzenin yaratılmasının bir anlamda imkanıdır. Bu doğrultuda amaçlar ve bu amacı gerçekleştirmede kullanılacak araçlar bilimsel olarak belirlenen, teorik olarak ortaya konan ve sonuçların başarısı yine bilimin kendisi tarafından garanti edilen bir niteliğe sahip olmaktadır.

Politikaya dair bu dönüşüm, Hobbes'un politik düşüncesinde daha açık görülebilecektir. Nitekim, insanların akıllarını kullanmak suretiyle kendi toplumlarını (commonwealth) güvenli kılabileceklerini düşünen Hobbes, dıştan bir şiddetten ziyade ancak iç düzensizliklerinin sonucu olarak bozulmaya uğrayacak olan bu toplumların

---

²⁸⁰ Bernstein, Richard, *Beyond Objectivism and Relativism*, The University of Pennsylvania Press, 1983, s. 158-159.

²⁸¹ Menn, Stephen, a.g.m., s. 267.

böyle bir sonuçla karşılaşmasından yönetilen yani bir anlamda yönetime maruz kalan bir nesne (matter) olan insanların değil onlar için düzen sağlayan diğer bir ifadeyle düzen öngören yasa yapıcıların (makers) başarısızlıklarının sorumlu olduğunu ileri sürer.²⁸² Ona göre bir devleti yönetmeye yönelik yasalar en az matematiksel teoriler kadar kesin olmalı ve bu özellikleriyle toplumun barış içerisinde olmasını garanti etmelidir.²⁸³ Hobbes'a göre yöneticiler, tıpkı geometri yasalarının doğru sonuçlara götürdüğü gibi, toplumun düzen ve mutluluğunu sağlayacak yasaları keşfetmelidir ve bu açıdan kendisini ilk kaşifdir.²⁸⁴ Bu haliyle politika, anlaşılacağı üzere iyi bir politik-toplumsal düzen için gerekli bilimsel aklı yanına alan ve bu anlamda toplum için iyiyi bilimsel olarak tesis edebilen bir bilimsel etkinlik olarak öne çıkmaktadır.

Bilim temelli toplum felsefesinin bir alanı olarak yapılanmaya başlayan politika, artık tüm zaman ve koşullar için geçerliliğini koruyabilecek devlet ve toplum düzeni kurma iddiasını taşımaktadır. Bu çerçevede politika, içinde bulunulan tarihsel koşulları gözardı ederek verili zaman ve bağlamsal koşullardan soyutladığı (bağımsız) değerleri (çözüm olduğunu düşündüğü) nesnesi olan toplum üzerinde geçerli kılma çabası içerisinde. Söz konusu değerler, kurulacak politik-toplumsal düzenin yani toplumsal hayatın düzenini sağlayacağı düşünülen temeller olarak da düşünülebilecektir.

Politikanın bilimler üzerinden aldığı bu yeni biçimde, bilimsel politik bilginin hayata yani pratiğe geçirilmesi artık bir teknik problem halini almıştır. Sorun artık bireysel düzeyde iyi ve erdemli bir politik davranışın gerçekleştirilmesi kaygısından çok toplum için yararı olduğu düşünülen bilimsel bilginin pratiğe nasıl aktarılacağı yani uygulanacağı problemi olarak ağırlık kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle devlet ve toplumun en doğru düzenini tanımlayan koşullara dair elde edilen bilgiyle birlikte artık insanların kendi aralarındaki ilişkilerde (politik ilişkiler) sağduyulu eylemleri gerçekleştirmeye özen göstermeleri gibi bir şeye ihtiyaç kalmamıştır. Dolayısıyla bunun

---

²⁸² Hobbes'a göre doğal olarak, yalnız, kısa kötülüklerle dolu insan hayatı yapay olarak bir belirliliğe kavuşturulabilecektir. Bu mutlak bir politik iktidarın Leviathan'ın eseri olacaktır. Bkz. Hobbes, Thomas, Leviathan, Ed: C.B. Macpherson, Penguin Press., Harmondsworth, 1968, s. 43.

²⁸³ Canavan, Francis, "Thomas Hobbes", History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss-Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago, 1987, s. 413 .

²⁸⁴ Canavan, Francis, a.g.m., s. 405.

yerine ihtiyaç duyulan şey, anlaşılacağı üzere doğru ve düzgün bir biçimde yararlılıkları hesaplanmış olan kurallar, ilişkiler ve kurumlar olmuştur.

Yeni politikanın miladı, insan davranışının bilimin inceleme “materyali” olarak telakki edilmeye başlamasıdır. Bu çerçevede örneğin, toplumu düzenleme amacından yola çıkan bilim adamı yada diğer bir ifadeyle toplum mühendisi, zihnindeki ideal toplumsal-politik düzenin gerektirdiği gibi ahlaki ve toplumsal insan ilişkilerini belirlemek iddiasındadır. İnsanlar tanımlanan politik teoriye göre artık hesaplanabilir yani önceden bilinebilir veya en azından kestirilebilir biçimde davranmalıdırlar. Bu ise bilim adamı tarafından ortaya konulan nesnel bilginin benimsenmesinden ve yaşama uygulanmasından başka bir şey değildir.

Modern politika ile birlikte “toplumsal düzen” kavramının ifade ettiği anlam artık değişmiştir. Düzen artık politik bilimin konusu olarak, insanlar için imal edilmiş, dolayısıyla düzene konulmuş olan politik topluluk anlamını almıştır. Erdemli yaşamın ve ahlaki politikanın ortaya çıktığı düzenin yerini, politik akıl tarafından dizayn edilen düzene bırakmıştır. Politik toplumsal düzen artık sadece varoluşsal bir durum değil aynı zamanda içselleştirilmesi gereken nesnelleştirilmiş bir bilgidir.

M. Weber ile birlikte sosyal bilimlerde olgu-değer ayırımına gidilmesinin önemine yapılan vurgu ve yine sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların pozitivistik bir mantık üzerine oturması gerekliliğinin ön plana çıkarılması gibi nedenler sosyal bilimlerin, klasik politikanın bir nevi mirası olan, normatif unsurlardan tamamen kopmasını gündeme getirmiştir. Bu unutulmuş mirasın en önemli yanı ise kendilerini bilim felsefesi içerisinde kavrayabilen bu bilimlere inceleme nesnesi olan bir konunun asli biçimde kendisini nasıl sunumladığının gözden kaçırılmaya başlanması olmuştur.

Böylece sosyal bilimlerin konusu ve inceleme nesnesi olan toplumsal bağlamın, bilim adamına kendisini tüm özgünlükleriyle nasıl sunduğunun bir önemi kalmamıştır. Bilim felsefesinde “yorumsamacı bakış” ile “pozitivist bakış” arasındaki yöntemsel tartışmanın esasısı oluşturan bu durum, bilimsel politikanın, bilimsel olan ile pratik sağduyu arasında olması gereken dengeli konumunun altını çizmektedir.

Habermas tam da bu nedenle yani incelenen durumun kendisini bilimlere nasıl sunduğunun giderek pozitivist bir epistemoloji üzerine kendisini kuran sosyal bilimlerce göz ardı edilmesine yönelik olarak sorunun bir tarihsel açıklamasına girişilmesi gerektiğini vurgular. Açıklamayı yönlendirecek olan temel sorular ise şöyle sıralanabilecektir; “Politik eylemi düşünmekle birlikte toplumsal ilişkilerin bilgisi nasıl mümkün olabilecektir? Bir politik durumda aynı anda hem pratikte gerekli olanın hem de objektif olarak mümkün olanın bilgisine dair gereken netliği nasıl elde edebileceğizdir?”²⁸⁵

Habermas’a göre bu tür sorular bugün kendi tarihsel ve toplumsal bağlamımıza şöyle uyarlanabilecektir; “Verili bir durumda neyin doğru ve adil olacağına ilişkin bize bir pozisyon sağlayan pratik politikanın bu vaadi; bir yandan pratik felsefeye karşın toplum felsefesinin gereksediği kesin bilimsel bilgiden vazgeçilmeksizin nasıl kurtarılabilir? Ve diğer yandan da toplumsal ilişkileri analiz eden toplum felsefesinin klasik politikanın pratik yönlendirmelerinden vazgeçilmeksizin nasıl bize karşı sözünü gerçekleştirebilecektir?”²⁸⁶ Toplum felsefesi içerisinde giderek bilimselleşen politika, klasik anlayışın tanıdığı ve sağladığı sağduyuya (prudence) dayalı eylem imkanını vermekten uzaklaşmaktadır. Bu bir anlamda verili bir durumu kavramaya yönelik başlatılan teorik yada diğer bir söyleyişle bilimsel girişimin yorumsamacı gücünü yitirmesi demektir.

Politikanın toplum felsefesi içerisinde pratik sağduyudan uzaklaşması ve bunun sonuçları üzerine düşünen isimlerden biri de tarih felsefecisi G.Vico’dur. Vico, politikaya yönelik yeni bilimsel-teorik bakışın kısıtlılığını pratik karşısında düştüğü olası yetersizlikler açısından ortaya koyarken, “retoriğe” yani klasik politikanın imkanlarına dikkat çeker. Vico, insanlık durumlarının büyük bir kısmının tesadüflerden ve dar zamanlarda yapılan tercihlerden oluştuğunu ifade etmekte ve bu bakımdan hayatta verili bir anda ne yapılacağına yönelik verilecek kararın sonuçları doğru veya yanlış olsa da içinde bulunulan koşullara gömülü olarak bulunacağını belirtir, zira veri bir anda tercihte bulunacak, yani karar verecek olacak konumda olan düşüncenin yeterliliğini belirleyecek olanın, son tahlilde doğanın kendisi olacağı Vico için adeta

---

²⁸⁵ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 43.

²⁸⁶ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 44.

veridir ve bu bakımdan rasyonel bir insanın tarih içerisinde aşkın ve ebedi bir hakikati elde etmesinin, pratiğin güvensiz ve belirsizliklerle dolu yollarına rağmen, savunulması anlamsızdır.²⁸⁷

Vico teorik olanın yada amaçlananın elde edilmesinde pratiğin belirleyiciliğe yaptığı bu vurguyla Aristo'nun yaptığı ayrımları adeta yeniden hatırlatmaktadır. Bu ayrımlar bilim ile sağduyu ve episteme (rasyonel bilgi) ile tecrübi bilgi (phronesis) arasındaki ayrımlar olup, burada bilim her zaman için gerekli ve geçerli olacak olan doğrular elde etme peşinde olan ve bu yönde yargılar ortaya koyan bir etkinlik alanını sembolize ederken, sağduyu (prudence) her zaman için pratik sağduyu olarak olanaklı olan ile ilgilenmektedir. Vico'nun yapmak istediği şey, sağduyunun teorik ifadelerle başvurmaksızın, pratiğe ne kadar çok kesinlik kazandırabileceğini düşünmemizdir.²⁸⁸

Vico, örnek olarak gündelik sorunlara yönelik bir çözüm sanatı diye ifade edilebilecek olan retorik sanatını göstererek, onun tecrübi bilgiye yani phronesis'e dayalı bir bilgi niteliği önemser. Ona göre, müzakerelerin sürdüğü ve hiçbir şekilde zaman kaybına tahammülü olmayan verili bir zaman ve toplumda yaşayan bizler, konuşmacılardan yani politik çözümler ortaya koyması beklenen düşünür ve politikacılardan öncelikli beklentimiz soruna yönelik acil çözüm üretebilme yeteneğidir. Bu açıdan birileri şüpheli bir takım önermeler yada çözümler getirdiğinde onların, buna cevabı öncelikle söz konusu önermeler arasında bir orta yol bulmanın olanaklı olduğudur.

Teori ile pratik arasındaki politik düşünceye yansıyan bu sorunlu ilişki, günümüzde özellikle sosyal bilimlerin gelişmesi ve bunun doğal olarak politikaya etkisi açısından oldukça önemlidir. Zira politika, artık bilimsel olarak rasyonalize edilen bir alandır ve buna paralel olarak da pratik politik alan (bir anlamda praksis alanı) teorik olarak teknik önermeler (teknik bilgi) tarafından yapılandırılmaktadır.²⁸⁹ Modernitenin

---

²⁸⁷ Vico, G. B., *On The Study Methods of Our Time*, trans. Elio Gianturco, Indianapolis, 1965, s.34, G. B. Vico'nun pratiğe ve onun nesnelleştirilmiş bilgisi üzerine şekillendirilen yeni politikaya yönelik bu eleştirisi tarihe yönelik bakış açısından da çıkarsanabilecektir, Vico tarihi modernlerin bakış açısından farklı biçimde Antik Yunan'ın dairesel tarih anlayışı üzerinden kavrar, buna göre pratiğin olumsal koşullarında insan, değişik yaşam tarzları ve kurumlar yaratmaktadır. Bkz. Vico, G. B., *The New Science of Vico*, Ithaca, London, 1968.

²⁸⁸ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 45.

²⁸⁹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 46.

bilimin (doğa bilimleri) toplum hayatına getirdiği ve de getireceği olumlu etkilerin olduğu düşüncesinden yola çıkan bu anlayış çerçevesinde “bilimsel bilgiyi” yanına alan politika da artık giderek daha fazla bir şekilde, toplum için iyi olanı tesis etmeye dönük bir etkinlik alanı olarak işlevselleşmeye başlamıştır.

İşte tam bu noktada deneysel bilimlerin yapısından kaynaklanan ve giderek genişleyen ve karmaşıklaşan bir başka problem alanı ortaya çıkmıştır. Problem, deneysel bilimlerin yöntem ve sonuçları itibarıyla kesinliğe ve mutlaklığa yönelik duyduğu aşırı güven ve yine bu doğrultuda gösterdiği tutuculuğun toplumsala dönük bir alan olan politikada yarattığı yeni bir “meşruluk problemi” olarak özetlenebilecektir. Habermas bunu deneysel bilimlerin gerçekleştirdiği analizlerinde içine düştüğü yetersizlikleri kabul etmek zorunluluğunun olması şeklinde açıklar.²⁹⁰

Politikanın bilimselleşmesi ve pratiğin teknik bilgi ile yönetilen bir süreç halini alması her ne kadar modernitenin doğal sonucu olan olgular olsa da yine de insani bir edim olarak pür karar verme etkinliğine kalan oldukça geniş sayılabilecek bir alan söz konusudur. Eyleme ilişkin belirsizlik yani kesin olmama hali daha fazla arttıkça, onun gerçekleştiği alana yönelik geçerli olduğu düşünülen bilimsel ölçüt de daha fazla keskinleşmektedir. Bu tam da Vico'nun modern felsefenin buna yönelik tutumunu diğer bir ifadeyle bilimsel yargı ve yöntemi, sağduyunun pratiğine nakledilmesini öngören modern toplum felsefesinin bu tavrını ciddi biçimde reddettiği durumu tanımlamaktadır. Bu bakımdan Vico'nun retoriği ön plana çıkararak anlayışı, pratik felsefenin (politikanın) Bacon ve Hobbes'un istediği gibi bir bilim olarak kurulması ciddi bir karşıtlık içermektedir.

Habermas, Vico'nun bu konuda haklılık payının yüksek olduğunu fakat onun modern topluma ve onun amillerinden olan bilime ve bilimselleşmeye ilişkin çok önemli bir şeyi gözden kaçırdığını düşünmektedir. Bu Vico'nun politikaya hakim olmaya başlayan yeni metodolojik yaklaşımın (bilimsel yaklaşımın) aynı zamanda yeni bir durumu ifşa ettiğini, yani toplumsal yaşamın karmaşık ilişkiler dünyasının göstergesi

---

²⁹⁰ Habermas toplum bilimlerinin tümüyle pozitivizm tarafından işgal edilmesinin sonucunun bilimlerin özanlayışı ile geleneksel varlık bilim arasındaki bağın kopması şeklinde gerçekleştiğini ve bunun da “değerlerin özgürlüğü” anlayışında açığa çıktığını ileri sürer. Bilimlere hakim olan olgu-değer ayrımı şeklindeki pozitivist anlayış bilginin yada kuramın varlık'la karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bkz. Habermas, Jürgen, Bilgi ve İnsansal İlgiler, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 366-369.

olduğunu gözden kaçırmıştır.²⁹¹ Politikanın bir praksis olarak algılandığı toplumsal yapı ile karmaşık ilişkilerden oluşan modern toplum arasında ciddi bir farklılık söz konusudur ve bu da ister istemez politikanın bir bilim haline gelmesine etki etmiştir.

Pratik felsefenin konusu olarak politikadan, toplum felsefesi içerisinde bir bilim haline gelen politikaya geçiş, önce de belirtildiği üzere Aristo'nun politikaya bakışı ile Hobbes'un politikaya bakışı arasındaki ayırmda belirginleşmekteydi. Ancak bu geçişin bir diğer önemli örneğini de Akinolu Thomas'ın politik düşüncesi oluşturmaktadır. Politik düşüncesini ilahi düzen ile dünyevi düzen arasındaki ilişki üzerine inşa eden Akinolu Thomas, vahiy ile akıllı birbirinden ayırması ve bu çerçevede iyi ve erdemli bir toplumsal yaşamın bilgisinin akıl tarafından üretilebileceğini ileri sürmesiyle politikanın bilimselleşmesinin ilk nüvelerini vermiştir. Thomas'a göre vahiy olmadan da iyi ve adil bir toplumun akıl tarafından yaratılması olanaklıdır.²⁹²

Politikanın bir toplum felsefesi olarak şekillenmesinde Aristo'nun saf politik birliği temsil eden polisindeki erdemli ve iyiye yönelen bir pratik davranış biçimi olan politikanın, Thomas'ın Hristiyan düşüncesinin şemsiyesi altındaki bir yaşamı ifade eden ve bu anlamda polisten daha büyük ve kapsayıcı olan bir politik bütünü temsil eden civitasında söz konusu topluluğun nasıl yönetileceği ve yönlendirileceğinin bilgisini içeren bir yönetsel bilgiye dayalı etkinlik halini alması söz konusudur.

Burada politika, yurttaşların bizzat kendilerinin toplumları için önemli olan adalet, yasallık ve müzakere ortamı gibi değerlere ulaşmalarına yönelik bir etkinlik olmaktan çıkarak, yeni toplumu bir arada tutmanın ve yönetmenin aracı olarak gereken teknik bilginin şekillendirdiği bir alan haline gelmiştir. Zira Thomas için iyi ve erdemli bir yaşam hristiyan olmayan bir toplulukta da mümkündür, dolayısıyla bunu sağlayacak gerekli bilgiye sahip olmak hristiyan olsa da olmasa da devletin adamının görevidir.²⁹³

Politika, artık topluluğun nasıl bir arada tutulup yönetilebileceğinin cevabına yönelen ve bunun bilgisinin yönlendirdiği bir alandır. Thomas'a göre politika ve politik felsefe, erdem bilgisine farklı derecelerde sahip olan insanların yaşadığı toplumda

---

²⁹¹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 46.

²⁹² Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils, a.g.e., s. 170-171.

²⁹³ Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils, a.g.e., s. 171.

tanrısal düzeni tesis etmek üzere en önemli araçtır ve bu bakımdan en iyi rejim bu bilgiye sahip olan yöneticiler tarafından kurulacaktır. Thomas'a göre anayasalar bu bakımdan politik sanatın en önemli eylemidir.²⁹⁴

Polisle karşılaştırıldığında insanların mutlu olabilecekleri ve onların yararına olan bir düzenin temel şartı artık her bir bireyin özgürlüğü (politik) değil, kutsal kitabın öngördüğü düzenin hayata geçirilmesidir. Thomas'ın bu anlamda oluşturmak istediği yeni toplumsal düzen “onto-teolojik” bir temele sahiptir. Söz konusu düzen, evrenin doğal düzeni ile toplumsal düzenin uyumunu vurgulamakta ve bu ikisinin uyumu doğal hukuk (doğal hukukun toplumsal düzeni) altında gerçekleşmektedir.

Hristiyan düşüncesinden temellenen bu doğal düzen anlayışı, sosyal ilişkilerde meydana gelen çok boyutlu ve geniş çaplı değişimlerden dolayı zamanla itibarını yitirmeye başlamıştır. Sosyal ilişkilerde bir anlamda Hristiyan öğretisi açısından meydana gelen bozulma söz konusu düzen anlayışının pratik bir eleştirisi olarak da okunabilecektir. Kısacası her durumda insanın toplumsal hayatına ilişkin temel sorular olan, ki bunlar politik felsefenin temel soruları olarak da okunabilecektir, “ne için” ve “neden” sorularının yanıtı artık Hristiyan düşüncesinden yapılandırılan toplumsal düzen fikri tarafından verilemeyecektir. Temel sorun artık, hukuki ve politik olarak bir araya gelmiş ve örgütlenmiş bir topluluğun nasıl ve hangi araçlarla yönetileceği? sorunudur.²⁹⁵ Hristiyan düşüncesi ve ilk çağın stoacı düşüncesinin sonucu olan doğal hukuk düzeninin, bir anlamda erdemini tezahür ettiği düzenin, bozulmaya başlaması pratik hayatta iki önemli politik kavramın birbirlerinden teorik olarak ayrılmasına yol açmıştır. Buna göre bir taraftan yönetici kralların yönetim yetkileri, (bir anlamda dini referanslı mutlak hakimiyeti) (dominium) egemenlik (sovereign) (dünyevi ve bilgiden ve onun yönlendirdiği politik eylemden bağımsız olmayan) halini alırken, diğer yandan toplum (societas) bölgesel devletlerin yönetimleri altında bir anlamda bu yönetimlere bağlı kılınan (privatized) birimler olarak görülmeye başlanmıştır.

Diğer bir ifadeyle doğal düzen (doğal hukuk düzeni) içerisinde bir bütünlük gösteren unsurlar olan politik iktidar ve toplum artık ayrı oluşumlardır. Ve bu nedenle

---

²⁹⁴ Fortin, Ernest L., “St. Thomas Aquinas”, History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss-Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago, 1987, s. 257.

²⁹⁵ Fortin, Ernest L., a.g.e., s. 271.

politika, devletin gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak, bu toplumu yönetmeyi mümkün kılan teknik ve yönetsel anlamda nesnel bilgiler bütünüdür. Machiavelli ve Thomas More'un ilgilendikleri konuların devlet yönetimi ve onun etkin hale getirilmesine yönelik bilgileri ortaya koyma amacı taşıması bu bakımdan önemli örneklerdir.

Machiavelli, toplumun nasıl düzenleneceği meselesinden ziyade ilgisini politik iktidarın elde edilmesi ve kalıcı hale getirilmesine yönelik teknik ve yöntemlere yöneltmiştir. Zira ona göre içinde bulunulan ortam, yararı topluma dolaylı olarak dokunacak olan, mutlak bir iktidarın kurulması ve başarıyla sürdürülmesini gerektirmektedir.²⁹⁶ Bu nedenle aslında insanın ve toplumun ontolojisinde varolan bir takım özelliklerin belirleyici olduğu politika ve bu çerçevede icra edilen politik eylem, prens/egemen tarafından öğrenilmesi ve uygulanması gerekli teknik bilgiler ve pratikler bütünüdür. Gerek "Prens" gerekse de "Söylevler" bu bakımdan deneysel yöntemle elde edilmiş bilgilerden derlenen "politik bilimsel" eserlerdir.²⁹⁷

Burada hemen belirtilmesi gereken husus, Machiavelli ile birlikte, politik düşünüşte doğal duruma yönelik kavrayışın da ciddi bir değişime uğradığıdır. Machiavelli ile başlayan Hobbes'a ve modern zamanlara kadar ulaşan politik teorisinin temel postülası olan "doğal durum" artık bir uzlaşma ve erdem ortamını değil bir savaş durumunu ifade eder. Buna göre de toplum bir uyum değil aksine bir çatışma alanıdır. Doğal duruma yönelik bu kavrayış, ilke olarak veridir ve evrenseldir. Böyle bir ortamda pratiğin bir gereği olarak politika, artık toplum içerisine ve de dışarıya yönelik gerçekleştirilen bir sanat olarak kavranmalıdır. Kişinin kendi iktidarına yönelik düşüncelerini de içeren fakat aynı zamanda kalıcı stratejilerinden oluşan bu sanat, nasıl yapıldığı öğrenilen ve üzerinde çalışılan bir sanattır artık.

Machiavelli ile başlayan süreç, politikanın ve sosyal olanın realpolitik açıdan büyümeden arındırılmış dünyada modern kavramlar olarak ortaya çıkmalarını tanımlayan bir süreçtir.²⁹⁸ Gerek politika ve gerekse de toplum, ki ilki Machiavelli'nin ikincisi çağdaşı olan Thomas More'un ilgilendikleri konulardır, artık yurttaşların

---

²⁹⁶ Strauss, Leo, "Niccolo Machiavelli", History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss-Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, 1987, s. 297.

²⁹⁷ Redhead, Brian, Siyasal Düşüncenin Temelleri, çev: Hikmet Özdemir, Alfa, İstanbul, 2001, s. 101.

²⁹⁸ Habermas, Jürgen, a.g.e., s.50.

erdemli yaşamı gibi bir anlayışla tanımlanamaz olan kavramlar durumuna gelmiştir. Buna göre artık sorun Antik Yunan'da olduğu üzere iyi bir yaşamın (bireysel ve toplumsal anlamda) moral koşulları nelerdir?den ziyade, söz konusu çatışmalı ortamda hayatta kalmanın yada hayatı sürdürmenin halihazırdaki aktüel koşullarının neler olduğuna dönüşmüştür. Artık bu konu uzmanlık gerektiren bir bilimsel faaliyetin konusudur.

Bu nedenle gündelik yaşam, doğrudan ve ciddiyetle ele alınması gereken bir mesele haline gelmiş ve bu da pratik olarak sorunlara çözüm olmak üzere dizayn edilmiş teknik çözümleri önemli hale getirmiştir. Toplum felsefesinin ortaya çıkışı tamamıyla buradan doğan bir zorunluluğun sonucudur ve bünyesinde gelişen politikanın teorik olarak klasik ve modern anlamı arasındaki ayrım şöyle belirginleşmiştir; klasikler için temel sorun, insanlar doğal düzene pratik olarak nasıl uyum sağlayabilirler? olurken, modernler için insanlar kendileri için bozucu ve tehdit edici etkileri olan doğanın teknik olarak nasıl hükümdarı olabileceklerdir şekline dönüşür.²⁹⁹ Burada toplum felsefesi modern haliyle sadece toplumsal olarak yaşamının mümkün koşullarını teorik olarak ortaya koymakla kalan bir misyonun ötesine geçmekte, toplumsal yaşamın nasıl daha iyi hale getirilebileceği gibi politik yöntem ve tekniklerin ortaya konulması işlevini de yüklenmektedir. Bu da klasik biçimiyle toplumsal yaşamın etik olarak mükemmel hale getirilmesi işlevinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Hayatın daha iyi ve daha istenilebilir hale getirilmesine yönelik ortaya konulan ve bu anlamda pragmatik bir değere sahip olan teorik çözümler, pozitif bilimsel bir mahiyete sahiptir. Toplumsal yaşamın temel üretici gücü olarak bilimin politikaya yansımaları tanımlayan bu durum, Machiavelli'nin düşüncesinde güvenlikten yana duyulan endişenin politikanın temel sorusu olarak ortaya konulması biçiminde belirirken, More'da ideal bir toplumun sosyal ve ekonomik düzeninin nesnel bilgisi şeklinde berraklaşır. Cevaplar ise yine ortak; iktidarı elde etmeye ve onu sürdürmeye yarayacak olan başarılı teknikler vasıtasıyla.³⁰⁰ Çünkü insan, ancak bu teknikler sayesinde kendisini sınırlandıran ve tehdit eden diğer güçlere (doğal güçlere) karşı kendisini koruyup, özgür kılabilir. Aynı doğrultuda gelecekte de bu tür tehditlerle

---

²⁹⁹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s.51.

³⁰⁰ Habermas, Jürgen, a.g.e., s.51.

karşılaşmak istenmiyorsa, toplumsal düzeni doğru olarak kurmak, organize etmek gerekmektedir. Politika bunun için yegane araçtır.

Gerek Machiavelli gerekse de More politikayı ahlaktan ayırmak suretiyle eski anlayıştan oldukça farklı bir inceleme alanı açmışlardır. Aristo için polis, yani içinde yaşayan yurttaşlara iyi hayatı sağlamaya dönük iktidar ve olanakları hazırlayacak olan yasama, (legislation) temel meseledir. Farklı polislerin anayasalarını ele aldığı “Politika”da Aristo, iyi ve kötü anayasaları tanımlar ve kendince nispeten daha iyi olanı betimlemeye çalışır. Ancak bu geleneğin bir anlamda kırılma noktası olan Machiavelli ve More’da temel sorun başkadır.

Onlar sorunu başka bir biçimde ortaya koyarak, politikanın özü gereği temelde hep bir iktidar ilişkileri ve mücadelesini tanımladığını düşünürler. Bu tüm toplumlar değişmez kuraldır. Politik ilişkinin seyri her zaman ve mekanda bir politik azınlığın yurttaşlar üzerinde hakimiyetini gerektirmekte ve yine bu ilişki çerçevesinde alınan normatif nitelikte kararlar toplumsal ilişkileri belirleyen kurumların yapılarını (Marksist anlamda üst yapı kurumları) tarihsel olarak değiştirmektedir. Potansiyel ve aktüel olarak gücün karşılıklı olarak uygulanması, (toplumdaki farklı güç odakları ve iktidarı ele geçirmek isteyen gruplar tarafından) politikanın aynı zamanda yeni mahiyetini de oluşturmuştur. Machiavelli’ye göre “bir kalabalığı ya da bir grup insanı toplum yapan, ona toplum olma niteliğini kazandıran husus siyasettir. Siyasetin olmadığı yerde toplumdan bahsetmek mümkün değildir... toplumsal ilişkiler şu veya bu şekilde, ama mutlaka, siyasal iktidar tarafından şekillenmektedir.”³⁰¹

Diğer yandan aynı değişim çizgisi More’da da görülür. O da anayasa problemini yöneldiği amaç ekseninde yeniden ele alır. More insanlar arasındaki güç mücadelesini ortadan kaldırılamaz bir ontolojik özellik gibi görmez, zira bu mücadele özel mülkiyet üzerine kurulmuş olan ilişkilerin yol açtığı sömürü ilişkileridir ve politik olarak değiştirilebilecektir. Toplum varlıklarının, politik düzeni, konumlarını sürdürmek yükseltmek adına alt tabakalara nasıl dayattığı veya meşru gösterdiği ilişkiler dünyasını

---

³⁰¹ Vergin, Nur, Siyasetin Sosyolojisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91.

göstermektedir. Bu çerçevede onların politik eylemleri toplumda bağlayıcılığı olan hukuk kurallarına dönüşmektedir.³⁰²

More burada şunu da ekler, böyle bir sömürü ilişkilerinin yaşandığı ve adeta doğal gibi karşılandığı bir devlette kişilerin içinde yaşadıkları devletin ne kadar refah ve zenginlik içerisinde olursa olsun yine de kendi başlarına bir destek yaratamazlarsa her an açlıkla burun buruna kalacaklarının bilincindedirler.³⁰³ Bu toplum, yasaların moral içeriğinden soyutlandığı bir düzeni tanımlar. Ancak diğer yandan yasalar moral içeriğinden soyutlansa da onların bir başka yanının daha da güçlendiği bir toplumdur bu toplum, o da normatif yandır. Diğer bir ifadeyle ahlaki bir yaşa ve adil bir düzenden yoksun kalan bu toplumda, yaşamı iyileştirmek gibi pratik bir amaç taşıyan yasaların araçsal gücü artmıştır.

Gerek Machiavelli'nin gerekse de More'un önerdiği yasalar, ilkinin ölmek veya öldürmekten caydıran, bunu düşmanın hakkından gelmek için kolluk güçlerine kesin bir şekilde bırakan yanının güçlenmesi, ikincinin doğal düşman olan açlığın ve sefaletin önlenmesine yönelik üzerinde durulması gereken yasa olan çalışma zorunluluğu yasası, söz konusu normatif anlamdaki güçlenmeye ve böylece sorunların üstesinden gelmeye yönelik gerekli araçsal yetkinlik ve kesinliğe ulaşmasının göstergesi durumundadır.

Aristo, poliste politik olarak eylemde bulunmaya olanak tanıyan anayasa (yasa) ile etik yaşam arasında her hangi bir ayırım görmezken, başta Machiavelli olmak üzere More politikayı etikten dolayısıyla toplumun pratik sağduyusundan ayırmışlardır. Machiavelli'nin yeni politikaya ilişkin temel argümanı şu ifadesinde açıklığa kavuşmaktadır; “prensın temel amacı hayatını ve iktidarını güvence altına almaktır. Bu yönde kullanacağı tüm araçlar haklılaştırılabilecektir.”³⁰⁴ Buna göre kişisel erdem politik erdemden koparılmıştır. Bu ise bir başka esaslı ayırımı gündeme getirmiştir; kişilerin iyi hayata yönlendirilmiş pratik sağduyusu, politikacının teknik sağduyusundan ayrılmıştır.

---

³⁰² Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta, İstanbul, 1993, s. 114-115.

³⁰³ Göze, Ayferi, a.g.e., s. 115.

³⁰⁴ Strauss, Leo, a.g.m., s. 299.

Machiavelli için prens, diğer insanların davranışlarını yönlendiren değer ve kuralları takip etmek gibi bir yükümlülüğe sahip değildir. Çünkü toplumda her zaman iki farklı mizaç vardır; biri halkınki, diğeri ise büyüklerin mizacı... halk büyüklerin emri ve baskısı altına girmek istemezken, büyükler ise halka komut vermek ve baskı altında tutak isterler.³⁰⁵ Bu nedenle prens ne yapıp edip prensliğini korumaya bakmalıdır. Bu doğrultuda bilinen ahlak ve iyiliklerin dışında ve hatta karşısında hareket edebilecektir. More kişisel erdemın toplumsal etkileri üzerinde dururken, doğal hukuk düzeninin dayandığı moral iyi düşüncesini de elden bırakmamaktadır. Ancak More bireylerin kendi iyilerini gerçekleştirebilecekleri toplumsal koşullar üzerinde durmakta ve bu koşullarda iyilik ve mutluluğu (refahı) geleneksel anlamıyla kullanmaktadır. Değişen yani modern olan tek şey bunu sağlayacak toplumun teknik olarak uygun bir organizasyona sahip olması gerektiğidir. Zira artık modern zamanlarda ancak böyle bir organizasyon, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve bu çerçevede bireysel mutlulukları arttırabilecektir. Kısacası toplumun kurumsal anlamda doğru biçimde yeniden üretilmesi (teknik olarak iyi bir şekilde düzenlenmesi) iyi yaşamın ön koşuludur artık.

Hem Machiavelli hem de More, pratik sorunlardan çok daha fazla bir şekilde politikanın ve toplumun düzenlenmesine yönelik teknik sorunlarla ilgilenmişlerdir. Bu doğrultuda modeller kurmakta yeni yapay koşullar altında yeni çalışma alanları açmışlardır. Gerek Machiavelli gerekse de More politik düşünce tarihindeki özgün yerlerini politikayı deneysel yöntemler kullanarak elde ettikleri bilgilerin uygulanma alanı olarak teknik bir etkinlik olarak yapılandırma çabalarıyla almaktadırlar. Bunun politika için doğrudan sonucu ise, politikanın moral yanının teknik adına ikinci plana itilmesi olmuştur.

Machiavelli politik tekniğin amacını dışarıya karşı iktidarı ileri sürmek, içeriye yönelik olarak da yurttaşların birlik ve itaatini sağlamak olarak ifade eder.³⁰⁶ Bu çerçevede gerçekleştirilecek tüm eylemleri tüm toplumsal tahayyüllerden arı kılar. Politik eylem tüm geleneksel ve ahlaki pratiklerden bağımsızdır ve dahası varolan kurumlara güven üzerine gerçekleştirilemez. Politik eylem her zaman tazedir ve her

---

³⁰⁵ Vergin, Nur, a.g.e., s. 92.

³⁰⁶ Skirbekk, Gunnar, - Gilje, Nils, a.g.e., s. 232-233.

seferinde kendi anlamını üretir. Koşulların gerektirdiği yada bir anlamda dayatmasının her zamankinden daha fazla olduğu bu ortamda politika artık bir şans yönetme ve değerlendirme etkinliğidir, tabi ki teknik bir bilgi ve yeterliliğe dayanarak.³⁰⁷

Bu anlamda politika bir bakıma talihi yönetme etkinliği olarak da görülebilecektir.³⁰⁸ Zira artık kişinin sahip olduğu yetenekleri her seferinde ortaya koyması mümkün olmayan değişken durumlar yaşanmaktadır. Politika bu değişken durumları belirli kılmak üzere gerçekleştirilen bir praksis olarak değil, gereken şekilde tasarlanmış bilimsel bilgi ve teknikleri uygulama etkinliğidir. Machiavelli'nin iktidarı elde etmek ve elde tutmaya yönelik gerekli politik teknikleri sıraladığı bu düşünceleri daha sonraları mutlakçı politik rejimler üzerinde ciddi yansımalar bulmuştur.

More ise deneysel koşullardan elde ettiği veriler ışığında bir politik teknik bilgiler manzumesi sıralamaktansa iyi bir toplumsal düzenin nasıl olacağına dair örnek vermek ister. Sunduğu bu toplumsal düzen halihazırdaki koşullarda gerçekleştirilebilir bir model olarak görülebilir. Doğaldır ki ortaya konulan bu bilimsel toplum düzeni yurttaşların refahı için dizayn edilmiştir. More'un Machiavelli'den farkı deneysel veriler ışığında oluşturduğu ütöpik toplum modelinin onun ki kadar politik müdahaleyi öngörmemesi olarak gösterilebilir.³⁰⁹ Örneğin bu anlamda toplumdaki çatışma potansiyeli nispeten daha düşük görülürken, devletin yani politik iktidarın rolü oldukça azaltılmıştır. Ancak her iki düşünce de sosyal kurumların hakimiyeti (iktidarı) sağlama adına araçsal önemlerinin ön plana çıktığı bir modeli ortaya çıkarmaktadır.

Ortaya konulan özellikle More'daki toplumsal refah (zenginlik, mülkiyet, kolektif mülkiyet) kavramına dayanan düzen düşüncesi, toplumdaki çatışmaları tetikleyen motifleri de görmemize olanak sağlar. Buna göre servet, sosyal prestij ve iktidar gibi konulardaki bireysel farklılıkların doğal süreçlerden çok verili toplumsal durumdan (ilişkiler sisteminden) kaynaklandığı ve çözülebilecek teknik bir mesele

---

³⁰⁷ Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils, a.g.e., s. 235.

³⁰⁸ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 55.

³⁰⁹ More toplumsal düzen için politik iktidarın yasa yapmasının önemini vurgular. Ütopyada bunu şöyle dile getirir; ...öyle yasalar çıkarın ki, çiftlikleri yıkan beyler ya hepsini yeniden yapmak ya da toprağı yeniden ekmek zorunda kalsınlar. Zenginlerin cimri bencilliğini frenleyin, sömürme ve tekel kurma hakkını alın ellerinden, aylak insan bırakmayın ülkemizde, tarımı büyük ölçüde geliştirin..." Bkz. More, Thomas, Ütopya, Morus, Thomas, Ütopya, çev: Selahatin Eyüboğlu, M. Urgan, V. Günyol, İstanbul, 1964, s. 66.

olarak kavranması gerektiği gibi bilincin bu model üzerinden dillendirilmesi söz konusudur. Toplumda bireyler arasındaki eşitsizliklerin kaynağı sadece bireylerin kişisel çıkarlarını çok iyi yönetmeleri ve hatta meşru olmayan yollara sapmaları olarak görülemeyecek, bilakis toplumda varolan genel hukuk kuralları da bu eşitsizlikleri meşru gösterebilecektir.³¹⁰

Politikayı diğer toplumsal alanlardan ayırarak kendi başına bir inceleme alanı yapan Machiavelli ve toplumsal eşitsizlikleri inceleme konusu yapan More'un çalışmalarlarıyla birlikte toplumsal tabakalaşma, politik iktidar ilişkileri ve toplumsal işbölümü arasındaki ilişkiler daha da şeffaf hale geldiği bir dönemin başlangıcını tanımlamaktadır. Söz konusu şeffaflaşma toplum felsefesinin giderek bilimselleşmeye doğru yönelmesinde de yansımaları bulmaktadır.

Bu bakımdan More, Machiavelli ve Hobbes bu bilimselleşme sürecinin önemli halkaları durumundadır. Aslına bakıldığında Hobbes'un mutlak iktidar düşüncesi Machiavelli ile bir benzerlik içerdiği düşünülse de temel de çok önemli bir fark söz konusudur, zira Hobbes'un mutlak iktidarı toplumun özgürlüğü için gerekli olan bir fonksiyonu üstlenirken, Machiavelli'nin politik iktidarının böyle bir endişesi yoktur. Bu çerçevede Hobbes'un doğal hukuk üzerine inşa etmeye çalıştığı egemenlik düşüncesi politik iktidarı toplumun yararına olacak bir alan olarak konumlandırır. Bu da bir bakıma günümüze kadar gelen bir geleneğin de başlangıcını oluşturmaktadır. Sözleşmeye dayalı olarak kurulan politik iktidar-toplum ilişkisi artık fonksiyonel bir ilişki niteliğindedir ve bu çerçevede Machiavelli'den bu yana süregelen mutlak iktidar kavramının içeriğinin toplumsal alanın öncelikli ihtiyaçlarına duyarlı olarak şekillenen bir iktidar olarak değişmesi söz konusudur.

Sözleşmeye dayalı olan bu iktidarın dışarıya karşı gücü içeriye karşı olan gücünün pekişmesi için Hobbes tarafından meşrulaştırılmıştır. Politik iktidar burjuva bireyler arasındaki sözleşme gereği ticaretin garantörü konumundaydı ve bu doğrultuda mutlak gücünü toplumun talepleri doğrultusunda kullanmak durumundaydı.³¹¹ Diğer bir

---

³¹⁰ Göze, Ayferi, a.g.e., s. 115.

³¹¹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 57.

ifadeyle Hobbes'un mutlak politik iktidar düşüncesi ekseninde politik yönetimin sözleşmesi ile toplum sözleşmesi kesişmekteydi.

Hobbes'da politik iktidarın egemenliği savaş kılıcını elinde tutmasına dayanmaktaydı ancak bu savaş, adaleti tesis etmek amacına yönelik bir savaştı ve bu anlamda egemenlik toplum içerisinde adaleti sağlama işlevinin bir türevi konumundaydı.³¹² Dolayısıyla politik iktidarın adaleti sağlamada ve bu yönde ceza vermede göstereceği yetkinlik, toplum tarafından onaylanmış ve üzerinde anlaşmaya varılmış kurumsal bir nitelik olmaktadır. Politik iktidar mutlak ve karşı konulamaz güç ve özelliğini belki de Machiavelli'nin kast ettiği anlamda kullanmaktaydı ancak bunun amacı bir anlamda More'un ütopyik toplumunda sembolleşen rasyonel toplum düzeninin tesis edilmesiydi.

Hobbes politik teorisiyle incelemelerini daha fazla bir şekilde empirik veriler üzerinden gerçekleştirmiş ve bu nedenle de yöntemsel olarak politika ve toplum felsefesini Machiavelli ve More'a nazaran hem pratik felsefe geleneği dönemindeki anlamıyla hem de modern toplum felsefesinin içerisinde günümüzdeki anlamıyla bilimsel olarak inşa etmiştir. Bu anlamda Hobbes kesin bir şekilde Bacon'cu ifadesiyle empirik bir bilimsel politik teori oluşturmuştur.

Machiavelli ve More yöntemsel olarak ortaya koydukları önermeleriyle politikada pratik bakış açısını teknik bir yaklaşımla yer değiştirmesini sağlamışlardır, ancak pozitif bilimsel yöntemi yoğun bir şekilde kullanarak politik inceleme gerçekleştirdikleri söylenemeyecektir. Bu nedenle politik düşünce tarihinde bilimselleşmeye giden süreçte bir çeşit geçiş noktası olarak değerlendirilmektedirler. Gerek Machiavelli gerekse de More ele aldıkları konularına pragmatik bir biçimde davranmışlardır. Bu çerçevede Machiavelli tekniklere ilişkin önerilere ulaşırken, More sosyal düzen/organizasyon için sadece tavsiyede bulunur.

Örneğin More, çalışmalarının sonucunda şöyle bir hükme varmaktadır; eğer bir politik toplumda her şeyin ölçüsü para ve özel mülkiyet ise orası adil ve başarılı bir şekilde yönetilemeyecektir.³¹³ More bu önermeyi bilimsel olarak test etmek yerine,

---

³¹² Göze, Ayferi, a.g.e., s. 136.

³¹³ Morus, Thomas, a.g.e., s. 86.

gözlediği koşullara ilişkin edindiği tecrübi bilgiden yola çıkarak bir çeşit ideal anayasa modeli icat eder. İcat ettiği bu model, önceki tecrübelerle çelişmezlik anlamında yeterli bir güvenilirlik derecesine sahip bir bilimsel kesinlik iddiası taşımamaktadır. Dolayısıyla More'un bir ideal toplum biçimi olarak ortaya koyduğu “Ütopya”, asla Kantçı anlamda bir ideal olarak görülemeyecektir. Zira, “Ütopya”nın böyle bir ideal olması, kendisini aynı koşullar altında tarihsel olarak yeniden üreten, deneysel bir bilgi olması anlamına gelmekteydi. Oysa More'un “Ütopya”sı deneysel anlamda, varolan devletin/toplumun istenilen hale getirilmesine yönelik kesin bir bilgiden ziyade, olması istenene yönelen bir tasavvur niteliğindedir. Analizlerinin teknik niteliği tümüyle tecrübeye dayalı bir bilgi bütününe ifade ettiği için, modern bilime doğru geçiş aşaması olarak görülecek olan More'un bilimselliği için geçerli olanlar aynı şekilde Machiavelli için de geçerlidir.³¹⁴

Machiavelli politikanın pratik bilgisini teknik bir beceriye dönüştürmüştür. Oysa kendisinden öncekiler için, yönetimi elinde tutan politikacılar sahip oldukları sağduyu ile ekonomi ve askeri stratejiler gibi konulardaki kişisel yeteneklerini birleştirmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan kendilerinden, klasik anlamıyla hem praksis hem de techne olarak politika yapmaları beklenirdi. Machiavelli ile birlikte burada bir kırılma meydana gelmiştir; politika artık stratejistlerin mekanik/teknik yeteneklerine kalmıştır.

Bu teknik adam diğer bir adıyla stratejist, örneğin savaş sanatından konuşmaktadır, ancak buradaki sanat geleneksel sanatlarla herhangi bir öncülü ve bağı olan bir sanat değildir. Bir anlamda Machiavelli'nin icadı olan bu sanat, insanları yönetme sanatı olup, teknik bir yeteneğe dayanmaktadır ve tam da bu haliyle eskilere bir hayli yabancı olan bir sanattır, malzemesi insan doğasından çok üzerinde işlem yapacağı insan davranışıdır. Prens yanında hatta kimi zaman onun yerine geçebilen teknik adam yani stratejist, insan davranış ve eylemlerini şekillendirmektedir.

Machiavelli teknik amacını açık bir şekilde ortaya koyar; insanoğlunun tarihin üzerinde kontrol kurması amacını yansıtan bir politik düzen kurmak adına politikayla iktidarın (hakimiyet kurmanın) bir bilimi olarak uğraşmak.³¹⁵ Bu bakımdan politik tarihi

---

³¹⁴ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 59.

³¹⁵ Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils, a.g.e., s. 235.

benzer davranışların tekrarlandığı bir süreç olarak gören Machiavelli, bunları politik eyleme dönük birer malzeme olarak algılar. Politikacı da bu malzemeyi en iyi şekilde kullanacak teknik bir bilgi ve beceriye sahip olan bu konuda maharet gösteren kişi olmaktadır.

Machiavelli'nin politikanın bilimselleşebileceğini yani tıpkı fizik yada psikoloji gibi pozitif bir bilim olabileceğini göstermesi önemli görülür ve bunun ardından beklenen gelişme ise politik iktidarı elde etme ve tutma yeteneğinin şimdiye kadar tecrübeye ait alan (phronesis) olarak görülen praksise ustalık bilgisini yani teknik yeteneği aktarabilmekten kaynaklanmalıdır. Ancak bu da bu amacı gerçekleştirmek üzere hesaplanarak oluşturulmuş tekniklerin bilimsel kesinlik derecesinin düşük olması nedeniyle sorunludur. Dolayısıyla bilimsel kesinliğe dayalı ilkeler içeren ve bu bakımdan bir yönüyle pozitif bilim anlayışına uyan politikanın başarıyla uygulanması, gerçekleştirildiği toplumsal bağlamın mekanik bir özelliğe sahip olmasına bağlı olacaktır. Yani düzenlenebilir bir niteliğe sahip olmasına bağlıdır.

Machiavelli ve More'un klasik felsefe içerisinde algılandığı biçimiyle düşünce ile eylem, teori ile pratik arasındaki birincilerden yana kesin olarak belirlenen ayrımı ortadan kaldırdıkları söylenebilecektir. Her ikisi de pratik sağduyunun hareket ettiği belirsizliklerle dolu ve dönüştürülemez diye bilinen politika alanında ustalığa dayalı teknik bilginin görece bir kesinliğini aramışlardır. Yine de onların başlattığı bu hareket teknik bilgi sadece pragmatik olarak değil teorik olarak da kendi kendisini güvenceye alana kadar kesin bir şekilde tamamlanamamıştır. Bunun için, Hristiyan-Antik Yunan felsefesinden gelen düşüncenin eyleme olan yada diğer bir deyişle teorinin eyleme olan üstünlüğü anlayışı³¹⁶ da sorgulanmalıdır. Bu düşünce geleneği teorinin pratikle olan bağlantısı kesen düşünce geleneği olarak, teknik bilginin politikada özerklik kazanmasının önünde uzun bir süre ciddi bir engel oluşturmuştur.

---

³¹⁶ Hannah Arendt'in ifadesiyle *vita contemplativa*'nın *vita activa*'ya olan üstünlüğü. Arendt eylemin sonucu belirsizliğe açık olan ve tam da bu nedenle dünyaya müdahil olabilme, kurabilme yetenek ve özgünlüğünü ifade ettiğini ileri sürmektedir. Eylem bu haliyle verili olanı kabul etmeme, onu değiştirme gibi öznelliklerin yansıma bulduğu bir zemini ifade eder. Ancak eylemin insan yapısı dünyayı tanımlamasına bağlı olarak aynı zamanda insanı özgürleştiren değil zıt bir biçimde baskı altına alan, sınırlayan bir niteliği de sahiptir. Arendt bu hususta tekil insan eylemine değil çoğul eyleme vurgu yapar ve bir aradağın ürettiği eylemin onun olumsuz sonuçlarından koruyucu niteliğini önemser. Bkz. Arendt, Hannah, a.g.e. s. 15.

Aristo'yu tekrar hatırlarsak Antik Yunan'da amaç-yönelimli eylem, yetenek, ustalık (techne) kapasitesi, daima en yüksek amaç olarak teoriyi yani felsefi düşüncüyü işaret eden, ona doğru yönlendirilen bir bilgidir. Makul eylemin sağduyusunu ifade eden bilgi türü olan phronesis bunu iyi bir şekilde tanımlar. Bu bilgi ve eylem türü kendisini asla teoriden türetmeyen veya en azından kendisini teoriye göre meşrulaştırmaya çalışmayan bir özelliğe sahiptir. Aristo, phronesis'i "Nicomachos'a Etik"de diğer bilgi türlerinden şu örnekle ayırt eder; "gençler matematik veya geometri de uzman hale gelebilirler fakat bu uzmanlık, sınırlı hayat tecrübesinin sonucu elde edilecek olan ve bu haliyle önemli olan pratik sağduyudan yoksundur"³¹⁷

Kısacası politik felsefi düşünce içerisinde teori ile pratik birbirinden kesin bir biçimde ayrı değildir. Bu anlamda, insan olarak varolunan yaşam dünyası (life-world) ve yurttaşlar kendi güvenlikleri ve kolektif biçimde birarada yaşamak için bir teoriye bağımlı değildir. Bu durum teknisyen edasıyla doğaya ve daha sonra topluma yönelik teori üretmeye yöneltilen modern bilimsel araştırmayla değişmeye başlamıştır. Politik eylem, bundan sonra kendisini nesnel ve bilimsel karakterli bir bilgiye gönderme yaparak meşrulaştırabilecektir. Modern politika klasik biçimiyle "episteme"den farklı olarak, topluma uygulanmak üzere dizayn edilmiş teknik bir kendiliğe sahip olan bir bilgidir. Toplum felsefesini bir bilim olarak kuran Thomas Hobbes'un politika kavrayışı bu noktada önemli bir başlangıç oluşturmuştur.

3.2 MODERN POLİTİKANIN TEORİ-PRATİK SORUNU

Giderek bir pozitif bilim haline gelen modern politikayı temellendiren bilimsel bilgi başlangıçta, doğanın taklit edilmesi çabasının bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu haliyle toplumsal yaşama teknik olarak uygulanabilir nitelikli nesnel bir bilginin varlığından söz edilemeyecektir. Diğer bir deyişle doğaya yönelik yürütülen araştırmanın niyeti, ki bu aynı zamanda klasik anlamıyla bilimin de niyeti olmaktadır, doğanın süreçlerini tıpkı onun ürettiği biçimiyle kendi kendine yeniden üretebilmektir.

---

³¹⁷ Lord, Carnes, "Aristo", History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss-Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago, 1987 s. 134.

Bu anlamda teorinin niteliği de bu doğal süreçleri kendi başına üretip üretememe kapasitesiyle ölçülmüştür.

Ancak yine de bu haliyle bilimsel teori/bilgi, Antik Yunan'daki "episteme"den farklı olarak temel yapısı gereği uygulanmak üzere elde edilmiş bilgi olmasıyla öne çıkmaktadır. Bu nedenle teori, doğruluğu ve kesinliği sadece mantıksal tutarlılık gösteren bir bilgi olmasına değil aynı zamanda bağlamdan bağımsız genel geçer bir nesnelliğe sahip bir bilgi olmasına bağlı olan bir bilgi türüdür. Bu da pozitif bilimin "bir nesneyi, onu yapabildiğimiz sürece bilebiliriz" ifadesinde açıklığa kavuşan bilginin tanımladığı kesinliktir.³¹⁸

Elbetteki bu bilginin elde edilmesinde bilimadammın diğer bir ifadeyle teknisyenin pratik eğilimleri ve değerleri etkilidir. Ancak gerek bilginin elde edilmesinde kullanılan bilimsel yöntemin özelliği gerekse de bu yöntemi kullanan teknisyenin bilimin tanımladığı toplumdaki konumu, bu bilgiyi uygulanmak üzere oluşturulan bir teknik bilgi haline getirmektedir. Politikanın teknik bir bilgi haline gelmesi politik teorinin politik iktidara yardımcı konumdan çıkıp doğrudan hayata sorunları çözmek üzere uygulanan bir bilgi türü haline gelmesinde somutlaşır.³¹⁹

Bu çerçevede bir ayırım yapmak gerekirse yeni teknisyen ile eski teknisyen arasında önemli bir fark belirginleşmiştir. İlgilendiği konuya ilişkin hakimiyetini nisbeten daha uzun tecrübeler sonucunda edinen klasik zanaatkarın ortaya koyduğu bilgi bulunduğu doğal toplumsal ilişkiler ve değerler bağlamını aşan bir "genellik" ve "kesinlik"e sahip değilken, yeni teknisyenin ortaya koyduğu "bilimsel bilgi" nedensel ve nesnel kesinlik iddasını ciddi bir biçimde taşımaktadır. Bu hiç şüphesiz toplumsal ilişkileri belirleyici ve üretici bir güç olarak ortaya çıkan "modern bilimin" somutlaştırdığı güvenden kaynaklanmaktadır. Bilimsel bilginin teknik ve uygulama imkanları geliştikçe doğaya yönelik bilgi artmış ve bu da doğaya yönelik hakimiyet duygusunu güçlendirmiştir.

Doğa bilimlerinin yükselişinin, politik düşünceye olan etkisi konusunda en önemli örneklerden biri şüphesiz ki Thomas Hobbes'un politik düşüncesidir. Politik ve

---

³¹⁸ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 61.

³¹⁹ Andrain, F. Charles, Political Life and Social Change, Duxbury Press, California, 1975, s. 316.

toplumsal düzeni temel meselesi olarak ortaya koyan Hobbes, bu çerçevede “sivil yaşamın yasaları” gibi bir konu üzerinde çalışmış ve bu konunun teknik bir haritasını ortaya koyarak, politikayı sağlam ve değişmez bir zemin üzerine oturtma amacını ortaya koymuştur. Hobbes’un bu çabası politik eylemin, artık bilimsel olarak nesnel bir şekilde ortaya konan ve kontrol edilen teknik bilgilere dayanması gerektiğinin altını çizmiştir. Bundan önce Aristo ve Platon politik teoriyi politik eyleme yön veren bir yardımcı olarak görürken, Hobbes Leviathan’ının ilkelerinin pratiğe geçirilmesini umut eder.³²⁰

Hobbes bizzat, kendi zamanının mekanik bilgisine sahip olmak amacıyla olduğunu ifade etmiştir.³²¹ Bu Hannah Arendt’in rasyonel doğal hukukun inşaları dediği yani bilimsel ve teorik olarak toplumu düzenlemek üzere oluşturulmuş politik kurumların insanlık durumlarını kontrol etmesi yani tıpkı bir saat mekaniği gibi düzenli hale getirmesi sürecidir.³²² Tıpkı saat doğal süreçleri nasıl düzenliyorsa, teori de bunu yapabilecektir, ancak doğa bilimlerinin kesinliğini arkasına aldığında bu mümkün olabilecektir.

Hobbes, toplumu tıpkı bir mekanik düzenek gibi düzenlemek olarak ortaya koyduğu amacına ulaşmak üzere “toplum sözleşmesini” kullanmış ve yine bilim temelli toplum felsefesini hukuki bir zemin üzerine inşa etmek istemiştir. Her iki amaçta Hobbes’un toplum felsefesini bilimsel bir temel üzerine kurmak istemesinden beslenmektedir. Teoriye yönelik bu kavrayıştan temellenen sorunlar da tam da buradan doğmuştur.

Zira insanın doğal bir yetisi olarak bilimsel aklın ortaya koyduğu nesnel-teorik bilgi yine insanın doğal bir özelliği olan arzuların irrasyonel bağlamını ifade eden toplumsal yaşamda uygulanmaya çalışılacaktır. Bu ise herhalükarda bilimsel anlamda kesin olan teknik bilginin pratikte elde edeceği başarının yine toplumun pratik onayına bağımlı olmaktan kurtulamadığının göstergesidir.

Klasik doğal hukuk teorisinde kaynağını bulan devlet (respublica) ve toplum (societas) bütünlüğü anlayışı, özellikle ulusal kiliselerin doğuşuna yol açan reformasyon

---

³²⁰ Andrain, F. Charles, a.g.e., s. 316.

³²¹ Skirbekk, Gunnar - Gilje, Nils, a.g.e., s. 238.

³²² Arendt, Hannah, a.g.e. s. 54.

hareketi ve kapitalist gelişmelerin ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Doğal hukukun pozitifleştirilmesi ve yeniden biçimlendirilmesinin tanımladığı bu süreçte, hukuk (doğal hukuk) bireylerin birbirleri üzerinde sözleşme üzerinden hak elde ettikleri pozitif yasaların ideali haline gelirken, adalet de artık bu sözleşmelerin geçerliğinden üretilen bir kavramdan başka bir şey değildir. Hobbes ise bunu “bir eylem bir yerde haklı iken bir başka devlette haksız olabilir, yasaya itaat etmek anlamına gelen adalet anlayışı her yerde aynıdır” ifadesiyle dile getirmekteydi³²³

Devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi nesnel biçimde tanımlayan yasa kavramı, bu ilişkinin ciddi biçimde değişmesine sebep olmuştur. Devlet ve toplum ilişkisini düzenleyen nesnel yasa anlayışının ortaya çıktığı dönemlerde, devletlerin yapısına yönelik yaşanan önemli gelişmeler; egemen ulusal yönetimlerin modern devlet aygıtı içerisindeki iktidarın merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi ile ekonomide, ticaret kapitalizminin genişlemesi ve o zamana kadar hane halkı ile sınırlı olan üretimin dönüşmeye başlamasıdır.³²⁴

Kırdan kentteki piyasaya yönelen yeni ulusal ve bölgesel ekonomik çıkarlar, egemenliğini koyduğu yasalarla oldukça pekiştirmiş olan bir politik otoritenin yönetimi altında gelişme fırsatı bulmuştur. Adeta politik otoritenin iktidarının aldığı yeni güçlü biçim ile söz konusu ekonomik ilişkilerdeki değişme birbirini belirlemiştir. Ekonomik ilişkilerin gelişiminde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise sivil toplumun devlet karşısında onun bir unsuru olarak yasal bir zemine kavuşmuş olmasıdır.

Giderek egemenliğini pekiştiren mutlak politik otorite karşısında kesin hukuk kuralları ile yetkin kılınmış olan sivil toplum, artık modern devletin kategorilerinden biri olarak algılanmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle sivil toplumun bu şekilde tanımlanması, onun toplumsal ilişkileri düzenlemek üzere teknik olarak uygulanan formel hukukun artık bir parçası olarak görülmesidir.³²⁵

---

³²³ Berns, Laurence, “Thomas Hobbes”, History of Political Philosophy, Ed: Leo Strauss-Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago, 1987, s. 408.

³²⁴ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 62.

³²⁵ Kökleri Antik Yunan’a kadar götürülebilecek olan sivil toplum, büyük ölçüde 12 ve 19 yüzyıl arasında olgunlaşmıştır. Öncelikli kapitalist ekonomik gelişmelere bağlı olarak güçlenen sivil toplum bu zaman zarfı içerisinde Devlet-toplum ayrımının öznesi olarak politik teori içinde zikredilmeye başlanmıştır. Daha fazlası için Bkz. Türköne, Mümtaz’er, Siyaset, Lotus Yayınları, Ankara, 2006, s. 349-350.

Bu çerçevede sözleşme bir araç olarak devleti ikili bir görevi yüklenmeye zorlamıştır; tekelleştirilmiş gücünü barış ve düzenin sürmesi için kullanacak, diğer yandan da bunu genel toplum refahı için yapacaktı ve yine bu amaç için bu işlevleri yerine getirmek üzere işlevlerini sınırlayacaktı.³²⁶ Buna göre doğal hukukla meşruiyet kazanmış politik iktidar, düşman korkusunu savmak, açlık ve esaretten korumak gibi amaçlar doğrultusunda, sivil toplumu korumak üzere gücünü organize etmeli yani kendisini buna göre düzenlemelidir. Bu pratik gereklilik bilimsel karşılığını hem fizyokratların hem de John Locke'un "sivil toplum" teorisinde bulmuştur.

Doğal hukukun "bilimsel bir gereklilik" olarak yeniden anlamlandırılmasında belirttiğimiz üzere Hobbes'un etkisi büyüktür. Hobbes bunun sebeplerini de yine bilimsel olarak ortaya koyar ve bu çerçevede politik iktidarın misyonu ve toplumdaki konumu da yine bilimsel olarak açıklanmış olur. Buna göre devletin egemenliği, sözleşmeler sisteminin geçerliliğinin mutlak bir güç kullanımını gerektirmesidir. Böyle bir politik güç barış ve düzeni sağlayabilecek, diğer bir ifadeyle doğal durumda varolan çatışmaları sona erdirebilecektir. Doğal durumun Hobbes tarafından vurgulanan bu kaotik niteliği Machiavelli ve protestan reformasyoncular tarafından da insanın şeytani tarafı yani kötü tarafı olarak kavranmış ve bu doğrultuda politik iktidarın konum ve eylemi teknik olarak tanımlanmaya girişilmiştir. Politik iktidar Hobbes'cu anlamda mekanik olarak yorumlanan doğal hukukun tesisi için kendisini örgütleyen ve bu çerçevedeki yasal düzeni tesis eden, karar ve eylemleri gerçekleştiren bir araçtır.

Toplum sözleşmesi ve yönetim sözleşmesi hukuktan yoksun bir karakterin sadece rasyonelize edilmesine yarayan araçlar olarak anlaşılmalı, onların doğal yasalardan ortaya çıkan rasyonalitesi somut biçimde gösterilmelidir. Bu doğrultuda adalet de nedensellik bağlarıyla içkin hale gelmiştir. Buna göre örneğin, adil olmak artık, kendi içinde ahlaki bir problemden ziyade rasyonel-bilimsel olarak serdedilmiş hukuk kurallarına, dolayısıyla doğal hukuka yani toplum sözleşmesine uymak ile ilgili bir mesele haline gelmiştir. Adaletin bu biçimde teknik bir mesele haline gelmesinin nüveleriyse, anlaşılacağı üzere, doğal düzenin bilimi olarak insan doğasının yerini

---

³²⁶ Habermas, Jürgen, Theory and Practice, s. 63.

modern fiziğin, klasik etiğin yerini de doğal hukukun bilgisine bırakmaya başlamasıyla birlikte olmuştur.

Modern toplum, pozitif bilimlerin toplumsal gelişmeyi sağlayıcı bir güç olarak etken olduğu ve bu yönde giderek daha fazla bilimselleşmenin, belirlediği bir toplumdur.³²⁷ Doğa ve toplum üzerinde kontrol sağlamayı imkanı kılan bilim, modern toplumun daha rasyonel örgütlenerek kendisini etkin bir biçimde yeniden üretmesinde önemli bir etkidir. Modern toplumda teori, toplumun hem doğayı hem de kendi örgütlenmesini rasyonelleştirerek daha iyi bir tarzda yaşamının imkanlarını arttırmaya seferber edilirken, buna bağlı olarak pratik deneysel bilimlerin katkılarıyla elde edilen, amaçlara en etkin bir tarzda ulaşmayı imkanı kılacak teknik ve yöntemlerin uygulanması halini almıştır.

Bu açıdan modern toplum, bilimin toplumsal potansiyelinin doğa ve toplumsal süreçler üzerinde teknik kontrol sağlama amacını yerine getirmeye sınırlandığı bir toplum özelliği gösterir. İşlevi teknik kontrolle sınırlanan bilim artık herhangi bir eyleme benimsediği amaçlarını gerçekleştirirken sonuçlar hakkında aydınlatma gibi yardımcı görevi ile birlikte düşünülmemektedir. Aydınlanmanın araçlarıyla yani bilimle birlikte özgürleşmenin (doğa ve toplumsal baskılardan kurtulma ve bu anlamda özgür düşünebilme ve eyleme imkanı) yerini nesnel yada nesnelleştirilmiş süreçler üzerinde bilim ve teknik vasıtasıyla kontrol kurma almıştır. Bu çerçevede bilim artık bir yol göstericiden çok teknik olarak uygulanabilir olan bilgiler bütünüdür ve yine buna bağlı olarak bilim adamları, dünyada daha önce varolan olguların edilgen betimlemesiyle değil, etkin olarak bu dünyanın karakterini formüle ve inşa etmekle meşguldürler.³²⁸

Bu bakımdan toplum için oluşturulan ve toplumun dönüşmesine etki etmesi istenen teoriler ilgili politik aktörlerin yada insanların bilinçlerine eylemlerini rasyonel olarak yönlendirmek üzere değil, bizatihi onların toplumdaki davranışlarını yönlendirmeye yönelmektedir. Teori bir bilinç oluşturan ve bu anlamda eylemi amaç ve sonuçları açısından aydınlatan bir işlevden öte bir biçimde, doğrudan eylemi yönlendirmekte ve bu anlamda bilincin yerini almaktadır.

---

³²⁷ Armer, J. Michael, - Katsillis, John, "Modernization Theory", Encyclopedia of Sociology, Macmillan Reference USA, New York, Vol 3., 2000. s. 1884.

³²⁸ Trigg, Roger, Akılcılık ve Bilim, çev: Kadir Yerci, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 185.

Modern toplumda teori ve pratik arasındaki sorun bilimin hayatı kontrol eden teknolojik bir kontrol gücü haline gelmesi değildir. Sorun bilimin pratik bir iktidar mı? yoksa teknik bir iktidar mı? olduğunun belirlenememesidir. Bilimin pratik hayatı her şeyiyle yönlendirici ve kuşatıcı bir politik güç olarak ortaya çıkması rasyonel akıl yürütmeyi teknolojiyle sınırlamıştır. Bu doğrultuda yurttaşların pratik sorunlarının çözümüne yönelik aradıkları rasyonel konsensüse yardımcı olarak düşündükleri bilim ve dolayısıyla onun belirleyici olduğu rasyonalite daha iyi toplumsal yönetim biçimleri geliştirmek suretiyle tarih üzerinde teknik bir kontrol kurma etkinliği halini almıştır.³²⁹

Bu teorinin hem pratik hem de tarihdışı bir konuma gelmesi demektir. Böylece teorinin yurttaşların pratik yaşantılarına dahil olması ise onların eyleme yönelik bilinçlerini geliştirmek şeklinde değil onların davranış kodlarını doğrudan belirleme biçiminde gerçekleşecektir. Teori yurttaşların veri bir anda yapacakları politik tercihleri aydınlatıcı bir işlevden çok daha öte, onların elde etmeleri gereken sonuçları da her an belirlemektedir. Bu durum teorinin kontrol ile pratik eylem alanını birbirine karıştırması anlamını taşır, zira teori için toplum kendi kaderlerini belirleme bilinci ile bir araya gelmiş rasyonel bir topluluk değildir. Toplum teori için yönlendirilmesi gereken nesnel ilişki ve süreçler alanıdır. Bu çerçevede bireysel rasyonalite teorinin toplum üzerinde öngördüğü kontrol amaçlı teknikleri anlamayla sınırlı hale getirilmiştir. Teori toplumsal pratikteki iktidarını politik olarak bilinçlenmiş yurttaşların zihinlerinden değil toplum üzerinde kurduğu sistemin ne şartta olursa olsun sürdürülmesinde görmektedir.

Teorinin toplumsal hayatın bütünü kapsayan bu işlevi bilimlerin topluma üretici bir güç olarak katılması süreci içerisinde zamanla uzmanlaşmanın bilimsel bilginin gelişimine yaptığı etkiyle ciddi düzeyde azalmaya başlamıştır. 19. yy.'ın ikinci yarısına denk gelen bu gelişme, düşünsel olarak pozitivizm, pragmatizm ve tarihselcilik gibi bilimsel bilginin içerdiği rasyonalitenin bir bölümünü konu alan bilim felsefelerinin ortaya çıkışında da izlenebilecektir.

---

³²⁹ Bilimin modern toplumda oynadığı rol ve hakim konumuna ilişkin Peter Wagner'in gerçekliği bir yada birkaç tayin edici niteliğe indirgeyerek kavranılabilir ve yönetilebilir duruma sokma işlevini tanımlayan kavramı "biçimselleşme" bunu oldukça iyi açıklar. Buna göre biçimselleşme bilimsel rasyonalite süreçlerinde pratik eylem alanını kontrol altına alma girişimi olarak tanımlanabilecektir. Modern toplumda bilimin denetim kurmaya dönük iktidar arayışı için Bkz. Wagner, Peter, Modernliğin Sosyolojisi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 55-58.

Artık ileri sanayi toplumunun karmaşık yapısını açıklayacak büyük teoriler (meta anlatılar) olmayacaktır. Bu teoriler toplumu ve doğayı açıklayıcı özelliklerini her ne kadar bilimselliklerinden alsalar da yeni bilim, teknoloji ile birlikte kendini gittikçe daha fazla geliştiren ve pratikle ilişkisini uzmanlaşma üzerinden daha doğrudan ve ayrıntılı bir biçimde kurabilen bir özelliğe sahiptir. Teori yeni haliyle, karmaşık olan yaşam içerisinde sınırlı bir açıklayıcılığa ve pragmatik bir niteliğe sahiptir.

Dolayısıyla artık hayatın bütününe açıklamaya çalışan teoriler, tıpkı toplum felsefesinin teorileri gibi dogmatik olarak nitelenerek dışlanmaktadır.³³⁰ Akıl artık, pozitivizm açısından varsayımların empirik olarak doğrulanmasında, tarihselcilik açısından tarihsel bir anlayış geliştirilmesinde ve nihayet pragmatizm için pratik davranışların kontrol edilmesinde gösterdiği yeterlilikle tanımlanan öznel bir bilinç seviyesine inmiştir.³³¹ Yine aynı doğrultuda bilginin gelişimi sürecinde kişisel eğilim ve çıkarlar öznel faktörler olarak, nesnellik ve rasyonellik adına dışlanmıştır.

Beklentilerin spontanlığı, aktüel durumlarda pozisyon alma, kamusal meselerle ilgililik yada ilgisizlik, baskıya karşı direnme yada karşı koyma, özerk olma isteği, baskılardan özgürleşme isteği, kişinin kendi kimliğini tespiti ile keşfettiği mutluluk gibi pratik konular aklın ilgi alanından tamamen çıkarılmıştır.³³² Akıl böylece pratik yaşamdan soyutlanarak yabancılaştırılmış, pratik yaşam gelişigüzel bir akışın içine bırakılmıştır. Politik eylem ise sunulan teknik seçenekler arasında karar verme işine indirgenmiştir.

Klasik anlamıyla doğa bilimleri ahlak ve politik pratik üzerinde belli bir etkiye sahipken, ancak yeni durumda gelişen deneysel bilimler pratik eylemi yönlendirme gücünden yoksundur. Buna rağmen modern bilimin iki temel özellik yada başarısından söz etmek mümkündür. Öncelikle modern bilimler deneye dayalı genelleştirilebilir bilgileri üretmede başarılı olmuştur. Söz konusu evrensel bilgiler (teoriler) tekil yani özgül durumları açıklamada pratik olarak etkili olabilmekte ve yine gelecekteki durumları tahmin etmekte kullanılabilmektedir.

---

³³⁰ Demir, Ömer, Bilim Felsefesi, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s. 146-169.

³³¹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 262.

³³² Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 263.

Klasik bilim anlayışı içerisinde çalışmasını tecrübenin kurallarının belirlediği artizan'ın yerini bilimsel olarak test edilmiş tahminleri problem çözmede araç olarak kullanabilen mühendisler almıştır.³³³ Günümüzde mühendisin kullandığı anlamdaki teknik, artizanın tekniğinden oldukça farklı bir anlama sahiptir. İlki nesnelleştirilmiş süreçlerin bilgisi olarak uygulanırken diğeri pratiğin gerektirdiği araçlar olarak kullanılmaktadır. Modern bilimin bilgisi nesnelere üzerinde teknik kontrol gücünü daha fazla rasyonalize etmekte ve alanını genişletmektedir. Bu aynı zamanda bilimin insana doğal ve toplumsal süreçleri (pratik ve olumsal nitelikteki) nesnelleştirebilme olanağı vermesinde gösterdiği başarıyla ölçülür hale geldiği bir durumu tanımlar.

Modern bilimsel bilginin ikinci başarısı ise eleştireliliğidir. Bu tip bir bilimsel bilginin rasyonel eylemi yegane belirleyen ve onu yönlendiren bir konuma gelmesi, eylemi yönlendirmeye talip olan diğer dayanakların reddedilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda rasyonel eylem, yalnızca modern bilimin ürettiği bilgiler ve teknikler üzerine gerçekleştirilen bir edim konumundadır. Dolayısıyla pratik yaşamla ilişkili olan herhangi bir teori bu sebeple kolaylıkla dogmatik bir bilgi türü olarak çerçevelenebilecektir. Modern bilimin bilgi ve teknikleri değerden bağımsızlık ve ahlaki olarak nötr bir konumda olma özellikleri öne sürülerek pratiğin tek belirleyicisi haline getirilmiştir. Bu haliyle bilimsel bilgi nesnel ve tarafsız bir bilgi olması nedeniyle bu niteliği göstermeyen bilgi türleri birer politik bilgi niteliğinde olduğu için sunduğu öneri ve teknikler kısmi bir başarı sağlayabilecektir. Oysa bilimsel bilgi ve teknikler bundan farklı olarak, pratik yaşam üzerinde teknik kontrol ve gücü arttırarak iyi hayatın koşullarını tahmin ve belirleme imkanı verebilmektedir.

Ancak ortada bir sorun söz konusudur. Modern bilim ortaya koyduğu teknik ve modellerle eylemi ve dolayısıyla hayatı rasyonelleştirmektedir fakat bu tekniklerin uygulanmasına bağlı olarak yada yaşamın pratik gereklerinin sonucu olarak ortaya çıkan sorunları çözmede ciddi eksiklikler ve yetersizlikler söz konusudur. Modern bilim açısından, ve onun ideolojik temeli olan pozitivizm açısından pratik sorunlar etik ve politik sorunlar olduğundan üzerinde rasyonel bir sonuca varılmak üzere tartışılması gereken sorunlar değil bir şekilde karar verilmesi gereken sorunlar olarak görülür. Bu

---

³³³ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 264.

Habermas'ın bilim olarak politikanın günümüzde karar vermesi bir model (decisionistic) haline gelmesi dediği şeydir.³³⁴ Pratik sorunlar karar vermesi modele göre pozitivistik açıdan bir “doğru/hakikat olma yeterliliğine” sahip olmadığından kendileri hakkında bir şekilde karar verilmesi gereken durumlardır. Verilen karar nesnel yani somut bir niteliğe sahip olacağı için zaten doğru karar olacaktır.

Pozitivizm açısından, her hangi bir eylemin yada kararın rasyonel olup olmadığı kolayca belirlenebilir bir şeydir. Diğer bir ifadeyle pozitivistik açıdan bir değer olan rasyonellik ya vardır ya da yoktur. Buna göre rasyonalite, değerlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan bir araç olarak günümüz modern bilimsel ve teknolojik toplumunda yaşamdaki diğer değerlerden üstün bir konuma sahiptir, zira rasyonel olan teknik aynı zamanda bilimsel bir temele sahiptir. Rasyonellik modern toplumda değerlerin hayata geçirilmesi için tek araç durumundadır. Bilimin destekçisi olduğu rasyonellik, kendisinden önce politik eylemi motive eden ideolojiyi, toplum için sunduğu çözümlerde “etkinlik” ve “ekonomiklik” gibi iki değer garantisini verdiği için tercih edilebilir olmaktan çıkarmıştır.

İdeolojiler toplumsal süreç ve ilişkileri bütün olarak kavrayan ve açıklayarak çözümler sunan bir “bilimsel” bilgi türüydü ancak uygulamada toplumun sorunlarına kısmi çözümler sunması ve en önemlisi toplumu statik bir biçimde kavrayarak onu kendisinin istediği forma dahil etme amacını taşıması onların en sorunlu yanlarıydı. Bilimsel rasyonalite ise toplumu var olduğu biçimiyle kabul edip, süreçlere ilişkin geliştirdiği, toplum için etkin ve ekonomik teknik bilgileri çözümler olarak ortaya koymaktadır. Bu modern toplumda politik açıdan tek değer, yaşamdaki diğer değerlerin önüne geçen “teknoloji” yada “teknik kontrol”ün kendisi olarak ortaya çıkmasıdır.

Ancak teknolojik rasyonalite de kendi içinde bir çelişki taşımaktadır. Buna göre bir yandan, toplum üzerinde sırf bilimsel ve teknik bir değer olması ve bu anlamda saf bir ideolojik bağlılığı (sorgulanmaksızın bir bağlılık) gerektirmeksizin nötr bir değer taşımasıyla hakim değer olmak iddiasını sürdürürken, diğer yandan toplumun tümünü

---

³³⁴ Habermas, Jürgen, Rasyonel Bir Topluma Doğru, Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1992, s. 74-75.

düzenlemek iddiasını taşıyan rasyonaliteyi ima etmektedir. İkinci iddia içerisinde teknoloji, bizatihi değerden bağımsız olan uygulama ve eylemleri tanımlayan bir değer sistemi olarak kendisini topluma dikte etmektedir. Bu çerçevede pratik eylem teknolojinin değerler üstü olma niteliğine dayanarak uygulanması halini almaktadır.

Bilim ve teknolojinin toplumsal süreçleri rasyonalize etmede en belirleyici güç haline gelmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşen bir olgudur. Zira Habermas'ın ifadesiyle modernite insanın doğa üzerinde teknik kontrolünün artması ve bu bağlamda toplumsal ve politik süreçlerin nesnelleştiği bir zamansallığı tanımlamaktadır.³³⁵ Diğer bir ifadeyle araçsal rasyonalite, modernitenin kaçınılmaz eylem formlarından birisini oluşturmaktadır, ancak geleneksel sürecin yarattığı pratik sonuçlar üzerine düşünmeye engel değildir. Teknik gelişme “etkinlik” kriterini pratiği belirleyen bir değer olarak sunmaktadır. Bu tüm değerlerin üzerinde değerlerden bağımsız bir değer olarak durmaktadır. Ancak bu değer yani ihtiyaçların etkin tekniklerle doyurulması bu gün diğer değerleri de belirleyici olabilmekte ve bu anlamda onların önüne geçerek, onların istenilir değerler olup olmamasını belirleyebilmektedir.³³⁶

Bilim tarafından kullanımımıza sunulan teknikleri amaçlarımızı gerçekleştirmek için kullanırız. Eşit teknik uygunluktaki eylemler arasında şayet bir seçim söz konusu olduğunda Habermas'ın deyişiyle teknik rasyonelleşmenin ikinci evresi devreye girecektir. Bu da teknik tavsiyeleri praksise çevirmektir. Bu şekilde empirik bilimlerin teorilerinin teknik faydası da teknolojik rasyonalitenin “pratik koşullarına” maruz bırakılacaktır. Ancak empirik bilimlerin sunduğu bilgiler, işlevsel olarak eşit, somut amaçlar için verili olan ve bir değer sistemi içerisinde gerçekleştirilebilir olan araçlar arasından yapılacak rasyonel tercih için yeterli değildir.

Bu yüzden, alternatif teknikler ve verili amaçlar arasındaki ilişki yerine diğer yandan karara varmak için gerekli olan değer sistemleri ve ilkeler Habermas'a göre karar teorisi tarafından açıklığa kavuşturulmuş olur.³³⁷ Karar teorisi teknik rasyonelitenin ilkeleri olan etkinlik ve ekonomiklik kriterine göre mümkün olan normatif nitelikli kararları analiz ederek bir sonuca varmaktadır ancak bunu yapmak

---

³³⁵ Çiğdem, Ahmet, Akıl ve Toplumun Özgürleşimi, Vadi Yayınları, Ankara, 1992, s. 18-21.

³³⁶ Habermas, Jürgen, Theory and Practice, s. 62-65.

³³⁷ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 74

suretiyle rasyoneliteyi yalnızca karara odaklamakta, nesnel koşullara ve aktüel sonuçlara ise bakmamaktadır, yani değerlendirme kapsamına almamaktadır.

Politik eylem bu şekilde karar vermeye indirgenerek aslında pratikle olan bağı koparılmış olmaktadır. Zira karar verirken öncelikle değerler dışarıda tutulmak suretiyle amaçlar verili tekniklerle (değerden bağımsız) ilişkilendirilmekte ve böylece karar herhangi bir ikna edici tartışmadan soyutlanmaktadır.³³⁸ Varolan pratikteki değerler teknolojik rasyonelitenin gereği olarak irrasyonel olduklarından, politik karar içerisine dahil edilmemektedirler. Bu değerler şayet teknik rasyonelleştirme süreçlerinin içerisinde işe yarar olduklarına inanıldığında dikkate alınacaklardır.

Politik bir karar için dizayn edilen bir değer sistemi, burada sonuçları bilgi sistemi tarafından belirtildiği şekilde öngören bir kurallar sistemi olmaktadır. Habermas modern politika için sorun olan noktanın bundan sonra başladığını belirtir. Zira pratik yaşamı belirleyecek olan bu kurallar ya da değerler sistemi toplumdaki var olan diğer değer sistemleriyle birlikte değerlendirilmeli ve sonuçları tekrar karar verme süreçlerinde bir geribesleme olarak kullanılmalıdır.

Oysa bu yapılmamakta değerler açısından kontrol sadece karar vericinin yani iktidarın dünya ve değer algıları çerçevesinde yani sınırlı bir değerlendirme yapılmaktadır. Böylece teknik rasyonelitenin yaşama yönelik olarak sunduğu iki temel değer “ekonomik olma” ve “etkin olma” yegane değerler olduğu için pratik yaşamda diğer belirleyici olan değerler teknolojik rasyonelite gereği dışarıda tutulmaktadır. Kısacası değerler nesnelleştirilen tekniklerin gerek oluşturulması aşamasında gerekse de uygulanması sırasında dışarıda tutulmaktadır.

Bilim olarak politikaya içkin olan bu sorun, toplumun nesnel bilgisini temsil eden teorinin, uygulanması ve uygulama sonuçlarının başarılı olması açısından toplumun pratik değer ve ihtiyaçları tarafından onaylanmasının bir gereklilik olarak ortaya çıkmasını ifade eder. Bilimin toplumsal praksis ile toplum felsefesinden önce “sağduyu” kavramı üzerinden kurduğu ilişki koptuğundan, uygulanmak istenen diğer bir ifadeyle toplumsal yaşamda pratik sonuçlar meydana getirmesi beklenen bilimsel teorinin, toplum tarafından bilinmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Bu ortaya

---

³³⁸ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 271.

konulan teorinin, toplumun üyeleri tarafından gerçek ihtiyaçlarına cevap verip vermediğinin pragmatik olarak test edilmesi anlamını taşımaktadır. Zira bilimsel bilgi/teori toplumun geniş kesimleri tarafından kendisinden haber olunması, yorumlanması ve kabul edilmesi süreçlerine pratik olarak ihtiyaç duymakta olan bir politik bilgidir.

Teorik bilginin pratik bir bilgi haline gelmesi diğer bir ifadeyle somut toplumsal ihtiyaç ve beklentilerle uyumlu bir bilgi haline gelmesi şeklinde özetlenebilecek bu sorun Hobbes'un politik düşüncesinde açık bir şekilde görülebilecektir. Zira Hobbes, toplum felsefesi tarafından yani bilim tarafından ortaya konan bilginin, bu bilgiye yönelik her hangi bir kamusal müzakereye gerek kalmaksızın, topluma yararlılığının garanti edilmiş olduğunu düşünmektedir. Doğa bilimlerinden gelen bu güvenin, düşünürün incelediği toplumun aynı zamanda bir üyesi olduğu toplum felsefesinde de sürmesi ise toplumun tıpkı doğa gibi müdahale edilebilir ve sonuçları kesinlikle öngörülebilir bir toplum kavrayışı (mekanik toplum kavrayışı) içerisinde mümkün olacaktır.

Ancak toplum, değerlerden örülü bir dünyadır ve bu nedenle bilimsel yöntemlerle oluşturulmuş teknik bir bilginin uygulanmasının sonuçları, bu bilgiyi pratik olarak kullanacak olan yurttaşların algıları tarafından belirlenecektir. Bu Habermas'ın ifadesiyle teorik çözümlerin nesnel ihtiyaçların tatmini açısından somut durumlarda gerçekten gerekli pratik çözümler olup olmadıklarına yönelik yapılması gereken bir testtir.³³⁹

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse modern politikada eylemi belirleyen yegane rasyonalite biçimi teknik rasyonalite olduğundan ve bu da üzerinde somut ve evrensel bir biçimde uzlaşmaya varılacak değerleri görüş alanı içerisine aldığından toplumun kolektif yaşamı içerisinde anlamı ve işlevi olan ancak rasyonelleştirilemeyen değer sistemlerini dikkate almamaktadır. Yada tekniklerin uygulanması sırasında dikkate alsa da bu dikkat sadece karar verici aktörün eylemini yönlendirici değerleriyle sınırlı kalmaktadır. Ancak durum böyle olsa da yani karar verme eylemi rasyonel

---

³³⁹ Habermas, Jürgen a.g.e., s. 75.

tercihlerden birini tercih etme şeklindeki teknolojik düşünme biçimiyle tanımlansa da burada verilecek tepki bundan vazgeçilmesi değildir.

Zira teknoloji, ekonomi ve etkinliği yegane değerler olarak önümüze koysa da söz konusu bu değerlerin diğer değerler üzerindeki etkileri modern toplumda yadsınamayacaktır. Teknoloji bunu hem değer dikte etmek suretiyle hem de kendisinin öne sürdüğü değerler üzerinden varolan değer sistemlerini değiştirebilmektedir. Habermas bunu, bilimsel tekniklerin seçiminde teknolojik düşünmenin giderek daha fazla yayılmasının önceki değer sistemlerini değişime uğratabileceği ihtimalinin dikkate alınması gerektiği şeklinde açıklar.³⁴⁰

Buna göre yaşadığımız modern toplumda belirli bir bağlamda varolan çıkarlar üzerine inşa edilmiş olan değerlerle bu değerlerin yönlendirdiği yada tanımladığı ihtiyaçların teknik tatmini arasında açık bir ilişki vardır. Bu ilişkiye göre, değerler uzun vadede gerçek ihtiyaçların teknik olarak yeterli bir tatmini ile bağlantısını yitirdiğinde, ya ideoloji (dogmatik) haline gelecekler yada yok olup biteceklerdir.³⁴¹ Yine tersi durumda yeni teknikler de değişmiş olan çıkarlardan meydana gelen bir bağlamda yeni değer sistemlerini biçimlendirebilecektir.

Habermas teknolojik gelişme ile değerler arasındaki bağı John Dewey'in düşüncelerine atfen tartışır. Dewey, bir bilim haline gelen politikanın giderek teknokratik bir eylem biçimine evrilmesini ve bunun toplumsal sonuçlarını modern politikaya içkin bir sorun olarak tartışır. Özellikle teknokratik eylem biçimi olarak politika ve politik katılım ilişkisi üzerine döneminin önemli isimlerinden Walter Lippmann³⁴² ile tartışan Dewey, bilimsel teknik halini alan politikanın kamu kavramının

---

³⁴⁰ Habermas, Jürgen a.g.e., s. 271.

³⁴¹ Habermas, Jürgen, a.g.e., s. 272.

³⁴² Amerika'da Sosyal Darwinist düşünce çizgisi içerisinde değerlendirilebilecek olan Walter Lippman Amerikan Pragmatizminin Amerikan toplumunun modernleşmesine düşünsel bir zemin olarak işlev görmesinde etkili isimlerden biridir. Lippman toplumun doğasına müdahale edilerek değişim üzerinde kontrol kurulması gerektiğini ve bunun da özellikle teknik uzmanların işi olduğunu düşünür. Bilim ve teknolojinin bu kadar ilerlediği bir dönemde süreci kavrayacak ve kendisi için gelişmeyi sağlayacak olan araçları seferber edecek bir topluluktan söz etmek boşuna bir bekleyişi yansıtmaktadır. Lippman bu tür bir topluluğun sadece "hayalet topluluk" (Phantom Public) olduğunu düşünür. Daha fazlası için, Hofstadner, Richard, *Social Darwinism in American Thought*, The Beacon Press, Boston, 1959, s. 136-142 ve Diggins, John Patrick, a.g.e., s. 322-339.

yani “ortak iyiyi kendi katılım inisiyatifiyle belirleyen politik topluluk”un silinmesine yol açtığı şeklindeki düşüncesini benimsemeyen yada en azından benimsemek istemez.

Dewey teknolojik gelişimi insanın problem çözme ediminin doğal bir sonucu olarak görür ve ancak ne bilimin ne de onun sonucu olan teknolojinin insanın ve toplumun pratik yaşamının dışında olmadığını düşünür. Modern toplum karşılaştığı sorunlara yönelik bilimsel düşünme alışkanlığına sahip bir topluluk olarak bu sorunları çözmeye yönelik sürekli bir biçimde daha etkin araçlar ve prosedürler geliştiren toplumdur. Bu nedenle geliştirilen yeni teknik ve teknolojilerle değerler arasındaki bağ görmezden gelinemeyecektir.

Dewey’e göre sürekli olarak gelişmiş yeni tekniklerin kullanımının toplumda varolan değerlerin yönlendirmesiyle sınırlı kalması düşünülemez. Toplumda varolan değerler bizim pratik ihtiyaçlarımızı karşılayan eski çözümler olduğu için değer olarak vardır ve bunlar geliştirdiğimiz çözümleri ve araçları yönlendirecektir. Ancak bunun tersini de düşünmek gerekir, Zira modern toplumda tekniğin yeni tekniklerle sürekli olarak yer değiştirmesi söz konusudur. Diğer bir ifadeyle teknoloji ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli yenilenmektedir. Bu nedenle yeni teknikler yeni ihtiyaçların tatmini olarak ortaya çıktıklarına göre bunların değerleri dolaylı bir şekilde pragmatik bir teste tabi tutması da söz konusudur.

Daha açık ifade etmek gerekirse değerler modern toplumda sadece değer olmalarıyla varolmayabilecektir. Biz yeni tekniklerle bu değerlere daha iyi ulaşarak yararlanabildiğimiz için de onlardan hoşlanıyor olabiliriz. Dolayısıyla teknolojik gelişimle birlikte değerler teknik olarak gerçek ihtiyaçlarımızın karşılanmasıyla dolaylı da olsa yadsınamayacak biçimde ilişkilidir. Buna göre değerler yeni tekniklerin ihtiyaçları etkin biçimde karşılanması isteğiyle bağını yitirirlerse kaybolmaları yada ideolojik hale gelmeleri kaçınılmaz olacaktır. Aynı şey geleneksel değerler ile yeni bilimsel teknikler arasındaki ilişki için de söz konusudur.

Habermas’a göre karar verme modeli geleneksel değerler ile bilimsel teknikler arasındaki bağı ihmal etmektedir, zira söz konusu olan yeni tekniklerin topluma sadece uygulanması olarak düşünülmemekte ve uygulanan toplumda nötr yada homojen olarak

tasavvur edilmektedir. Ancak bu tür bir toplumda teorilerin ve tekniklerin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi beklenebilecektir.

Dewey karar teorisinin bu ihmeline karşı şu soruyu sorar; bilgimizi inandığımız şeyleri test etmek ve en iyisini seçmek üzere pratik davranışımıza nasıl yönlendirebiliriz? Ve bu soru şuna da dönebilir; değerli olan nesnelere varoluşsal olarak daha güvenli yapabilmek için ne yapmalıyız? yanıt aydınlanma ile ilişkili olan diğer bir ifadeyle eğitilmiş bir akıldır.³⁴³ Dewey'in bu yanıtı değer sistemlerinin bile teknolojik rasyonaliteye tabi tutulması anlamını taşır. Dewey bu çerçevede felsefeye yönelik geleneksel kavrayışı eleştirir. Zira bu anlayış bilgi ile eylemin, teori ile pratiğin ayrılmasını savunmaktadır. Bu doğrultuda ana amacını bilginin aktüel prosedürlerinin bilgiyi eylemden izole eden özelliğini ortadan kaldırmak olarak tanımlar.³⁴⁴

Modern politika, politikayı önceleri bir toplum teorisi, daha sonra da bir teknik haline getirerek, onun bir pratik katılma edimi olduğunu unutmuştur. Zira klasik biçimiyle politika nesnelleştirilmiş bir bilgi yada teorisinin yönlendirmesine ihtiyaç duyan bir edim değildir. Bugün ise politika, toplum üzerinde uygulanan teknik bilgiler bütünü haline gelmiştir. Burada sorun artık teorisinin pratiğe aktarılma sorunudur, ancak bu sorun meşruiyet sorunuyla birlikte vardır.

Meşruiyet sorununun modern politika açısından iki boyutu söz konusudur. Birincisi bilim ve bilimsel bilgi bir uzmanlık alanı olduğu için toplumdan kendisini ayrı bir yerde konumlandırmakta ve bu politik kararlara katılımı doğal olarak engellemektedir. İkincisi ise birincisine bağlı olarak üretilen teknik bilgilerin toplumun gerçek ihtiyaç ve değerleriyle olması gereken bağından doğan bir sorundur. Bu bilimin politik eyleme yönlendirici yada onu aydınlatıcı bir tarzda işlev görmesine duyulan ihtiyacı tanımlar. Oysa genel eğilim bilimin insan davranışını teknik üzerinden doğrudan manipüle etmesi şeklinde olmaktadır.

Temel problem bilimin insani ve toplumsal pratikten kopmasıdır. Üzerinde durulması gereken temel nokta ise politikanın en temelde pratik bir insani edim olduğu

---

³⁴³ Dewey, John, "The Quest For Certainty", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 109-110.

³⁴⁴ Dewey, John, a.g.e., s. 112.

ve bu bağlamda meşruiyetin her halükarda varolan değerler dünyasından ayrı olamayacağına akılda tutulmasıdır. Bu unutulduğunda teori ile pratik arasındaki ayrım da büyümektedir. Pragmatizm modern politikanın bu sorununa dikkat çekmektedir.

Klasik anlayışta zaten verili bir anlam dünyasında pratik bir eylem olan politika, modern zamanlarda var olan düzeni tasarlanan modele/teoriye göre dönüştüren teknik bir etkinliktir. Toplum, oluşturulan ve kendisine yararı bilimsel olmasından gelen toplum teorisine göre politik olarak düzenlenirken, politikanın bir katılım pratiği olma özelliği ister istemez dışarıda kalır. Bu nedenle modern politika birbiriyle bağlantılı olarak ikili bir meşruiyet problemi ile karşı karşıyadır. İlki, bilimin bir uzmanlık alanı olmasından kaynaklanan ve bu bakımdan sınırlı bir kamusalığa dayalı olan yapısından kaynaklanır. İkincisi ise teorinin neticede bir kurgu olması ve yapılan işin kurgunun verili bir değer ve ilişkiler dünyasına uygulanmasının sonucudur.

Habermas'a göre bu sorun büyük kitlelerin depolitizasyonu ile eş zamanlı olarak politikanın giderek bir teknokrazi formunu alması gibi sebeplerle modern politikanın kronik bir sorunu haline gelmiştir.³⁴⁵ Ancak sorunun çözümü ne bilimin ve teknolojinin politikadan dışlanması ne de daha mükemmel ve daha nesnel bir politik teori akletmek değildir. İlki doğaldır çünkü bu durum modernitenin doğal bir sonucudur, modernite içerisinde rasyonel eylemlerden biri teknik rasyonalitedir. İkincisi de çözüm olamayacaktır, zira yaşamı tümüyle daha fazla bir şekilde kuşatacak bir teori, iletişimselliğe dayalı pratik ilişki ve etkileşimlerin alanı olan ve bu bakımdan sistemin dışında kalması özgürlükler için önemli olan yaşam dünyasının işlevselliğini riske atacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken, toplum üzerinde bağlayıcı kararlar alma edimi olan politikada, alınan kararlara mümkün mertebe karardan etkilenenlerin katılımı ve yön vermesinin önemsenmesidir, çünkü meşruluk çözümü teknik nitelikli olsa da nihayetinde pratik bir problemdir. Bilimsel ve teknolojik gelişim modernite içerisinde doğal bir meşruiyete sahip olsa da, politika açısından meşruiyetin bu şekildeki kabulü, onun insani pratik bir edim olduğu gerçeğini her an dışta bırakacak bir eğilimle karşı

---

³⁴⁵ Habermas, Jürgen, "Bilimselleştirilmiş Politika ve Kamuoyu", İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, çev: Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul, 2001, s. 91.

karşıya kalması olacaktır. Bu, meşruluk sorunun politik iktidarı aşan bir şekilde politikanın modernite içerisinde aldığı yeni biçimin doğal bir eğilimi olarak da okunabileceği demektir.

Sorun çok temelli bir biçimde politikanın kamusal bir pratik olmaktan çıkıp, toplum üzerinde bir takım bilimsel bilgi ve teorilerin teknik olarak uygulandığı bir edim haline gelmesi ve buna bağlı olarak yaşanan meşruluk sorunudur. Buna bağlı olarak bugün iktidar kendini salt teknoloji aracılığıyla değil, tersine teknoloji olarak ölümsüzleştirmekte ve genişletmektedir.³⁴⁶ Yapılması gereken ise bilim ve teknolojinin toplumsal yaşam ile olan bağının pratik olarak kurulması ve dolayısıyla politikanın bir praksis olduğunun hatırlanmasına bağlı olarak meşruluğun yine toplumda aranmasıdır.

Modern politikanın teori ve pratik arasında yaşadığı bu sorunun etkileri değişik zamanlarda ve değişik biçimlerde tecrübe edilmektedir. İlk olarak sorun, belirtildiği üzere, politikanın pratik felsefenin bir konusu olmaktan çıkarak bilim temelli toplum felsefesinin konusu haline gelmesinde yaşanmıştır. Toplumsal yaşayış için anlamı olan ve bu açıdan meşruiyetlerini pratik yaşamdan alan politik değer, kurum ve kavramların teknisyen eliyle yeniden üretilmesi anlamını taşıyan toplum felsefesi, politikanın toplum üzerinde bir teknik olarak yapılanmasının başlangıcını temsil etmektedir. Toplumun olunması istenen yapısını temsil eden teorinin toplum üzerine uygulanması olan toplum felsefesinde uygulamadaki sorunlar bir meşruiyet sorunu olarak değil bir teknik sorun olarak algılanmış ve tedavi edilmeye girişilmiştir. Politika ile toplum arasındaki ilişki bu tür bir yaklaşım üzerinden kurulduğundan çözümler teknik düzeyde kalmış dolayısıyla pratik bir temelden yani kamusal bir meşruiyetten her zaman için yoksun kalmıştır.

Bunun en önemli sebebi politik teorinin değer yargularından arındırılmış “olan”ı açıklamaya yönelik bir disiplin olarak empirik-analitik bir bilgi türü üzerine inşa edilmesidir.³⁴⁷ Bu, toplum için oluşturulan teorinin yine uygulanacağı toplumla olan ilişkisinin nesnel düzeyde kalması demektir. Toplumun bu nesnel bilgiye dayalı olarak

---

³⁴⁶ Habermas, Jürgen, “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim”, İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, çev: Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul, 2001, s. 36.

³⁴⁷ Köker, Levent, İki Farklı Siyaset, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

dönüştürülmesi toplumun doğa bilimlerinin uygulandığı doğadan farklı bir yapı olması nedeniyle her zaman için sorunludur. Elbette ki toplum teorisi toplumun nesnelleştirilmiş bir bilgisidir ve bu kimliği ile bir meşruiyete sahiptir ancak bu bilginin aynen uygulanması ve toplumun tamamen teorinin öngördüğü biçimde yeniden üretilmesi pratik olarak mümkün değildir. Zira bunun mümkün olması demek adına toplum denen değişken, heterojen ve en önemlisi canlı olan yapının tam tersi biçimde kavranması demektir. Dolayısıyla toplumsal gerçek böyle olmadığından teorinin ısrarla bu şekilde uygulanması ancak otoriter bir tarzda mümkün olacaktır.

Sorun ilk olarak politikanın bilimselleşmesi ile birlikte klasik politikadan kopuşla başlamış, daha sonra politikanın bir toplum teorisi haline geldiği ve böylece toplum felsefesinin bir konusu olarak görüldüğü 18. yy'daki gelişmeyle devam etmiştir. Bundan sonra süreci belirleyen ise bilimlerin ve özellikle doğa bilimlerinin yükselişi olmuştur. Toplumu üreten bir güç olarak bilim, yarattığı teknolojilerle önce insanın davranışını sonra toplumu doğrudan yönlendirir hale gelmiştir. Bu haliyle bilim toplumsal pratikten tümüyle ayrılmıştır. Değerler tarafından belirlenen bilim ve teknolojinin kendisi topluma değer empoze eder hale gelmiştir. Bu da uzmanlık bilgisinin ve uzmanın politikaya hakim olmasından başka bir şey değildir.³⁴⁸

Politika artık nesnelleştirilmiş ve bu haliyle değerden arı kılınmış model ve kararların uygulanmasına dönük teknik bir edimdir. Buna göre toplumsal sorunlar artık pratik sorunlar değil birer teknik sorundur ve buna göre gereken modeller oluşturularak çözümlenmelidir. Kısacası modern politika hem insansız hem de kamusuz bir politika olarak vardır. Habermas bir teknik güç haline gelip pratiği dışlayıcı bir tarzda meydana gelen politikayı günümüz modern toplumunda değişik biçimlerde tecrübe ettiğimizi ileri sürmektedir. Ancak temel sorun politikanın bir praksis olduğunun unutulması ve meselelerin kamusal hassasiyet güdülerek çözümünden uzaklaşılması sorunudur.

Bilimin teknolojik bir güç olarak topluma hakim olduğu günümüzde sorun politik iktidarın pratik bir iktidar mı yoksa teknik bir iktidar mı? olduğunun ayırt edilememesidir. Politik, teknik bir mesele oldukça pratikle yani meşruiyetle bağımlı o

---

³⁴⁸ Jürgen, Habermas, "Teknik İlerleme ve Sosyal Yaşama Evreni", İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, çev: Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul, 2001, s. 76.

derece koparmaktadır. Bu çerçevede politika, birey yurttaşların kendi kaderlerini kendilerin belirlediği bir etkinlik olarak değil toplumun yönetimi ve hayatı üzerinde teknik kontrol sağlayarak, daha mükemmel hale getirmekle özdeşleşmiştir. Bu girişim hem pratik bir girişim değil hem de tarihsellikten uzaktır.

Bugün itibarıyla modern politikayı temellendiren iki sorun boyutu söz konusudur. Bunlardan ilki sorunların çözümüne yönelik en etkili ve rasyonel araçların seçilip organize edilmesini ifade eden teknik düzeydeki sorunlar, diğeri ise çözüme yönelik ortaya konulan norm ve değerlerin iradi olarak kabulü veya reddi meselesini içeren pratik sorunlardır. Her iki sorun boyutu da politikaya dair katılım sorunları olarak da ifade edilebilecektir.

Modern politikada eğilim birincisi doğrultusundadır. Politika bilimselleşme doğrultusunda ve bilimlerin kendi iç gelişimlerine bağlı olarak toplumlar üzerinde uygulanan bir politik teknolojidir artık.³⁴⁹ Bugün itibarıyla ne teknik, pragmatizmin tanımladığı biçimiyle Antik Yunan'da Aristo'daki belli bir konuda maharet sahibi olan ustayı tanımlayan techne ile ilgilidir ne de bilim praksise yardımcı olan aydınlatıcı bir bilgiler bütünü tanımlamaktadır.

Teknik, değerler üstü (value neutral) olarak tanımlanan ve bu nedenle nesnel geçerliliği olan bir takım teori (toplum teorisi yada dar anlamıyla teori) ve yöntemler olurken, bilim insani pratiğe yani insanın ve toplumun davranışına doğrudan bir şekilde manipüle etmek üzere yönelen stratejik bir uzmanlık alanı haline gelmiştir. Sonuç politikanın insani ve kamusal bir pratik etkinlik olmaktan çıkması, toplum üzerinde “bilimsel iktidarlar” tarafından uygulanan teknik bir edim haline gelmesidir. Bu iktidarın ve eylemin, meşruiyetini ise adeta bir ideoloji haline gelen bilim ve tekniğin gelişimi tanımlamaktadır.

Politikayı bir katılma pratiği olarak değil de toplum üzerinde onu dönüştürme amaçlı bir teknik olarak kurgulayan modern politika bu haliyle bir meşruluk krizi ile birlikte vardır. Bu krizin ortadan kalması ise politikayı bir katılma pratiği olduğunun yani bir praksis olduğunun dikkate alınmasıdır. Modern politika kamusalığa politik eylemin meşruluğu açısından daha fazla gereksinim duymaktadır. Bilimlerin gelişimi ve

---

³⁴⁹ Jürgen, Habermas, a.g.m., s. 78

politikanın bir teknoloji olarak yapılanması ise bu sorunu daha da önemli hale getirmiştir. Bu çerçevede hem bilim adamının hem bilimsel teknik ve teorinin meşruiyet açısından kamusal iletişime daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Pragmatik politik düşünce politikayı klasik ve modern biçimiyle kavrayan ve bu çerçevede politikayı hem sorunların çözümüne yönelik bilimsel teknik ve teorilerin uygulandığı bir teknik alan fakat aynı zamanda bu teorileri kamusal bir pratik meşruiyet zeminine açan özelliği ile ön plana çıkmaktadır.

3.3 DEWEY'İN PRAGMATİK POLİTİK DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN MODERN POLİTİKADA PRATİK MEŞRUIYET SORUNU

3.3.1. Politikada Pratik Meşruiyet Sorununa Bir Çözüm Olarak Dewey'in Pragmatik Politik Teorisi

Genel olarak pragmatizmin normatif bir politik teorisi olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Ancak yine de böyle bir yargıda bulunmak istenirse her halde bunun temelleneceği yer Dewey'in etik ve politik düşüncesi olacaktır. Diğer bir ifadeyle pragmatizm içerisinde ancak Dewey'in düşünceleri eksen alınarak bir politik teori tasviri yapılabilecektir.

Bu tasvirin sonucu ise herhalde pragmatizmin bir radikal demokrasi teorisi olarak değerlendirilmesi olacaktır. Dewey'in düşüncelerinin dışında pragmatik politik teorinin ana hatlarını çizmemize imkan tanıyan diğer kavramlar; Peirce'ün tüm bireylerin düşüncelerini değerlendiren rasyonel bir politikanın kültürel ve sosyal bağlamının nasıl olması gerektiğine vurgu yapan “bilimsel araştırma toplulukları” (inquiry communities)³⁵⁰ kavramı ile James “çoklu hikayeler içeren bir dünya” (a world

---

³⁵⁰ Türer, Celal, Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 58.

that contains a multitude of stories)³⁵¹ kavramı ile “empyryal benlik”³⁵² kavramlarıdır. Dewey ise bireyleri ve bireysellikleri dikkate alan ve onların potansiyellerini geliştirmelerine imkan tanıyan bir liberal düşünceye sahip olup, toplumsal çatışmalara duyarlı ve bunların çözümlerini geniş katımlı sorgulamaya izin veren bir demokratik toplum yapısı öngören düşüncesiyle daha çok öne çıkmaktadır.³⁵³

Düşünce ve teorileri pratik sonuçları açısından değerlendiren pragmatizm için yapılacak en doğrudan yorum onun radikal bir demokrasi teorisi olarak değerlendirilebileceğidir.³⁵⁴ Pragmatizm bir demokrasi teorisi olarak politik kurum ve düşünceleri bir sonuç olarak değerlendirirken aynı zamanda radikal bir pozitivist politik teori eleştirisi olarak da değerlendirilebilecektir. Bu çerçevede toplumun nesnelleştirilmiş bilgisi olan politikanın tarihsel ve toplumsal pratikle ilişkisini sürekli olarak kurmak isteyen bir çabanın pragmatik politik düşüncenin öncelikli çabalarından biri olarak ön plana çıktığı söylenebilecektir. Yine belirtmek gerekir ki pragmatik bir politik teoriden söz etmek büyük ölçüde Dewey’in etik ve bilgi felsefesine bakışından söz etmek demektir.

Pragmatik politik teorinin ayırt edici yanları dört temel hususa ilişkin değerlendirmede ortaya çıkarılabilecektir. Bunlar sırasıyla, değerler (temelcilik), ahlak (moral), liberalism ve demokratik politikadır.³⁵⁵ Pragmatizm öncelikle tüm politik kurum ve değerlere insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturduğu araçlar olarak bakar ve bunların pratiğin dışında bir özsel değerlerinin olduğunu kabul etmez. Bu etik ve politik değerlere ilişkin bir felsefi tavır olan metafiziksel realizmi reddetmesinde ortaya çıkar. Pragmatizm açısından değerlerin insan eylemliliğinin dışında olduğunu kabul etmek insanın dünyayı değiştirebilme ve yeniden yorumlayabilme irade ve

---

³⁵¹ Cotkin, George, “William James and Richard Rorty: Context and Conversation”, Pragmatism From Progressivism to Postmodernism Ed: Hollinger, Robert & Depew, David, Praeger Publishers, Westport, 1995, s. 38-39.

³⁵² Pragmatizmi psikoloji üzerine yönlendirerek birey-toplum ilişkisi bağlamında bireyin özgürleşimini konu alan William James pragmatik bireysel benliği “kahraman” (heroic) benlik olarak tanımlar. James bununla ilerlemeci yada yayılmacı bir tutkunun karıştırılmaması gerektiğini ileri sürer. Bu çerçevede Amerikan empyyalizmini ve militarizmini Theodore Roosevelt’in politikası açısından eleştirir. Bkz. West, Cornel, a.g.e, s. 58-59 ve Suckiel, Ellen Kappy, a.g.e., s. 58.

³⁵³ Shook, John R., Amerikan Pragmatizminin Öncüleri, s.135.

³⁵⁴ Honneth, “Democracy as Reflexive Cooperation John Dewey a Theory of democracy Today”, Political Theory, December, 1998. s. 764.

³⁵⁵ Festerstein, Matthew, a.g.e., s. 4-5.

kapasitesini besleyen bilişsel yeterliliği hafife almak ve göz ardı etmekle aynı anlama gelir.

Metafiziksel realizm ya da gerçekliğin zihinden bağımsız bir kendilik olarak yorumlanması aydınlanmacı rasyonalizmin “bilen özne”-“bilinen nesne” olarak sembolleşen düalizmine dayanmakta ve bu doğrultuda temelci bir bilgi anlayışını savunmaktadır. Dolayısıyla bu noktada felsefeye biçilen rol sabit ve de apriori temelleri keşfetmektir. Politik felsefe ise bu temel amaç doğrultusunda politikanın sabit ve değişmez zeminini bulmalıdır.

Teori ve felsefeyi dünyayı “seyreden” (spectator) bir etkinlik haline getiren ve yine bu bağlamda düşüncüyü gerçekliğin kendisiymiş gibi gösterip pratik insan eyleminin yorumuna ve değişme iradesine kapatan bu yaklaşım bilgi ve kavramları pratik ihtiyaçlar alanının dışına çıkarmıştır.³⁵⁶ Pragmatizme göre pratikten bağımsız bir gerçeklik ve hakikat tasavvuruna dayanan bu felsefi yaklaşımın yerine, bize insan doğasını açıklayan felsefi ve bilimsel bilgi, sosyal bir varlık olan insana politik, ekonomik ve dini olguları anlamasına yarayacak bir harita olarak kabul edilmelidir.³⁵⁷

Metafiziksel realizmin bilgi ve değerlere yönelik bu yaklaşımı, felsefi bilgiye tıpkı Antik Yunan’da Phaedrus’un mitolojisinde olduğu gibi dünyayı bir tiyatro sahnesiymiş gibi izleyen ve gerçeklikle ve pratikle ilgili nihai hükmünü veren tanrı statüsünü vermekle eşdeğerdir.³⁵⁸ Bilgiyi bağlamdan ve ihtiyaçlardan koparmak suretiyle onu bir özgürleşme aracından çok tabi olunması gereken bir hakikate dönüştüren bu tuzağa başlangıçta özgürleşmenin simgesi olan Aydınlanma düşüncesi de düşmüştür. Bu bağlamda oluşturulan bilimsel politik teorilerin varolan koşulları anlama araçları olduğu gerçeği unutulup, aşkın gerçekliğin kendisi gibi algılanması söz konusu olmuştur.

Felsefi düşüncüyü pratikte karşılaşılan problemleri çözmeye dönük bir etkinlik olarak önemseyen Dewey, bu durumu “sabit ve bağımsız bir gerçekliği yorumlamada

---

³⁵⁶ Dewey, John, “The Need For a Recovery of Philosophy”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 67-69.

³⁵⁷ Hoy, Terry, a.g.e., s. 43.

³⁵⁸ Teori sözcüğünün etimolojik olarak theos tan gelmesi bu konuda dikkat çekicidir. Bkz. Bernstein, Richard, a.g.e., s. 123.

elde ettiği konumu kendi kendine abartan bir seyirci bilgi teorisinin yaygınlaşması” olarak eleştirir.³⁵⁹ Bu doğrultuda felsefi düşünme etkinliğinin kendisine konu ettiği yani çözeceği problemin geçmişten bu yana gelse de insanların eylemleriyle yeniden şekillendirilmiş olmakta olduğunu ileri sürer. Dewey’in klasik felsefenin bu yaklaşımına yönelik düşüncesi James’in “yapılagelen dünya” (in making) kavramında da benzer bir içerikle dile gelir.³⁶⁰

Bu haliyle klasik felsefeyi adeta bir dini söz dağarı gibi gören Dewey, ilgisini pratik problem çözmeye yönelen “araştırma” (Inquiry) kavramına yöneltmiştir. Hayatın temeli olan araştırma tüm politik kurum ve modellerin ontolojik olarak sahip olduğu pratik boyuta dikkat çeken bir kavram olarak Dewey’in politik düşüncesinde metafiziksel realizme karşı ön olana çıkmaktadır. Nasıl ki araştırma karşılaşılan problem nedeniyle başlıyorsa politik teoriler de aynı amaç sonunda ortaya çıkmış fakat nihai olmayan bilgilerdir.

Düşüncenin bağlamsal gereklerden kaynaklandığını ileri süren Dewey, bu bakımdan inanç ve teorilerimizin birer “eylem planı” olduğunu düşünür.³⁶¹ Bu nedenle teoriler yeni koşullarda yeniden gözden geçirilip doğru olup olmadıkları yada işe yarar olup olmadıkları test edilmesi gereken araçlar olarak görülmelidir.

Pragmatik politik teorinin felsefi olarak ikinci ayırd edici özelliği basit bir şekilde bilgi felsefesi açısından bir tür şüphecilik yada öznelcilik olarak değerlendirilemeyeceğidir. Elbette ki Dewey düşüncelerinde bilginin bağlamsal ve değersel karakterini ön plana çıkarmıştır ve bu anlamda insanın değer ve yorumundan bağımsız bir dünya olamayacağını vurgulamıştır. Ancak yine de pragmatizmin etik ve politik değerlere ilişkin pür bir öznelci yada şüpheci bir bakışa sahip olduğu söylenemeyecektir.

Her şeyden önce pragmatizm politik değer ve kurumlara farklı açılardan farklı anlamlar yüklenebileceğini ve yine her bir politik değer farklı bağlamlarda farklı ihtiyaçların çözümü olarak hüküm ifade edebileceği kabul etmektedir. Aynı şekilde

---

³⁵⁹ Dewey, John, a.g.m., 47-48.

³⁶⁰ James, William, Pragmacılık, Çev: Muzaffer Aşkın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s. 45-47.

³⁶¹ Diggins, John Patrick, a.g.e., s. 227.

farklı politik düşüncelerin aynı anda rasyonel seçenekler olarak karşımıza çıkabilmesi de yaşamda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Politikaya dair öznelci ve şüpheli bakış açıları, politik olarak çatışmalı veya tartışmalı bir durumda nihai olarak rasyonel kabul edilebilecek yada rasyonelleştirilebilecek bir hükmün ve değerlerin olabileceğini ileri sürerler. Oysa rasyonel bir konsensüsün tesis edilemeyeceği pek çok durum da söz konusudur. İşte tam bu nedenle pragmatizm politikada değer, inanç ve pratik çözümlere ilişkin iyi yada kötü ayrımının yapılamayacağını ileri sürerek diğer bakış açılarından ayrılmaktadır.

Bu bağlamda hiçbir yargı apriori olarak ne doğru ne de yanlıştır. Etik ya da politik değerler ve ilkeler açısından bakıldığında da pragmatizmin bu tezi şüpheli bir bakış açısını ifade etmemektedir. Halihazırdaki ilgileri açısından bakıldığında pragmatizm bu ilke ve değerleri anlamının pek çok farklı yolu olabileceğini savunmaktadır. Zira etik ya da politik değer ve pratiklerin birbirlerine olan bir üstünlükleri olamayacağına göre yarışan bu değerlerin birinin diğerlerine göre daha üstün olduğunu iddia etmek anlamsız ve de işlevsizdir.³⁶²

Gerçekliği pratik ilgi ve ilişkilerin dışında kurgulayan metafiziksel realizme ve temelci felsefeye karşı olmak, pragmatizm açısından şüpheli yada öznelci olmak gibi bir sonuç doğurmak zorunda değildir. Bu bağlamda bizim için doğru olarak kabul edeceğimiz bilgiye yönelik tam dört alternatif tavır ortaya konulabilecektir;³⁶³ “Birincisi şüphe ettiğimiz bilgilerde en az benimsenen inançlar kadar haklılaştırma gerektirdiğinden şüphe ettiğimiz bir inanç kendimizi ikna edecek belirli sebepler ortaya koymalıdır. İkinci tavır yanılabilirlikle ilgilidir. Buna göre sabit ve değişmez bir inanca sahip olaktan sa eleştiriye ve değişime açık bir tavır içinde olabileceğizdir. Üçüncü tavır ise bizi bağlayan politik norm ve kuralların tarihsel koşulların ürünleri olduğunu ve bu bakımdan kavram ve eğilimlerimizin de yine bu tarihsel koşulların ürünleri olduklarını düşünebiliriz. Bu değerlendirmede felsefe zorunlu olarak bize kesin bir bilgi sunma çabasında olmayıp, tercihlerimizi aydınlatma gibi bir konuma sahip olabilecektir. Dördüncü tavrımız ise akıl yürütme ve bilincin oluşumunu diyalojik ve kamusal bir

---

³⁶² Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 737.

³⁶³ Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 5-6.

süreç olarak görmek şeklinde olabilecektir. Böylece politik değer ve inançların kamusal pratik müzakere süreçlerinde inşa edildiğini düşünmek mümkün olabilecektir.”

Nesnelcilik ve öznelcilik arasında pragmatik bir tutumu ifade eden bu dört tercih, teorik bilgi ile pratiğin bulunduğu dört farklı biçime dikkat çekmektedir. Bu aynı zamanda bir bilimsel yada felsefi akıl yürütmeye olgular ve değerler arasında bir tercih yapma gibi bir zorunluluğun olmayabileceğini de işaret eden bir yaklaşımdır. Örneğin olgulardan yola çıkıldığında, her bir sosyal ve politik kurum ve kavramı meşrulaştırabilecek ve bu doğrultuda haklılaştırabilecek politik, moral ve ideolojik düşünceye ulaşılabilecektir. Ancak bu her birinin eşit derecede doğru olduklarını kabul edip, kişisel beğeniye de bırakılacak bir değerlendirme değildir. Dewey’in bu çerçevede amacı bu değerlendirmeyi yapmak değil, bunun üzerine sağlıklı bir akıl yürütmenin gerçekleştirilebileceği bir düşünsel alan oluşturmaktır.³⁶⁴

Pragmatizmin politik teorisi belirleyen üçüncü nokta ise ahlaka yönelik olarak realizm ve görecilik arasında bir orta yol oluşturmasıdır. Buna göre pragmatizm ahlaki ilkelerin apriori ve evrensel bir niteliği olmadığını, bu bakımdan ahlaki yargıların farklı yaşam biçimlerinden ancak bir tanesini simgeleyebileceğini ileri sürmektedir. Pragmatizm bilgi felsefesi içerisindeki tarihselci ve naturalist tutumunun bu anlamda ahlakta da sürdüğü söylenebilecektir. “Kişisel gelişme”, “gelişme” “her bir bireyin etik davranması” gibi kavramlar, Dewey’in politik etiğinde öne çıkan kavramlar olası ahlaki ilkelerle, politik kavramların tarihselliğine olan vurgunun somut göstergesidir.

Pragmatizmin politik teorisini belirlememize yardımcı olarak son parametre ise onun liberalizme ve genel olarak demokratik politikaya yönelik kavrayışıdır. Dewey bireyin kendini gerçekleştirme ve kişiliğini geliştirme için içinde bulunduğu sosyal ve politik bağlama şekil vermesini önemser. Bu ise demokrasi tarafından desteklenmektedir. Pragmatizm demokrasiyi politik katılım ekseninde biraz daha derinleştirerek, onu kolektif rasyonel müzakere süreci olarak tanımlar.³⁶⁵

Dewey’in demokrasiyi pratik ve kolektif bir müzakereci toplum kavrayışı ekseninde tanımlaması, bizi politikaya ve demokrasinin pratik anlamına ilişkin varolan

---

³⁶⁴ Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 6.

³⁶⁵ Honneth, Axel, a.g.m., s. 765.

algılama biçimlerinin dışına çıkartır. Birincisi bu anlayışın politikada elitist ve Platonist bakışın karşısında yer almasıdır. Dewey'in katılımcı demokrasi anlayışı politik bilginin, politik katılım süreçlerinin ve pratik müzakere süreçlerinin sonucu olması gerektiğinin altını çizer. Bu yaklaşım, gerek politik kararların sıradan insanlar tarafından alınamayacak kadar karmaşık ve teknik bilgi gerektirdiğini söyleyen teknokratların gerekse de politik karar verme sürecinin gerekli entelektüel niteliğe sahip kişiler tarafından alınması gerektiğini belirten elitistlerin politika kavrayışlarının karşısında yer alır.

Diğer yandan Dewey'in demokrasi tanımı, klasik anlayıştan farklı olarak demokrasinin bireylere içinde buldukları topluma dair sorumluluk duymalarını sağlayan bir mekanizma olduğuna dikkat çeker. Böylece politika, bireylerin tamamen faydacı motiflerle kendi yararına gerçekleştirdikleri etkinlik olmaktan çıkmakta, sosyal sorumluluk ahlakı temelince yapılan bir etkinlik haline gelmektedir. Bu ise pratik müzakereci demokrasinin bir fonksiyonudur.

Bu demokratik ortam aynı zamanda politik düşüncenin pratik ihtiyaçlarla bağıntısını aktif bir biçimde kuran bir politik bağlamı temsil etmektedir. Politik davranışlarını toplumun diğer alanlarına ve bireyelerine etkileri bağlamında değerlendiren birey kavrayışı ise bu ilişkiselliğin asli unsuru olarak göze çarpmaktadır. Politik teoriyi bu tür bir politik-toplumsal bağlam ekseninde okuyan pragmatizm, felsefi açıdan rasyonalizm ile görececilik arasında bir yerde durmaktadır.

Pragmatizme açısından bakıldığında politik değer ve kurumlar ne rasyonalizmin ileri sürdüğü gibi tamamen pratiğin dışında değişmez bir anlama sahiptir, ne de görececi yaklaşımın ifade ettiği gibi doğruluğu tamamen kişiye ve şartlara bağlı bir bilgiyi ifade etmektedir. Her iki klasik kavrayışın karşısında belki de ikisini birleştiren kavram "araştırma" (Inquiry) kavramıdır. Dewey'in politik etiğinin temel kavramı olan "araştırma" politikada teorik olanla pratik ihtiyaç ve eğilimler arasında dinamik ve etkileşimli ilişkiyi kuran temel kavramdır. Araştırma, olan ile olması gereken arasındaki diyalektik üzerine oturan politikada teori ve pratiğin, diğer bir ifadeyle klasik ve modern politikanın buluştuğu zemin olarak okunabilecektir.

Dewey bunun en somut örneğini liberalizm eleştirisinde göstermiştir. Buna göre politika nesnel ve bilimsel bilginin topluma uygulanması olarak tanımlandığında, toplumun gerçek ihtiyaçlarından soyutlanmış olacaktır ki liberalizmin Amerika'daki uygulaması buna en iyi örnektir. Oysa politik teori toplumla ilişkisini her zaman kurmak zorundadır. Bunun yolu ise politikanın bir katılıma dayalı araştırma süreci olarak görülmesidir. Böylece politik bilimsel bilginin içinde bulunulan koşullarda pratik olarak ifade ettiği anlam toplum tarafından tecrübe edilebilecektir.³⁶⁶

Dewey'in politik teorisi toplumda kaçınılmaz olarak varolan farklı değer, ideoloji ve politik konumları araştırmacı bireylerden meydana gelen müzakereci toplum içerisinde rasyonel ve sosyal bir eleştiriye tabi tutma amacına yönelmiştir. Müzakere ve araştırma toplumda sürekli bir etkinlik olduğu için hiçbir politik bilimsel argüman pratik ihtiyaçlar bağlamında yeniden yorumlanmaktan ve pragmatik teste tabi tutulmaktan bağımsız değildir. Bu, modern politikanın ihtiyaç duyduğu pratik meşruiyetin sağlanması için gereklidir, zira tüm politik argümanlar belirli koşulların ürünleridir.

Politik teoriyi politik pratikle buluşturma amacını taşıyan Dewey'in naturalist yaklaşımı, politikayı tıpkı Aristo'nun gördüğü gibi bir pratik bilim olarak inşa etme çabasıdır. Örneğin demokrasiye insanların birlikte yaşamlarını düzenleyecek değerleri oluşturma süreci olarak bakan Dewey, demokrasi epistemolojisini demokratik pratik haline getirme amacını ortaya koyarken, modern toplumun bir değeri olan bilimi ve bilimsel bilgiyi de pratik bir edim olarak değerlendirir. Onun bu yaklaşımını en açık bir şekilde ortaya koyan kavram ise pratik bir bilimsel eylem olarak nitelediği "araştırma" (Inquiry) kavramıdır. Araştırma tüm bireyleri etkileyecek olan değer ve kararların yine toplumsal değer ve anlam dünyasında oluşturulduğu kültürel bir alışkanlığı tanımlar.³⁶⁷

Pragmatizme göre bireysel eylem araştırmacı bir zihnin (intelligence) yön verdiği eylemdir ve bu haliyle elde bulunan araçlarla, bu araçları kullanmak yada yenilerini oluşturmak suretiyle problem çözmeye yönelmiştir. Problem çözmeye yönelen sorgulayıcı eylem değerlere yönelik olarak mutlakçı bir bakış açısının karşısında yer alır. Buna göre değerler problem çözmeye yönelik geliştirilen yeni eylem

---

³⁶⁶ Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 10-11.

³⁶⁷ Dewey, John, "The Democratic Form", Intelligence in the Modern World, Ed: Joseph Ratner, The Modern Library, New York, 1939, s. 401-402.

formlarıyla sürekli bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Dewey araştırma sonucunda ortaya çıkan değerlerin önemlerinin pür bilimsel olmalarından değil, kültürel olarak sahip oldukları moral anlamlarından geldiğini düşünür. Örneğin bu bağlamda liberalizmi bize politik bilimsel olarak belirli bir politik konum sağladığı için değil araştırma isteğinde olan zihnimizin gelişimine imkan sağladığı için değerli bulur.³⁶⁸

Sorgulayıcı eylem bireylere eğitim üzerinden kazandırılması gereken bir eylem formudur ve Dewey'e göre modern demokrasi bu tür bir eylem alışkanlığını kazanmış olan bireylerin var olduğu toplumu gereksemekte ve böylece tam olarak gerçekleşme imkanı bulabilmektedir.³⁶⁹ Bu bakımdan eğitim sadece varolan veya geçerliliği sorgulanmadan kabul edilmiş statik bir bilgi bütünüün aktarımından ibaret düşünülemez. Modern toplumda eğitim araçlarla amaçlar arasındaki bağı optimum bir düzeyde kurarak sorun çözmeye yönelen sorgulayıcı eylem biçimini yaratmayı kendisine görev edinen bir yapı olarak kurgulanmalıdır.³⁷⁰ Eğitim bilimi ve dolayısıyla bilimsel temelli politikayı toplum için kültürel ve pratik bir edim haline getirecek yegane araçtır.³⁷¹

Araştırmacı eylem, bu açıdan demokratik bir yaşamın hem kurucusu hem de sonucudur. Pragmatizm demokrasiyi toplumsal sorunlara yönelik en etkin çözümleri sunabilen bir yaşam tarzı olarak algıladığı için, bu toplumun öznesi olan birey değişim ve dönüşümlerin aktif bir katılımcısı olmak durumundadır. Zira demokrasi hiçbir kişiye hayatı boyunca sabit ve değişmeyen bir toplum ve yaşam biçimi vaad etmemektedir.³⁷² Bu bakımdan araştırmacı eylem demokrasiyi, demokrasi de araştırmacı eylemin koşul ve olanaklarını hazırlamaktadır.

Araştırmacı eylem nihai bir gerçeklik yada hakikat bulma amacına yönelmeyen bir eylemdir. Hiçbir bilgi veya teori mutlak ve nihai bir kendilik hükmünde olmadığı için, önemli olan şey problemleri çözmeye dönük böyle bir iradenin geliştirilmesi ve

---

³⁶⁸ Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 17-18.

³⁶⁹ Dewey, John, "Creative Democracy- The Task Before Us", s. 340.

³⁷⁰ Dewey, John, "My Pedagogic Creed", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 234-235.

³⁷¹ Dewey, John, "Philosophy and the Education of Man", Intelligence in the Modern World, Ed: Joseph Ratner, The Modern Library, New York, 1939, s. s. 258-259.

³⁷² Dewey, John, "Creative Democracy- The Task Before Us" s. 341.

ortaya konulmasıdır. Bu nedenle araştırma pratiğinin değişen zaman ve koşullarında teorilerin yeniden değerlendirilmesi motivasyonu eldeki bilgi ve teorilere de yönelen bir eylem türüdür.

Araştırma, problemleri bir durumla karşılaştığında başlayan bir süreçtir. Problemleri durumlar ise içinde yaşadığımız politik sosyolojik bağlamın içerisinde ortaya çıkan ve mevcut kültürel değerlerin yanıt veremediği ihtiyaçlardır. Yaşanılan dünya ve toplum James'in ifadesiyle "varolmak için eylemlerimize ihtiyaç duyan, ve bu haliyle bizim tarafımızdan yapılagelen (in making) bir dünya"³⁷³ olduğundan araştırmacı eylemi tetikleyen, pek çok problemleri durum söz konusudur, zira birey ve toplumlar kendilerini her an yeni sorunların yada problemleri durumların içerisinde bulmaktadırlar.

Dewey araştırmayı; "belirsiz bir durumun kontrollü ve yönlendirilmiş bir şekilde bu durumu yaratan unsurlarıyla bütünleşmiş bir biçimde daha belirli hale getirmek"³⁷⁴ olarak tanımlar. Anlaşılacağı üzere araştırmacının sonucunda elde edilen çözüm yada belirli durum, önceki durumu tanımlayan bileşenlerden ayrı değildir. Zira araştırmacı eylem söz konusu eski durumdaki araçları da sorgulama ve çözüm sırasında kullanan yanıyla da farklılaşmaktadır.

Bu haliyle sorgulama bir bilimsel eylem biçimi olsa da içinde bulunduğu bağlamın verili anlam ve değer dünyasının dışında değildir. Dewey bunu bilimsel sorgulama ile toplumsal sağduyu (common sense) arasındaki etkileşimli ilişki olarak okumaktadır. Bu bakımdan araştırmacı eylem, hazır bulunan bilimsel teknik ve teorilerin sorunlara uygulanması olarak algılanamaz. Sorgulayıcı eylem bilimsel olmağıyla nesnel bir özelliğe sahip olsa da nihayetinde toplumsal bir eylemdir. Dolayısıyla eylemin sonuçları ve amaçları yine içinde bulunulan toplumsal bağlam içerisinde değerlendirilmek durumundadır. Dewey bu doğrultuda sorgulamayı Aristo'nun tanımladığı eylem biçimleri olan "praksis" ve "techne" ye atıfta bulunarak tanımlar.³⁷⁵

---

³⁷³ James, William, Pragmacılık, Çev: Muzaffer Aşkın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

³⁷⁴ Dewey, John, "Common Sense and Scientific Inquiry", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 380-382.

³⁷⁵ Dewey, John, a.g.e., s. 383.

Araştırma belirsiz ve bu bakımdan problemlili olan bir durumla başlamaktadır fakat sonucunda bir bilgi, karar veya inanç ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu inanç sabit bir nitelik taşımamaktadır. Araştırma hayatı sürekli olarak önceki deneyimlerle birlikte “tecrübe” (experience) etmeyi esas aldığından elde edilen sonuçlar, sorgulama neticesinde elde edilen “doğruluğu ya da kesinliği sadece garanti edilmiş bilgilerdir” (warranted assertability).³⁷⁶ Dewey’in bu şekilde tanımlamış olduğu bu bilgi bir hakikat olarak görülmeyecektir.

Dolayısıyla pragmatizm açısından elde edilen yada bu bilgiye dayalı olarak oluşturulan hiçbir karar araştırmanın dışında değildir. Araştırma sürecinde bu bilgiler, yerlerini yeni bilgilere bırakabilecek yada bu bilgiler yeni koşullarda karşılaşılan problemlili durumları açıklamada yetersiz kalabileceklerdir. Araştırma bu haliyle de her zaman yanılabilirliği veri bir durum olarak kabul eden bir eylem türüdür. Dewey bunu Peirce’den aldığı bilimsel bilginin “yanılabilirliği”³⁷⁷ (fallibilism) olarak tanımlar.

Araştırmacı eylemin bir diğer özelliği de problemlilerin çözümüne yönelik olarak uyguladığı teknik ve yöntemlerin yarattığı olası ikincil sonuçlara da dikkat kesilmesidir. Buna göre belli bir amaca odaklı (end in view) olarak uygulanan karar ve yöntemler başka olumlu yada olumsuz sonuçlara yol açabilecek ve bu sonuçlarda bizim problem çözme deneyimimizi daha da geliştirebilecek bir potansiyel taşıyabilecektir. Dolayısıyla sorgulamada eylemlerimiz aynı zamanda varsayımlarımızın testleri olarak da görülebilecektir.

Dewey’in şu verdiği örnek buna açıklayıcı olabilecektir; sıtmayla baş etmek üzere verilen bataklıkta kurutma kararı, aynı zamanda sıtma hastalığının sebebine yönelik olarak ortaya atılan hipotezlerin de bir nevi testi olmuştur. Pragmatizm araştırmacı eylemin aynı zamanda hipotetik bir eylem veya bilgi olduğunu öne çıkarmak suretiyle öncelikle teorinin karşısında ikinci plana düşen eylemi öne çıkarmak, ikinci olarak da eylemlerin hem kendisine hem de olası yaratacakları ikincil sonuçların açacağı çözüm yollarına dikkat çekmek amacı taşır.

---

³⁷⁶ Festenstein, Matthew, a.g.m., s. 730.

³⁷⁷ Scheffler, Israel, a.g.e., s. 58-60.

Araştırmanın yaratacağı ikincil sonuçlar bu eylemin aynı zamanda toplumsal bağlam içerisinde anlam kazanan bir eylem olduğu sonucunu verir. Zira pragmatizme göre araştırmacı eylem yine sorgulayıcı bir topluluk içerisinde başarılı olacaktır. Aktörler eylemlerinin sonuçlarını topluluğun tecrübe ve değer dünyası içerisinde yeniden değerlendirirler. Sorgulayıcı eylem bilimsel bilgi ile toplumun sağduyusundan elde ettiği bilgiyi pratik içerisinde bütünleştiren özelliğiyle farklılaşmaktadır.

Pragmatik politik teorinin politik topluma bakışı da yine bu araştırma kavramı etrafında şekillenir. Aynı zamanda demokratik toplum anlamına da gelen “araştırmacılar topluluğu”³⁷⁸ (community of Inquirers) pragmatik politik düşüncenin bir diğer önemli politik-etik kavramıdır. Bu kavram önce Dewey’in daha sonra günümüzde pragmatik düşüncenin etkilediği demokrasi teorisini olan Joshua Cohen’in “pratik müzakereci demokrasi” dediği demokrasi kavramlaştırmasının da temelini oluşturmaktadır. Araştırmacı topluluk kavramını Peirce aslında, bilim adamlarından oluşan bir kamusalılık için kullanmıştır. Buna göre bir inanç yada doğruluğuna kesin gözüyle bakılan bir düşünce pragmatik olarak bilim adamlarından meydana gelen bir kamusalılık içerisinde pratik olarak müzakere edilecek, söz konusu düşünce yada inanç problem çözmede işe yarıyorsa yani bizi doğruya ulaştırıyorsa pragmatik olarak doğru kabul edilebilecektir.

Dewey bunu demokrasi teorisine uyarlamıştır. Buna göre sorgulayıcılar topluluğu olarak toplum, sorunlara yönelik politik kararların gereken nitelikte ve gereken katılım düzeyinde alınabildiği bir toplum özelliğiyle ortaya çıkar. Herkesin her şeyi paylaştığı ve herkesin her şeye katılabildiği bu toplum yeni sorunlara yeni çözümler getiren yaratıcı bir demokratik toplum idealini tanımlar.³⁷⁹

Bu toplum kavrayışı pragmatizmin liberal demokrasi teorisine pratik açıdan getirdiği bir eleştiri olarak da okunabilecektir. Zira Dewey “yaratıcı demokrasi” kavramıyla liberal demokrasiyi iki bakımdan eleştirmiştir. Birinci eleştiri, liberal demokrasinin toplumu atomize edilmiş bireylerden oluşan bir toplum olarak kavramakla hem toplumsal biraradalıktan doğan kazanımları hem de bireysel eylemin toplumsal ve

---

³⁷⁸ Diggins, John Patrick, a.g.e., s. 202-204.

³⁷⁹ Bernstein, Richard J., Community in the Pragmatic Tradition, The Revival of Pragmatism, Ed: Morris Dickstein, Duke University Press, London, 1998, s. 146-147.

tarihsel boyutunu dışarıda bırakmakta ve bu da onun bir demokrasi olarak gerçekleşmemesine sebep olduğu şeklindedir. Bu bir anlamda Dewey'in liberal demokrasiye toplulukçu bir eleştirisi olarak da görülebilecektir.

Pragmatizmin liberal demokrasiye ikinci önemli eleştirisi ise demokrasiyi varolan haliyle politik kurumlardan meydana gelen bir yönetim biçimine indirilmesi yönündedir. Pragmatizm açısından bu, demokrasiyi yaşayan yani yeni sorunlara yönelik “ortak iyi”yi sürekli biçimde yeniden tanımlayarak dinamik olan bir demokrasi olarak üretmemektedir. Dewey özellikle bu konuya deyinerek demokrasiyi seçim sistemi, politik partiler, devlet kurumları gibi kurumların varlığı ile özdeşleştirmenin kendisinin de dahil olduğu bir yanlı durumunu tanımladığına işaret eder.³⁸⁰

Bu iki yetersizliğe bağlı olarak liberal demokrasi teorisi pratik olarak tam anlamıyla gerçekleşme imkanı bulamamaktadır. Dewey sorgulanamayan liberalizminin tıpkı tarihteki diğer teoriler gibi olumsuz ve istenmeyen sonuçlar yaratması kaçınılmazdır. Sorun liberal teorinin pratik ihtiyaçlar dünyasından bağımsız bir epistemolojik öz olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel teknik ve modellerin topluma uygulanmasıyla sorunların çözüleceğini varsayan bu yaklaşım politik bilginin üretimine bireysel katılımı dışladığı için sorun olmaya adeta mahkumdur.

Pragmatizm araştırmacı politik eylem kavrayışıyla politikayı bir katılım pratiği olarak kavrar ve bu anlamda demokrasiyi toplumsal sorunların çözümünde kullanılacak olan politik bir araç olmasının yanında aynı zamanda sorunlara yönelik en kaliteli çözümleri üretmenin koşulu olduğu için bireylerce bir amaç olarak görülmesinin önemini vurgular.

Pragmatizmin “araştırmacı topluluk” üzerine oturan “pratik müzakereci demokrasi” kavrayışı “ortak iyi” ve politik kurumların sürekli bir biçimde yeni ihtiyaçlara bağlı olarak yeniden değerlendirmeye tabi tutulduğu bir demokrasi teorisidir. Pragmatizm açısından demokrasi epistemolojisinden çok demokratik politika ön plandadır. Eğitim ise hem bilimden hem de toplumsal sağduyudan beslenecek bu demokratik politik eylemin kurucu değeridir. Politik düşünce ve eylemi pratik bir

---

³⁸⁰ Dewey, John, “Creative Democracy-The Task Before Us”, s. 343.

araştırma edimi olarak gören Dewey'in pragmatik düşüncesi, bunu toplumun pratik yaşamından soyutlayan ve teknik bir edime indirgeyen modern politikanın bir eleştirisi olarak görülebilecektir. Bu haliyle pragmatik düşüncenin teori ile pratiği bütünleştiren yaklaşımı modern politikanın pratik meşruiyet problemine bir yanittir.

3.3.2. Dewey'in Pragmatik Politik Teorisi Açısından Modern Politikada

Teori ve Pratik İlişkisi

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere modern politikada teori ve pratik arasındaki ilişkiyi pragmatizm içerisinde düşünmenin John Dewey üzerinden düşünmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda Dewey, pragmatik düşüncüyü politik teoriye uygulayan, politikayı toplumsal sorunların çözümüne yönelik etkin bir araç olarak düşünen pragmatist olarak tanımlanabilir. Dewey'in pragmatizmi politikayı epistemolojik ve etik olarak bilim ve kültürel-toplumsal değerler bağlamında kuran entelektüel bir girişimdir. Bu yönüyle Deweyci pragmatik politik düşünce, bir bilim haline gelerek epistemolojik ve ontolojik olarak toplumdan kopan politikanın yeniden pratik kültürel bir edim olarak inşa edilme çabasını ifade eder.

Pragmatizm düşünce ile eylemi, teori ile pratiği bir bütün olarak kavrar. Buna göre düşüncelerimiz bizim amaçlarımız olduğu kadar aynı zamanda araçlarımız yada eylemlerimiz olarak da görülmelidir. Düşünce ve teorinin yöneldiği amaç, insanın yaşadığı çevreye dair sorunlarının çözümü ve bu sayede çevreye olan adaptasyonunun sağlanmasıdır.³⁸¹ Yaşanılan dünya tamamlanmamış (unfinished world) bir dünya olduğu için pratiğe yönelen teori ve düşünce insanla çevresi arasındaki bu adaptasyon sürecinin ayrılmaz parçalarıdır. Bu dünyada hiçbir teori yada düşünce nihai bir hakikat deklare edemeyecektir. Teoriler ve düşünceler yeni problemlerle durumlarda yeni çözümleri bulmamıza yönelik olarak algımızın ve kavrayışımızın sınırlarını genişleten bir işleve sahiptir.³⁸² Bu haliyle bilimsel ve felsefi düşünme pratik ihtiyaçların bir sonucudur.

³⁸¹ Dewey, John, *The Influence of Darwin on Philosophy*, Prometheus Books, New York, 1997, s. 1-20.

³⁸² Shook, John R., *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2000, s. 124-132.

Teori, eyleme yani tecrübeye sürekli olarak bağımlı olduğu için pratiğin belirsiz ve değişken koşullarında kendisini sürekli yenileme veya en azından kontrol etme imkanı bulmaktadır. Bu şekilde teoriler kendilerinin değişen koşul ve şartlarda gerçekleşme imkanlarını tespit edebileceklerdir. Bu teorilerin pratikteki ilgi durumlarından diğer bir ifadeyle pratik değerler dünyasından kopmaması anlamını da taşımaktadır. Bu özellikle, Dewey'in pozitivizmin teori ve düşünceye yönelik bakışını eleştiriye tabi tuttuğu noktadır.³⁸³

Pragmatizm öncelikle teori ve pratiği birbirinden ayrı görmemektedir. Pratikteki tecrübeler varolan teorileri ya daha fazla güçlendirecek yada onların yenileriyle yer değiştirmesini gerektirecektir. Buna göre bütün teoriler her zaman için halihazırdaki pratiklerimizdir.³⁸⁴ Teori ile pratik arasındaki bu süreklilik ilişkisi teorinin aktüel deneyimler ve bilgi süreçleriyle bağının kopmaması anlamına gelir.

Teoriler pratikten bağımsız aşkın bir hakikat yada gerçeklik ifade edemezler. Şayet teori böyle bir iddia ile ortaya çıkıyorsa pratik karşısında açıklayıcılığını dolayısıyla kullanışlılığını yitirebilecektir. Bu bakımdan pragmatizm teoriden değişmez sonuçlar üretmesini değil, aktüel sorgulama eylemine aydınlatıcı olmasını diğer bir ifadeyle kullanışlı bilgiler sunmasını bekler. Teoriye yönelik bu kavrayış Dewey'in eğitime bakışıyla örtüşür. Eğitim insana değişmez, tartışılmaz kesin bilgiler sunmak gibi misyona sahip değildir. Modern toplumda ki buna Dewey sorgulayıcı topluluk der, eğitim bireye problemleri durumlarda en etkin araç ve çözümleri bulmasına olanak sağlayan zihinsel yapıyı kazandıran bir işleve sahiptir.³⁸⁵

---

³⁸³ Dewey bu noktada liberalizmin zihni sosyal bir varlık olarak görmesi ve onu bu haliyle toplumsal kolektif yaşamın içine dahil etmesini önemser. Bu bakımdan Comte'un Fransız ihtilaline karşı tavrını eleştirir. Zira Comte bu eleştiri içerisinde matematik veya fizik gibi bilimlerde vicdanın yeri olmadığını ileri sürmektedir. Oysa bu Dewey için bilimsel süreçlerin hayatın aktüel süreçlerinden dışlanmasıdır ki ciddi sorunların hazırlayıcısıdır. Ona göre bilimler toplumsal süreçlerde de kendisini ispatlamalı ve ihtiyaçlara göre şekillenmeyi kabul etmelidir. Dewey'e göre bilimsel sorgulama bağlama son derece bağımlı bir eylemdir. Bkz. Dewey, John, "Renascent Liberalism", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 327 ve J . Ball, William, "A Pragmatic Framework for the Evaluation of Policy Arguments", Policy Studies Review, Spring/Summer 1995,14:1/2.

³⁸⁴ Rorty, Richard, Philosophy and Social Hope, Penguin, London, 1999.

³⁸⁵ Dewey, John, Essays on School and Society 1899-1924, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1976, s. 105-107.

Pragmatizm teoriye yönelik bu bakışıyla her türlü temelciliğe (foundationalism) karşıdır. Geleneksel felsefenin eğilimi olan ve bilimsel düşünceye de sirayet eden temelcilik, teoriye pratik karşısında ilk sırayı vererek aşkın hakikatleri birer değişmez kendilikler olarak sunmaktadır. Bu da pragmatik düşünce açısından daha baştan problem çözen eylem ve tamamlanmamış dünya görüşüyle zıtlık teşkil eder. Geleneksel felsefe teoriye pratik karşısında öncelik vermek suretiyle onun toplumsal yaşamla da ilişkisini kesmiş olmaktadır. Dewey'in pragmatik düşüncesi buna karşı, teori pratik arasında birinciden yana yapılan bu kayırmaya karşı Aristo'nun organizmacı düşünüşüne diğer bir ifadeyle zihni, pratik bağlamın dışında düşünmeyen ve teoriyi de bu yaşamla bütünleştiren düşüncesine dönme çabasını yansıtır.³⁸⁶

Sidney Hook, Dewey'in teoriyi pratik yaşama dahil etme çabasının Marx'ın teori ve praxis düşüncesiyle benzer yanlar taşıdığını düşünmektedir. Çünkü her ikisi de teorinin öncelikle politik gücün elde edildiği ve de meşrulaştırıldığı bir bağlamı ifade eden toplumu yansıtmayı gerektirdiğini düşünmektedir. Yine aynı şekilde toplumda varolan yapıyı değiştirmeye dönük politik eylemi yönlendiren etken de yine bu teori olmaktadır. Teori böylece toplumsal pratik yaşamı dışarıdan seyreden ve onu kendi istediği bir biçime onun pratiği ile bağlantı kurmadan dönüştüren bir güce sahip değildir.³⁸⁷

Pragmatizme göre düşünceler, gerçek problemleri durumlarda çözüm olarak yararlılık göstermezlerse anlamlarını kaybetme riski taşıyacaklardır. Dewey için teorilerimiz yada fikirlerimiz tıpkı organlarımız gibi değişen çevreye hem adapte olmamızın hem de toplumu adapte etmemizin araçlarıdır. Bilim pragmatizme göre pratik ve dolayısıyla insani bir edimdir. Bu nedenle insanın arzu ve beklentilerinden ve de en önemlisi içinde yaşadığı toplumun değerlerinden soyutlanmış olamayacaktır. Oysa modern anlamıyla teori, toplumsal bağlamın dışında, onu tanımlayan bir kendilik olarak tanımlanmaktadır.

---

³⁸⁶ Dewey, John, "Some Stages of Logical Thought", The Chicago School of Pragmatism, Ed: John Shook, Thoemmes Press, Bristol, 2000, s. 146.

³⁸⁷ West, Cornell, The American Evasion of Philosophy A Genealogy of Pragmatism, Macmillian Press, London, 1989, s. 117-118.

Dewey'e göre teori ve pratik arasındaki bağı koparan bilimsel düşüncenin içine düşeceği açmazı en iyi liberalizm göstermektedir. Dewey'e göre liberalizmin bir değeri olan "bireyciliğin" pratikte kapitalizmin etkisiyle aşırı bireycilik halini alması, teorinin toplumsal pratikle ilişkisini kesmesine bağlı olarak düştüğü anakronizmin somut bir göstergesidir.³⁸⁸ Politik teorinin pratikle bağını koparması onun mutlak bir ideoloji haline gelmesi demektir. Anlaşılacağı üzere aynı durum günümüzde liberalizm için de geçerlidir.

Aşırı bireyci kapitalist liberalizm toplumsal yaşama faydadan çok zarar getirmekte ve bu anlamda Dewey için varolan değer dünyasıyla ve dolayısıyla toplumun ihtiyaçlarıyla kopuk bir şekilde mevcut olmaktadır. Bu liberal teori ancak toplumdaki sınırlı bir kesime hitap edecektir, nitekim de öyle olmuştur. Kısacası bu tür bir liberalizmi savunmak ancak ideolojik olarak mümkün olabilecektir. İdeoloji bu haliyle Deweyci anlamda teorinin pratikle olan bağının kopmasının somut tezahürüdür.³⁸⁹

Teorinin pratikle bağının kopmaması ise pragmatik düşünce açısından politikanın öncelikle bir praksis ve katılım etkinliği olduğu gerçeğinin unutulmamasına bağlıdır. Bu anlayış Dewey'in toplum mühendisliği düşüncesini eleştirmesinde açığa çıkar. Dewey politikanın bilimselleşmesini ve yeni teknolojilerin toplumsal sorunlara çözüm olarak sunulmasını ve uygulanmasını kabul eder, ancak bununla pozitivistimin öngördüğü bir araçsalcılığı ifade etmemektedir.³⁹⁰ Politikayı bir toplumsal katılıma dayalı faaliyet olarak görmeyen bu yaklaşım modern politika da en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira böylece politik bilgi ve teorinin üretimi ve kullanımı pratik yaşamın dışına çıkarılmış olmaktadır. Dewey için bu yaklaşım bilimin toplumsal yaşam için ifade ettiği özgürleştirme işlevini yerine getirememesidir.

Pozitivistik anlamıyla toplum mühendisliği teorilerin uzmanlar tarafından harici bir şekilde belirlenmiş nesnel amaçların katılımın olmadığı bir topluma uygulanmasıdır.

---

³⁸⁸ Dewey, John, "Liberalism and Social Action", The Later Works, Vol 2, Ed: Jo Ann Boydston, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1991, s. 23-40.

³⁸⁹ Rorty, Richard, teorinin sosyal değişimle olan ilgisini, değişimdeki esas noktanın teorinin keşfettiği hakikatler değil bu keşiflerin bireylerde yarattığı değişime yönelik uyarılar olduğu biçiminde açıklar. Bkz. Rorty, Richard, Truth and Progress, s. 324.

³⁹⁰ Hickman, Larry A., "Pragmatism, Technology, and Scientism: Are the Methods of the Scientific-Technical Disciplines Relevant to Social Problems", Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Holinger-David Depew, Praeger Press, London, 1995, s. 75-79.

Dewey açısından bu amaçların yada teorilerin gerçekleşmesi, toplum denen yapıdan anladığımız şey şayet homojen ve değişmeyen bir yapı ise mümkün olabilecektir. Oysa toplum pragmatik anlamda değerlerden oluşan ve bir anlam bütünlüğünü temsil eden bireylerden oluşan bir yapıdır. Bu toplumda problem çözmeye dönük oluşturulan bilimsel teoriler söz konusu topluluğun pratik sağduyusundan ari olmamalıdır.

Dewey tam da bu noktada modern bilimlerin gelişmesinden önceki dönemde teorilerle pratik yaşam arasındaki ilişkiye göndermede bulunur. Buna göre “bilim öncesi fikirler, moral ve politik inançlar ile geleneksel değerler, kültürel alışkanlıklar içerisinde kökleşmiş olarak bulunmaktaydı ve bunların bilimsel yöntem üzerinde etkileri söz konusuydu.... Bu etkilerin sonucu olarak ortaya çıkan pratik amaçlı bilginin ise insanın ve toplumun varolan değerleriyle uyumu kaçınılmazdı.”³⁹¹

Dewey bu çerçevede teknik uzmanların toplumu, eğitilmiş yurttaşlardan daha iyi yönetemeyecekleri kanaatini taşır.³⁹² Buna göre yapılması gereken en önemli şey bilimi ve bilimsel düşünceyi eğitim yoluyla topluma yaygınlaştırmaktır. Böylece politika ve politik aklın hem pratik hem de demokratik kılınması mümkün olabilecektir. Pragmatizm açısından ifade etmek gerekirse, bilim de pratik toplumsal bir değer olduğundan, sonuç olan kavrami kurum ve modeller toplumsal anlam ve değer dünyasının dışında görülemeyecektir.

Pragmatizm bu doğrultuda politikaya “otoriteryen” bakışın karşısında yer almaktadır. Toplum, bilim haline gelmesi kaçınılmaz olan politika vasıtasıyla değiştirilip dönüştürülebilecektir fakat bu politikanın bir katılım pratiği olduğunu göz ardı etmek anlamına gelmemelidir. Pragmatizm bu çerçevede politik eylemden elde edilecek faydayı sadece politik iktidarın kendisi açısından değerlendirmez. Politikayı tıpkı Aristo gibi pratik ve etik bir eylem olarak gören Dewey eğitimin önemli

---

³⁹¹ Dewey, John, “Commonsense and Scientific Inquiry”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 389.

³⁹² Dewey, John, “Education as Engineering”, The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 271-172.

işlevlerinden birinin tam da bu doğrultuda bireyleri dar anlamdaki faydacılıktan uzak tutmak olduğunu belirtir.³⁹³

Pragmatizm açısından bireysel eylem ve sonuçları topluluğun yorumsal bağlamından ayrı olarak düşünülemez. Buna göre topluluk birbiriyle ortak sorunlarını çözmek üzere bir araya gelmiş ve bunun bilişsel olarak farkında olan bireylerden oluşmaktadır. Bu toplumda pratik yargılara herkesin katılması söz konusudur. Sorunların çözümüne yönelik işbirliğini bir kültür haline getiren bu toplulukta politik eylemin sonuçları topluluk içerisinde değerlendirilmektedir. Bu çerçevede devletin pratik açıdan görevi bireysel eylem ve kararların olası ikincil sonuçlarını kontrol altına almaktır.³⁹⁴

Belirtildiği üzere pragmatizmin politik teorisinin merkezinde iki kavram bulunmakta ve bu iki kavram da pragmatizmin politikaya bakışını şekillendirmektedir. Pratik müzakereci topluluk³⁹⁵ (community of practical deliberation) ve araştırmacı eylem³⁹⁶ (deliberative inquiry) pratik müzakereci topluluk üyelerinin ortak iyiyi belirlemeye yönelik bir bilinçle bir araya gelmiş ve demokrasiyi yaşamlarına ilişkin hep en iyi çözümleri bulmayı sağlayacak bir süreç olarak içselleştirmiş bir politik biradallığı tanımlarken, araştırmacı eylem eldeki teorilerin sürekli bir şekilde yeni koşullarda sınanabilir olduğunu kabul eden ve bu yönde tüm hakikat ve kesinlik iddiasında olan yargılara karşı sorgulamayı alışkanlık haline getirmeyi işaret eden bir kültürü tanımlamaktadır. Bu haliyle sorgulayıcı eylem belirsizlik taşıyan bir durumu belirli hale getirmeyi amaçlayan eylemdir.

Pragmatizmin bu çerçevede politikaya bakışı ortayolcu bir biçimde iki özellik gösterir. Pragmatizm politik elitizme ve demokrasiye tamamen olumlu anlam

---

³⁹³ Dewey, John, "Social Purposes in Education", The Middle Works, Vol 15, Ed: Jo Ann Boydston Southern Illinois University, Carbondale, 1988, s. 158-169 ve Campbell, James, "Dewey and Democracy", Dewey Reconfigured, Ed: Casey Haskins-David I. Seiple, s. 12-13

³⁹⁴ Dewey, John, The Public and Its Problems, The Later Works Vol 2, Ed: Jo Ann Boydston Southern Illinois University, Carbondale, 1988, s. 282-304.

³⁹⁵ Bernstein, Richard, Richard J. Bernstein, Community in the Pragmatic Tradition, The Revival of Pragmatism, Ed: Morris Dickstein, Duke University Press, London, 1998, s. 145-146.

³⁹⁶ Lavine, Thelma Z., "John Dewey and the Founders: Human Nature and Politics", John Dewey Critical Assessment, Ed: J. E. Tiles, Routledge, London, s. 368.

yüklemeye mesafeli davranır.³⁹⁷ Politikaya yönelik elitist tutum, politikanın daha kompleks bir mesele haline gelmesi, politik aklın herkeste eşit derecede bulunamayacağı ve kararlara katılımın çoğul bir biçimde gerçekleşmesinin önünde bulunan engeller gibi sebeplerle haklılaştırılmaktadır. Oysa bu yanlıştır. Politikayı toplumsal pratiğin dışına çıkararak bu yaklaşım politik değer ve teorileri birer değişmez sabite haline getirmek suretiyle toplumsal yaşam için bir baskı aracı haline getirebilecek imkanları içerebilecektir.

Ancak Dewey'in özellikle 1940'lı yıllarda New Deal uygulamaları ve öncesindeki teknokratik yönetim eğiliminin artışı politikanın insanın ve toplumun dışında bir alan olarak kurgulanmasının yaratacağı olası sıkıntıları ve böyle bir politik bilimin yarardan çok zarar getireceğine yaptığı vurgu dikkat çekicidir.³⁹⁸ Modern politikaya hakim olmaya başlayan teknokratik eğilim, kamusalılıkları ve insani pratikleri nesnelleştirerek sanal hale getirmektedir. Pragmatizm bilimselleşen politikanın toplumlar için yarattığı bu dezavantaja dikkat çeker.³⁹⁹

Demokrasiye epistemolojik olarak aşırı derecede yüklenen olumlu anlam da pragmatizmin politikaya bakışı açısından sorunlu olabilecektir. Zira demokratik bir toplumda kendi bireysel faydaları ile sosyal sorumluluğa dair her hangi bir endişe taşımayan eylemlerin sonuçlarına da güvenilmesi yanlış olacaktır. Dolayısıyla bu tür bir demokrasinin nihai sonuçlarının kolektif bir pratik aklın ürünü olduğunu söylemek oldukça iddialı olacaktır. Böyle bir demokrasi rasyonel açıdan nitelikli olmayan bir kararı da meşrulaştırabilecektir. Pragmatizm demokrasinin bu tür bir biçimde

---

³⁹⁷ Festenstein, Matthew, a.g.e., s. 8.

³⁹⁸ Flower, Elizabeth and Murphey G. Murray, a.g.e., s. 824.

³⁹⁹ Pragmatizmin aşırı bilimselleşmenin sonuçlarına yönelik eleştirisi için Bruce Kuklic'in çalışmaları dikkat çekicidir. Kuklic aşırı bilimselleşmenin Amerikan toplumunun ruhunu kamusalılığı ortadan kaldırmak suretiyle tehdit ettiğine ve Dewey'in bu konuya yönelik çabasına vurgu yapmaktadır. Bilimin ve topluma uygulanan bilimsel teori ve tekniklerin pratiği açıklamada düştüğü açmazlara yönelik olarak da Rawls'ın Adalet Teorisi çalışmasını eleştiren Kuklic, Rawls'ın aşırı evrenselleştirmelerinin pratikte kültürel farklılıklar bağlamında sıkıntıya düştüğünü ifade eder. Ona göre Rawls kurduğu evrensel modele dayanarak insanların yada teorilerin olası başarısızlıklarını sadece tecrübelerine dayanarak hareket etmelerine bağlamaktadır. Oysa Kuklic'e göre asıl Rawls tecrübeye dayanmadığı için açmazdadır. Bkz. Kuklic, Bruce, "American Philosophy and Its Lost Public", Pragmatism From Progressivism to Postmodernism, Ed: Robert Holinger-David Depew, Praeger Press, London, 1995, s. 150-152.

sonuçlanmamasına yönelik en azından prosedürel açıdan rasyonel bir konsensüse imkan tanır hale getirilmesi gerektiğini savunur.⁴⁰⁰

Buna göre pragmatizm açısından aslolan şey demokratik politika olmaktadır. Demokratik politika politik teorinin temel kavramlarının nasıl anlaşılması gerektiği sorusu ile ilgilenen bir politika anlayışını ifade etmektedir. Politik teorinin doğasına bakıldığında oluşturulan bir moral ve politik sistem olduğu ve bunun evrensel ilke ve kavramlara dayandırıldığı görülür. Söz konusu evrensel ilkeler her hangi bir rasyonel insana yada gruba kabul ettirilebilecektir, dolayısıyla moral ve politik değerler rasyonel olarak böylece meşrulaştırılabilecektir.

Ancak kabul edilecektir ki bu meşruiyet aynı kişi yada grubun hayatı nasıl yaşamak istedikleri yada kendilerince neyin iyi olduğu gibi değer yargılarına bağlı sorunları yanıtlamaktan uzaktır. Bu durum moral ve politik teorinin belli bir bağlamla ilişki kurması gerekliliğinin altını çizmektedir. Pragmatizm bu çerçevede tikel olan ile tümel olan politik kavram ve değerler arasında pratik içerisinde bir ilişki kurmayı vaad etmektedir. Örneklendirmek gerekirse bu ilişki felsefi olarak rasyonalizm ile rölativizm arasında gerçekleşirken politik açıdan liberalizm ile toplulukçu düşünce arasındaki ilişki biçiminde örneklendirilebilecektir.⁴⁰¹

Epistemolojik yada metafizik düşünceler belli bir toplumsal düzeni öngördükler için Dewey bu konuda politik olarak bir bilince sahip olmamayı, felsefi bir duruşa sahip olmaya yeğlemektedir.⁴⁰² Bu bakımdan Dewey'in politik teorisini belli bir politik teoriyi (liberalizm) savunan olarak değil ancak varolan araçları kullanarak etkin çözümler geliştirecek olan zihne (intelligent) yer açma çabası olarak görmek mümkündür.

Dewey sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlara yönelik bilimsel yöntemle çalışmayı önermekte ve bu anlamda bilimi temel değer olarak almaktadır. Bilimsel tekniklerin sorunlara çözüm olması ise ancak bir demokrasi içerisinde mümkün olacaktır. Zira demokrasi bilimsel faaliyetin pratik bir edim olarak gerçekleşmesinin

---

⁴⁰⁰ Honneth, Axel, a.g.m., s. 765.

⁴⁰¹ Festenstein, Mathew, a.g.e, s. 10.

⁴⁰² Dewey, John, "Philosophy and Democracy", The Essential Dewey, Ed: L. Hickman-T. Alexander, Indiana University Press, Bloomington, 1998, s. 76-77.

koşuludur. Demokrasi gerek değerlerin gerekse de teorilerin sürekli olarak uygulandığı ve değişen pratik ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden değerlendirildiği bir politik yöntemi ve politik toplumu nitelemektedir. Bu topluluk “eleştirel-araştırmacı bir topluluktur”⁴⁰³, diğer bir ifadeyle gerek toplumsal gerekse de teknik değerlerin sorgulamaya pratik ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli açıldığı bir topluluktur.

Pragmatizmin teknokratik yönetime yönelik eleştirel duruşu Dewey çizgisinin günümüzdeki temsilcilerinden olan Hilary Putnam’ın düşüncelerinden de takip edilebilir. Modern politikada teknokratlar toplumun elitleri durumundadır. Ve bu elitlerin politik hayattaki tavrı sosyal problemlerin çözümüne yönelik diğer insanlara ne yapacaklarını söylemeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Oysa Dewey için toplumsal sorunların çözümleri insanların sahip oldukları potansiyel enerjilerini serbest bırakmaktan geçmektedir.⁴⁰⁴

Pragmatizmin teknokrasiye yönelik eleştirisi sadece onun yol açmış olduğu elitizmi ile sınırlı değildir. Teknokratik politik iktidar bilimsel ve teknik bilginin toplumsal sağduyuyla olan varoluşsal ilişkisi açısından da eleştirilir. Bu Habermas’ın bilim ve toplum ilişkisinde, bilimin klasik anlamıyla yani modern toplumun üretici gücü olarak pratik eyleme yönelik aydınlatma görevini yerine getirmesi gerektiğine dair yaptığı hatırlatmadır.⁴⁰⁵ Oysa bugün bilim, teknoloji olarak doğrudan insan davranışına ve toplumsal pratiğe yönelmiş ve onu kendisine rağmen yönetebilir hale gelmiştir. Bu çerçevede bilim kendisinin hakim olacağı yani kayıtsız şartsız bir iktidar olacağı koşulları da yine kendisi ideolojikleşmek suretiyle yaratabilmektedir.

Pragmatizmin teknokratik politik uygulamaları eleştirisinin merkezinde bilim ve bilimsel araştırmaya bakışı vardır. Pragmatizme göre bilimsel araştırma pür bilimsel amaçlı başlamamakta aksine doğayla insanın girdiği sanatsal bir ilişki ile başlamaktadır. Diğer bir ifadeyle insanın doğaya yönelmesi bilimsel bir tutkudan önce doğayı sanatsal açıdan taklit etmek, onu benzer biçimde toplumsal dünyada üretmek ile ilgilidir. Bu nedenle bilimsel gelişmelerin temelinde insani tahayyüller ve yine bununla ilişkili

---

⁴⁰³ Festenstein, Matthew, a.g.m., s. 742-745.

⁴⁰⁴ Putnam, Hilary, “A Reconsideration of Deweyan Democracy”, Pragmatism A Contemporary Reader, Ed: Russel B. Goodman, Routledge, New York, 1995, s. 200.

⁴⁰⁵ Habermas, Jürgen, İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, çev: Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul, 2001, s. 37.

biçimde toplumsal ilgi ve beklentiler vardır. Pragmatizme göre bilim ve teknik, amaç ve sonuçları açısından birey ve toplumun değer ve beklentilerinin dışında kabul edilemez. Dewey bunu insanın doğaya yöneliminin öncelikle sanatların gelişimi şeklinde tezahür ettiğini ve bu gelişimin de bilimsel tekniklerin gelişim seyrini belirlediği şeklinde açıklar.⁴⁰⁶

Pragmatizmin modern politikada teori ile pratik arasındaki soruna yönelik yaklaşımı Dewey'in 1927'de yazdığı "Toplum ve Problemleri" (The Public and Its Problems) adlı eserden net biçimde takip edilebilecektir. Burada politik sorun olarak iki nokta üzerinde durulur. Kapitalizmin yaratmış olduğu ve liberal politik teorinin içerisine koyduğu aşırı bireycilik diğeri ise Dewey'in yine bununla ilişkili gördüğü politikada uzmanların demokrasiyi rehin alır biçimde politik hayata girmesi. Dewey bu iki soruna bağlı olarak aktif anlamda kamusallığın ortadan kalkması gibi bir riskle karşı karşıya olduğunu düşünür. Diğeri bir ifadeyle yaşanan her iki olgu da politikanın kamusal problemlere katılım üzerinden sağlıklı çözümler geliştiren bir şekilde yapılanmasının önünde ciddi engellerdir.

Liberal teori içerisinde bireyin sadece devlete karşı olan negatif hakları açısından konumlandırılması Dewey için bireylerin devleti sadece kendi çıkarları için gereksedikleri gibi bir düşünceden beslenmektedir ki bu katılımın toplumsal boyutu ve sonuçlarını hesaba katmamaktadır. Dewey'e göre katılımın toplumsal bir mativasyonu söz konusudur, ancak bireycilik bu boyutu dışta bırakmak suretiyle demokrasiyi bireysel ve toplumsal açıdan istenilir bir şey olduğunu göz ardı etmekte onu sayısal bir çoğunlukçuluğa indirgemektedir. Oysa Dewey'e göre demokratik katılma iradesi nihayetinde yurttaşların kişiliğine içkin moral bir özelliktir.⁴⁰⁷

Dewey'in üzerinde durduğu teknokrazi sorunudur. Bu sorun politikada kamusallığın önemini ve işlevini ortadan kaldıran bir sorun olarak modern politikanın temel sorunudur. Dewey politikanın yaşamın karmaşıklaşmasına bağlı olarak bilimselleşmesine ve teknik bir özellik kazanmasına karşı değildir ancak demokrasinin toplum hayatına içkin bir nitelik olduğunun unutulmaması gerektiğini ve bu anlamda

---

⁴⁰⁶ Dewey, John, "Social Science and Social Control", Intelligence in the Modern World, Ed: Joseph Ratner, The Modern Library, New York, 1939, s. 953.

⁴⁰⁷ John, Dewey, "Creative Democracy-The Task before Us, s. 343.

onun devletin politik makinesine bağılı olmaktan çok toplumsal yaşamın diğere alanlarında bu konuda gösterilecek iradeye bağılı olacağını ifade eder. Dewey'e göre ne olursa olsun demokrasinin toplumsal yaşamın ilkesel bir değeri olduğuna dair düşüncenin hatırdan çıkarılmamasını istemektedir.

Dewey'in politikayı bireysel katılım pratiğı olarak gören yaklaşımı devleti politik yaşamda konumlandırma biçiminden de çıkarsanabilecektir. Buna göre asıl olan şey bireylerin toplumsal yaşamda gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Bireyler bu eylemlerin toplumun diğere alanlarına olan etkilerini bilemeyebileceklerdir. Devlet tam bu noktada bireysel eylemin olası ikincil sonuçlarını ve etkilerini kontrol almakla yükümlü bir politik yapı olarak karşımıza çıkar. Diğere bir ifadeyle bireysel politik eylemin kamusal sonuçlarını kamusalılığı ortadan kaldıracak etkileri bağlamında devlet gözlemlemelidir.

Dewey kamusalığa dayalı olan toplumu (public) öncelikle pratik bir hükmün (ortak iyi) kolektif olarak gerçekleştirilmesi esasına göre organize olmuş olan ve her ne kadar politika teknik bir edim olarak uzmanlık alanı olarak yapılsa da yine de toplum üyeleri tarafından paylaşılan bir ortak çıkar üzerine temellenmesini esas alan bir anlama sahiptir.

Dewey bu kamusal toplum anlayışı ekseninde bireyler arasında iletişim ve müzakere süreçlerini önemseydiğini vurgular.⁴⁰⁸ One göre iletişimsellik "ortak iyi"nin toplumun tüm üyelerine aktüel olarak yarar getirmesi için olmaz sa olmaz bir kamusal ilkedir. Demokrasi teorisi iletişim sayesinde bireysel ve toplumsal yaşamda bir gerçekliğe kavuşabilecektir. Dewey için kamusal iletişim süreçleri bilimsel düşünce iel de desteklenmelidir. Zira ancak bilimsel anlamda rasyonel düşünen ve eylemde bulunan bir topluluk kendi sorunlarını tanımlayacak ve en etkin çözümleri oluşturabilecektir.

Bu çerçevede demokrasi hem bireylerin özgür olabildikleri hem de kendileri üzerinde bağlayıcı olacak olan "ortak iyi"yi nitelik olarak arttırabilecekleri bir yaşam biçimi anlamına gelmektedir. Demokrasi Dewey için "ortak iyi"nin sürekli biçimde katılım üzerinden yeniden tanımlandığı ve bu anlamda hiçbir çözümün nihai değil olası alternatiflerden sadece en iyisi olduğu düşüncesinin eşlik ettiğı bir yaşam biçimidir. Bu

---

⁴⁰⁸ Dewey, John, "The Public and Its Problems", John Dewey, The Later Works Vol 2, The Southern Illinois University, Carbondale, 1988, s. 330.

yaşam biçimin de bireyler ne liberal teorinin tanımladığı biçimiyle atomize ne de Rousseau'cu anlamda bir sosyal dayanışma içerisinde bireysellileri kaybolmuş durumdadır. Demokrasi pragmatizm açısından “bir birlikte yaşam ideali” (associated living) dir olarak vardır.

Bu ideal demokrasiyi sadece araçları ile kavramaz. Demokrasi için katılım temel değerdir, ve bu temel değer değişen toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak ortak iyinin yeniden tanımlanmasında işlevseldir. Aksi halde demokrasi demokratik kurum ve araçlar tarafından en önemlisi devlet tarafından topluma dayatılan bir “ortak iyi” nin kendisi haline gelebilecektir. Demokrasi bu bakımdan “ortak iyi”nin toplum yararına kamusal anlamda girilen bir sorgulama süreci olarak da tanımlanabilir. Girilen bu sorgulama sürecinde tüm politik argümanlar, teoriler ve teknikler ve demokratik araçların demokratik niteliği yeniden tanımlanacaktır. Demokrasi teorisi, katılım ve iletişimselliğe dayalı demokratik politikadan ayrı değildir.

Pragmatizmin liberal demokrasi eleştirisinden yola çıkılarak politikada teori ve pratik sorununa yönelik iki sonuç çıkarılabilecektir. Birincisi Dewey'in “ortak iyi”nin belirlenmesine yönelik ortaya koyduğu bir metafordan çıkarsanabilir, bir ayakkabı ustası müşteri için neyin iyi olduğunun teknik bilgisine sahip olsa da ayakkabının sıkıp sıkmadığını yine müşterinin kendisinin bileceği bir mesele olarak kalacaktır.⁴⁰⁹ Buna göre topluma bir “ortak iyi”nin dışarıdan empoze edilmesi pratikle bağımlı demokratik katılımın iletişimselliğe dayalı zemininde kuramadıktan sonra başarılı olması mümkün değildir.

Diğer sonuç ise teknokratik yönetimin mukakkak bir oligarşiyle sonuçlanacağına duyulan inançtır. Politikanın kamusalın dışında bir edim olarak kurgulandığı bu durumda demokratik teorinin gerçek bir demokrasi olarak mevcut olması mümkün değildir. Oysa katılım politik karar vericiler üzerinde pratik ilgi ve ihtiyaçların etkisini hissettirmesinin en önemli aracıdır. Zira böylece politik teori ve yöntemlerin teknik ve bilimsel bilgisiyle toplumsal amaç, beklenti ve değerler arasında pratik bir ilişkinin kurulması söz konusu olabilecektir. Aksi halde toplumsal sorunlara çözüm olarak

---

⁴⁰⁹ Dewey, John, “Democracy and Educational Administration”den aktaran Matthew Festenstein, Pragmatism and Political Theory, Polity Press, 1997, s. 96.

sunulan yeni model veya tekniklerin toplum üzerinde sadece bir “uygulama” pratiği olarak kalmaları kaçınılmazdır. Bu ise politik teori, değer, kurum ve modellerin toplumsal pratik değer ve anlam dünyasının dışında kalması demektir ki modern politikanın üzerinde dışunılması en önemli sorunlardan biridir. Dewey’in pratik amaçlı politik teorisi söz konusu soruna yönelik ciddi bir çözüml arayışını ifade ettiği ise açıktır.

SONUÇ

Modernitenin büyük anlatı ve kurumlarının sorgulanması, ideolojilerin sona ermesi, dünyayı ve toplumu açıklayacak tek ve nihai bir doğru arayışının anlamsızlığı, düşünmenin yerini eyleme bırakması gibi günümüz postmodern dünyasını tanımlayan olgular bir felsefi tavır ve tutum alış biçimi olarak pragmatizmi yeniden gündeme getirmiştir. Bunda hiç şüphesiz ki bilim ve teknolojinin modern toplumda politikayı dışlayıcı bir tarzda elde ettiği doğal hegemonik iktidar da etkili olmuştur. Geline zaman diliminde teknolojinin ve tüketim temel değerlerdir ve bu çerçevede düşünce ve eylemlerin yegane ölçüsü getirdikleri bireysel mutluluk ve yarar olmuştur. Pragmatizm bir anlamda postmodern zamanların ruhudur.

İçinde yaşadığımız dünyayı betimleyen bu olguların motive ettiği bu teorik çalışma da, John Dewey'in pragmatik politik düşüncesinin; modern politikaya düşünsel ve tarihsel olarak içkin olan pratik meşruiyet sorunun aşılmasında önemli bir entelektüel açılım sağladığı tezi ileri sürülmüştür. Klasik felsefi kavrayışın düalist bakışını eleştiren pragmatizmin bu çerçevede bilim ile bilim olmayan, felsefe ile felsefi olmayan, ve nihayet teorik olan ile pratik olan ayrımlarına yönelik bütünlüklü bakış açısı bu çalışmanın en temel çıkış noktasıdır. John Dewey'in pragmatizmi politik düşünceye uygulayan tek kurucu isim olması, onu bu çalışma için münhasır kılmıştır.

Politikaya toplumu düzenleme ve hatta inşa etme görevi yükleyen modern politika, onu teknik bir edim haline getirmekle toplumsal pratik yaşamın dışına çıkarmıştır. Bu haliyle bir bilimsel faaliyet olan politika, toplum üzerinde gerçekleştirilen adeta teknik bir edim haline gelmiştir. Bilimin ve tekniğin modern toplumdaki hegemonik gücü dikkate alındığında bu durum politikacının teknik bir uzman, politikanın da topluma uygulanmak üzere oluşturulmuş teorileri seçme ve uygulama işi haline gelmesini ifade eder.

Bu, klasik biçimiyle bireysel ve toplumsal iradenin yansıdığı Aristo'nun pratik bir bilgi olarak nitelediği politikadan farklı bir durumdur. Pratik bir katılım etkinliği

olan politika ve buna bağlı olarak toplumsal ahlak ve sağduyunun dışında olmayan politik dışunçe yerini nesnel bir bilginin topluma uygulanmasını içeren tekniğe bırakmıştır. Boyece politikada teori ve pratik arasındaki bağ kopmuştur.

Bu bağın yeniden kurulması zorunludur, zira aksi halde bilimin ve teknik gelişmenin toplumu özgürleştiren değil onu baskı altına alan ve tek yanlı düzenleyip denetleyen etkileriyle karşılaşılması kaçınılmaz olmaktadır. Tam da bu nedenle Dewey'in pragmatik politik teorisi; a) bilim ve bilimsel bilgi ile toplumsal değerler arasında bir süreklilik ilişkisi olduğu dışunesiyle b) politikayı toplumsal sorunlara yönelik kolektif katılıma dayalı bir araştırma süreci olarak tanımlayan yaklaşımıyla modern politikada yaşanan pratik meşruiyet sorununa ciddi bir çözümdür.

Modern politikada öncelikli sorun, bilimsel olanla pratik kültür ve değerler arasında bağın kurulmasıdır. Bu, diğer bir ifadeyle bilimsel politik bilginin toplumun pratik diline tercüme edilmesinin bir gereklilik olarak ortaya çıkmasıdır. Klasik bilimin ve politikanın bu tür bir sorunu yoktur, çünkü ne bilimsel faaliyet ne de bilim adamı toplumun pratik yaşam ve değer dünyasından ayrı değildir. Oysa modern bilim toplumdaki ayrı bir uzmanlık işidir ve daha karmaşık bir özellik göstermektedir.

Klasik politika ahlaktan bağımsız olmadığı için pratik bir meşruiyete sahipken, modern politika gerek teorisinin toplumca benimsenmesi gerekse de bu bilginin toplum tarafından içselleştirilip iselleştirilmediğinin tespiti konusunda pratik onaya ihtiyaç duymaktadır. Zira aksi halde amaçlarla sonuçlar arasında bir uyumsuzluğun doğması kaçınılmaz olabilmektedir. Dewey'in eğitim üzerinden kültürle ve değerlerle uyum arayan evrimci reform politikası anlayışı ile bilimsel uygulamaların sonuçlarına ilişkin sürekli yeniden değerlendirmeyi öneren demokratik politika kavrayışı pratik meşruiyet sorununun aşılmasına yönelik önemli dışunsel araçlar niteliğindedir.

Modern politikanın diğer sorunuysa, politik rasyonelleşme sürecinde politika ile bilim arasındaki dengenin bilimden yana bozulmasıdır. Bu ilk bakışta olumlu ve doğal bir gelişim olarak görülebilir. Ancak sorunun uzun vadede yansımaları politikanın toplumun pratik iradesinden onay almaya gerek duymayan uzmanlar tarafından yapılan teknik bir edim haline gelmesidir. Bu süreçte toplumun politik bilginin üretim alanının

dışında adeta kendisine sunulan seçeneklerden birini onaylamak yada reddetmek gibi pasif bir konumda olması kaçınılmazdır.

Bilimin vazgeçilmez bir değer olduğu modern toplumda bu durum, politik teorinin toplumun gerçek ihtiyaçları ile olması gereken bağının sekteye uğraması anlamına gelebilecektir. Bu nedenle modern politikada nitelikli ve etkin bir kamusal katılım palyatif bir çözüm değil bilakis asli bir ihtiyaç olarak kendisini göstermektedir. Katılım bu anlamda, politikada doğal bir geri besleme mekanizması olmaktadır. Dewey'in bilimi ve bilimsel bilgiyi toplumsal-kültürel yaşamın bir uzantısı olarak gören ve yine buna paralel olarak politikayı yurttaşların aktif katılımına dayalı bitimsiz bir araştırma süreci olarak değerlendiren yaklaşımının bu sorunu entelektüel ve pratik düzeyde düşünmeye yönelik bir açılım sağladığı açıktır.

Politikanın bilimselleşmesine bağlı bir şekilde evrensel olarak tecrübe edilen bu sorunla Türkiye'nin modernleşme süreçleriyle birlikte tanıştığı söylenebilecektir. Elbette ki burada modern politikaya dair bir sorun olarak ortaya koymaya çalıştığımız teori-pratik sorununun kökeninde Türk politik hayatına has kültürel ve tarihsel özgüllüklerin rol oynamış olacağı yadsınamaz bir gerçekliktir. Ancak söz konusu tespit ve sonuçlar bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle ortaya konulan bu çalışmayı, bu yönde yapılacak ve sadece politik teori içerisinde kalmayıp politik kültürü de konusuna dahil edecek farklı çalışmalara ancak teorik bir başlangıç olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Türkiye'de sadece bir eğitim felsefecisi olarak tanınan John Dewey'i ve genel olarak pragmatik düşüncüyü tanıtmayı kendisine tali bir amaç olarak belirlemiş olan bu çalışma, söz konusu alanlar için bir okuma izleği olarak da değerlendirilebilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Andrain, F. Charles,	Political Life and Social Change , Duxbury Press, California, 1975.
Andrew Paringer, William,	John Dewey and the Paradox of Liberal Reform , State University of New York Pres, New York, 1990.
Arendt, Hannah,	İnsanlık Durumu , Çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
Aristo,	Politika , Çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
Aristo,	Metafizik , Çev: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996.
Bawden, H. Heath,	The Principles Of Pragmatism , UMI, Michigan, 1998.
Bernstein, Richard,	Beyond Objectivism and Relativism , The University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1983.
Borgatta, Edgar F. & V. Montgomery, Rhonda J.,	Encyclopedia of Sociology , Macmillan Reference USA, New York, Vol 3., 2000.
Çiğdem, Ahmet,	Akıl ve Toplumun Özgürleşimi , Vadi Yayınları, Ankara, 1992.
Dalton, Thomas,	Becoming John Dewey , Indiana University Press, Bloomington, 2001.
Demir, Ömer,	Bilim Felsefesi , Vadi Yayınları, Ankara, 2000.
Dewey, John	Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World , New Republic Inc., New York, 1929.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 2, Southern Illinois University, Carbondale, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol 2, Southern Illinois University Pres, Carbondale, 1991.

Dewey, John,	The Later Works , Vol 2, Southern Illinois University, Carbondale, 1988.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 2, Southern Illinois University, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 4, Southern Illinois University, Carbondale, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 15, Southern Illinois University, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 17, Southern Illinois University, Carbondale, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 14, Southern Illinois University, Carbondale, 1990.
Dewey, John,	The Middle Works , Vol 15, Southern Illinois University, Carbondale, 1988.
Dewey, John,	The Early Works , Vol. 5, Southern Illinois University Press, Carbondale,1991
Dewey, John,	The Early Works , Vol. 9, Southern Illinois University Press, Carbondale,1991.
Dewey, John,	The Early Works , Southern Illinois University Press, Carbondale, 1991.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 11, Southern Illinois University, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol. 12, Southern Illinois University, 1990.
Dewey, John,	The Later Works , Vol.13, The Southern Illinois University, Carbondale, 1991.
Dewey, John,	Özgürlük ve Kültür , Çev: Vedat Günyol, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
Dewey, John,	The Later Works , Vol 2, The Southern Illinois University, Carbondale, 1988.
Dewey, John,	The Later Works , Vol 4. The Southern Illinois University,

	Carbondale, 1988.
Dewey, John,	Logic; The Theory of Inquiry , The Southern Illinois University Press, Carbondale, 1991.
Dewey, John,	Intelligence in the Modern World , The Modern Library, New York, 1939.
Dewey, John,	The Influence of Darwin on Philosophy and Other Essays , Prometheus Books, New York, 1997.
Dewey, John,	Democracy and Education , Free Press, New York, 1916.
Dewey, John,	Essays on School and Society 1899-1924 , Southern Illinois University Press, Carbondale, 1976.
Dewey, John,	Experience and Education , Macmillan Publishing Company, New York, 1963.
Dewey, John,	Experience and Nature , Dover Publications, Inc., New York, 1958.
Dewey, John,	Human Nature and Conduct , The Modern Library, New York, 1957.
Dewey, John,	Individualism Old and New , Prometheus Books, New York 1999.
Dewey, John,	The School and Society , University of Chicago Press, Chicago, 1900.
Dewey, John,	On Experience, Nature and Freedom , The Bob-Merrill Company, New York, 1960.
Dewey, John,	Early Works Vol. 1 , Ed.:JoAnn Boydston, Southern Illinois University, 1990.
Dewey, John,	John Dewey Lectures in China , Ed: Robert W. Clopton-Tsuin-Chen Ou, The University Press Of Hawaii, Honolulu, 1973.
Dickstein, Morris,	The Revival of Pragmatism , Duke University Press, London, 1998.
Diggins, John Patrick,	The Promise of Pragmatism :Modernism And The Crisis Of Knowledge and Authority , The University of Chicago

	Press, Chicago, 1994.
Durkheim, Emile,	Pragmatism and Sociology , Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
Dykhuisen, George,	The Life and Mind of John Dewey , Southern Illinois University Press, Carbondale, 1973.
Eflatun,	Sokrates'in Savunması , çev. T. Aktürel, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1971.
Eldridge, Michael,	Transforming Experience , Vanderbilt University Press, Nashville, 1998.
Emerson, Ralph Waldo,	Selected Essays , East Rutherford, NJ, USA: Viking Penguin, 1982.
Festenstein, Matthew,	Pragmatism and Political Theory , Polity Press, Cambridge, 1997.
Flower, Elizabeth and Murphey G. Murray,	A History of Philosophy in America , Capricorn Books, New York, 1977.
Fowler, Harold,	Plato , Harvard University Press., Cambridge, 1982.
Goodman, Russel B.,	Pragmatism a Contemporary Reader , Routledge, New York, 1995.
Göze, Ayferi,	Siyasal Düşünceler ve Yönetimler , Beta, İstanbul, 1993,
Gunn, Giles,	Pragmatism & Other Writings , Penguin, ebrary, 2000.
Habermas, Jorgen,	İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim , çev: Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul, 2001.
Habermas, Jorgen,	Theory and Practice , Polity Press, Cambridge, 1996.
Habermas, Jorgen,	Bilgi ve İnsansal İlgiler , Küyerel Yayınları, İstanbul, 1997.
Habermas, Jorgen,	Rasyonel Bir Topluma Doğru , Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1992.

Hartz, Louis,	The Liberal Tradition in America , Hartcourt Brace, New York, 1955.
Haskins, Casey - I. Seiple, David,	Dewey Reconfigured , State of University of New York, Albany, 1999.
Hickman, Larry , - Alexander, Thomas,	The Essential Dewey , Indiana University Press, Bloomington& Indianapolis, 1998.
Hobbes, Thomas,	Leviathan , Ed: C.B. Macpherson, Penguin Press., Harmondsworth, 1968.
Hofstadner, Richard,	Social Darwinism in American Thought , The Beacon Press, Boston, 1959.
Holinger, Robert, - Depew, David,	Pragmatism From Progressivism to Postmodernism , Praeger Pres, London, 1995.
Horkheimer, Max,	Akıl Tutulması , çev: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
Hoy, Terry,	Toward a Naturalistic Political Theory: Aristo, Hume Dewey, Evolutionary Biology, and Deep Ecology , Praeger, London, 2000.
James, William,	William James'in Pragmatik Felsefesi , Çev: Celal Türer, Paradigma, İstanbul, 2003.
James, William,	Pragmacılık , Çev: Muzaffer Aşkın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.
James, William,	Pragmatism & Other Writings , East Rutherford, NJ, USA: Penguin Putnam, Incorporated, 2000.
James, William,	Pragmatism , Penguin Putnam Incorporated, East Rutherford, 2000.
Kaufman-Osborn, Timothy V.,	Politics/Sense/Experience, A pragmatic Inquiry into the Promise of Democracy , Cornell University Pres, London, 1991.
Köker, Levent,	İki Farklı Siyaset , Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
Kymlicka, Will,	Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş , Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Liddell, Henry George, and Scott, Robert,	A Grek-English Lexicon , Clarendon, Press, 1940.
Miller, David,	Popper Selections , Princeton University Press, Princeton, 1985.
More, Thomas,	Ütopya , çev: Selahattin Eyüboğlu, M. Urgan, V. Günyol, Cem Yayınları, İstanbul, 1964.
Peirce, Charles Sanders,	The Monist , Harvard University Press., Cambridge, 1905.
Platon,	Devlet , Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
Putnam, Hillary,	Pragmatism , Blackwell, Cambridge, 1995.
Putnam, Hillary,	Realism with a Human Face , Harvard University Press., Cambridge, 1990.
Ratner, Joseph,	Intelligence in the Modern World , The Modern Library, 2000.
Recsher, Nicholas,	Realistic Pragmatism , State University of New York Press, New York, 2000.
Redhead, Brian,	Siyasal Düşüncenin Temelleri , çev: Hikmet Özdemir, Alfa, İstanbul, 2001.
Rorty, Richard,	Consequences of Pragmatism , Harvester Wheatsheaf, New York, 1991.
Rorty, Richard,	Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma , Çev: Mehmet Küçük-Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
Rorty, Richard,	Philosophy and Social Hope , Penguin, London, 1999.
Rorty, Richard,	Truth and Progress , Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
Scheffler, Israel,	Four Pragmatists , Humanities Press, New York, 1974.

Shook, John R.,	Amerikan Pragmatizminin Öncüleri , Çev: Celal Türer, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 2003.
Shook, John R.,	The Chicago School of Pragmatism , Thoemmes Press, Virginia, 2000.
Shook, John R.,	The Development of Instrumentalism: Experience, Knowledge, and Reality , Thoemmes Press, Bristol, 2000.
Shook, John R.,	Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality , Vanderbilt University Press, Nashville, 2000.
Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils,	Felsefe Tarihi , çev: Emrullah Akbaş, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1971.
Strauss, Leo – Cropsey, Joseph,	History of Political Philosophy , The University of Chicago Press, 1987.
Suckiel, Ellen Kappy,	William James'in Pragmatik Felsefesi , Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003.
Tiles, J. E.,	John Dewey Critical Assesment , Routhledge, London, 2000
Toulmin, Stephen,	Kozmopolis/Modernitenin Gizli Gündemi , Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 2002.
Trigg, Roger,	Akılcılık ve Bilim , çev: Kadir Yerci, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
Türer, Celal,	Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi , Üniversite Kitabevi, İstanbul, 2003.
Türköne, Mümtaz'er,	Siyaset , Lotus Yayınları, Ankara, 2006.
Vergin, Nur,	Siyasetin Sosyolojisi , Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.
Wagner, Peter,	Modernliğin Sosyolojisi , Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
Wells, Harry K,	Emperyalizmin Felsefesi Pragmatizm , Sorun Yayınları, İstanbul, 2003.

West, Cornel,	The American Evasion of Philosophy A Geneology of Pragmatism , Macmillan Press, London, 1989.
---------------	--

MAKALELER

Armer, J. Michael, - Katsillis, John,	“ Modernization Theory ”, Encyclopedia of Sociology, Macmillan Reference USA, New York, Vol 3., 2000.
Baert, Patrick, and Turner, Bryan,	“New Pragmatism and Old Europe Introduction to the Debate between Pragmatist Philosophy and European Social and Political Theory”, European Journal of Social Theory 7(3), Sage Publications, London, 2004.
Ball, William J.,	“A Pragmatic Framework for the Evaluation of Policy Arguments”, Policy Studies Review , Spring/Summer, 14:1/2, 1995.
Bertilson, Thora Margareta,	“The Elementary Forms of Pragmatism on Different Types of Abduction”, European Journal of Social Theory , 7(3), 2004.
Bourke, Paul F.,	“Philosophy And Social Criticism: John Dewey 1910-1920” History Of Education Quarterly , Vol. 15, No.1, Spring 1975.
Dahrendorf, Ralf,	“Europe and the West:Old and New Identities”, German Historical Institute London Bulletin , Vol XXV, No.2, 2003.
Dewey, John,	“Pure Experience and Reality: A Disclaimer”, Philosophical Review , Vol.XVI, 1907.
Dewey, John,	“What Does Pragmatism Mean By Practical”, The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods , Volume 5, Issue 4, 1908.
Festenstein, Matthew,	“Inquiry as Critique: On The Legacy of Deweyan Pragmatism for Political Theory”, Political Studies , Vol 49, 2001.
Hickman, Larry A.,	“Dewey: Pragmatic Technology and Community Life”, Classical American Pragmatism , Ed: Sandra B. Rosenthal, Carl R. Hausman, Douglas R. Anderson, University of Illinois Press, Chicago, 1999.
Honneth, Axel,	“Democracy as Reflexive Cooperation John Dewey a Theory of democracy Today”, Political Theory , December, 1998.

Hook, Sidney,	“The Metaphysics of Pragmatism”, UMI , 1927.
Kalen, H. M.,	“Pragmatism and Its Principles”, The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods , Vol. 8, No.23, Nov. 9, 1911
Kaufman-Osborn, Timothy V.,	“John Dewey and the Liberal Science of Community”, The Journal of Politics , Vol 46., (Nov., 1984)
Kloppenber, James T.,	“Pragmatism : An Old Name for Some New Ways of Thinking?”, The Journal of American History , Vol. 83, No.1 (Jun, 1996).
Kuspit, Donald B.,	“Dewey’s Critique of Art for Art’s Sake”, The Journal of Aesthetics and Art Criticism , Vol 27, No.1, Autumn 1968.
Lawson, Alan,	“John Dewey and the Hope for Reform”, <i>History of Education of Quarterly</i> , Vol 15, No.1, Spring 1975.
Malachuk, Daniel S.,	“Loyal to a Dream Country”: Republicanism and the Pragmatism of William James and Richard Rorty”, Journal of American Studies , 34, 2000.
Menn, Stephen,	“Aristotle”, Encyclopedia of Philosophy , Ed: Donald M. Borchert, Macmillan Reference USA, New York, 2006.
Randall, John Herman,	“John Dewey 1859-1952”, The Journal of Philosophy , Vol. 50, No.1, Jan. 1, 1953.
Rorty, Richard,	“Putnam and The Relativist Menace”, Journal of Philosophy , 90:9, 1993.
Rorty, Richard,	“Postmodernist Burjuva Liberalizmi”, Postmodernist Burjuva Liberalizmi , çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
Ross, George MacDonald, and	“Descartes, Spinoza and Leibniz”, The Blackwell

Francks, Richard,	Companion to Philosophy , Ed: Nicholas Bunnin and E. P. Tsui-James, Blackwell Refence, Cambridge, 1996.
Santayana, George,	“Dewey’s Naturalistic Metaphysics” , The Philosophy of John Dewey, Ed: P. Schilpp, Northwestern University Press., Chicago, 1939
Turner, Bryan,	“Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism”, European Journal of Social Theory 7(3), Sage Publications, London, 2004.

ÖZGEÇMİŞ			
Doğum Yeri ve Yıl	Aydın 28.08.1975		
Öğr.Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1989	1992	İzmir Atatürk Lisesi
Lisans	1992	1996	Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yön.
Yüksek Lisans	1996	1999	Muğla Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Kamu Yön. Anabilimdalı
Doktora	2000		Uludağ Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Kamu Yön. Anabilimdalı
Medeni Durum	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce (KPDS 81-B)		
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama ve Ayrılma Tarihleri		Çalışılan Kurumun Adı
	1998	1999	Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
	2000		Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
Yurtdışı Görevleri			
Kullandığı Burslar			
Aldığı Ödüller			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler			
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar			
Yayımlanan Çalışmalar			
Diğer			
	Semih Eker		

